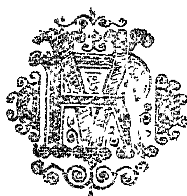
శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము.

ఆంధ్రనామశేషము.

ప్రతిపదటీకానుక్రమణికాసహితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారిచేఁ

ప్రకటితము.

1922

Printed at
the "VAVILLA" PRESS, Tondiarpet,
Madras—1922.

ఆంధ్రభాష తత్సమ, తద్భవ, దేశ్య, గ్రామ్యములని నాలుగు తెగలుగలదిగ నున్నది. అందు మొదటిదగు తత్సమభాషాపదముల యర్థపరిజ్ఞానమునకై యమరసింహాకవివర్యునిచే రచింపఁబడినహామలింగానుశాసనము మున్నగునిఘంటువు లపరిమితములుగా నున్నవి. కడపటిదగుగ్రామ్యభాష ప్రయోగార్హము గామిచే దానికి నిఘంటువు లక్కఱ లేక వాడుకలో నిలిచినది. ఇఁక దేశ్యతద్భవాత్మక మగునాంధ్రభాషకే ప్రత్యేకనిఘంటువు కావలసివచ్చినందున నట్టినిఘంటువుల నాంధ్రకవులు కొన్నింటిని వ్రాసిరి. వానిలోఁ బ్రసిద్ధికెక్కినవి ఆంధ్రనామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము, తరువాతిది సాంబనిఘంటువు. వీనిలో మొదటి రెండుగ్రంథములను పెక్కండ్రు విద్వజ్జనులు తత్తద్వ్యాఖ్యానములు టీకలతోఁ జేర్చి ముద్రించిరి.

ఈకూర్పుయొక్క గొప్పమార్పు.

అయినను, నిఘంటువులకుఁ డీక వ్రాయుటయందు రెండువిషయములు ముఖ్యముగా గమనింపవలెను. ఒక్కటి, రూఢిపదములకుఁ దప్పఁ దక్కినవాని కవయవార్థముఁ దెలుపవలయును. రెండవది, ఆరూపములనిష్పత్తి చూపవలయును. ఈపద్ధతి ననుసరించియే అమరమునకు సుధ యను నొకవ్యాఖ్యానమును మహాపండితుఁడగుభానుజీదీక్షితుఁడు రచించెను. అట్టి యీ

తెనుఁగు నిఘంటువులకును వ్రాసిన బాగుండునని తలంచి తద్భవ ములకెల్ల నవి యేసంస్కృతపదములనుండి వచ్చినవో ఆపద ములును కఠినస్థలంబులందు వ్యాకరణాంశములును సహోదాహరణంబుగాను వ్రాయఁబడినవి. గొప్పయభివృద్ధి యేమన, ఈనిఘంటువులు పద్యరూపముగా నున్నందునఁ గడపట అకారాద్యనుక్రమణిక శ్రమప్రయముల కోర్చి వ్రాయించి దీనితోఁ జేర్పఁబడినది. దానియుపయోగమునుగూర్చి చదువరులె తెలిసికొనఁగలరు. కాఁబట్టి యీగ్రంథము నాదరించి, దీనియందలి లోపములను దెల్పి, యివి యింకను వన్నెకు వచ్చునట్లు చేయుటకును, ఇట్టిగ్రంథము లన్నియుఁ ద్వరలో నచ్చుపడుటకును భాషాభిమానులు ప్రోత్సాహము గలిగింతురుగాక యని కోరుచున్నాము,

ఆంధ్రనామసంగ్రహము.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము పైఁడిపాటిలక్ష్మణకవిచే రచింపఁబడినది. ఈపైఁడిపాటిలక్ష్మణకవి కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఏకామ్ర మంత్రిపుత్త్రుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథాది నిష్టదేవతాప్రార్థనమునందు "శ్రీపతివంద్యుఁ" అని విశేషణము చేర్చియుండుటచే నితఁడు మహేశ్వరభక్తుఁడని తెలియుచున్నది. కావుననే తనగ్రంథమును కాశీవిశ్వనాథుని కంకితము చేసెను. ఈకవియొక్క కాలంబు నిర్ణయింప నొక్కయాధారం బైనను లేదు. అయినను, ఆంధ్రనామశేషము రచించిన అడిదము సూరయకవీంద్రుఁడు పీఠికయందు "ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పని కొన్ని తెనుఁగుమాటలు గొన్ని కూర్చి, యాంధ్రనామశేష మను పేరఁ జెప్పెద" నని చెప్పియుండుటచే, సూరనకవికి ముందటివాఁడయి

యుండవలెను. అట్లయినచో నితఁడు పదునేఁడవశతాబ్దాంతమున నున్నవాఁ డని తోఁచుచున్నది.

ఆంధ్రనామశేషము.

ఆంధ్రనామశేషము అడిదము సూరకవి రచించెను. ఈ సూరకవితండ్రి బాలభాస్కరుఁడు, నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈ మహాకవి కవిజనరంజనము, రామలింగేశ్వరశతకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామశేషము అనునైదుగ్రంథములను రచించెను. ఈమహాకవి క్రీ.వె.1750సం. వత్సరము మొదలు 1780 సంవత్సరమువఱకు నున్నట్లు కవిజీవితములవలనఁ దెలియుచున్నది.

శ్రీ ర స్తు.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము

స టీ క ము.

అవతారిక.—పైఁడిపాటి లక్ష్మణకవి యాంధ్రనామసంగ్రహ మనెడిగ్రంథమును రచింపఁబూని, తాను జేయఁబూనిన యీగ్రంథము నిర్విఘ్నముగఁ బరిసమాప్తి నొందుటకై తన యిష్టదేవతానమస్కారరూపమైనమంగళము నాచరించి, యిఁకమీఁదను గ్రంథకర్తలాదిని మంగళముఁ జేయుదురుగాక యనుతలంపుతో నామంగళమును బద్యరూపముగా గ్రంథారంభమునఁ జేర్చుచున్నాఁడు. రెండవ మూఁడవపద్యములందుఁ గవి తనపేరును, గ్రంథనామమును, ఆగ్రంథవిషయములను, కృతిపతిని దెలియఁజేయుచున్నాఁడు—

క. శ్రీపతివంద్యా విశాలా
శ్రీపతిని భజించి యిష్టసిద్ధులు వరుసన్
బ్రాపింపఁగ గణనాథుని
శ్రీపాదంబులకు నెఱఁగి చెందినవేడ్కన్. 1

క. నతభక్తలోకరక్షా
రతికిం జంచత్కృపాతరంగితమతికిన్

శతమఖముఖసురనుతినం
గతికిఁ మహిమోన్నతికిని ♦ గాశీపతికిన్. 2

తే. అంకిత మొనర్తుఁ దెనుఁగుపే ♦ ళ్లరసి కూర్చి
గరిమతో నాంధ్రనామసం♦గ్రహ మనంగ
నమరుకృతిఁ బైఁడిపాటి యే♦కామ్రమంత్రి
సుతుఁడఁ గవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడ ♦ సుజనహితుఁడ. 3

తా. పైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రికుమారుఁడను, సజ్జనుల కిష్టుఁడను నైన పైఁడిపాటిలక్ష్మణుఁడను నేను తలఁచినకోర్కులు నెఱవేఱుటకై శ్రీమహావిష్ణువుచేఁ బూజింపఁదగినవిశాలాక్షీపతి యగు కాశీవిశ్వేశ్వరుని ధ్యానించి, పిదప విఘ్నేశ్వరుని మహిమగలపాదములకు మ్రొక్కి మిక్కిలి సంతోషము నొందినవాఁడయి, తన్ను మ్రొక్కెడుభక్తులను గాపాడుట యందు శ్రద్ధగలవాఁడును దయారసముతోఁ గూడినబుద్ధిగలవాఁడును, దేవేంద్రుఁడు మొదలగు సకలదేవతలచేఁ జేయఁబడు నమస్కారముల నంగీకరించువాఁడును, విశేషమహిమ గలవాఁడును నైన కాశీవిశ్వనాథస్వామికి నంకితముగాఁ దెనుఁగుపేళ్లన్నియుఁ జేర్చి యాంధ్రనామసంగ్రహ మను గ్రంథము నొనర్చెదను అని గ్రంథకర్త ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాఁడు.

అవ. గ్రంథకర్త తాను రచియింపఁదలఁచిన గ్రంథము నందలి పరిభాషను దెలుపుచున్నాఁడు.—

తే. దేవమానవస్థావర ♦ తిర్యగాఖ్య
వర్గు లొనరింతు నానార్థ♦వర్గుఁ గూడ
వర్గములు గాఁగఁ గూర్తు నా♦హ్వయములందు
నిడుదు వివరించునెడల సం♦స్కృతపదంబు. 4

తా. నేను రచింపఁబోవుఆంధ్రనామసంగ్రహమందు దేవవర్గు,మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు, నానార్థవర్గు అనునైదువర్గులను రచించెదను. పర్యా

యపదములన్నియుఁ దెలుఁగుపదములుగా నుండును. అర్థమును వివరించుట కై ఆపర్యాయపదములకుఁ దుదను సంస్కృతపదము నుంచెదను. అని గ్రంథకర్త చెప్పెను.

[దేవవర్గమునందు దేవతలు, దానికి సంబంధించినవి చెప్పఁబడినవి. మానవవర్గ మందు మనుష్యులు, వారికి సంబంధించినవి వివరింపఁబడినవి. స్థావరవర్గమునందు కొండలు, చెట్లు మొదలగునచరములను గూర్చి చెప్పఁబడినది. తిర్యగ్వర్గ మందు పశుపక్ష్యాదులకు సంబంధించినవానినిగూర్చి వివరింపఁబడినది. నానా ర్థవర్గమునందు ననేకార్థములయినపదములఁ గూర్చి వివరింపఁబడినది.]

క. శ్రీలలనాధిపవంద్య వి
శాలాక్షీప్రాణనాథ ♦ శతసుఖముఖది
క్పాలాభీష్టద సమధిక
శీలా కాశీనివేశ ♦ శ్రీవిశ్వేశా. 5

తా. లక్ష్మీనాథుఁ డగువిష్ణుచేతఁ గొనియాడఁదగినవాఁడవును, కాశీవిశా లాక్షికి మగఁడవును, ఇంద్రాదిలోకపాలురకోర్కుల నిడేర్చువాఁడవును, గొప్పస్వభావముగలవాఁడవు నైన కాశీపురియందు వెలయుచున్న యోవిశ్వే శ్వరా నీవు నాగ్రంథము నవధరింపు మని గ్రంథకర్త కృతిపతిని బ్రార్థించెను.

దే వ వ ర్గ ము.

సీ. ముక్కంటి యరవది ♦ మోముల వేలుపు
　　మినుసిగదయ్యంబు ♦ మిత్తిగొంగ
గట్టువిల్తుఁడు గఱ ♦ కంఠుఁడు మిక్కిలి
　　కంటిదేవర జేసి ♦ కంటివేల్పు
వలిమలల్లుఁడు మిన్ను ♦ వాకతాలుపు కొండ
　　పీటిజంగము గుజ్జు ♦ వేల్పుతండ్రి

వలరాజుసూడు జ◆క్కులఱేనిచెలికాఁడు
బూచులయొకిమీఁడు ◆ పునుకతాల్పు

తే. విసపుమేఁతరి జన్నంపు◆వేఁటకాఁడు
బుడుతనెలతాల్పు వెలియాల◆పోతురౌతు
తోలుదాలుపు మున్మొన◆వాలుదాల్పు
నాఁగ భవదాఖ్య లొప్పు (సం◆ధకవిపక్ష). 6

టీ. ముక్కంటి=మూఁడు నేత్రములుగలవాఁడు, [బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యములు చూపట్టెడి. బాల.సమా.సూ.చేత "ముక్కంటి" యనియయ్యెను.] అరపదిమోములవేలుపు=ఐదుముఖములు గలదేవుఁడు, మినుసిగదయ్యంబు=ఆకాశము జుట్టుగాఁగలదేవుఁడు, మిత్తిగొంగ=మృత్యువునకు శత్రువు,[మిత్తి-ప్రకృతి. మృత్యువు] గట్టువిల్తుఁడు=మేరుపర్వతము ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, [బా. సమా. సూ. చూ. ముక్కంటి.] కఱకంఠుఁడు=నల్లనికుత్తుకగలవాఁడు,["ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు" బాల.] సంజ్ఞా. 28 చేత నిది యనింద్యగ్రామ్యము.] మిక్కిలికంటిదేవర=హెచ్చు నేత్రములుగలదేవుఁడు, వేసికంటివేల్పు=మూఁడు నేత్రములుగలదేవుఁడు,[మూఁడు అనునది బేసిసంఖ్య.] వలిమలల్లుఁడు=మంచుకొండయొక్క (హిమవంతునియొక్క) అల్లుఁడు, మిన్నువాఁకతాలుపు=[మిన్ను=ఆకసము, వాఁక=నది.] ఆకాశగంగను శిరస్సున ధరించువాఁడు, కొండపీటిజంగము=కైలాసపర్వతము నివాసముగాఁ గలభిక్షుకుఁడు, గుజ్జువేల్పుతండ్రి=పొట్టిదేవర యగువిఘ్నేశ్వరునిజనకుఁడు, వలరాజుసూడు = మన్మథునికిఁ బగతుఁడు, జక్కులఱేనిచెలికాఁడు=[జక్కులు=యక్షులు, వారికి ఱేఁడు కుబేరుఁడు; అతనికి స్నేహితుఁడు.] కుబేరునిస్నేహితుఁడు, బూచులయొకిమీఁడు = పిశాచములకు అధిపతి, పునుకతాల్పు = బ్రహ్మకపాలధారి, విసపుమేఁతరి = విషముదిన్నవాఁడు, జన్నంపువేఁటకాఁడు = దక్షునియాగము ధ్వంసముచేసినవాఁడు,

[విసము+మేఁతరి, జన్నము+వేఁటకాఁడు—కర్మధారయమందు మువర్ణమునకు పుంపులగు. బా. సంధి. 32 సూ. చేత పుంపుగాగమము.] బుడుత వెల తాల్పు=బాలచంద్రుని శిరంబునఁ దాల్చినవాఁడు, వెలియాలపోతురౌతు=తెల్లనియాఁబోతు నెక్కుయోధుఁడు, తోలుదాలుపు=వ్యాఘ్రచర్మమును ధరించువాఁడు, ముమ్మొనవాలుదాల్పు = మూఁడుమొనలుగల ఆయుధమును (త్రిశూలమును) ధరించినవాఁడు, నాఁగక = అను ఈయిరువదిరెండును, అంధకవిపక్ష=అంధకాసురునికి శత్రుఁడా, భవత్ ఆఖ్యలు-ఒప్పును=నీపేళ్లనఁదగు. (ఈపద్యములోఁజెప్పిన 22 ను ఈశ్వరునిపేళ్లు.)

సీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ ♦ చుట్టుఁగైదువుజోదు
పచ్చవిల్తునితండ్రి ♦ లచ్చిమగఁడు
పులుఁగుతత్తడిరౌతు ♦ పలమురితాలుపు
వెన్నుఁడు కఱివేల్పు ♦ వెన్నదొంగ
నునుగాడ్పుదిండిపా♦నుపునఁ బండెడుమేటి
బమ్మదేవరతండ్రి ♦ తమ్మికంటి
పదివేసములసామి ♦ పసిఁడిపుట్టముదాల్పు
కత్తినెచ్చెలి తరి♦గట్టుదారి
తే. యాలకాపరి వ్రేఁతల♦మేలువాఁడు
పాలకడలల్లుఁడును బక్కి♦డాలుజేఁడు
తోయఁబవలును జేయుక♦న్దోయివాఁడు
మామమామ నన హరి యొప్పు ♦ (శ్రీమహేశ). 7

టీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ=రాక్షససమూహములకు శత్రువు, చుట్టుఁగైదు

( ) మూలములో నీకుండలమున నుంచఁబడిన పదములు పర్యాయపదములయర్థములకు సంబంధపడవని తెలియుఁగుఁడు.

పుజోదు = గుండ్రనియాయుధమును (సుదర్శనమును) దాల్చు వీరుఁడు, [చుట్టు+కైదువు-చుట్టుఁగైదువు సమాసమున నుదంతస్త్రీసమంబులకుఁ బరుష సరళములు పరము లగునపుడు నుగాగమంబగు. బా. సంధి. 25 సూ. యోధ శబ్దమునకు వికృతి-జోదు.] పచ్చవిల్తునితండ్రి=పచ్చనివిల్లు గలమన్మథునికిఁ దండ్రి, లచ్చిమగఁడు = లక్ష్మికి భర్త, [లక్ష్మి. వికృ. లచ్చి.] పులుఁగుతత్తడి రౌతు=గరుడవాహనము నెక్కెడి వీరుఁడు, వలమురితాలుపు=పాంచజన్య మనుశంఖమును ధరించువాఁడు, వెన్నుఁడు=[విష్ణుశబ్దభవము.] అంతట వ్యాపించువాఁడు, కటిబేల్పు=నల్లనిమేనిచాయ గలదేవుఁడు, వెన్నదొంగ=(కృష్ణావతారంబున గోపికల యిండ్లయందు) వెన్న నపహరించినవాఁడు, *నునుగాడ్పు దిండిపానుపునఁ బండెడుమేటి=మృదువైనవాయువును భక్షించెడుశేష తల్పమునందుఁ బరుండు దొర, బమ్మదేవరతండ్రి = బ్రహ్మదేవునికిఁ దండ్రి, తమ్మికంటి = కమలములనుబోలు కన్నులు గలవాఁడు, పదివేసములసామి= దశావతారము లెత్తిన దేవుఁడు, [సామి-ప్రకృ. స్వామి. వేసము-ప్రకృ. వేషము.] పసిఁడిపుట్టముదాల్పు=పీతాంబరముధరించినవాఁడు, కట్టినెచ్చెలి= అర్జునునకు ముఖ్యస్నేహితుఁడు, [నెఱ+చెలి=నెచ్చెలి] తరిగట్టుదారి=కవ్వపుఁగొండను (మందరపర్వతమును) మోసినవాఁడు, అలకాపరి = పసులను మేపినవాఁడు, [ఆవు-బహు. ఆవులు-లేక ఆలు-బహువచనము పరంబగు నపు డావుప్రభృతులతుదియక్షరంబునకు లోపం బగు బా. సంధి. 22 సూ. చేత అవుశబ్దమున కంత్యవర్ణలోపము.] ; వ్రేఁతలమేలువాఁడు= గోపికాస్త్రీలను రక్షించువాఁడు, పాలకడలల్లుఁడు=లక్ష్మీదేవికిఁ దండ్రి యైనక్షీరసముద్రున కల్లుఁడు, పక్కిడాలు ఱేఁడు=గరుడధ్వజము గలవాఁడు, రేయుఁ బవలును జేయుకన్దోయివాఁడు=నిశాకరదినకరులు (చంద్రసూర్యులు) నేత్ర

* నునుగాలిమేఁతపానుపునఁ బండెడిదొర-అని పాఠాంతరము.

ములుగాఁ గలవాఁడు,* మామమామ=మామయగుసముద్రమునకు మామ—అనఁగ (శ్రీమహావిష్ణు) వారి ఒప్పును- ఈ 22 పదములును విష్ణువుపేళ్లు.

సీ. పక్కిడాల్వేలుపు♦పొక్కిలిపసిబిడ్డఁ
డంచతేజీనెక్కి ♦ యాడురౌతు
మనెడుప్రాద్దులనొసళ్ల ♦ ను వ్రాయుదేవర
చదువులవేలువు ♦ జన్నిగట్టు
తెలిదమ్మిగద్దియఁ ♦ గొలువుండురాయఁడు
నిక్కపుజగమేలు ♦ నేర్పుకాఁడు
కడుపుబంగారుబొ♦క్కసముఁ జేసినమేటి
పోరోగిరముతిండి♦పోతుతండ్రి
ఆ. నలువ తమ్మిచూలి ♦ నలుమొగంబులవేల్పు
వేల్పుపెద్ద వలుకు♦వెలఁదిమగఁడు
తాత బమ్మ యన వి♦ధాతనామము లొప్పు
(నఘవినాశ యీశ ♦ యభ్రకేశ). 8

టీ. పక్కిడాల్వేలుపుపొక్కిలిపసిబిడ్డఁడు = గరుడధ్వజుఁడైన విష్ణువుయొక్క నాభికమలంబునందుఁ బుట్టినచిన్నబిడ్డఁడు, అంచతేజీనెక్కియాడురౌతు=హంసవాహనారూఢుఁడు, మనెడుప్రొద్దులనొసళ్లను వ్రాయుదేవర = మానవులజీవితకాలమును మోములందు వ్రాసెడువేల్పు, చదువులవేలుపు=విద్యలకుఁ బ్రభువు, జన్నిగట్టు=యజ్ఞోపవీతమును దాల్చినవాఁడు, తెలిదమ్మిగద్దియఁ గొలువుండురాయఁడు=తెల్లనితామరపువ్వు అనెడు సింహా

*మామమామ యెట్లనఁగా-లక్ష్మీదేవి సముద్రమునఁ బుట్టినదిగనుక విష్ణువునకు సముద్రుఁడు మామ యయ్యె. విష్ణుఁడు తనపాదములందుఁ బుట్టిన గంగను సముద్రునిక కొసఁగుటచే సముద్రమునకుఁ దాను మామ యయ్యె.

ననమందుఁ గూర్చుండుప్రభువు, నిక్కపుజగమేలునేర్పుకాఁడు=సత్యలోకమును బాలించెడిప్రభువు, కడుపుబంగారుబొక్కసముఁ జేసిన మేటి=హిరణ్యగర్భుఁడు, పోరోగిరముతిండిపోతుతండ్రి=జగడమే యాహారముగాఁ గలిగిన నారదునికిఁ దండ్రి, నలువ=నాలుగునోళ్లుగలవాఁడు [నాలుగు వాతులుగలవాఁడు-నలువ-బహువ్రీహి... బా. సమా. 22. చేత సమాసాంతకార్యము గలిగినది] తమ్మిచూలి=విష్ణునాభికమలమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, నలుమొగంబులవేల్పు=చతుర్ముఖుఁ డగుదేవుఁడు, వేల్పు పెద్ద=దేవతలకుఁ బెద్దవాఁడు, పలుకువెలఁదిమగఁడు=వాక్కులదేవి యగుసరస్వతీదేవికి భర్త, తాత=పితామహుఁడు, బమ్మ [బ్రహ్మశబ్దభవము.] ఈ ౧౩ ను బ్రహ్మదేవుని పేళ్లు.

తే. గట్టురాయనిపట్టి ముక్కంటివెలఁది
యేనుఁగులగొంగతత్తడి ♦ నెక్కుదంట
సామిసామేనఁ జేకొన్న ♦ చాన జగము
తల్లి యన గౌరిపేళ్లొప్పు ♦ (ధర సుమేళ). 9

టీ. గట్టురాయనిపట్టి=పర్వతరాజగుహిమవంతునికూఁతురు, ముక్కంటివెలఁది=త్రినేత్రునిభార్య, ఏనుఁగులగొంగతత్తడి నెక్కుదంట=ఏనుఁగులకు విరోధియైనసింహము నెక్కుధీరురాలు, సామిసామేనఁ జేకొన్నచాన=భర్తయొక్క యర్ధాంగమును గ్రహించినయాఁడుది, [సామేను=సగముదేహము.] జగముతల్లి = లోకముయొక్కతల్లి-అను ఈ ౫ను పార్వతికిఁ బేళ్లు.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు ♦ పచ్చవిల్తు
తల్లి కడివేల్పునిల్లాలు ♦ తల్లితల్లి
కడలికూఁతురు సిరి లిబ్బి ♦ పడఁతి తమ్మి
యింటిగరిత న శ్రీ యొప్పు ♦ (మృగధరాంక). 10

టీ. లచ్చి [లక్ష్మీశబ్దభవము], కలుములజవరాలు=సంపదలు గలయాఁడుది, పచ్చవిల్తుతల్లి=మన్మథునితల్లి, కడివేల్పునిల్లాలు=విష్ణుపత్ని, తల్లితల్లి = తల్లి

రైనగంగకుఁ దల్లి, కడలికూఁతురు=సముద్రునికూఁతురు, సిరి [శ్రీశబ్దభవము.], లిబ్బిపడఁతి=నిధులం దుండుదేవత, తమ్మియింటిగరిత=కమలానివాసి ని యగువాఁడుది – అను నీ ౯ యు. లక్ష్మికి నామములు.

క. తలవాఁకిటను మెలంగెడు
పొలఁతుక పలుకులవెలంది ♦ పొత్తముముత్తో
నలువపడఁతి కలుములపై
దలికోడ లనంగఁ బరఁగు ♦ (ధర) వాణి (శివా). 11

టీ. తలవాఁకిటను మెలంగెడుపొలఁతుక = శిరస్సునకు ద్వారమైన నోటి యందు సంచరించెడుస్త్రీ, పలుకులవెలఁది = వాక్కుల కధిదేవత యగు పడుచు, పొత్తము ముత్తో=పుస్తకమునందు వెలయునట్టి ముత్తైదువ, నలువ పడఁతి=బ్రహ్మదేవునిభార్య, కలుములపైదలికోడలు=సంపద కధిదేవత యగు లక్ష్మీదేవికిఁ గోడలు. [లక్ష్మీపుత్త్రుఁడు బ్రహ్మ; లక్ష్మికిఁ దనకొడుకుభార్య యగుటచేఁ గోడలు.] ఈ ౫ ను సరస్వతికిఁ బేళ్లు.

సీ. ఇద్దఱుతల్లుల ♦ ముద్దుబిడ్డఁడు పని
చెఱువులదొర చేట ♦ చెవులవేల్పు
వంకరతొండంబు ♦ వాఁ డేనుఁగుమొగంబు
దేవర పావజం ♦ దెములమేటి
మ్రొక్కువారలపనుల్ ♦ చక్కఁజేసెడుసామి
గఱికపూజల మెచ్చు ♦ గబ్బివేల్పు
ముక్కంటిపండుల ♦ మెక్కెడితిండీఁడు
ముక్కంటిగారాబు ♦ ముద్దుపట్టి
ఆ. పెద్దకడుపువేల్పు ♦ పిళ్లారి కుడుముల
తిండికాఁడు కొఱ్ఱు ♦ తేజరాతు

గుజ్జువేలు పొంటి కొమ్ముదేవర వెన
కయ్య యన వినాయ కాఖ్య (లీశ). 12

టీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు=గంగాపార్వతుల కిద్దఱకుఁ బ్రేమంపుఁ బుత్త్రుఁడు, పనిచెఱుపులదొర=కార్యవిఘాతము చేయుదేవుఁడు, చేటచెవుల వేల్పు=చేటలవలె వెడల్పయినచెవులు గలదేవుఁడు, వంకరతొండంబువాఁడు=వంకరగా నుండుతొండము గలవాఁడు, ఏనుఁగుమొగంబుదేవర=గజవక్త్రము గలదేవత, పాపజందెముల మేటి = పాములే యజ్ఞోపవీతముగాఁ దాల్చుప్రభువు, మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి = తన్నుఁ గొల్చువారి కార్యము లనుకూలపఱచు దేవుఁడు, గఱికపూజల మెచ్చు గబ్బివేల్పు = గఱికపూజకు మెచ్చుకొనెడుగొప్పదేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కుడుతిండీఁడు = వెలఁగాయలను దినెడువాఁడు, ముక్కంటిగారాబుముద్దుపట్టి=త్రినేత్రుఁ డగునీశ్వరునికి మిక్కిలి యిష్టుఁ డగు కుమారుఁడు, పెద్దకడుపువేలుపు = లంబోదరుఁ డగుదేవుఁడు, పిళ్ళారి, కుడుములతిండికాఁడు=కుడుములు దినువాఁడు, ఎలుకతేజిరౌతు = మూషకవాహనము నెక్కుదేవుఁడు, గుజ్జువేలుపు=పొట్టిదేవుఁడు, ఒంటికొమ్ముదేవర=ఒకదంతము గలదేవుఁడు, వెనకయ్య—ఈ ౧౭ ను వినాయకుని పేళ్లు.

సీ. పెనుఁబొఁకకవణంబుఁ దినువారువము రౌతు
గట్టులయేకిమీఁ పట్టిపట్టి
తల్లుచూ లార్గురు తల్లులకొమరుండు
గాడుపుసంగడి కానికొడుకు
పుంజుదాలుపు వేలుపులజేనిదళవాయి
జంటముమ్మోముల దంటవేల్పు
కొంచగుబ్బలి వ్రక్కలించినబలుదిట్ట
రెండాఱుచేతుల దండిమగఁడు

తే. వేలుపులమూఁక పేరిటి • వెలఁదిమగఁడు
వేల్పుగమికాఁడు వెనకయ్య • వెనుకవాఁడు
కొమరుసామి మన సేనాని • కొమరుమిగులు
(విగతభవపాశ కాశీని • వేశ యీశ). 13

టీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁ దినువారువము రౌతు=గొప్పసర్పము అనెడు కబళమును మ్రింగునట్టినెమ్మి నెక్కుయోధుఁడు, [మయూరవాహనుఁడు.] గట్టులరేనికిమానిపట్టిపట్టి=పర్వతరాజపుత్త్రి యగు పార్వతికిఁ బుత్త్రుఁడు, రెల్లుమాలు=రెల్లునందుఁబుట్టినవాఁడు, ఆర్గురుతల్లులకొమరుండు=షట్కృత్తికలకుఁ బుట్టినవాఁడు, గాడుపుసంగడిగానికొడుకు=వాయుసఖుఁడగు అగ్నికిఁ బుత్త్రుఁడు, పుంజుడాలువు=కోడిపుంజు ధ్వజమునందు ధరించినవాఁడు, వేలుపులతేని దళవాయి=ఇంద్రుని సేనాధిపతి, జంటమున్మోముల దంటవేల్పు=ఆఱుముఖములుగలదేవతోత్తముఁడు, కొంచగుబ్బలివ్రక్కలించినబలుడిట్ట=క్రౌంచపర్వతంబును బగులఁగొట్టిన బలవంతుఁడు, రెండాఱు చేతుల దండిమగఁడు=పండ్రెండుచేతులు గలధీరుఁడగుపురుషుఁడు, [రెండాఱులు=పండ్రెండని యర్థము. ఇట్లే, జంటమూఁడులు=రెండుమూఁడులు, ఆఱు అని యర్థము.] వేలుపులమూఁక పేరిటవెలఁదిమగఁడు=దేవసేన యను కాంతకు భర్త, [వేలుపులమూఁక అనఁగా దేవసేన అని సంస్కృతమున పర్యాయపదము. పద, తదర్థములకు నభేదము.] వేలుపుగమికాఁడు=దేవతలసేనాధిపతి, వెనకయ్యవెనుకవాఁడు=వినాయకునితమ్ముఁడు, కొమరుసామి-[కుమారస్వామిశబ్దవికృతి.] ఈ ౧౨ ను కుమారస్వామికిఁ బేర్లు.

సీ. అలరువిల్తుండు క•న్నులవిల్తుఁడును గమ్మ
విలుకాఁడు చక్కెర•వింటివాఁడు
చెఱకువిలుకాఁడు కెం•జిగురులవిల్తుఁడు
వెడవిల్తుఁడును బచ్చ•విల్తుఁ డింపు

విల్లుదాలుపు తుంట విలుకాఁడు తియ్యవి
ల్కాఁడును జమిలిము క్కాలినారి
విలుకాఁడు చౌవంచ ములుకులుగలదంట
రాచిల్క నెక్కుడు రాయరౌతు

తే. మీను మొసలిసిడంబుల మేటి చంద
మామయల్లుఁడు వలరాజు మరుఁడు లచ్చి
కొమరుఁ డనుపేళ్ళ నొప్పును గుసుమధన్వి
(విగతభవపాశ కాశీని వేశ యీశ). 14

టీ. అలరువిల్తుండు=పువ్వులు ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు=గణుపులధనుస్సుగలవాఁడు, కమ్మవిలుకాఁడు = తియ్యనిధనుస్సు గలవాఁడు, చక్కెరవింటివాఁడు=పంచదార నొసఁగు ధనుస్సు గలవాఁడు, చెఱకువిలుకాఁడు = చెఱకుగడ ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడు, కెంజిగురువిల్తుఁడు = ఎఱ్ఱనిచిగుళ్లు విల్లుగాఁగలవాఁడు, [కెంపు+చిగురు-ప్రాతాదిగనుక నాద్యక్షరశేషము. కెం+చిగురు=అనుస్వారము ద్రుతతుల్యముగాన పరుషమునకు సరళాదేశము కెంజిగురని యాయెను.] వెడవిల్తుఁడు=చులకని ధనుస్సు గలవాఁడు, పచ్చవిల్తుఁడు=పచ్చనిధనుస్సు గలవాఁడు, ఇంచువిల్లుదాలుపు=చెఱకుగడ ధనుస్సు ధరించువాఁడు, తుంటవిలుకాఁడు = చెఱకుతుంట విల్లుగాఁగలవాఁడు, తియ్యవిల్కాఁడు=తియ్యనివిల్లుగలవాఁడు, జమిలిముక్కాలినారివిలుకాఁడు=ఆఱుకాళ్లు గలపురుగులు (తుమ్మెదలు) అల్లెత్రాడుగాఁ గలధనుస్సుగలవాఁడు, [జమిలిముక్కాళ్లు=రెండుమూళ్లకాళ్లు-ఆఱుకాళ్లు.] చౌవంచములుకులు గలదంట = ఐదుబాణములు గలయోధుఁడు, రాచిల్కనెక్కుడురాయరౌతు = శ్రేష్ఠమగుచిలుక నెక్కుడుమేటివీరుఁడు, మీను మొసలిసిడంబులమేటి = చేఁపలు మొసళ్లు ధ్వజమునందుఁ గలదిట్టరి, చందమామయల్లుఁడు = చంద్రుని కల్లుఁడు, వలరాజు = ప్రేమలకు నధిపుఁడు,

మరుఁడు, [స్మరశబ్దభవము] అచ్చిఁగొమరుఁడు=లక్ష్మీదేవియొక్క పుత్త్రుఁడు-అను నీ ౧౯ యును మన్మథుని పేర్లు.

సీ. చలువలఱేఁడు వెన్నెలఱేఁడు రేఱేఁడు
జాబిల్లి రేవెల్గు • చందమామ
తమ్ములపగవాఁడు • కమ్మవిల్తునిమామ
కలువలఱేఁడు పాల్కడలిపట్టి
జక్కవకవవిప్పు • ముక్కంటితలపువ్వు
చుక్కలదొర ప్రొద్దుజోడుకోడె
తపసికన్పాప బిత్తరిజింకతాలుపు
కటివేల్పుడాకన్ను • కడలివెన్న
తే. వంటపైరులయేకిమీఁడు • జంటదంట
చౌకములపాళ్ళతెలిముద్ద • చలివెలుంగు
వేలుపులబువ్వ చీఁకటివేరువిత్తు
నెల యనఁగఁ జంద్రుపేళ్లొప్పు • (నీలకంఠ). 15

టీ. చలువలఱేఁడు=చల్లఁదనము గలరాజు, వెన్నెలఱేఁడు = వెన్నెలకధిపతి, రేఱేఁడు=నిశానాథుఁడు, జాబిల్లి = (జాను + బిల్లి) అందమైన బింబము. రేవెల్గు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చందమామ, [చంద్రమస్ శబ్దభవము.] తమ్ములపగవాఁడు=కమలములకు విరోధి, కమ్మవిల్తునిమామ=మన్మథునికిమామ, కలువలఱేఁడు=ఉత్పలములకు రాజు, పాల్కడలిపట్టి = క్షీరసముద్రునిపుత్త్రుఁడు, జక్కవకవవిప్పు = చక్రవాకమిథునమును వియోగపఱచువాఁడు, [రాత్రిపూఁట చక్రవాకదంపతులు గలిసి యుండవు.] ముక్కంటితలపువ్వు=ఈశ్వరుని శిరోభూషణ మయినవాఁడు, చుక్కలదొర=నక్షత్రములకు రాజు, ప్రొద్దుజోడుకోడె=సూర్యునితో సమానుఁ డగు వీరుఁడు, తపసికన్పాప=అత్రిమునీంద్రునియొక్క నేత్రమునఁ బుట్టిన చిన్నవాఁడు, బిత్తరిజింకతాలుపు=సొగసైనమృగంబును దాల్చినవాఁడు,

కటివేల్పుడాకన్ను = విష్ణువుయొక్క యెడమనేత్రము, కడలివెన్న = సముద్రమునందలివెన్న, [పాలసముద్రము చిలుకునప్పుడు పుట్టుటచేత వర్ణమునుబట్టి వెన్న యని చెప్పఁబడియె.] పంటపైరుల యొకిమీఁడు = సస్యములకు రాజు, జంటదంటచౌకముల పాల్గొ తెలిముద్ద = పదునాఱు కళలుగల తెల్లనిబింబము, [జంట = రెండు, దంట = రెండు, చౌకము = నాలుగు, రెండు రెండులు నాలుగు—నాలుగునాలుగులు పదునాఱు.] చలివెలుంగు = చల్లనికిరణములు గలవాఁడు, వేలుపులబువ్వ = దేవతల కాహారమైనవాఁడు, [చంద్రుని కళలలో 15 కళలను దినదిన మొక్కొక్క దేవత పానము సేయుచున్నదని శ్రుతి.] చీఁకటివేరువిత్తు = చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు, నెల—అనునీ 24 ను చంద్రుని పేళ్లు.

సీ. వెన్నునివలకన్ను ♦ వేఁడివేలుపు ప్రోద్దు
తొవలరాయిడికాఁడు ♦ పవలు సేయు
వేలుపు పచ్చగుఱ్ఱాలవజీరుండు
వేఁడివెలుంగు రే ♦ వెల్గుజోదు
జంటాఱుమేనులసామి చీఁకటిగొంగ
యెఱ్ఱనివేలుపు ♦ సినముసూడు
చదలుమానికము ప్రాఁజదువులపెట్టియ
యేడుగుఱ్ఱములతే ♦ రెక్కుజోదు
ముఫ్ఫైలువులయిక్క ♦ మొఱ్ఱికప్పలదేవర
గాములతేఁడు జక్కవలతేఁడు
వేయిచేతులతేఁడు ♦ వెలుఁగులయొకిమీఁడు
పెయుఁవులసాకిరి ♦ చాయమగఁడు

తే. మింటితెరువరి తమ్మివాల్గంటిమగఁడు
పోరనీల్గెడుమొనగాండ్రు ♦ పోవుదారి

జగముచుట్టంబు జమునయ్య • జగముకన్ను
నాఁగ సూర్యునిపేళ్లొప్పు • (నాగభూప). 16

టీ. వెన్నునికలకన్ను=విష్ణువుయొక్క కుడికన్నైనవాఁడు, వేఁడివేలుపు=తైక్ష్ణ్యముగలదేవుఁడు, ప్రొద్దు, [బ్రధ్నశబ్దభవము.] తామరలరాయిడికాఁడు=కలువలకువిరోధి, పవలునేయువేలుపు=దినకరుఁడు, పచ్చగుఱ్ఱాలవజీరుండు=పచ్చగుఱ్ఱములనెక్కెడిరౌతు, వేఁడివెలుంగు = వేఁడికిరణములుగలవాఁడు, రేవెల్గుజోడు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించుచంద్రునికి సమానుఁడు, జంటాఱుమేనులసామి = ద్వాదశాత్ముఁడు, చీఁకటిగొంగ = చీఁకటిని బోఁగొట్టుదేవుఁడు, ఎఱ్ఱనివేలుపు=ఎఱ్ఱనిదేహముగలదేవుఁడు, ఇవముసూడు=మంచునకు శత్రువు, చదలుమానికము=ఆకాశమునకు రత్నము, ప్రాఁజదువులపెట్టియ=వేదములకునికిపట్టు, ఏడుగుఱ్ఱములతేరెక్కుజోదు, ముజ్వేలుపులయిక్క=త్రిమూర్తులకుఁదావరమైనవాఁడు, మ్రొక్కులదేవర=నమస్కారములకుఁ బ్రియుఁడయినదేవుఁడు, గాములఱేఁడు=గ్రహములకు రాజు, జక్కవలఱేఁడు=చక్రవాకములకధిపతి, వేయిచేతులఱేఁడు=సహస్రకిరణుఁడు, వెలుఁగులయొకిమీఁడు=వెలుతురులకన్నిటికిఁ బ్రభువు, చెయువులసాకిరి=కర్మలకు సాక్షిభూతుఁడు, చాయమగఁడు=ఛాయాదేవికిఁ బెనిమిటి, మింటితెరువరి=ఆకాశమునఁదిరుగు బాటసారి, తమ్మివాల్గంటిమగఁడు=పద్మిని యను కాంతకు నాథుఁడు, పోర నొగ్గెడుమొనగాండ్రపోవుదారి=యుద్ధమునఁజచ్చినవీరులు స్వర్గలోకమునకుఁ బోవుమార్గమైనవాఁడు, [యుద్ధమునఁజచ్చినవీరులును, యోగులును సూర్యమండలమును భేదించికొని స్వర్గమునకుఁ బోవుదురనిశ్రుతి.] జగముచుట్టంబు=లోకబాంధవుఁడు, జమునయ్య=యమునకుఁ దండ్రి, జగముకన్ను=లోకమునకునేత్రము-అను ౨౯ యును సూర్యునికి నామములు.

సీ. చట్టుపల్దొరఁ గట్లఁ • గొట్టెముజెట్టి సూ
ఱంచులవాలు చేఁకిమించుజోదు

డుగబోట్లపిఱిఁది య్యైదుకసుంగవలవేల్పు
పాఱుతపసియింటి పంచకోడి
యొడలిచూపోడయుఁ డెక్కుడుమొగుల్ గలప్రోడ
నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురాతు
తెల్లయేనుఁగు నెక్కి తిరిగెడుదొర తూర్పు
మాగాని యేలెడుమణియకాఁడు
తే. జమిలిచాపంచపదుజన్నములు సేసి
నట్టివేలుపు సోమాసి పెట్టుఁజెట్టు
పొట్టితమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు
నాఁగ నింద్రుసిపే ళ్లొప్పు (నాగభూష). 17

టీ. చట్టుపల్ దెగగట్టఁగొట్టెడుజెట్టి = పర్వతములయొక్క రెక్కలను ఛేదించినదిట్టరి, నూఱంచులవాలుచేమిందుజోదు = నూఱంచులు గలవజ్రాయుధమును జేతఁదాల్చినయోధుఁడు, డుగబోట్లపిఱిఁది య్యైదుకసుంగవలవేల్పు = సహస్రనేత్రుఁడు, [దుగబోట్లపిఱిఁదియ్యైను అనఁగా ఐదునూఱులు - రెండు సున్నలంవెనుకఁగలయైదు = 500, వానికవలు = వానిజత-500+2=1000వేయి.] పాఱుతపసియింటిపంచకోడి = గౌతమునియాశ్రమంబునఁ గోడిరూపము నెత్తినవాఁడు, ఒడలిచూపోడయుఁడు = దేహమంతయుఁ గన్నులుగలదొర, ఎక్కుడుమొగల్ గలప్రోడ = మేఘములె వాహనములుగాఁ గలనేర్పుకాఁడు, [ప్రౌఢ-వికృ. ప్రోడ.] నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురాతు = నిక్కుచెవుల వాహనమును(ఉచ్చైశ్శ్రవమను గుఱ్ఱమును) ఎక్కునట్టి దిట్టరి, తెల్లయేనుఁగు నెక్కితిరిగెడుదొర = ఐరావత మనుగజము నెక్కి సంచరించెడు ప్రభువు, తూర్పుమాగాని యేలెడు మణియకాఁడు = తూర్పుదిక్కును బాలించెడియుద్యోగస్థుఁడు, జమిలిచాపంచపదులు జన్నములు సేసినట్టి వేలుపు = నూఱుయాగములు చేసినదేవుఁడు. [జమిలి = రెండు, చాపంచ = ఐదు, రెండుఐదులు = పది, పదిపదులు నూఱు.] సోమాసిపెట్టుఁజెట్టు సోమ

యాజుల పాలిటి కల్పవృక్షము, పొట్టిత మ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు=వామనుని దమ్మునిగఁ గలవాఁడు అను నీ ౧౨ ను ఇంద్రునిపేళ్లు.

ఆ. నీరుపాప గాలి ♦ నెచ్చెలి యన్నింటి
తిండికాఁడు కప్పుఁ ♦ దెరువుజాడ
యంటరానివేల్పు ♦ జంటమోముల సామి
యగ్గి యనఁగ నొప్పు ♦ ననలుఁ (డీశ). 18

టీ. నీరుపాప=నీటియందుఁ బుట్టిన బిడ్డఁడు, గాలినెచ్చెలి=వాయుసఖుఁడు, అన్నింటి తిండికాఁడు=సర్వభక్షకుఁడు, కప్పుఁదెరువుజాడ=నల్లనిమార్గము కలవాఁడు (కృష్ణవర్త్మ), అంటరానివేల్పు = తాఁకుటకు వీలుపడని దేవుఁడు, జంటమోముల సామి=రెండుముఖములు గల వేలుపు, అగ్గి [అగ్ని శబ్దభవము.] ఈ ౭ ను అగ్నిహోత్రునినామములు.

తే. జమునసైదోడు పెతరుల♦సామి జముఁడు
ప్రొద్దుకొమరుఁడు గుదెకాల్పు ♦ పోతుజక్కి-
నెక్కి-యాడెడుబలుకౌతు ♦ దక్కిణంపు
సామి యన సంతకుం డొప్పు ♦ (శ్రీమహేశ). 19

టీ. జమునసైదోడు=యమునకుఁ దోఁబుట్టినవాఁడు, పెతరులసామి=పితృదేవతలకుఁ బ్రభువు, జముఁడు, [యముఁడు-వికృ. జముఁడు.] ప్రొద్దుకొమరుఁడు=సూర్యునికొడుకు, గుదెకాల్పు = గుదెను ధరించినవాఁడు, పోతుజక్కి-నెక్కి-యాడెడుబలుకౌతు = దున్నపోతు నెక్కెడిబలిమి గలదిట్టరి, దక్కిణంపుసామి=దక్షిణదిశ నేలువాఁడు-ఈ ౭ ను యమునినామములు.

ఆ. మూలజేఁడు సోఁకు ♦ మూఁకలజేఁడు రే
ద్రిమ్మరీఁడు పోలను ♦ దిండిపోతు
రక్కసుండు నల్ల ♦ ద్రావువాఁ డనఁగను
నిర్మృతిపేళ్లు నెల్లు ♦ (నీలకంఠ). 20

టీ. మూలఱేఁడు=నిర్ఋతిమూల కధిపతి, సోఁకుమూఁకలఱేఁడు = రాక్షసులసేనలకు రాజు, రేద్రిమ్మరీఁడు=రాత్రు లందుఁ దిరుగువాఁడు, పొలను దిండిపోతు=మాంసమును దినువాఁడు, రక్కసుఁడు [రాక్షసశబ్దభవము.] నల్లద్రావువాఁడు=రక్తపానము చేయువాఁడు-ఈ ౬ ను నిర్ఋతికిఁ బేళ్లు.

ఆ. మేటినీరుచూలి ♦ మొయితాలుపులసామి
వల్లెత్రాడుదాల్పు ♦ నీళ్లరాయఁ
డేటిబోఁటిమగల ♦ యొకిమీఁడు పడమటి
దొర యనంగ నొప్పు ♦ వరుణుఁ (డీశ). 21

టీ. మేటినీరుచూలి మొయితాలుపులసామి = విస్తారజలము గలసముద్రమునందుఁ బుట్టిన దేహములు గలజలజంతువులకు ఱేఁడు, వల్లెత్రాడుతాల్పు=పాశ మనెడు ఆయుధముఁ దాల్చినవాఁడు, నీళ్లరాయఁడు=రసాధిపతి, ఏటిబోఁటిమగలయొకిమీఁడు =నదులకు భర్తలైనసముద్రములకు రాజు, పడమటిదొర=పడమటిదిక్కు నేలెడిరాజు-ఈ ౫ ను వరుణునికిఁ బేళ్లు.

సీ. వడిగలజింకత ♦ త్తడి నెక్కునెఱరౌతు
మేటిపాములమేఁత ♦ నీటితాత
యొడలితాల్పులపిండు ♦ కసు రగసుబలియుండు
సోఁకుదయ్యము మింటి ♦ చూలి గాలి
కరువలి తెమ్మెర ♦ గాడ్పు వసుత్యర యొంటి
మ్రాకులపెనుముప్పు ♦ మబ్బువిప్పు
సురటిపీవులఁబుట్టు ♦ సుడిగొట్టు చలినట్టు
బక్కవారలపెను ♦ బాద యీఁద
తే. అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని ♦ నిబ్బరంపు
దెబ్బపోటుల నలయిక ♦ ప్రబ్బుబోంట్ల

గబ్బిగుబ్బలచెమటల • యుబ్బడంచు
గబ్బినాఁ జను మారుతా•ఖ్యలు (మహేశ)* 22

క. మరుదాఖ్య లొప్పుచుండును
ధర వినుచూలి యన సోఁకు • దయ్య మనం బ
య్యెర యనఁ గొట్టన నీఁ దనఁ
గరువలి యనఁ దెమ్మెరనఁగ • గాలి యనఁగన్. 23

టీ. వడిగలజింకతత్తడినెక్కు-ఁ రౌతు = వేగము గలలేడి యనువాహనము నెక్కెడి నేర్పరి యగురౌతు, మేటిపాముల మేఁత = శ్రేష్ఠము లగుపాములకు ఆహార మైనవాఁడు, నీటితాత = ఉదకమునకుఁ దాత, ఒడలితాల్పుల పిండు కసు రగుబలియుండు = దేహధారులకు ప్రాణమైనబలిమిగలవాఁడు, సోఁకుదయ్యము = స్పర్శగుణముగలదేవుఁడు, మింటిచూలి = ఆకాశంబునఁ బుట్టినవాఁడు, గాలి, కరువలి, తెమ్మెర, గాడ్పు, పయ్యెర, ఒంటిమ్రాఁకుల పెనుముప్పు = ఒంటరిగా నున్నచెట్లకు మిక్కిలిబాధగలిగించునది, మబ్బువిప్పు = మబ్బులను జెదరఁగొట్టునది, సురటీవీవులఁబుట్టు = సురటి వీచుటచేఁ బుట్టినది, సుడిగొట్టు = గుండ్రముగా వీచునది, చలివట్టు = శీతమున కునికిపట్టయినది, బక్కవారలపెనుబాద = కృశించినవారికి మిక్కిలి బాధాకరుఁడు, ఈఁద, అబ్బురపుఁబ్రదియ్యవిలుకాని నిబ్బరంపు దెబ్బపోరుల నలయిక ప్రబ్బు బోఁట్ల గబ్బిగుబ్బల చెమటల నుబ్బడంచుగబ్బి = ఆశ్చర్యకరమైన మన్మథునిబాణముల ప్రహారములవలన నలఁత నొందినయువతులయొక్క గొప్ప

---

* ఈసీసపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన పర్యాయపదములనే వెనుకటి కందమునందును జెప్పినాఁడు. ఏవో కొండుపదములుమాత్రము చేర్చఁబడినవి. అవి కేవలపద్యపూరణార్థము చేర్పఁబడినవి గాన మరల వానిని అర్థమునందు వ్రాయలేదు. కాఁబట్టి పర్యాయపదములు ౨౨ అనుట సరి. అందును ఒక దీర్ఘసమాసపద మొక్కటి కానఁబడుచున్నది. అది పర్యాయపద మనుట యుక్తముగాఁ దోఁచలేదు. పాదపూరణార్థమనియే చెప్పవచ్చును.

స్తనములమీఁది యెుక్కువచెమట బోఁగొట్టునేర్పరి, విసుమాలి=ఆకాశమున బుట్టినదేవుఁడు; గొట్టు, గాలి - ఈ ౨౨ ను గాలికిఁ బేర్లు.

క. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి వడ
చక్కిలిక చాగకాఁడు ♦ జక్కులదొర బల్
రొక్కమెకిమీఁడు మానిసి
నెక్కుడువాఁ డనఁగ జను ధనేశుం (డభవా). 24

టీ. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి = ఈశ్వరునికిఁ బ్రాణస్నేహితుఁడు, వడచక్కిలిక=ఉత్తరదిక్కునేలెడిప్రభువు, * చాగకాఁడు = ధనమొసఁగువాఁడు, జక్కులదొర=యక్షులకు రాజు, బల్రొక్కమెకిమీఁడు = ఎక్కువ కలిమికి రాజు, మానిసినెక్కుడువాఁడు=నరవాహనుఁడు. ఈ ౬ ను కుబేరునినామములు.

క. పిడిముడి గలవేలుపుచెలి
జడముడిజంగంబు గడదెసం గాపరి యా
యొడయండు పాఁపతొడవుల
నిడియొడివే ల్పనఁగ నొప్పు ♦ నీశానుఁ డిలన్. 25

టీ. పిడిముడిగల వేలుపుచెలి=రొక్కము గలవేల్పునకు (కుబేరునకు) మిత్రుఁడు, జడముడిజంగంబు=జడలను దాల్చినబిచ్చగాఁడు, కడదెసం గాపరి యా యొడయండు=కడపటిది క్కగునీశాన్యదిక్కునేలెడిప్రభువు, పాఁపతొడవుల నిడియొడివేలుపు=నాగభూషణుఁ డగుదేవుఁడు. ఈ ౪ ను ఈశానుని పేరులు.

క. దేవాలయాహ్వయంబులు
కోవెల యన దేవళంబు ♦ గుడి నా వెలయున్

* తేగకాఁడు - అని పా.

దేవళ్లన జేజే లనఁ
గా వేలుపు లనఁగ వెలయుఁ ♦ గ్రతుభుగభిఖ్యల్. 26

టీ. కోవెల, దేవళంబు [దేవాలయశబ్దభవము.] గుడి-ఇవి 3 ను దేవాలయములకుఁ బేరులు. దేవళ్లు. [దివికి ఏ౯. దేవర.] జేజేలు, వేలుపులు-అను ఈ 3 ను దేవతలకుఁ బేరులు.

ఆ. క్షితిని బెళ్లు దనరు ♦ సీద్రంపుఁబెద్ద బల్
పాఁపఱేఁడు వెన్ను ♦ పాను పనఁగఁ
బుడమితాలు పనఁగఁ ♦ దడవులనిడుపఁడు
చిలువఱేఁ డనంగ ♦ శేషునకును. 27

టీ. సీద్రంపుఁబెద్ద-కుబుసము గలగొప్పవాఁడు, బల్పాఁపఱేఁడు=పాములపెద్దలకుఁ బెద్దదైనపాము, వెన్నుపానుపు=విష్ణువుయొక్క సెజ్జ యైనవాఁడు, పుడమితాలుపు=భూమిని మోయువాఁడు, తడవులనిడుపఁడు=చిరకాలజీవి, చిలువఱేఁడు=పాపరాజు - ఈ ౬ ను ఆదిశేషునకుఁ బేరులు.

క. మరునయ్యతేజి పులుఁగుల
దొర పాములవేఁటకాఁడు ♦ తూరుపునా డేల్
దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి
గరుటామంతుండు నాఁగ ♦ గరుడుం (డభవా). 28

టీ. మరునయ్యతేజి = మన్మథునితండ్రి యగువిష్ణువునకు వాహనము, పులుఁగులదొర=పక్షీంద్రుఁడు, పాములవేఁటకాఁడు = పన్నగశత్రువు, తూరుపు నాడేలుదొరబువ్వఁ గొన్నలావరి = పూర్వదిశను పాలించుదేవుఁ డగు నింద్రుని యాహారం బగు అమృతమును దెచ్చినబలవంతుఁడు, గరుటామంతుఁడు-ఈ ౫ ను గరుత్మంతుని పేళ్లు.

ఆ. నల్లవలువతాల్పు ♦ తెల్లనిమైసంట
వెన్నదొంగయన్న ♦ వెఱ్ఱిసీళ్ల

మేలువాఁడు దుక్కి • వాలుదాలుపు తాటి
పడగవాఁ డనంగ • బలుఁడు (రుద్ర). 29

టీ. నల్లవలువతాల్పు=నల్లనిబట్టఁదాల్చినవాఁడు, తెల్లనిమైదంట=తెల్లని దేహము గలిగినట్టి, వెన్నదొంగయన్న=కృష్ణుని యగ్రజుఁడు, వెజ్జీరిళ్ల మేలువాఁడు=మద్యపానమునం దాసక్తి గలవాఁడు, దుక్కివాలుదాలుపు=నాఁగేలాయుధముగాఁ గలవాఁడు, తాటిపడగవాఁడు - ఈ ౭ను బలరాముని పేరులు.

క. వడముడి యనఁగా గాడుపు
కొడుకన నివి రెండుపేళ్లు • గుఱు భీమునకుం
బుడమిం గత్తి యనం గ
వ్వడి యన విభ్వచ్చుఁ డనఁగ • వాసవి (యాఖ్యా). 30

టీ. వడముడి, గాడుపుకొడుకు=వాయుపుత్త్రుఁడు-ఈరెండును భీమునికిఁ బేరులు. కత్తి, కవ్వడి=ఇరుగేలను బాణప్రయోగము చేయువాఁడు, [కవ+పడి-అందదుకుత్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు. బాల. సంధి. 48. సూ. చే నిపాతము.] బివ్వచ్చుఁడు - [బీభత్సశబ్దభవము.] ఈ 3 ను అర్జునునికిఁ బేరులు.

తే. వేలుపుఁద్రోవ యుప్పర • వీధి యాక
సంబు విను విన్ను మిను మిన్ను • చదలు నింగి
దివి మొయిలుదారి చుక్కల • తెరువు బయలు
గాడ్పుఁద్రోవ నభము బొవ్వ • (గగనకంత). 31

టీ. వేలుపుత్రోవ=దేవతలు సంచరించుమార్గము, ఉప్పరవీధి=పైనుండుమార్గము, ఆకసంబు, (ఆకాశశబ్దభవము.) విను, విన్ను, మిను, మిన్ను, చదలు, నింగి, దివి, (ద్యుశబ్దభవము. ద్యుదివ్ శబ్దంబులకు దివి భువి యగు. బా. తత్స. 84 సూ. చే "దివి" యని నిపాతము.) మొయిలుదారి=మేఘమార్గము, చుక్కలతెరువు=నక్షత్రమార్గము, బయలు, గాడ్పుత్రోవ=వాయుత్రోవ, - ఈ ౧౪ ను ఆకాశమునకుఁ బేరులు.

తే. వెలయు ధరణిఁ జతుర్దిశల్ ♦ నలుగడ లన
నలరు దచ్చికడ లన ది♦శాష్టకంబు
దనరు నీరైదుకడలు నా♦దశదిశలును
(మౌళిధృతిగంగ యంగజ ♦ మదవిభంగ). 32

టీ. నలుగడలు-నాలుగు దిక్కులకుఁ బేరు. దచ్చికడలు-ఎనిమిదిదిక్కులకుఁబేరు. ఈరైదుకడలు-(ఈరు=రెండుఐదులు=పది) పదిదిక్కులకును పేరు.

ఆ. తాటిసిడమువాని♦తల్లి కూఁతురిబిడ్డ
వెన్నునడుగుపాప ♦ మిన్నువాఁక
వేల్పుటేఁఱు గడలి ♦ వెలఁదుక ముత్రోవ
ద్రిమ్మరనఁగ నొప్పు ♦ (దివిజగంగ). 33

టీ. తాటిసిడమువానితల్లి = తాళధ్వజుఁ డగుభీష్మునితల్లి, కూఁతురిబిడ్డ= తనకూఁతు రగులక్ష్మికి గూఁతురు, వెన్నునడుగుపాప = విష్ణుపాదమునఁ బుట్టినచిన్నది, మిన్నువాఁక = ఆకసమునందుఁబాఱునది, వేల్పుటేఱు = దేవతలనది, [వేల్పు+ఏఱు-కర్మధారయసమాసమందుఁ బేర్యాదిశబ్దముల కచ్చు పరంబగునపుడు టుగాగమం బగు. బాల. సంధి. సూ. చే టుగాగమంబు.] కడలివెలఁదుక=సముద్రునిభార్య, ముత్రోవద్రిమ్మరి = మూఁడుత్రోవలుగాఁ బాఱునది, త్రిపథగ - ఈ 8 ను గంగానదికిం బేరులు.

తే. వేలుపులగారు చౌదంతి ♦ వెల్లయేనుఁ
గనఁగ నైరావతంబున ♦ కాఖ్య లమరు
వేల్పుదొర తేజి యనఁగను ♦ వెల్లగుఱ్ఱ
మనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవం బొప్పు ♦ నంబికేశ. 34

టీ. వేలుపులగారు = దేవతలయేనుఁగు, చౌదంతి = నాలుగుదంతములు గలది, వెల్లయేనుఁగు= తెల్లయేనుఁగు-ఈ 3 ను ఐరావతమునకుఁ బేరులు. వేల్పు దొర తేజి= దేవేంద్రునివాహన మగుగుఱ్ఱము, వెల్లగుఱ్ఱము = తెల్లనిగుఱ్ఱము - ఈ 2 ను ఉచ్చైశ్శ్రవమునకు నామములు.

ఆ. పుడుకుఁదోడుకు వేలుపులగిడ్డి వెలిమొద
వనఁగఁ గామధేను వలరుచుండు
గల్పకంబు దనరు వేల్పుఁజెట్టు పుల
మ్రాను వెల్లమ్రాను నా (సుమేళ). 35

టీ. పుడుకుఁదోడుకు=కోర్కుల నొసఁగునట్టియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయావు, వెలిమొదవు=తెల్లనియావు-ఈ 3 ను కామధేనువునకుఁ బేళ్ళు. వేల్పుఁజెట్టు = దేవతలవృక్షము, (వేల్పు+చెట్టు-సమాసంబుల నుదంత... బగు-బా. సంధి 25 సూ. చే "వేల్పుఁజెట్టు" అని రూపము. ఇట్లె పుడుకుఁదోడుకు) వెల్లమ్రాను = తెల్లనిచెట్టు, ఈవుల మ్రాను = కోరికలొసంగెడు చెట్టు - ఈ 3 ను కల్పవృక్షమునకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. అవని గుదుసుకైదు వనఁగ వేయంచుల
కైదు వనఁగఁ జుట్టుఁగైదు వనఁగ
బటువుఁగైదు వనఁగఁ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్లు (చంద్రమౌళి). 36

టీ. గుదుసుకైదువు=గుండ్రనియాయుధము, వేయంచులకైదువు=వేయి మొనలు గలయాయుధము, చుట్టుఁగైదువు = గుండ్రమైనయాయుధము, బటువుఁగైదువు=దిట్టమైన యాయుధము-ఈ 4 ను విష్ణుచక్ర మగుసుదర్శనమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. వలమురి యనఁ జుట్టువాలుఁజోడనఁ గలిమి
కొమ్మమగనిబూరగొమ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్యమునకు నభిఖ్యలు
(ధృతకురంగ ధవళవృషతురంగ). 37

టీ. వలమురి=కుడితట్టుగాఁ దిరిగియుండునది, చుట్టువాలుజోడు = సుదర్శనమునకుఁ దోడయినది, కలిమికొమ్మమగని బూరగొమ్ము = లక్ష్మీదేవిభర్తపూరించెడివాద్యవిశేషము-అను నీ3ను పాంచజన్య మనెడి శంఖమునకుఁ బేళ్లు.

తే. రిక్క లనఁ జుక్క లనఁగను ♦ ఋక్షములకు
నాఖ్య లై యొప్పుఁ దెఱఁగంటి ♦ యన్ను లనఁగ
నచ్చర లనంగ వేలుపు♦మచ్చకంటు
లనఁగ సురకాంతలకు నాఖ్య ♦ లగు (గిరీశ). 38

టీ. రిక్కలు, (ఋక్షశబ్దభవము.) చుక్కలు-అను ఈ 2 ను నక్షత్రము లకుఁ బేర్లు. తెఱఁగంటియన్నులు=అనిమిషస్త్రీలు, అచ్చరలు [అప్సరశ్శబ్దమునకు వికృతి.] వేలుపుమచ్చకంటులు=దేవతలస్త్రీలు-ఈ 3 ను అప్సరసలకుఁ బేరులు.

తే. పవలు పగ లనఁ బే ళ్లొప్పు ♦ దినమునకును
రాత్రి పే ళ్లొప్పు రే రేయి ♦ రాతి రనఁగ
వెలయుచుండును రేయెండ ♦ వెన్నె లనఁగఁ
జంద్రికకును సమాఖ్యలు ♦ (చంద్రమౌళి). 39

టీ. పవలు, పగలు-ఈ 2 ను దినమునకుఁ బేర్లు. రే, రేయి, రాతిరి-ఈ 3 ను రాత్రికిఁ బేర్లు. రేయెండ=రాత్రులందు గాయు నెండ, వెన్నెల=తెల్లని చంద్రుఁడు గలది-[వెలి+నెల గలది] ఈ 2 ను చంద్రకాంతికిఁ బేరులు.

క. మించు లన మెఱుఁగు లనఁగను
జంచలలకుఁ బేళ్లు దనరు ♦ జలధరములు రా
ణించుం బలుకంగ మొయి
ళ్లంచు మొగు ళ్లంచు మబ్బు ♦ లంచుఁ (భర్గా). 40

టీ. మించులు, మెఱుఁగులు-ఈ 2 ను మెఱుఁగులకుఁ బేర్లు. మొయిలు, మొగులు, మబ్బు-ఈ 3 ను మేఘములకుఁ బేర్లు.

క. తొలుచదువులు ప్రాఁజదువులు
దొలుమినుకులు ప్రామినుకులు ♦ దొలుపలుకులు ప్రాఁ

బలుకులు * పెనుమినుకులు నా
వెలయుఁ శ్రుతులకును బేళ్లు ♦ (విశ్వాక్షీశా). 41

టీ. తొలుచదువులు, ప్రాఁజదువులు, తొలుమినుకులు, ప్రామినుకులు, తొలుపలుకులు, ప్రాఁబలుకులు, (ఈయాఱుపదములకును "ఆదివాక్యము" అని యర్థము.) * పెనుమినుకులు = విస్తారవాక్యములు - అను నీ 8 ను వేదముల పేర్లు.

క. ఇది దేవవర్గు దీనిం
జదివిన వ్రాసినను వినిన ♦ జనులకు నిత్యా
భ్యుదయంబు లొసఁగుచుండును
వదలక కాశీనివాస♦వాసుఁడు పేర్మిన్. 42

టీ. ఈదేవవర్గు నెవరు వ్రాయుచున్నారో, ఎవరు చదువుచున్నారో, ఎవరు వినుచున్నారో, వారికిఁ గాశీవిశ్వేశ్వరుఁడు గరుణించి యెడతెగని సంపద లొసఁగును.

దేవవర్గు సమాప్తము.

మానవవర్గు.

తే. పాఱుఁ డనఁగఁ బుడమివేల్పు ♦ బాఁపఁ డనఁగ
జన్నిగట్టన విప్రుండు ♦ జగతిఁ బరఁగు
నొడయఁ డేలిక యెకిమీఁడు ♦ పుడమిఱేఁడు
ఱేఁడు దొరసామి యన నొప్పు ♦ నృపతిపేళ్లు. 1

టీ. పాఱుఁడు, పుడమివేల్పు = భూదేవుఁడు, బాఁపఁడు, జన్నిగట్టు = యజ్ఞోపవీతము ధరించువాఁడు - ఈ 4 ను బ్రాహ్మణుని పేర్లు. ఒడయఁడు, ఏలిక, ఎకిమీఁడు, పుడమిఱేఁడు = భూపాలుఁడు, ఱేఁడు, సామి, [స్వామి శబ్దభవము.] దొర - ఈ 7 ను క్షత్రియునికిఁ బేర్లు.

---

* పెనుఁబలుకులు - అని పా.

సీ. కోమట్లు మూఁడవ♦కొలమువాం డనిన పేరు
లన వైశ్యనామము ♦ ల్దనరుఁ గాఁపు
వాండ్రు నా నాలవ♦వాండ్రు నా బలిజెవాం
డ్రనఁ జను శూద్రన♦మాహ్వయములు
వడుగు నా గోఁచిబాఁ♦పఁడు నాఁగ బ్రహ్మచా
రికిఁ బేళ్లు నడచు ధ♦రిత్రియందు
నాలుబిడ్డలు గల♦యతఁ డిలుటేఁడు గే
స్తన నొప్పుఁ బేళ్లు గృ♦హాధిపతికి
ఆ. నడవిమనికిపట్టు ♦ జడదారి యన వన
వాసి యొప్పు నిల్లు ♦ వాసి తిరుగు
బోడ తపసి కావి♦పుట్టగోఁచులసామి
యన యతీంద్రుఁ డలరు ♦ (నలికనేత్ర). 2

టీ. కోమట్లు, మూఁడవకొలమువారు, పేరులు-ఈ3ను వైశ్యునికిఁ బేళ్లు. కాఁపువాండ్రు, నాలవవాండ్రు, బలిజెవాండ్రు-ఈ3ను శూద్రునికిఁ బేళ్లు. వడుగు, గోఁచిబాఁపఁడు-ఈ3ను బ్రహ్మచారికిఁ బేళ్లు. ఆలుబిడ్డలుగల యతఁడు=పెండ్లాము బిడ్డలు గలవాఁడు, ఇలుటేఁడు=ఇంటియజమానుఁడు, గేస్తు, [గృహస్థశబ్దభవము.] ఈ3 గృహస్థుని పేళ్లు. అడవిమనికిపట్టు=అరణ్యమునం దుండువాఁడు, జడదారి=జడలను ధరించినవాఁడు-ఈ 2 ను వానప్రస్థునికిఁ బేరులు. ఇల్లు వాసితిరుగు=ఇంటినివిడిచిపెట్టి తిరుగునట్టివాఁడు, బోడ, తపసి, కావిపుట్టగోఁచులసామి=కావిరంగు గలపుట్టగోఁచులను బెట్టుకొనువాఁడు-ఈ 4 ను సన్న్యాసికిఁ బేరులు.

సీ. అమ్మ నాఁ దల్లి నా ♦ నవ్వ నాఁ గన్నది
యన మాత కాఖ్య లౌ ♦ (నళినకేశ)

అబ్బ నాయన యయ్య ♦ యనఁ దండ్రి యన నప్పు
యన జనకాఖ్య లౌ ♦ (నగనివేశ)
తోడఁబుట్టనఁగ సై♦దోడు తోఁబుట్టన
సోదరాహ్వయము లౌ ♦ (నాదిదేవ)
భర్తృసహోదరు ♦ భార్యకుఁ దోడికో
డ లన నేరా లన ♦ నలరు (నభవ)

తే. చెలియ లనఁ జెల్లె లనఁగను ♦ వెలయుచుండు
నాహ్వయములు కనిష్ఠక♦న్యకు (గిరీశ)
జ్యేష్ఠకన్యకు నాఖ్య లై ♦ క్షితిని వెలయు
నప్ప యన నక్క యనఁగఁ (జం♦ద్రార్ధమకుట). 3

టీ. అమ్మ, [అంబాశబ్దభవము.] తల్లి, అవ్వ, కన్నది-ఈ ౪ ను మాతకుఁ బేరులు. అబ్బ, నాయన, అయ్య, (ఆర్యశబ్దభవము.) తండ్రి, అప్ప-ఈ ౫ను తండ్రికిఁ బేళ్లు. తోడఁబుట్టు. పా. తోడఁబుట్టుగు, తోడఁబుట్టువు, సైదోఁడు, తోఁబుట్టు. పా. తోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టుగు-ఈ ౩ను సోదరునికిఁ బేళ్లు. తోడికోడలు=తనతో సమానురాలగుకోడలు, ఏరాలు = అన్యునిభార్య [ఎరవు+ఆలు]-ఈ ౨ను తోడికోడలికిఁ బేరులు. చెలియలు, చెల్లెలు-ఈ ౨ ను చిన్న ఆఁడుతోఁబుట్టునకుఁ బేరులు. అప్ప, అక్క-ఈ ౨ ను పెద్దయాఁడు తోఁబుట్టువునకుఁ బేరులు.

సీ. ముగ్ధకుఁ బేళ్ళగు ♦ ముగుద యనఁగ ముద్ద
రాలు నా గోల నా ♦ బేల యనఁగ
గట్టివాయి యనంగ ♦ గయ్యాళి యన జాఁగ
యన ధూర్తవతికి నా♦హ్వయము లమరు
నైదువ నాఁగ ము♦త్తైదువ నా సుము
మువరాలు నాఁ బుణ్య♦యువతి వెలయు

మృతచిరంటికి నాఖ్య ♦ లెసఁగుఁ బేరంటాలు
నాఁగను జక్కాని ♦ నా ధరిత్రి
తే. గేస్తురా లనునాఖ్యచే ♦ గృహిణి వెలయు
నాలు పెండ్లాము రాణి యిల్లా లనంగ
భార్య దనరును దొత్తన ♦ బానిసె యన
వరవు డన దాసికాఖ్య లౌ ♦ (గరళకంఠ). 4

టీ. ముగుద, [ముగ్ధశబ్దభవము.] ముద్దరాలు [ముద్ద+ఆలు—"పేదాదిశబ్దంబుల కాలుశబ్దంబు పరం బగునపుడు కర్మధారయమందు రుగాగమం బగు" అను బాల. సంధి. 30 సూ. చే 'ర్' అని ఆగమము.] గోల, బేల—ఈ ౪ ను పదునాఱు సంవత్సరముల వయస్సుగల పడుచునకుఁ బేరులు. గట్టివాయి=పెద్దగొంతుగలది, గయ్యాళి, తాఁగ—ఈ 3 ను ధూర్తస్త్రీకిఁ బేరులు. ఐదువ, ముత్తైదువ, అయిదువరాలు [అయిదువ+ఆలు—అయిదువరాలు=మంగళసూత్రము, పసుపు, కుంకుమము, గాజులు, చెవ్వాకు అను నైదువస్తువులు గలది.] ఈ 3 ను సుమంగలియగు స్త్రీకిఁ బేరులు. పేరంటాలు, జక్కాని—ఈ ౨ ను మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలి పేర్లు. గేస్తురాలు [గేస్తు+ఆలు], ఆలు, పెండ్లాము, రాణి, ఇల్లాలు, ఈ ౫ ను భార్యకుఁ బేర్లు. తొత్తు, బానిసె, ఎరవుడు—ఈ 3 ను దాసికిఁ బేర్లు.

సీ. కన్నియ కన్నె నాఁ ♦ గన్యకుఁ బేళ్లొప్పు
జవరాలు కోమరాలు ♦ జవ్వని యనఁ
దనరు యువతి ప్రౌఢ ♦ యన గట్టివయసుది
యనఁ బ్రౌఢ దాల్చు నీ♦యాఖ్యయుములు
ముసలి ముదుసలికోర ♦ ముప్పదియాతేండ్లు
చనినది యనుపేళ్ల ♦ నెనయు లోల

ముసలిది ముదుసలి • ముదియ పెద్దన నివి
యాఖ్యలై తనరు వృ•ద్ధాంగనకును
ఆ. చెడిప అంకులాడి • చెడ్డతొయ్యలి వెలి
చవులు గనిన దనఁగ • జార దనరు
నిలను విటులదూత • యెడకాఁడు కుంటెన
కాఁ డనంగఁ దనరుఁ • (గరళకంఠ). 5

టీ. కన్నియ=కన్నె-ఈ ౨ ను పెండ్లికానిపడుచు పేరులు. జవరాలు, కొమరాలు, జవ్వని-ఈ ౩ ను యౌవనవతికిఁ బేరులు. ప్రౌఢ, [ప్రౌఢశబ్దవికృతిరూపము.] గట్టివయసుది= దిటవైన వయస్సుగలది-ఈ ౨ ను ముప్పదేండ్ల వయస్సుగలదాని పేరులు. ముసలి, మిండలకోర, ముప్పదియేండ్లు చనినది-ఈ ౩ ను లోలస్త్రీకిఁ బేరులు. ముసలిది, ముదుసలి, ముదియ, పెద్ద-ఈ ౪ ను వృద్ధాంగనకుఁ బేర్లు. చెడిప, అంకులాడి, చెడ్డతొయ్యలి=చెడుగుణముగలయాఁడుది, వెలిచవులుగనినది = పరపురుషుల వలని పొందు మరగినది-ఈ౪ ను వ్యభిచారిణికిఁ బేరులు. ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు=స్త్రీపురుషులను జేర్చునట్టివాఁడు-ఈ ౨ ను విటునిదూత పేర్లు.

తే. వేల్పుబొనిసె వెలయాలు • వేడ్కకత్తె
లంజె బోగముచాన వెల్లాటకత్తె
పడుపుఁజెలి యాటచేడియ • గడసొకత్తె
నాఁగ నివి వేశ్య కాఖ్యలౌ • (నగనివేశ). 6

టీ. వేల్పుబొనిసె=దేవతలపనికత్తె, వెలయాలు=రొక్కమునకు వచ్చెడి భార్య[వెల+ఆలు=వెలయాలు-బహుళగ్రహణముచే అకారమునకు సంధి లేదు.] వేడ్కకత్తె,[మతుబర్థమునందు పుంవాచక స్త్రీవాచకములకు క్రమముగా కాక త్తియలగు. బా. తద్ధి.౧౧ సూ. చే వేడ్కకత్తెయనురూపము.] లంజె, బోగముచాన=అనుభవించుటకైన స్త్రీ, వెల్లాటకత్తె. పా. పెల్లాటకత్తె=ఎక్కువనాట్యముచేయునది, పడుపుఁజెలి=ద్రవ్యసంపాదనముచేసెడి స్త్రీ

[పడపు+చెలి = (లుగాగమము) పడపుఁజెలి.] ఆటచేడియ ఆటాడునట్టి యాఁడుది, గడనకత్తె=సంపాదనచేయుస్త్రీ-ఈ౯ యు భోగము దానిపేళ్లు.

ఆ. వెచ్చకాఁడు భోజుఁగు ♦ వేడుకకాఁడు మిం
డండు నసుపుకాఁడు ♦ మిండగీఁడు
లంజెకాఁడు నా ధ♦రం జనుఁ బల్లవ
నామధేయములు (పి♦నాకహస్త). 7

టీ. వెచ్చకాఁడు=ద్రవ్యవ్యయము చేయువాఁడు, భోజుఁగు, వేడుకకాఁడు=సొగసు గలవాఁడు, మిండండు, నసుపుకాఁడు=మెత్తదనము గలవాఁడు, మిండగీఁడు, లంజెకాఁడు=లంజెగలవాఁడు-ఈ౭ను విటునిపేళ్లు.

ఆ. కోడెకాఁ డనంగ ♦ గోవాళ్లు నాఁగను
యువజనాఖ్య లొప్పు♦చుండు రెండు
నాగవాస మనఁగ ♦ నాము వేశ్యాజ
నంబుమేళము సకు ♦ నంబికేశ. 8

టీ. కోడెకాఁడు=యౌవనవంతుఁడు, గోవాళ్ళు=యౌవనము గలవాఁడు [గోవ+వారలు-గోవాళ్ళు. నిత్యబహువచనాంతము.]-ఈ ౨ ను ప్రాయము గలవానికిఁ బేళ్ళు. నాగవాసము-ఇది వేశ్యాజనకూటమునకుఁ బేరు.

సీ. నెలఁతుక క్రాల్గంటి ♦ పొలఁతుక ముద్దియ
వాలుఁగంటి మగువ ♦ పడఁతి మడఁతి
చెలి మచ్చెకంటి యు♦గ్మలి యింతి తొయ్యలి
నవలా కలువకంటి ♦ నాతి గోతి
పూఁబోడి చిగురాకు♦బోఁడి పైదలి మించు
బోఁడి ముద్దులగుమ్మ ♦ పొలఁతి కొమ్మ
ప్రోయాలువిద తీఁగె♦బోఁడి చేడియ యించు
బోఁడి యన్ను వెలంది ♦ బోటి జోటి

తే. చాన తెఱవ వెలందుక ♦ చామ లేమ
చెలువ యెలనాగ చిలుకల♦కొలికి కలికి
తలిరుఁబోఁడి యలరుఁబోఁడి ♦ నెలఁత పాత్రి
గరిత యతివ నా స్త్రీసమా♦ఖ్యలు. (సుహేళి). ౯

టీ. నెలఁతుక, క్రాల్గంటి=ప్రకాశించెడి కన్నులు గలది, పొలఁతుక, ముద్దియ, వాలుఁగంటి=వెడల్పు నేత్రములు గలది, మగువ, పడఁతి, మడఁతి, చెలి, మచ్చెకంటి=మీన నేత్ర, ఉగ్మలి, ఇంతి, తొయ్యలి, నవలా, కలువకంటి=కలువలంబోలు కన్నులుగలది, నాతి, గోతి, పూఁబోఁడి=పూవువంటిశరీరము గలది, [పూవు+మేనుగలది. బహువ్రీహి స్త్రీవాచ్యం బగుచో నుపమానంబుమీఁది మేనునకు బోఁడి యగు. బా. సమాస. 2?సూ. ఇట్లె చిగురుబోఁడి మొదలైనవి.] చిగురాకుబోఁడి=చిగురువంటి మేను గలది, పైదలి, మించుబోఁడి=మెఱుపువలె వెలిఁగెడి స్వరూపము గలది, ముద్దులగుమ్మ=ముద్దుల మూట గట్టినది, పొలఁతి, కొమ్మ, ప్రాయాలు, ఉవిద, తీఁగబోఁడి=తీఁగవంటి సన్నని శరీరము గలది, చేడియ, ఇంచుబోఁడి=చెఱకువలెఁ బ్రియమైన శరీరముగలది, అన్ను, వెలఁది, బోటి, జోటి, చాన, తెఱవ, వెలందుక, చామ, లేమ, చెలువ, ఎలనాగ, చిలుకలకొలికి=చిలుక ముక్కులవంటి కన్నుల కొనలుగలది, కలికి, తలిరుఁబోఁడి=చిగురువలె మెత్తని దేహము గలది, అలరుఁబోఁడి=పూవువంటి మెత్తని దేహము గలది, నెలఁత, పాత్రి, గరిత, అతివ ఈ ౭౦ యును స్త్రీకిఁ బేళ్ళు.

తే. చెలిమి నేస్తంబు పొందు నా ♦ స్నేహ మలరు
నెచ్చెలి యనుంగు సంగాతి ♦ నేస్తకాఁడు
సంగడీఁ డనఁ జెలికాఁ డ♦నంగఁ దనరు
స్నేహితునకు సమాఖ్యలు ♦ (శ్రీసుహేళి). 10

టీ. చెలిమి, నేస్తము, పొందు-ఈ 3 ను స్నేహమునకుఁ బేర్లు. నెచ్చెలి, అనుంగు, సంగాతి, నేస్తకాఁడు, సంగడీఁడు, చెలికాఁడు [మతుప్ప్రత్యయాంతములు.]-ఈ ౬ ను స్నేహితునికిఁ బేరులు.

సీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు ♦ దొరకోలుసన్నాసి
ము చ్చెత్తుబరికాఁడు ♦ ముడియువిడుపు
తెరువాటుకాఁడు క ♦ త్తెరదొంగ చేవాఁడి
కాఁడు వ్లల్లడికాఁడు ♦ కన్నగాఁడు
మునిముచ్చు గడిదొంగ ♦ యనఁ దస్కరాఖ్య లౌఁ
జెండిపోతు గరాసు ♦ మొండికట్టె
టకటొంకు టాటోటు ♦ టక్కులాఁడు పిసాళి
టక్కరి ముడికాఁడు ♦ తవళికాఁడు
తే. కల్లరియు గొంటు కైలాట ♦ కాఁడు చెడుగు
బేరజము కుచ్చితుఁడు దోస ♦ కారి చెనఁటి
పాలసుఁడు నాలిబూతకంబు ♦ పలువ తులువ
కూళ గడు సన వర్తిల్లుఁ ♦ గుజను పేళ్లు. 11

టీ. దొంగ, తెక్కలికాఁడు=బందిపోటు వేయువాఁడు, దొరకోలుసన్నాసి=వేషముదాల్చి యితరులనువమ్మించి సొమ్మపహరించుకొని పోవువాఁడు, ముచ్చు, ఎత్తుబరికాఁడు, ముడియువిడుపు = ముడివిచ్చి యెత్తుకొనిపోవువాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=దారి యడ్డగించి కొట్టి తీసికొని పోవువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తిరించి దొంగిలించువాఁడు, చేవాఁడికాఁడు = చేతిపనితనముగలవాఁడు, వల్లడికాఁడు=కొల్లపెట్టువాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నము వేసి దొంగిలించువాఁడు, మునిముచ్చు = మునివలె మౌనముతో నేమి తెలియనట్లుండువాఁడు, గడిదొంగ=అంతర్యము నెఱింగినవాఁడు-ఈ౧౩ను దొంగకుఁ బేరులు. చెండిపోతు=మూఢబుద్ధి గలవాఁడు, గరాసు, మొండికట్టె, టకటొంకు, టాటోటు, టక్కులాఁడు=కల్లలాడువాఁడు, పిసాళి, టక్కరి, [మత్వర్థమందరి ప్రత్యయము.] ముడికాఁడు, తవళికాఁడు=మోసము గలవాఁడు, కల్లరి=బొంకులాడువాఁడు, గొంటు, కైలాటకాఁడు=మాయోపాయములనెఱిఁగినవాఁడు, (కైలాటము+కాఁడు-మువర్ణలోపము.) చెడుగు,

బేరజము, కుచ్ఛితుఁడు, [కుత్సితశబ్దభవము.] దోసకారి = పాపములుచేయు వాఁడు, చెనఁటి, పాలసుఁడు, నాలిబూతము, తులువ, తులువ, కూళ, గడుసు-ఈ ౧౮ ను కుత్సితునికిఁ బేర్లు.

ఆ. పాప బుడుత చిఱుత ♦ పట్టి సిసువు కందు
కూన నిసువు బిడ్డ ♦ కుఱ్ఱ బొట్టె
యనఁగ శిశుసమాఖ్య ♦ లగు గోమరుండు నాఁ
గొడుకు నాఁ గుమార♦కుండు వెలయు. 12

టీ. పాప, బుడుత, చిఱుత, పట్టి, సిసువు, [శిశుశబ్దభవము.] కందు, కూన, నిసువు, బిడ్డ, కుఱ్ఱ, బొట్టె-ఈ ౧౧ ను శిశువునకుఁ బేర్లు. కొమరుఁడు, [కుమారశబ్దభవము.] కొడుకు-ఈ ౨ ను పుత్త్రుని పేళ్లు.

ఆ. వటుసమాఖ్య లగును ♦ వసుధలోఁ గొండిక
వాఁ డనంగఁ బడుచు♦వాఁ డనంగఁ
బిన్న వాఁ డనంగఁ ♦ జిన్న వాఁ డనఁగను
(వినుతగుణసనాథ ♦ విశ్వనాథ). 13

టీ. కొండికవాఁడు, పడుచువాఁడు, పిన్నవాఁడు, చిన్నవాఁడు-ఈ ౪ ను బాలునికిఁ బేర్లు.

సీ. గిటక పొట్టి కుఱుచ ♦ గిట్ట గుజ్జనఁగ వా
మనుఁ డొప్పుఁ జను సప♦స్తారి పేళ్లు
వెడఁగు వేదురు వెఱ్ఱి ♦ వీఱిఁడి వేఱిఁడి
వెంగలి వెంబర♦వి త్తనంగఁ
జతురునకును బేళ్లు ♦ జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నే♦ర్పరి యనంగ
ప్రన్ననివాఁడు రూ♦పరి చూడఁగలవాఁడు
చక్కనివాఁడు నా ♦ జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుండు ♦ సొగసుకాఁడు
వన్నెకాఁ డన శృంగారి ♦ వసుధ వెలయు
నంధకుని పేళ్లు చీకు గ్రు ♦ డ్డనఁగ మూఁగ
మూవ యన మూకనామముల్ ♦ (దేవదేవ). 14

టీ. గిటక, పొట్టి, కుఱుచ, గిట్ట, గుజ్జు—ఈ ౫ను పొట్టివాని పేళ్లు. పెడఁగు, వేఁదుఱు, వెఱ్ఱి, పిచ్చేఁడి, వెఱ్రేఁడి, వెంగలి, వెంబరవిత్తు - ఈ ౭ ను మూర్ఖునికిఁ బేళ్లు. జాణ, దంట, వలఁతి, వెరవరి=[వెరవు+అరి—మత్వర్థమునందరి ప్రయుగు.] ఉపాయముగలవాఁడు, ప్రోడ, [ప్రౌఢ శబ్దవికృతి.] నేర్పరి, [నేర్పు+అరి—మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.] నేర్పు గలవాఁడు—ఈ ౬ ను సమర్థునికిఁ బేళ్లు. ప్రసన్నునివాఁడు, రూపరి[రూపు+అరి]=అందము గలవాఁడు, మాడఁగలవాఁడు=ఇతరులచేఁ జూడఁదగినవాఁడు, చక్కనివాఁడు—ఈ ౪ ను సౌందర్యవంతునికిఁ బేళ్లు. సొగసుకాఁడు [సొగసు+కాఁడు] = వేడుకగలవాఁడు, వన్నెకాఁడు=వన్నె గలవాఁడు - ఈ ౨ ను సింగారించుకొన్నవానికిఁ బేళ్లు. చీకు, గ్రుడ్డి - ఈ ౨ ను అంధునినామములు. మూఁగ, మూవ—ఈ ౨ ను మూఁగవాని పేళ్లు.

క. కాయము పేళ్లై వెలయును
మేయన నొడ లనఁగ మేను ♦ మెయి యన భోగ్య
ప్రాయము పేళ్లగుఁ బరువము
పాయము జవ్వన మనంగ ♦ (భావజదమనా). 15

టీ. మే, ఒడలు, మేను, మెయి - ఈ ౪ ను శరీరమునకు నామములు. పరువము, పాయము, జవ్వనము [యౌవనశబ్దభవము.] ఈ ౩ను యౌవనమునకు నామములు.

తే. నెఱులు కురులు వెండ్రుకలు నా ♦ నెఱిక లనఁగ
గొప్పు తుఱుము మన వేనలి ♦ క్రొవ్విద యనఁ

కేశధమ్మిల్లమాలు మించుఁ • గీలుగంటు
క్రొమ్ముడి యనంగఁ గేశబం • ధ మ్మగు (భవ). 16

టీ. నెఱులు, కురులు, వెండ్రుకలు, నెఱికలు-ఈ ౪ ను కేశములనామములు. కొప్పు, తుఱుము, వేనలి, క్రొవ్వెద, [క్రొత్త+వెద, అద్యక్షరశేషం బగు క్రొత్తశబ్దమునకుఁ బర మగుపరుషసరళస్థిరములకు ద్విత్వము గలుగును.] ఈ ౪ ను స్త్రీలకొప్పునకుఁ బేర్లు. కీలుగంటు, క్రొమ్ముడి [క్రొత్త+ముడి— చూ. క్రొవ్వెద] ఈ ౨ ను వెండ్రుకలముడికిఁ బేర్లు.

తే. నొసలు నెన్నొసల్ నుదురు నె • న్నుదు రనంగఁ
దనరు ఫాలంబు చూడ్కి చూ • పనఁగ నొప్పు
నాహ్వయము లీక్షణమునకు • నక్షికాఖ్య
లలరుఁ గణ్ గను కన్ను నా • (నభ్రి)కేశ). 17

టీ. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు-ఇవి ౪ ను ఫాలభాగమునకుఁ బేర్లు. చూడికి. ప. చూడ్కి, [చూడుధాతుప్రకృదం.] చూపు- ఈ ౨ ను చూచుటకుఁ బేర్లు. కణ్, కను, కన్ను-ఈ ౩ను నేత్రములకు నామములు.

క. వీను లనఁ జెవు లనంగా
జానుగు లన నాహ్వయములు • శ్రవణంబులకుణ్
గౌ నన నడు మనఁగా నభి
ధానము లగు మధ్యమునకుఁ • (దరుణేందునిభా). 18

టీ. వీను, చెవి, జానుగు-ఈ౩ ను చెవులకునామములు. కౌను, నడుము, నడుమునకుఁ బేర్లు.

తే. అక్కు ఱొమ్మెద బోర నా • నలరు వక్ష
మాస్యమున కొప్పుచుండు • నాఖ్యలు మొగంబు
మోర మొగ మనఁ జేల్గొప్పు • మూఁపునకుఁ
బెందొడ యనంగఁ గుఱువు నా • (నందివాహా). 19

టీ. అక్కు, అ్రోమ్ము, ఎద, [హృదయము-వికృ-ఎద.] బోర-ఈ ౪ ను వక్షస్థలమునకుఁ బేళ్లు. మొగంబు, (ముఖశబ్దభవము) మోర, మోము [ముఖము-వికృ. మోము]-ఈ 3 ను ముఖమునకుఁ బేరులు. పెందొడ, కురు-ఈ ౨ ను ఊరువునకు నామములు.

తే. వదనగుహ యొప్పు నోరు నా ♦ వాయి యనఁగఁ
పల్లు పలు నాఁగ దంతంబు ♦ పేళ్లు వెలయుఁ
పెదవి నాతెలి మోవి య♦న్పేళ్లఁ దనరు
చుండు నోష్ఠంబు (శీతాంశు♦ఖండమౌళి). 20

టీ. నోరు, వాయి-ఈ ౨ ను నోటిరంధ్రమునకుఁ బేరులు. పల్లు, పలు-ఈ ౨ ను దంతనామములు. పెదవి, నాతెలి, మోవి-ఈ 3 ను ఓష్ఠమునకు నామములు.

క. కయి యనఁ గై నాఁ గేలనఁ
జెయి యనఁ జై నాఁగఁ జెయ్వు ♦ చే నా హస్తా
హ్వయము లగు (సన్నుతప్రాజ్ఞా
ప్రియవల్లభ కాశికాపు♦రీవరలసిలయా). 21

టీ. కయి, కై, కేలు-[కేలు-నిత్యైకవచనాంతము.] చెయి, చై, చెయ్వు, చే-ఈ ౭ ను హస్తనామములు.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా
మది యనఁగా నెడఁ దనంగ ♦ మఱి యుల్లము నా
హృదయమునకు నివి యొనఁగును
విదితంబుగ నాహ్వయములు ♦ (విద్యాధిపతీ). 22

టీ. ఎద, డెందము, మది [మతిశబ్దభవము.] ఎడఁద. పా. ఎద, [హృదయశబ్దభవము.] ఉల్లము-ఈ ౫ ను మనస్సునకుఁ బేళ్లు.

క. లోఁజెయ్యన నఱచె య్యనఁ
గాఁ జెల్లును బేళ్లు రెండు కరతలమునకున్
మీఁజెయ్యన వెడచెయ్యను
నాఁ జనుఁ గరచరమభాగ నామములు (శివా). 23

టీ. లోఁజెయ్యి = చేతియొక్క లోపలిభాగము, అఱచెయ్యి = లోపలి చెయ్యి-ఈ ౨ ను అఱచేతికిఁ బేరులు. మీఁజెయ్యి=చేతియొక్క మీఁదిభాగము, (మీదు+చెయ్యి=మీఁజెయ్యి) వెడచెయ్యి=చేతికి వెనుకటిభాగము-ఈ ౨ ను హస్తముయొక్క వెనుకటిభాగమునకుఁ బేరులు.

ఆ. పొట్ట డొక్క కడుపు బొజ్జ బొఱ్ఱ యనంగ
నొప్పుచుండు నాఖ్య లుదరమునకు
నాభిబిలమునకును నామధేయము లగు
బొడ్డు నాఁగ మఱియుఁ బొక్కి లనఁగ. 24

టీ. పొట్ట, డొక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొఱ్ఱ-ఈ ౫ ను ఉదరమునకుఁ బేర్లు. బొడ్డు, పొక్కిలి-ఈ ౨ ను నాభికిఁ బేర్లు.

తే. వెన్ను నంగను వీఁపు నా వెనుకమేను
నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు నామములుగఁ
బుఱ్ఱె తలపాల నాఁ బుఱ్ఱ పుఱియ నాఁగ
పాలమున కాఖ్య లై యొప్పు (ఫాలనేత్ర). 25

టీ. వెన్ను, వీఁపు, వెనుకమేను=శరీరముయొక్క వెనుకటి భాగము-ఈ 3 ను వీఁపునకుఁ బేరులు. పుఱ్ఱె, తలపాల, పుఱ్ఱ, పుఱియ-ఈ ౪ ను కపాలమునకుఁ బేర్లు.

క. అడుగంజ పాజ్జ యనఁగాఁ
బుడమిఁ బదంబునకు నామములు విలసిల్లున్

మెడ కుత్తు కట్టు గొం తున
నడరు గళంబునకుఁ బే (ళ్ళ • నంగధ్వంసీ). 26

టీ. అడుగు, అంజ, హజ్జ-ఈ ౩ ను పాదమునకుఁ బేర్లు. మెడ, కుత్తుక, అట్టు, గొంతు-ఈ ౪ ను గొంతునకుఁ బేర్లు.

ఆ. బువ్వ వంటకంబు • బోనంబు మెతుకు కూ
డోగిరము పసాద • మోరె మనఁగ
నన్న మొప్పుఁ జేల • మలరుఁ బుట్టంబు దు
వ్వలువ చీర కోక • వలువ యనఁగ. 27

టీ. బువ్వ, వంటకము, బోనము, మెతుకు, కూడు, ఓగిరము, పసాదము, ఓరెము-ఈ ౮ యును అన్నమునకు నామములు. పుట్టము, దువ్వలువ, చీర, పా. చీరె, కోక, వలువ-ఈ ౫ ను వస్త్రమునకు నామములు.

తే. మెసవె నారోగిణ మొనర్చె • మెక్కెఁ దినియెఁ
గుడిచె నారగించెను బసా•పడియె నమలె
సాపడె ననంగ నొప్పు భో•జనము సేసె
ననుట కివి యాఖ్యలై (యిాశ • యభ్రకేశ). 28

టీ. మెసవెను, పా. మెసఁగెను, ఆరోగిణమొనర్చెను, పా. ఆరోగణ మొనర్చెను, మెక్కెను, తినియెను, కుడిచెను, అరగించెను, పసాపడియెను, నమలెను, సాపడెను-ఈ ౯ యును భోజనముచేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. నాన యన సిగ్గు సిబ్బితి
నా నివి వ్రీడాపదంబు • నాముంబు లగుం
బానము సేయుటపేళ్ళగు
నానుట త్రావు టనఁ ద్రాగు • టనఁ గ్రోలు టనన్. 29

టీ. నాన, సిగ్గు, సిబ్బితి-ఈ ౩ ను లజ్జకుఁ బేరులు. ఆనుట, త్రాగుట, త్రావుట, క్రోలుట [ఈ నాలుగును భావార్థకములు.]-ఈ ౪ ను మద్యాది ద్రవద్రవ్యములఁ బానము సేయుటకుఁ బేరులు.

ఆ. తళియ పళ్లెరంబు ♦ తెలె హరివాణంబు
తట్టి కంచ మనఁగఁ ♦ దనరుఁ బాత్ర
చెల్లుఁ జషకమునకుఁ ♦ బేళ్లు డబ్బర కోర
గిన్నె యనఁగ (రజత♦గిరినివాస). 30

టీ. తళియ, పళ్లెరము, తెలె, హరివాణము, తట్టి, కంచము-ఈ ౬ ను భోజనపాత్రమునకుఁ బేరులు. డబ్బర, కోర, గిన్నె-ఈ౩ ను పానపాత్రమునకుఁ బేరులు.

తే. నతికిఁ బేళ్లొప్పు జోత దం♦డము జోహారు
మ్రొక్కు జేజే యనంగఁ గేల్ ♦ మొగిచెఁ గొలిచె
నెఱఁగెఁ జేమోడ్చె నన నమ♦స్కృతి యొనర్చె
ననుట కివి యాఖ్య లగు (నీల ♦ సుభగకేశ). 31

టీ. జోత, దండము, జోహారు, మ్రొక్కు, జేజే-ఈ ౫ ను నమస్కారమునకుఁ బేరులు. కేల్మొగిచెన్-చేతులు జోడించెను, కొలిచెను, ఎఱఁగెన్, పా. ఎరఁగెన్, చేమోడ్చెను-చేతులు జోడించెను-ఈ ౫ ను నమస్కారముచేసె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. ఒప్పు శయనించుటకును ♦ బన్నుండెఁ బండెఁ
బవ్వడించెఁ బరుండెను బవ్వళించె
నత్తమిల్లె నన నర్థ ♦ మెత్త సెజ్జ
పఱుపు పాన్పనఁ దగు శయ్య ♦ (ఫాలనేత్ర). 32

టీ. పన్నుండెను, పండెను, పవ్వడించెను, పరుండెను, పవ్వళించెను, అత్తమిల్లెను-ఈ ౬ ను శయనించె ననుటకుఁ బేళ్లు. మెత్త, సెజ్జ, [శయ్య-వికృ. సెజ్జ.] పఱుపు, పాన్పు-ఈ ౪ ను శయ్యకుఁ బేరులు.

తే. ఒప్పు ధ్వనికిఁ బేళ్లు రొద నాద ♦ ముఱిమి నాఁగ
స ద్దనంగను గూఁక నాఁ ♦ జప్పు డనఁగ

నలుకు డన రోదనముసేసె ♦ ననుట కాఖ్య
లెసఁగు నఱచెను వాపోయె ♦ నేడ్చె ననఁగ. 33

టీ. రొద, ఉలివు, సద్దు, [శబ్దశబ్దవికృతి.] కూఁత, చప్పుడు, అలుకుఁడు—ఈ ౬ ను శబ్దమునకుఁ బేరులు. అఱచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను—ఈ 3 ను రోదనము చేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బెల్లు నీరువ ట్టన
దగ దప్పియు దూప యనఁగ ♦ దాహంబునకున్
నగవు నగు నవ్వు నవు నా
నగు నాఖ్యలు హాసమునకు ♦ (నగజాధీశా.) 34

టీ. నీరువట్టు, దగ, దప్పి, దూప—ఈ ర ను దాహమునకుఁ బేరులు. నగవు, నగు, నవ్వు, నవు – ఈ ర ను హాసమునకుఁ బేరులు.

క. చాగము నాఁ బుడు కనఁగా
నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగ ♦ నీవి యనంగాఁ
దేగము నాఁ బెట్టుడు నాఁ
ద్యాగమునకు నాఖ్య లగుచుఁ ♦ ధరఁ బరఁగు (శివా). 35

టీ. చాగము, పుడుకు, ఈగి, [ఇచ్చుధా. కృ.] ఇడుట, [ఇచ్చు ధా. భావార్థకము.] ఈవి, తేగము, [త్యాగశబ్దభవము.] పెట్టుడు—ఈ ౭ ను దానమునకుఁ బేరులు.

ఆ. ఎలసె బెరసె హత్తె ♦ నెనసె నదికెఁ జెందె
బొందె దొరసెఁ గూడె ♦ నొందె జెనకె
ననఁగ సక్తమయ్యె ♦ ననుటకు నివి యాఖ్య
లగు (గిరీశ యీశ ♦ యభ్రికేశ). 36

టీ. ఎలసెను, బెరసెను, హత్తెను, ఎనసెను, అదికెను, చెందెను, పొందెను, దొరసెను, కూడెను, ఒందెను, చెనకెను—ఈ ౧౧ ను కలిసికొనె ననుటకుఁ బేరు.

ఆ. ఎడసెఁ బాసె వేఱు♦పడెఁ బురివిచ్చె నా
నలరు భేద మయ్యె ననుట ♦ పేళ్లు
స్వవశ మయ్యె ననుట ♦ కవుఁ బేళ్లు లోనయ్యె
నగ్గ మయ్యె ననఁగ ♦ (ననమనేత్ర). 37

టీ. ఎడసెను, పాసెను, వేఱుపడెను, పురివిచ్చెను—ఈ ౪ ను వియోగ మయ్యె ననుటకుఁ బేరులు. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యెను—ఈ ౨ ను స్వాధీనపడె ననుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. అగు గృహీత మయ్యె ♦ ననుటకుఁ బేళ్లగ
పడియెఁ జేపడియెను ♦ బట్టువడియెఁ
జిక్కువడియెఁ దగిలెఁ ♦ జిక్కెఁ దగుల్పడె
ననఁగ (నగనివేశ ♦ యభ్రికేశ). 38

టీ. అగపడియెను (అగ్గము+పడియెను)—అధీన మయ్యెను, చేపడియెను (చే+పడియెను.)—చేతఁజిక్కెను, పట్టు వడియెను—పట్టుచిక్కెను, చిక్కువడియెను, తగిలెను, పా. తవిలెను, చిక్కెను, తగుల్పడెను—ఈ ౭ ను గృహీతమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. అనియె నొడివె వక్కాణించె ♦ నాడెఁ జెప్పె
వినిచె వాక్రుచ్చెఁ బలికె నాఁ ♦ జను వచించె
ననుట కాలించె నాలకిం♦చెను వినె నన
నలరు నవధరించె నటంట ♦ కాఖ్య (లీశ). 39

టీ. అనియెను, నొడివెను, వక్కాణించెను, ఆడెను, చెప్పెను, వినిచెను, వాక్రుచ్చెను, పలికెను—ఈ ౮ యును చెప్పె ననుటకుఁ బర్యాయములు. ఆలించెను, ఆలకించెను, వినెను—ఈ 3 ను అవధరించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. కనియెను చూచెను కాంచెను
కనుఁగొనెఁ గన్గొనె ననంగఁ ♦ గలయవి పేళ్లై

చను వీక్షించె నటంటకు
(ఘనతరగో రాజగమన ♦ కాయజదమనా). 40

టీ. కనియెను, చూచెను, కాంచెను, కనుఁగొనెను, కన్గొనెను—ఈ ౫ ను దర్శించె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద
ననుటకు నామంబు లగుచు ♦ నవని నరిగెదన్
జనియెదఁ బోయెద నేఁగెద
పనివినియెద ననెడునట్టి ♦ పలుకులు (రుద్రా). 41

టీ. అరిగెను, చనియెను, పోయెను, ఏఁగెను, పనివినియెను—ఈ ౫ ను బయలుదేఱె ననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య ♦ లగు నిబ్బ డిమ్మడి
జంట దంట దుగయు ♦ జమిలి రెట్టి
యినుమడి యన మిథున♦మున కాఖ్య లగు జోడు
దోయి కవ యనంగ ♦ (ధూర్తకలుష). 42

టీ. ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, దంట, దుగ, జమిలి, రెట్టి. పా. రెంటి, ఇనుమడి—ఈ ౯ యు రెండింతలకుఁ బేర్లు. జోడు, దోయి, కవ—ఈ 3 ను మిథునమునకుఁ బేర్లు.

సీ. ఒంటి డొక్కఁ డొకటి యొ♦క్కండ నగు నేక
మీరు రెండిరు నాఁగ ♦ నెసఁగు ద్వయము
తిగ మూఁడు మూ ర్నాఁగఁ ♦ దగుఁ ద్రయి తీవంచ
నలు నాల్గు చౌ యన ♦ నగుఁ జతుష్క
మెసఁగుఁ జౌవంచ యై ♦ దే ననఁ బంచకం
బా ఆఱుమూఁ డిత్తి ♦ గనఁగ నొప్పు

షట్కంబు ఋషిసంఖ్య సత చక్కపగడ యే
డన నొప్పు నష్టసంఖ్యకును బేళ్లు
తే. దనరు నిరునాలు గెనిమిది దచ్చి యనఁగ
బరఁగు నీరాఱు పండ్రెండు బార యనఁగ
ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు ధరణియందు
(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీ విశ్వనాథ). 43

టీ. ఒండు, ఒక్కఁడు, ఒకటి, ఒక్కండు—ఈ ౪ ను ఏకసంఖ్యకు నామములు. ఈరు, రెండు, ఇరు—ఈ 3 ను ద్వయమునకుఁ బేరులు. తిగ, మూఁడు, మూరు—త్రితయమునకుఁ బేర్లు. తీవంచ = మూఁడునొక్కటియు, నలు, నాలుగు, చౌ — ఈ ౪ ను నాలుగునకుఁ బేర్లు. చౌవంచ = నాలుగునొక్కటియు, ఐదు. రూ. అయిదు, ఏను—ఈ 3 ను పంచసంఖ్యానామములు. ఆఱు, ఇరుమూఁడు=రెండుమూఁడులు, ఇత్తిగ=(ఇరు+తిగ=ఇత్తిగ) రెండుమూఁడులు—ఈ 3 ను షట్సంఖ్యానామములు. సత (సప్తశబ్దభవము.), చక్కపగడ=ఆఱునొకటియు, ఏడు—ఈ 3 ను సప్తసంఖ్యకుఁ బేరులు. ఇరునాలుగు=రెండునాలుగు, ఎనిమిది, దచ్చి—ఈ 3 ను అష్టసంఖ్యకుఁ బేరులు. ఈరాఱు=రెండాఱులు, పండ్రెండు, బార—ఈ 3 ను ద్వాదశసంఖ్యకుఁ బేరులు.

తే. జరిగె నూడెను జాఱెను నుఱికె వెళ్లెఁ
బాఱెఁ బఱచెను దొలఁగె నన్పలుకులెల్ల
నవనిలోనఁ బలాయితం బయ్యె ననుట
కాఖ్య లై యొప్పుఁ (జంద్రరేఖావతంస). 44

టీ. జరిగెను, ఊడెను, జాఱెను, ఉఱికెను, వెళ్లెను, పాఱెను, పఱచెను, తొలఁగెను—ఈ ౮ యుఁ బఱుగెత్తె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. వేంచేసెను వచ్చెం జను
డెంచెను విచ్చేసె నరుగుడెంచె ననఁగ నే

తెంచె నన నా... నాగతుఁ

డ... బలుకుటకు నాఖ్య ♦ (లంబరకేశా.) 45

టీ. తెంచేసెను, వచ్చెను, చనుదెంచెను, (చను+తెంచెను) విచ్చేసెను, అరుగుదెంచెను. రూ. అరుదెంచెను, ఏతెంచెను. పా. ఏఁగుదెంచెను-ఈ౭ ను అగతుఁ డయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు ♦ నాఁటఁగోలె

నాఁటఁబట్టి నాఁడుమొదలు ♦ నాఁగ నాహ్వ

యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య ♦ యనుట కవని

(వినుతకరుణానవాథ శ్రీ♦విశ్వనాథ). 46

టీ. నాఁటిసుత, నాఁటినుండి, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి, నాఁడుమొదలు-ఈ౫ ను, ఆదిమొదలు = ఆదినమునుండి యనుటకుఁ బేర్లు.

తే. వైరమునకు ధరిసమా♦హ్వయము లమరుఁ

గంటు పగ మచ్చరంబు నూ♦డొంటమి యన

వలపు కూరిమి మేలు నా♦నలరుఁ బేళ్లు

మోహమునకును (శారదాం♦బుదనిభాంగ). 47

టీ. కంటు, పగ, మచ్చరము, (మత్సరశబ్దభవము.) నూడు, ఒంటమి - ఈ ౫ ను విరోధమునకుఁ బేర్లు. వలపు, (వలచుధాతువు కృదంతము.) కూరిమి. రూ. కూర్మి, మేలు - ఈ 3 ను మోహమునకుఁ బేర్లు.

క. పెనఁకువ జగడము కయ్యం

బని బవరము కలను చివ్వ ♦ యాలము పోట్లా

టన దురము పోరు నాఁగాఁ

జను యుద్ధంబునకుఁ బేళు ♦ (చంద్రార్ధధరా). 84

టీ. పెనఁకువ, (పెనఁగు - కృదం.) జగడము, కయ్యము, (కలహశబ్దభవము.) అని, బవరము, కలను, చివ్వ, ఆలము, పోట్లాట, (పోట్లాడు - కృదం.) దురము, పోరు - ఈ ౧౧ ను యుద్ధమునకుఁ బేరులు.

ఆ. సదముదంబు సేసెఁ ♦ జక్కాడె నుగ్గాడె
జదిపెఁ బీఁచ మడచెఁ ♦ జంపెఁ గెడపె
నుఱుము సేసెఁ ద్రుంచెఁ ♦ బరిమార్చెఁ దెగటార్చె
మన్నిగొనియెఁ దునిమె ♦ మడిపె ననఁగ. 49

తే. హతము గావించె ననుటకు ♦ నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె ♦ మంచెఁ బ్రోచె
సాఁకె నన నొప్పు నాఖ్యలు ♦ సరవితోడ
నరయఁ బోషించె ననుటకు ♦ (నంబికేశ). 50

టీ. సదముదంబు సేసె, చక్కాడె, నుగ్గాడెను, చదిపెను, పీఁచమడఁచెను, చంపెను, కెడపెను, నుఱుముచెసెను, త్రుంచెను, తెగటార్చెను, మన్నిగొనియెను, తునిమెను, మడిపెను - ఈ ౧౪ ను సంహరించెననుటకుఁ బేళ్లు. మనిపెను, ఏలెను, బ్రతికించెను, మంచెను, ప్రోచెను, సాఁకెను-ఈ ౬ ను రక్షించెననుటకుఁ బేళ్లు.

క. ధరలో శూరాహ్వయములు
పరఁగును మొనకాఁ డనంగ ♦ బంటనఁగాఁ బో
టరి యన పడిగలవాఁ డన
బిరు దన వాఁడిమగఁ డనఁగ ♦ (భీమకపర్ది). 51

టీ. మొనకాఁడు, బంటు, [భటశబ్దభవము.] పోటరి [పోటు+అరి]= శౌర్యము గలవాఁడు, [మత్వర్థమందు 'అరి' యగు.] పడిగలవాఁడు, బిరుదు, వాఁడిమగఁడు - ఈ ౬ ను శూరునికిఁ బేళ్లు.

తే. బాసట యనంగఁ దోడ్పాటు ♦ నా సమాహ్వ
యంబు లగుచుండు రెండు సా♦హాయ్యమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకును ల♦గ్గనఁగ బా గ
నంగ మే లన లెస్స య♦నంగ (నీశ). 52

టీ. బాసట, తోడ్పాటు-ఈ ౨ ను సాహాయ్యమునకుఁ బేళ్లు. లగ్గు, బాగు, మేలు, లెస్స-ఈ ౪ ను క్షేమమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. కూలె నీల్గెఁ జచ్చెఁ ♦ గాలంబు సేసెను
గెడసె సమసె నాఱె ♦ మడిసెఁ జెల్లెఁ
బెద్దనిదురవోయె ♦ బిద్దె దోరెను గంతు
గొనియె ననుటపేళ్ల♦గును మృతునకు. 53

టీ. కూలెను, నీల్గెను, చచ్చెను, కాలంబుసేసెను, కెడసెను, సమసెను, ఆఱెను, మడిసెను, చెల్లెను, పెద్దనిదురపోయెను, బిద్దెను, దోరెను, గంతుగొనియెను-ఈ ౧౩ ను మృతినొందె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. తిమ్మనై నది యనఁ ♦ దిన్ననై నది యన
జానైన దనఁగ బా♦గైన దనఁగ
నాణెమైన దన వి♦న్నాణమైనది యన
మానైన దనఁగ లె♦స్సైన దనఁగ
బిన్ననై నది యనఁ ♦ జెన్నైన దన నలు
వైనది యనఁగఁ జె♦లువైన దనఁగ
బొనరినయది యన ♦ నొనరిన దనఁగఁ జొ
క్కాటమైన దనఁగ జ♦క్కని దనంగ
సొబగైన దనఁగను ♦ సొంపైన దనఁ గొమ
రైనది యన గొన♦బైన దనఁగఁ

దోరమైన దన సిం♦గారమైనది యన
మేలైన దనఁగ ♦ మెచ్చైన దనఁగ

తే. మురువు గలయది యొప్పైన ♦ దొఱపుగలది
యందమైనది తనరిన ♦ దలరినట్టి
దనఁగఁ బరఁగిన దనఁ బేళ్లు ♦ తనరుచుండు
మంజులంబైన దనుటకు ♦ (మదనదమన). 54

టీ. తిమ్మనైనది, తిన్ననైనది, జాణైనది, బాగైనది, నాణెమైనది, విన్నాణమైనది, మాపైనది, తెప్పైనది, పిన్ననైనది, చెన్నైనది, నలువైనది, చెల్వైనది, పొనరినయది, ఒనరినది, చొక్కటమైనది, చక్కనిది, సొబగైనది, సొంపైనది, కొమరైనది, గొనబైనది, తోరమైనది, సింగారమైనది, మేలైనది, మెచ్చైనది, మురువుగలయది, ఒప్పైనది, దఱపుగలది, అందమైనది, తనరినది, అలరినట్టిది, పరఁగినది—ఈ 3౧ యుఁ సౌందర్యము గలదానికిఁ బేరులు.

తే. కపుర మనఁ గప్పురం బనఁ ♦ గప్ర మనఁగ
బుడమిఁ గర్పూర మొప్పుఁ దాం♦బూల మొప్పు
వీడియము వక్కలాకులు ♦ విడెము తమ్మ
లంబు వీడెంబు వీడ్యమా♦నం (బురారి). 55

టీ. కపురము, కప్పురము, కప్రము—ఈ 3 ను కర్పూరమునకుఁ బేళ్లు. వీడియము. రూ. విడియము, వక్కలాకులు, విడెము, తమ్మలము, వీడెంబు, వీడ్యము—ఈ ౭ ను తాంబూలమునకుఁ బేరులు.

తే. వెలయుచుండును సిరి లచ్చి ♦ కలిమి యనెడు
పేళ్ల సంపద యొద్దడి ♦ పేదటికము
లేమి నిప్పచ్చరము నెవ్వ ♦ లేమి దనఁగ
నలరు దారిద్ర్యమునకు నా♦ఖ్యలు (గిరీశ). 56

టీ. సిరి, [శ్రీశబ్దభవము.] లచ్చి, కలిమి–ఈ 3 ను సంపదకుఁ బేరులు. ఎద్దడి, పేదతికము, లేమి, నిప్పచ్చరము, నెవ్వ, లేమిడి – ఈ ౬ ను దారిద్ర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. మగతనం బన గం డన ♦ మగటిమి యనఁ
పౌరుషంబున కాఖ్య లై ♦ వరఁగుచుండు
నుక్కు చేగ దిటము చేవ ♦ యుదుటు గట్టి
దిట్ట ముఱిది బిగువు నాఁగ ♦ ధృతికిఁ బేళ్లు. 57

టీ. మగతనము, గండు, మగటిమి– ఈ 3 ను పౌరుషమునకుఁ బేరులు. ఉక్కు, చేగ, దిటము, చేవ, ఉదుటు, గట్టి, దిట్టము, ఉఱిది, బిగువు–ఈ ౯ యు ధైర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. బద్దు నా బొంకు నాఁగ ద♦బ్బర యనంగఁ
గల్ల నాఁగ హుళుక్కి నాఁ ♦ జెల్లుఁ బేళ్లు
ధర నసత్యమునకును స♦త్యంబు వరఁగు
నిజ మనఁగ నిక్కువం బన ♦ నిక్క మనఁగ. 58

టీ. బద్దు, బొంకు, దబ్బర, కల్ల, హుళుక్కి–ఈ ౫ ను అసత్యమునకుఁ బేరులు. నిజము, నిక్కువము, నిక్కము - ఈ 3 ను సత్యమునకుఁ బేరులు.

క. బెడఁద దెస చేటు చేడ్పా
ట్గొడ వాత్రం బంగలార్పు ♦ గోరంబు దొసం
గిడుము వెత కస్తి యంగద
కడగండ్లనఁ జను విపత్తు ♦ (గౌరీరమణా). 59

టీ. బెడఁద, దెస, చేటు, చేడ్పాటు, గొడవ, ఆత్రము, అంగలార్పు, [అంగలార్చుధా. కృ.] గోరము, [ఘోరశబ్దభవము.] దొసంగు, ఇడుము, వెత, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు– [ఈశబ్దము నిత్యబహువచనాంతము.] ఈ ౧౪ ను ఆపదకుఁ బేరులు.

క. వెల జట్టి విలువ రో యనఁ
గలనుడువులు దనరుచుండు ♦ గ్రయనామము లై
వెలయుంగ వంగసము నాఁ
గొల మన వంగడము నాఁగఁ ♦ గుల మొప్పు (శివా). 60

టీ. వెల, జట్టి, విలువ, రో [శై గ్లా శబ్దముల రోత్వంబు విభాషనగు. బా. తత్స. సూ. 64.]- ఈ ౪ ను క్రయమునకుఁ బేరులు. వంగసము, కొలము, [ప్రకృతి-కులము.] వంగడము - [ఇదియు, వంగసమును వంశశబ్దభవములు.] ఈ 3 ను కులమునకుఁ బేరులు.

క. క్రమ్మఱ నెప్పటి వెండియుఁ
గ్రమ్మటి తిరుగన్ మఱిన్ మ♦ఱల మగుడను నా
నిమ్మహిఁ బునరపదంబున
కిమ్ముల నివి యాఖ్య లగు (మ♦హీంధరచాపా). 61

టీ. క్రమ్మఱన్, ఎప్పటి, వెండియున్, క్రమ్మటి, తిరుగన్, మఱి, మరల, మగుడను-ఈ ౭ యు ఇంకను అనునర్థము గలవి.

క. ఒకమరి యొకపరి యొకమా
టొకసా రొక తేప యనఁగ ♦ నొకపా రనఁగా
నొకవిడుత యొక్కతూ కన
నొకతడవ యనంగ మఱియు ♦ నొకతూరి యనన్. 62

తే. ఏకవారం బనుట కొప్పు ♦ నిన్ని పేళ్లు
జగతిఁ బల్మాఱు వేమాఱు ♦ సారె పెక్కు
మాఱు లెన్నేనిమా ఱ్లనఁ ♦ బరఁగునాఖ్య
లగుచు నివి బహువారంబు ♦ లనుట (క్రీశ). 63

టీ. ఒకమరి, ఒకపరి, ఒకమాటు, ఒకసారి, ఒకతేప, ఒకపారి, ఒకవిడుత, ఒకతూకు, ఒకతడవ, ఒకతూరి - ఈ ౧౦ యు ఏకపర్యాయమనుటకుఁ

పేరులు. పర్యా. టీ. పలుమఱు, పలుమాఱు, వేమాఱు, సారె, పెక్కుమాఱులు, ఎన్నేనిమాఱులు - ఈ ౬ ను మాటిమాటికి ననుటకుఁ బర్యాయములు.

తే. త్వరితమున గొబ్బఁ బెల్లు చె♦చ్చెరను సరగ
వేగిరము వేగ వేళము ♦ వెసను వడిగ
గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగ ♦ గ్రన్న ననఁగ
గొబ్బునను దిగ్గున ననంగఁ ♦ (గుధరచాప). 64

టీ. చెచ్చెర, (చెర + చెర = చెచ్చెర) సరగ, వేగిరము, వేగ, వేళము, వెసన్, వడిగన్, గ్రక్కునన్, గ్రద్దనన్, క్రన్నన, గొబ్బునను, దిగ్గునన్, ఈ ౧౨ ను శీఘ్రముగా ననుటకుఁ బేరులు.

క. కలవు వివరింపఁగా నా
ఖ్యలు వరుసన్ నిర్గమించె ♦ ననుటకు ధరలో
వెలువడియె వెళ్లె వెడలెను
వెలలె ననం (జిష్ణ్వికాళ ♦ విశ్వాధిపతీ). 65

టీ. వెలువడియెను, వెళ్లెను, వెడలెను, వెలలెను-ఈ ౪ ను పయనమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. వినుతి యొనరించె ననుటకుఁ
దనరున్ నామంబు లగుచు ♦ ధరపై నగ్గిం
చెను గైవారము నేసెన్
గొనియాడెను బొగడె ననఁగ ♦ గొండాడె ననన్. 66

టీ. అగ్గించెను, కైవారము సేసెను=స్తోత్రముచేసెను, కొనియాడెను, పొగడెను, కొండాడెను-ఈ ౫ ను స్తోత్రముచేసె ననుటకు నామములు.

సీ. చుట్టలు విందులు ♦ చుట్టాలు బంధుగు
లనఁ జను బంధుస♦మాహ్వయములు

వఱలు నన్యుఁడు లాతి • వాఁ డనఁగా వింత
వాఁ డనఁగాఁ బెఱ • వాఁ డనంగ
వ్యాజంబునకు నామ • మౌ నెపం బనఁగ న
న్వేషించె ననుట కౌ • వెదకె నెమకె
నరసె రోసె ననంగ • నారసెఁ దడవె నాఁ
గాంతకుఁ బేరు లౌఁ • గ్రమముగోఁ
తే. గచ్చు కోరికె తమి కోర్కె • యిచ్ఛ యనఁగ
నెపుడు నెడపక యుడుగక • యెల్లపు డన
నిచ్చ యనయంబు నాఁగను • నిచ్చ లనఁగఁ
దనరు నాఖ్యలు సంతతం • బనుట (కీశ). 67

టీ. చుట్టలు, [ఏక. చుట్టము. బహు. మువర్ణలోపము.] విందులు, చుట్టాలు, [మువర్ణలోప ఆదిదీర్ఘములు.] బందుగులు [బంధుశబ్దభవము.] - ఈ ౪ ను బంధువునకుఁ బేరులు. లాతివాఁడు, వింతవాఁడు, పెఱవాఁడు - ఈ ౩ ను అన్యుఁ డనుటకుఁ బేరులు. నెపము - [ప్రకృతి-నిఘము.] వ్యాజమునకుఁ బేరు. వెదకెను, నెమకెను, అరసెను, రోసెను, ఆరసెను, తడవెను- ఈ ౬ను విచారించె ననుటకుఁ బేరులు. క్రచ్చు, కోరిక, [కోరుధా. కృదం.] తమి, కోర్కె, ఇచ్ఛ (ఇచ్ఛాశబ్దభవము.)-ఈ ౫ను అపేక్షకుఁ బేరులు. ఎపుడు, ఎడపక, ఉడుగక, ఎల్లప్పుడు, నిచ్చ, అనయము, నిచ్చలు-ఈ ౭ను సర్వదా యనుటకుఁ బర్యాయములు.

సీ. తనరుఁ బ్రవేశించె • ననుటకు నాఖ్యలు
తూఁకొనెఁ జొచ్చెను • దూఱె ననఁగ
నంఘ్రితాడితుఁ జేసె • ననుటకుఁ బే ళ్ళగుఁ
దాఁచెఁ గాల్లఁ గ్రుమ్మెఁ • దన్నె ననఁగ

నాలస్య మొనరించె ♦ ననుటకుఁ జెల్లు నా
మమ్ములు తడసెను ♦ మసలె ననఁగఁ
ద్వి త్రికంబు గావించె ♦ ననుటకు నాఖ్య లౌ
వీడెను వదలెను ♦ విడిచె ననఁగ
తే. దారుమాఱయ్యె వీడ్వడెఁ ♦ దడఁబడె నన
నాఖ్య లౌ విపర్యస్త ♦ మయ్యె ననుట
కలరుఁ బ్రహరించె ననుట కాహ్వయము లడిచెఁ
గొట్టె మొత్తెను మోఁదె నాఁ ♦ (సుధరనిలయ). 68

టీ. తూకొనెను, చొచ్చెను, తూఱెను – ఈ ౩ ను ప్రవేశించెననుటకుఁ పేరులు. తాఁచెను, కొల్లఁగ్రొమ్మెను, తన్నెను–ఈ ౩ ను కాలితోఁదన్నెననుటకుఁ పేరులు. తడసెను, మసలెను–ఈ ౨ ను ఆలస్యముచేసెననుటకుఁ పేరులు. వీడెను, వదలెను, విడిచెను–ఈ ౩ ను పరిత్యజించె ననుటకు నామములు. తాఱుమాఱయ్యెను, పెడ్వడెను, తడఁబడెను–ఈ ౩ ను హెచ్చుతక్కువయ్యె ననుటకుఁ పేరులు. అడిచెను, కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁదెను–ఈ ౪ ను ప్రహరించె ననుటకుఁ పేరులు.

సీ. ముందట నెదుటను ♦ మ్రోల ముంగల నాఁగ
నాఖ్యలౌ సముఖమం ♦ దనుట (కభన)
యాలయిక బడలిక ♦ యలపు సేద యనంగ
శ్రమమున కాఖ్య లౌ ♦ (శమనదమన)
తాలిమి యోరుపు ♦ తాలిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వయము లౌఁ ♦ (జీర్ణవసన)
రవళి బవంతంబు ♦ టక్కు దుత్తూరంబు
వెడ్డు నా భద్మ మా ♦ (విషమనేత్ర)

తే. వెఱ పనఁగ నెద యనఁగను ♦ వెఱ యనంగ
నళుకనఁగ భీతి కాఖ్యలౌ ♦ (నసిశకంఠ)
నిమ్మళం బన నెమ్మి నా ♦ నెమ్మది యనఁ
దనరుఁ బేళ్లు నిరాతంక♦మునకు (నిశ). 69

టీ. ముందటను, ఎదుటను, మ్రోలన్, మ్రుంగలన్ - ఈ ౪ ను సమ్ముఖమందనుటకుఁ బేరులు. అలయిక, బడలిక, [అలయు, బడలు-కృదంతములు.] అలపు, [అలయు-కృదం.] సేద-ఈ ౪ ను శ్రమమునకుఁ బేరులు. తాలిమి. రూ. తాల్మి, ఓరుపు. రూ. ఓర్పు, తాలిక - ఈ ౩ ను క్షమకుఁ బేరులు. తవిలి, [ఇది యన్యదేశము.] బవంతము, టక్కు, దుత్తూరము, వెద్దు- ఈ౫ను కపటమునకుఁ బేరులు. వెఱపు, ఎద, వెఱ, అళుకు - ఈ ౪ ను భయమునకుఁ బేర్లు. నిమ్మళము, నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ+మది=నిండుమనస్సు)- ఈ ౩ ను నిర్భయమునకుఁ బేరులు.

సీ. అనఘ కొంచెము నైక ♦ మలఁతి చిన్నన చిన్న
నలికంబు సన్నంబు ♦ నాఁ దనర్చు
స్వల్ప మెక్కుడు నాఁగఁ ♦ జాల నెంతేనియు
మిగులఁ దద్దయుఁ దద్ద ♦ మిక్కిలి యనఁ
బెద్దయు ననునివి ♦ పేళ్లగు భృశముగా
ననుటకు నుత్కట ♦ మమ్మె ననుట
కగుఁ బేళ్లు వెగ్గలఁ ♦ బమ్మెఁ గ్రిక్కిఱిసె నె
క్కసము మొయ్యె ననునివి ♦ క్రమముతోడ
ఆ. వగ్గెఁ గుండె డొంకెఁ ♦ దగ్గెను సడలెను
క్రుంగె సుబ్బణంగె ♦ స్రుక్కె ననఁగఁ
దనరుఁ బేళ్లు క్షీణ♦దశ నొందె ననుటకు
(నిశ్వరీసనాథ ♦ విశ్వనాథ). 70

టీ. అగుదు, కొంచెము, పైకము, అలంతి, అన్నువ, చిన్న, నలికము, సన్నము- ఈ ౮ యు కొంచెమనుటకుఁ బేరులు. ఎక్కుడు, చాలఁ, ఎంతేని యుఁ, మిగులఁ, తద్దయుఁ, తద్ద, మిక్కిలి, పెద్దయుఁ-ఈ ౮ యు అధికముగా ననుటకుఁ బేరులు. వెగ్గలమయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను, వెక్కసమయ్యెను- ఈ ౩ ను ఎక్కువయ్యెననుటకుఁ బేరులు. సగ్గె, కుందె, డొంకె, తగ్గె, సడలె, క్రుంగె, ఉబ్బణఁగె, స్రుక్కె-ఈ ౮ యు క్షీణదశనొందె ననుటకుఁ బేరులు.

ఆ. మించు వాసి మేలు ♦ మేటి పెచ్చెచ్చన
నధికమునకు నాఖ్య ♦ లగుచు వెలయుఁ
బనులు నాఁగఁ జెయువు ♦ లనఁ జేఁత లన నొప్పుఁ
గర్మమునకుఁ బేళ్లు ♦ (చర్మవసన). 71

టీ. మించు, వాసి, మేలు, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు-ఈ ౬ ను అధికమనుటకుఁ బేరులు. పనులు, చెయువులు, చేఁతలు [చేయుధా. కృదం.]-ఈ ౩ ను కార్యమునకుఁ బేరులు.

ఆ. అనిపె ననిచెఁ బనిపెఁ ♦ బనిచె నంపెను బంపెఁ
బుచ్చె గెలువుమనియెఁ ♦ బొమ్మటనియె
ననఁగ నివి సమాఖ్య ♦ లగును బ్రస్థాపించె
ననెడు క్రియకు (నీళ ♦ యభి కేళి) 72

టీ. అనిపెను, అనిచెను, పనిపెను, పనిచెను, అంపెను, పంపెను, పుచ్చెను, గెలువుమనియె, పొమ్మటనియె-ఈ ౯ యు పయనముచేసిపంపెను అనుటకు నామములు.

తే. కొదవ కొద కుందు తగ్గు త♦క్కువ కొఱంత
వెలితి కొఱ లొచ్చు కడమనా ♦ వెలయు న్యూన
సమభిధానము లర సాము ♦ సగము సవము
నాఁగ నర్ధాహ్వయంబు లౌ ♦ (నాగభూష). 73

టీ. కొదవ, కొద, కుంచు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱఁత, వెలితి, కొఱ, లొచ్చు, కడమ-ఈ ౧౦ యును న్యూనతకుఁ బేరులు. అర, సామ, సగము, సవము-ఈ ౪ ను అర్ధమనుటకుఁ బేరులు.

తే. పేళ్లు పశ్చాత్తనుటకును • జెల్లు వెనుకఁ
పిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి • పిమ్మట నన
మునుపు మును మున్ను తొలి తొల్లి • ముందు తొలుత
ననఁగఁ బూర్వపదార్థాఖ్య • లౌ (గిరీశ). 74

టీ. వెనుకఁ, పిదపఁ, తర్వాతఁ, పదపడి, పిమ్మటఁ-ఈ ౫ ను అనంతర మనుటకుఁ బేరులు. మునుపు, మును, మున్ను, తొలి, తొల్లి, ముందు, తొలుత-ఈ ౭ ను పూర్వమనుటకుఁ బేరులు.

ఆ. పాఱుఁబోతు పిఱికి • పంద కోఁచ యనంగఁ
బేళ్లు దనరు సమర•భీరువునకు
దిట్ట యుక్కుతునియ • గట్టిడెందంబువాఁ
డనఁగ ధైర్యవంతుఁ • డలరు (సీశ). 75

టీ. పాఱుఁబోతు, పిఱికి, పంద, కోఁచ-ఈ ౪ ను యుద్ధమున భయపడువానికిఁ బేరులు. దిట్ట, ఉక్కుతునియ, గట్టిడెందమువాఁడు-ఈ ౩ ను ధైర్యవంతునకుఁ బేరులు.

తే. పోఁజు చేరువ మొత్తంబు • బారు తుటుము
దండు పరి గమి కూటువ • పిండు దాఁటు
మూఁక దళమును బేళ్లు స•మూహమునకు
(భుజగవరహార యవిముక్త•పురవిహార.) 76

టీ. పోఁజు, చేరువ, మొత్తము, బారు, తుటుము, దండు, పరి, గమి, కూటువ, పిండు, [బృందము-ప్రకృతి.] దాఁటు, మూఁక, దళము-ఈ ౧౩ ను సమూహమునకుఁ బేరులు.

సీ. పూని నూనెను దాల్చె ♦ నానెను మోచె నా
వహియించె ననుట కౌ ♦ (నహివిభూష)
నాటము లుచ్చాట♦నము చేసె ననుటకు
వరుసతోఁ దటిమెను ♦ బఱపె వెలిచె
దోలెను ఱొప్పె నా ♦ (ద్రుహిణాదిసురనుత)
త్రిప్పెను నా క్రమ్మ♦ఱించె ననఁగ
మగిడించె ననఁగను ♦ మరలించె నన సమా
హ్వయము లై పరఁగు ని♦వర్తితంబు
తే. చేసె ననుటకు (సురముని♦సిద్ధసేవ్య)
యడ్డగించెను నా నిల్పె ♦ ననఁగ నాఁగె
నన నివారించె ననుటకు ♦ నాఖ్య లమరు
(నగసుతానాథ గుహగజా♦ననసనాథ). 77

టీ. పూనెను, ఊనెను, తాల్చెను, ఆనెను, మోచెను–ఈ ౫ ను ధరించె ననుటకుఁ బేరులు. తటిమెను, పఱపెను, వెలిచెను, తోలెను, ఱొప్పెను–ఈ ౫ ను ఉచ్చాటనము చేసె ననుటకుఁ బేరులు. త్రిప్పెను, క్రమ్మఱించెను, మగిడించెను, మరలించెను–ఈ ౪ ను ఈ వెనుకకుఁ బొమ్మనె ననుటకుఁ బేరులు. అడ్డగించెను, నిల్పెను, అఁగెను–ఈ 3 ను నిరోధించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. దండ చేరువ సంగడి ♦ దాపు చెంత
సరస చెంగట యొద్ద ద♦గ్గఱ కురంగ
టండ పజ్జ యు నా సమీ♦పాఖ్య లమరు
(రమ్యధవళాంగ కలశనీ♦రధినిషంగ). 78

టీ. దండ, చేరువ, సంగడి, దాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒద్ద, దగ్గఱ, కురంగట, అండ, పజ్జ [పశ్చాచ్ఛబ్దభవము.] – ఈ ౧౨ ను సమీపమం దనుటకుఁ బేరులు.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట ♦ నందు నాడ
నచోట నచ్చోట నక్కడ ♦ నయ్యెడ నట
ననఁగఁ దత్ప్రదేశంబునం ♦ దనుట కాఖ్య
లయ్యె (భక్తవిధేయ యా♦ర్యాసహాయ). 79

టీ. అచట, అచ్చట, అచ్చోట, అందు, అడ, అచోట, అచ్చోట, అక్కడన్ (అ+కడన్)=అదిక్కున, అయ్యెడన్ (అ+ఎడన్) = అప్రదేశమున, అటన్-ఈ ౧౦ యు అప్రదేశమం దనుటకుఁ బేరులు.

క. ఇరుగెలఁకుల నిరువంకల
నిరుదెస నిరుచక్కియందు ♦ నిరుపక్కియలం
దిరుగ్రేవల నిరుగడ నన
బౌరిఁ బేళ్ళగు నుభయపార్శ్వ♦ముల ననుట (కజా). 80

టీ. ఇరుగెలఁకులన్, ఇరువంకలన్, ఇరుదెసన్, ఇరుచక్కియందున్, ఇరుపక్కియలందున్, ఇరుగ్రేవలన్, ఇరుగడన్-ఈ౭ను రెండువైపులందు ననుటకుఁ బేరులు.

క. నవముగ ధరలో నీ మా
నవవర్గువు వేడ్కఁ జదివి♦నను వ్రాసిన మా
నవులకు ననవరతంబును
శివుఁ డవిముక్తేశ్వరుండు ♦ చెలువం బొసఁగున్. 81

టీ. ఎవ రీమానవవర్గు వ్రాయుచున్నారో, లేక చదువుచున్నారో, వారికిఁ గాశీవిశ్వేశునిదయవలన సకలసంపదలు గలుగు నని తాత్పర్యము.

మానవవర్గు సమాప్తము.

స్థావరవర్గ౦.

సీ. వలిదిప్ప వడఁకుగు♦బ్బలి చలిమిరిమల
గట్టులఱేఁడు ము♦క్కంటిమామ
మంచుఁగొం డనహిమ♦త్క్ష్మాధరాఖ్యలు చను
వేలుపుఁగొండ జే♦జేలగట్టు
పు_త్తడిగుబ్బలి ♦ పుసుకకంచమువాని
విల్లు నా మేరువు ♦ పేళ్లు వెలయు
వెలిదిప్ప ముక్కంటి♦మల వెండికొండ నాఁ
గైలాసపర్వతా♦ఖ్యలు సెలంగు

తే. వెలయుఁ దరిగొండ కవ్వంపు♦మల యనంగ
మంథరాఖ్యలు కడపటి♦మల యనంగఁ
జుట్టుఁగొం డనఁ దనరు నీ♦క్షోణిఁజుందుఁ
జక్రవాళాద్రి (వృషవాహ ♦ శైలగేహ). 1

టీ. వలిదిప్ప, (వలి = చల్లఁదనముగల, తిప్ప=కొండ,) వడఁకుగుబ్బలి. పా. వణఁకుగుబ్బలి=వణఁకునట్లు చేయుపర్వతము, చలిమిరిమల=చల్లనికొండ, గట్టులఱేఁడు=పర్వతములకురాజు, ముక్కంటిమామ=శివునకుమామ, మంచుఁగొండ=హిమము గలపర్వతము - ఈ ౬ను హిమవత్పర్వతమునకుఁ బేరులు. వేలుపుఁ గొండ (వేలుపు+కొండ) = దేవతలు నివసించుపర్వతము, జేజేలగట్టు=దేవతలపర్వతము, పుత్తడిగుబ్బలి=బంగారుపర్వతము, పుసుకకంచముపానివిల్లు=ఈశ్వరుని ధనుస్సు-ఈ ౪ ను మేరుపర్వతముపేరులు. వెలిదిప్ప (వెలి+తిప్ప)=తెల్లనిపర్వతము, ముక్కంటిమల = శివుని కునికిపట్టగు పర్వతము, వెండికొండ = వెండివలెఁ దెల్లనిపర్వతము - ఈ ౩ ను కైలాస

పర్వతముపేరులు. తరిగొండ(తరి+కొండ), కవ్వంపుమల (కవ్వము+మల)- ఈ ౨ ను మందరపర్వతముపేరులు. కడపటిమల=కడగానుండెడుపర్వతము, చుట్టుఁగొండ (చుట్టు+కొండ) భూమిచుట్టునుండెడుపర్వతము-ఈ ౨ ను చక్రవాళపర్వతముపేర్లు.

ఆ. తూర్పుఁగొండ నాఁగఁ ♦ దొలుఁగట్టు నాఁగను
పొడుపుగుబ్బ లనఁగ ♦ బూర్వశిఖరి
పరఁగుఁ గ్రుంకుమెట్టు ♦ పడమటికొండ నా
వెలయు నస్తశిఖరి ♦ (విశ్వనాథ). 2

టీ. తూర్పుఁగొండ (తూర్పు+కొండ) = పూర్వదిక్కునందుండెడు పర్వతము, తొలుగట్టు = పూర్వదిక్కునందలి పర్వతము, పొడుపుగుబ్బలి=సూర్యుఁ డుదయించెడుపర్వతము - ఈ 3 ను ఉదయపర్వతమునకుఁ బేరులు. క్రుంకుమెట్టు = సూర్యుఁ డస్తమించుపర్వతము, పడమటికొండ = పడమటి దిక్కునందుండెడు పర్వతము-ఈ ౨ ను అస్తమయపర్వతముపేరులు.

తే. ఒప్పు గిరిపేళ్లు మల గట్టు ♦ తిప్ప మెట్టు
కొండ గుబ్బలి నామేరు ♦ (కుధరచాప)
ఱాయి నాఁ గల్లనంగను ♦ ఱా యనంగ
శిల కభిఖ్యలు దగు నిల ♦ (శేషభూష). 3

టీ. మల, గట్టు, తిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి-ఈ ౬ ను పర్వతమునకుఁ బేరులు. ఱాయి, కల్లు, ఱా - ఈ 3 ను శిలకుఁ బేరులు.

తే. పల్లె కొట్టిక కోటిక కుప్పమ్ము నాఁగ
నూ రనఁగ గ్రామనామంబు ♦ లొప్పుచుండుఁ
బట్టణంబున కాఖ్యలు ♦ పరఁగుచుండుఁ
బ్రోలనఁగ వీ డనంగను ♦ (శూలపాణి). 4

టీ. పల్లె, రూ. పల్లియ, కొట్టిక, కోటిక, కుప్పము, ఊరు-ఈ ౫ ను గ్రామముపేరులు. ప్రోలు, వీడు - ఈ ౨ ను పట్టణముపేరులు.

ఆ. ఊనికిపట్టు తావు ♦ మనికిపట్టిర విల్లు
తెంకి యిక్క నట్టు ♦ టెంకి యిమ్ము
నెలవు గీము నాఁగ ♦ నలరు నివాసదే
శంబునకును బేళ్లు ♦ (చంద్రమౌళి). 5

టీ. ఊనికిపట్టు, తావు, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, యిక్క, నట్టు, టెంకి, ఇమ్ము, నెలవు, గీము [గృహశబ్దభవము.]-ఈ ౧౨ ను నివాసస్థానమునకుఁ బేరులు.

సీ. తెంకాయచెట్టనఁ ♦ టెంకాయమ్రాను నన
నారికేళం బొప్పు ♦ (నగనివేశ)
మావిమ్రాను ననఁగను ♦ మామిడిచెట్టన
నామ్రభూజం బొప్పు ♦ (నభ్రకేశ)
అత్తిమ్రాను నన మేడి ♦ యనఁగ నౌదుంబర
ధారుణీజం బొప్పు ♦ (మేరుచాప)
యరఁటి యనఁటి నాఁగ ♦ నంశుమత్ఫలదారు
ణీరుహం బగు (ధర♦ణీశతాంగ)
తే. యలరుఁ దుంబీశలాటున♦మాఖ్య లాను
గంబు సొఱకాయ వదరు నా ♦ (గరళకంఠ)
తా డనంగను దాడి నా ♦ తాళభూరు
హంబునకు నాఖ్యలై యొప్పు ♦ (నంబికేశ). 6

టీ. తెంకాయచెట్టు, టెంకాయమ్రాను - ఈ ౨ ను కొబ్బరిచెట్టుపేరులు. మావిమ్రాను, మామిడిచెట్టు- ౨ ను చూతవృక్షముపేరులు. అత్తిమ్రాను, మేడి-ఈ ౨ ను అత్తిచెట్టుపేరులు. అరఁటి, అనఁటి - ఈ ౨ ను కదళీవృక్షమునకు నామంబులు. ఆనుగము, సొఱకాయ, వదరు-ఈ 3 ను సొఱకాయపేరులు. తాడు, తాడి - ఈ ౨ ను తాటిచెట్టుపేరులు.

సీ. మొక్క మోక నిసువు ♦ మొలక మో సనఁగ నం
కురమునకును బేళ్లు ♦ (కుధరచాప)
యిగు రనఁ దనరునాఁ ♦ జిగురు నాఁ జివు రనఁ
పల్లవనామముల్ ♦ పరఁగు (నీశ)
మ్రానిసనఁ జె ట్టన ♦ మ్రాఁకన భూరుహ
నామధేయము లగు ♦ (వామదేవ)
పువు పువ్వు పూ నాఁగఁ ♦ బుష్పము విరి యల
రనఁ గుసుమాఖ్య లై ♦ యలరు (నీశ)
తే. గుబురు దట్టము జొంపంబు ♦ గుంపు తఱుచు
నాఁగ నిబిడంబు పేళ్లొప్పు ♦ (నందివాహ)
వల్లరిసమాఖ్య లగుచు వ♦ ర్తిల్లుఁ దీఁగ
తీవ తీవియ తీవె నాఁ ♦ (త్రిపురవైరి). 7

టీ. మొక్క, మోక, నిసువు, మొలక, మోసు - ఈ ౫ ను అంకురము పేరులు. ఇగురు, తలిరు, చిగురు, చివురు - ఈ ౪ ను పల్లవము పేరులు. మ్రాను. రూ. మాను, చెట్టు, మ్రాఁకు-ఈ 3 ను చెట్టునకు నామములు. పువు, పువ్వు, పూ, పుష్పము, [పుష్పశబ్దభవము.] విరి, అలరు-ఈ ౬ ను పువ్వుల పేరులు. గుబురు, దట్టము, జొంపము, గుంపు, తఱుచు-ఈ ౫ ను సందులేక యుండువానికిఁ బేరులు. తీఁగ, తీవ, తీవియ, తీవె. రూ. తీఁగె-ఈ ౪ ను తీఁగకుఁ బేరులు.

ఆ. అగ్రమున కభిఖ్య ♦ లగుచుండుఁ దుద సుద
కొన చఱనంగ వృక్ష ♦ కోటరమున
కలుగుఁ బేళ్లు తొఱట ♦ తొఱి తొఱ్ఱ తొఱ నాఁగ
(నాగహార రజత ♦ నగవిహార).

టీ. తుద, సుద, కొన-ఈ 3 ను అగ్రమునకుఁ బేరులు. తోఁటు, తో ఱి, తోఁట్ల, తోఁట-ఈ 4 ను చెట్టుతోఁటకుఁ బేరులు.

ఆ. ఇక్షువున కభిఖ్య ♦ లీక్షితిఁ గన్నుల
మ్రాను చెఱకు తియ్య♦మ్రా ననంగఁ
దనరు దవ యనంగఁ ♦ దలవాఁడె నాఁగఁ ద
దగ్రమున కభిఖ్య ♦ లగు (గిరీశ). 9

టీ. కన్నులమ్రాను=గనుపులుగల చెట్టు, చెఱకు, తియ్యమ్రాను=మధురమైనవృక్షము-ఈ 3 ను చెఱకునకుఁ బేరులు దవ, తలవాఁడె - ఈ 2 ను చెఱకుకొనకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బే ళ్లుత్పలమునకుం
దోఁగ తోఁవ గల్వ గలు వనఁగఁ ♦ దోయజ మొప్పుం
దగఁ దమ్మి తామ రనఁగా
మొగ డన మొగ్గ యనఁ దనరు ♦ ముకుళంబు (శివా).

టీ. తోఁగ, తోఁవ, కల్వ, కలువ-ఈ 4 ను ఉత్పలమునకుఁ బేరులు. తమ్మి, తామర-ఈ 2 ను తామరపువ్వునకుఁ బేరులు. మొగడ, మొగ్గ-ఈ 2 ను ముకుళమునకుఁ బేరులు.

తే. ఎసఁగుఁ జెందొవ చెందొఁగ ♦ యెఱ్ఱగలువ
యనఁగ రక్తోత్పలంబు ర♦క్తాబ్జ మొప్పు
నిలను గెందమ్మి కెందామ ♦ రెఱ్ఱదామ
రనఁగఁ జెందమ్మి చెందామ ♦ రన (షహేళి). 11

టీ. చెందొవ, చెందొఁగ (చెన్ను+తోఁవఁగ) - నువర్ణలోపము-చెందొవ (గ), ఎఱ్ఱగలువ(ఎఱ్ఱ+కలువ)-ఈ 3 ను ఎఱ్ఱనికలువకుఁ బేరులు. కెందమ్మి (కెంపు+తమ్మి=కెందమ్మి), కెందామర (కెంపు + తామర= కెందామర), [బాల. సంధి. 36, 37 సూత్రములు చూడుఁడు.] ఎఱ్ఱదామర (ఎఱ్ఱ+తామర), చెం

దమ్మి (చెన్ను+తమ్మి), చెందామర (చెన్ను+తామర)-ఈ ౫ ను ఎఱ్ఱదామర పువ్వునకుఁ బేరులు.

క. గొడుగు గొడు వెల్లి యనఁ జె
న్నడరును ఛత్త్రంబు కేత♦నాహ్వయము లగుఁ
సిడె మనఁగఁ డెక్కె మనఁగాఁ
బడగ యనన్ డా లనంగఁ ♦ (బర్వతధన్వీ). 12

టీ. గొడుగు, గొడువు, ఎల్లి-ఈ 3 ను ఛత్త్రమునకుఁ బేరులు. సిడెము, డెక్కెము, పడగ, [పతాకాశబ్దభవము.] డాలు - ఈ ౪ ను ధ్వజమునకుఁ బేరులు.

క. మఱుఁ గనఁగ నోల మనఁగాఁ
మఱు వనఁగాఁ జా టనంగ ♦ మాటన పరునం
బరఁగు నివెల్ల నగోచర
ధరణీనామంబు లగుచు ♦ (దర్పకదమనా). 13

టీ. మఱుఁగు, ఓలము, మఱువు, చాటు, మాటు - ఈ ౫ ను కన్నుల కగపడని ప్రదేశమునకు నామములు.

క. పొనఁగుఁ దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
గస వనఁగాఁ బూరి యనఁగ ♦ గడ్డి యనంగా
వసుమతిలో నెన్నంబడు
ససి సస్సెము పైరనంగ ♦ సస్యం (బభవా). 14

టీ. పులు, కసవు, [ఘాసశబ్దభవము.] పూరి, గడ్డి-ఈ ౪ ను తృణమునకుఁ బేరులు. ససి, సస్సెము, [సస్యశబ్దభవము.] పైరు-ఈ 3 ను ధాన్యమునకు నామములు.

ఆ. తెలుపు దెల్ల వెల్ల ♦ తెలి వెలి నాఁగ నా
హ్వయము లమరు ధవళ♦వర్ణమునకుఁ

గప్పు నలుపు నల్ల ♦ కఱ యన నాఖ్యలొ
నీలవర్ణమునకు ♦ (నీలకంఠ). 15

టీ. తెలుపు, తెల్ల, వెల్ల, తెలి, వెలి - ఈ ౫ ను ధవళవర్ణమునకుఁ బేరులు. కప్పు, నలుపు, నల్ల, కఱ. పా. కటి-ఈ ౪ ను నీలవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. కెంపు దొగరు దొవరు ♦ గెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ
యనఁగ నరుణకాంతి ♦ కాఖ్య లయ్యె
నళిది పసుపుచాయ ♦ యనఁగ హారిద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగుఁ (బి♦నాకహస్త). 16

టీ. కెంపు, తొగరు, తొవరు, కెంజాయ (కెంపు+చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ - ఈ ౬ ను ఎఱ్ఱనికాంతికి బేరులు. అళిది. రూ. హాళిది, పసుపుచాయ-ఈ ౨ ను హారిద్రవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. శ్యామవర్ణమునకు ♦ నామంబు లగుచుండుఁ
బసరుచాయ యనఁగఁ ♦ బచ్చ యనఁగ
వన్నె డాలు రంగు ♦ వన్నియ జిగి జోతి
చాయ యనఁగఁ బరఁగు ♦ జగతిఁ గాంతి. 17

టీ. పసరుచాయ, పచ్చ - ఈ ౨ ఆకుపచ్చవన్నెకు నామములు. వన్నె, [వర్ణ శబ్దభవము.] డాలు, రంగు, వన్నియ, [ప్ర. వర్ణము.] జిగి, జోతి, [ప్ర. జ్యోతిస్సు.] చాయ [ప్ర. ఛాయ.]-ఈ ౭ ను కాంతికిఁ బేరులు.

తే. మానికము లన రతనముల్ ♦ నా నెసంగు
నవని మాణిక్యములకు సమాహ్వయములు
మెఱుఁగనంగను నిగ్గు నా ♦ మెఱయుచుండు
నాఖ్య లుత్కృష్టకాంతికి ♦ (నభ్రకేశ). 18

టీ. మానికము, [ప్ర॰కృ. మాణిక్యము] రతనము [ప్ర॰కృ. రత్నము]-ఈ ౨ ను రత్నములకుఁ బేరులు. మెఱుఁగు, నిగు-ఈ ౨ ను విశేషకాంతికిఁ బేరులు.

తే. జడధిపేళ్లగు మున్నీరు ♦ కడలి సంద్ర
మనఁగ మడుఁగన మడువు నా ♦ హ్రదము దనరుఁ
బరఁగు నాఱవసంద్రంబు ♦ పాలవెల్లి
జిడ్డుకడలి పాల్కడలి నా ♦ క్షీరజలధి. 19

టీ. మున్నీరు (మూని+నీరు)=మొదటిసృష్టి, కడలి, సంద్రము [ప్ర॰కృ. సముద్రము.]-ఈ 3 ను సముద్రమునకు నామములు. మడుఁగు, మడువు-ఈ ౨ ను హ్రదముపేర్లు. ఆఱవసంద్రము, [లవణ, ఇక్షు, సుర, సర్పి, దధి, క్షీర, నీరసముద్రములలో నిది యాఱవది.] పాలవెల్లి (పాలు+వెల్లి)=క్షీరప్రవాహము, జిడ్డుకడలి=జిడ్డుగలసముద్రము, పాలకడలి=క్షీరసముద్రము-ఈ ౪ ను క్షీరసముద్రమునకుఁ బేరులు.

క. నంజె యనఁగ మడి యనంగను
మంజులకేదారభూస♦మాఖ్యలు వెలయుం
బుంజె యనఁ జేను పొల మనఁ
గం జను మెరుభూమిపేళ్లు ♦ (కాయజదమనా). 20

టీ. నంజె, మడి-ఈ ౨ ను మాగాణిభూమికిఁ బేరులు. పుంజె, చేను, పొలము - ఈ 3 ను మెట్టభూమిపేర్లు.

క. ధరణీ వివరాఖ్య లగుఁ
బొఱియ కలుఁగు లాఁగ బొక్క ♦ బొంద యనంగా
దరి యొడ్డు గట్టనంగాఁ
బరఁగుం దీరంబుపేళ్లు ♦ (ప్రమథగణేశా). 21

టీ. బొటియ, కలుఁగు, లాఁగ, బొక్క, బొంద-ఈ ౫ ను బొంద పేర్లు. దరి, ఒడ్డు, గట్టు-ఈ ౩ ను తీరమునకుఁ బేరులు.

తే. అస లనంగను ఒంపి నా ♦ నడు సనంగ
బుఱద నా నొప్పుఁ గర్దమం♦బునకుఁ బేర్లు
భూమికి సమాఖ్య లగు బువి ♦ పుడమి నేల
మన్ను పంటవలంతి నా ♦ (మదనదమన). 22

టీ. అసలు, ఒంపి, అడుసు, బుఱద-ఈ ౪ ను అడుసునకుఁ బేరులు. బువి, [ప్ర. కృ. భువి.] పుడమి, [ప్ర. కృ. పృథివి.] నేల, మన్ను, పంటవలంతి=పంటలనొసఁగుదేవి-ఈ ౫ ను భూమి పేర్లు.

తే. జగిలె యనఁగ నరుఁగు నాఁగ ♦ జగతి నాఁగఁ
దిన్నె యన వేదికాఖ్య లై ♦ యెన్నఁ దనరు
మి ఱ్ఱనంగను మెరక నా ♦ మిట్ట యనఁగ
నున్నతక్షితికాఖ్య లై ♦ యొప్పు (నభవ). 23

టీ. జగిలె. రూ. జగ్గిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె-ఈ ౪ ను తిన్నెకుఁ బేరులు. మిఱ్ఱు, మెరక, మిట్ట-ఈ ౩ ను ఎత్తయినచోటికిఁ బేరులు.

తే. తనకు నిశ్రేణి తాప ని♦చ్చెన యనంగఁ
దెప్ప తేప నాఖ్యల ♦ నొప్పుఁ బ్లవము
పరఁగు నోడనఁ గలమనఁ ♦ దరణి ధరణిఁ
(దరణిశీతాంశుశిఖినేత్ర ♦ ధవళగాత్ర). 24

టీ. తాప, నిచ్చెన-ఈ ౨ ను నిచ్చెనకుఁ బేరులు. తెప్ప, తేప-ఈ ౨ ను ప్లవమునకుఁ బేరులు. ఓడ, కలము-ఈ ౨ ను నావకుఁ బేరులు.

తే. కార్ముకం బొప్పు విల్లు సిం♦గాణి యనఁగఁ
దూణ మొప్పు బత్తళిక నా ♦ దొన యనంగఁ

దరకసం బనఁ బొది యనఁ ♦ దనరు శరము
కోల ములి కమ్మ తూఁపు నా ♦ (శూలపాణి). 25

టీ. విల్లు, సింగాణి-ఈ ౨ను ధనుస్సునకుఁ బేరులు. బత్తళిక, దొన, తరకసము, పొది-ఈ ౪ను అమ్ములపొదిపేర్లు. కోల, ములికి, అమ్ము, తూఁపు-ఈ ౪ను శరము పేర్లు.

తే. తనరుఁ బేళ్లు తనుత్రాణ♦మునకుఁ గత్త
ళంబు జోడు జిరా దుప్ప♦టంబు బొంద
ళం బనఁగ నాఖ్య లగు శతాం♦గంబునకును
దేరు నా నరదము నాఁగ ♦ (మేరుచాప). 26

టీ. కత్తళంబు, జోడు, జిరా, దుప్పటంబు, బొందళంబు-ఈ ౫ను కవచమునకుఁ బేళ్లు. తేరు, అరదము [ప్రకృ, రథము.]-ఈ ౨ను రథము పేళ్లు.

క. కన్నా కన్నను దలక
ట్టన్నను మఱి మేలుబంతి ♦ యన్నను ధరలో
నిన్నియు శ్రేష్ఠము పేళ్లై
యెన్నంబడు రాజసభల ♦ (నిభదైత్యహరా). 27

టీ. కన్నాకు, తలకట్టు, మేలుబంతి-ఈ ౩ను ఉత్తముని పేళ్లు.

క. సొమ్మనఁ దొడ వనఁగా రవ
ణ మ్మన నగుఁ బేళ్లు భూష♦ణమ్ములకును హా
రమ్ములకు నగును నభిధా
నమ్ములు పేరు లన సరులు ♦ నా (శితికంఠా). 28

టీ. సొమ్ము, తొడవు, రవణము-ఈ ౩ను భూషణములకుఁ బేరులు. పేరు, సరి-ఈ ౨ను హారమునకుఁ బేరులు.

తే. సరము లెత్తులు దండలు ♦ సరు లనంగ
నామధేయంబు లగుఁ బుష్ప♦దామములకు
వాసనకు నాఖ్య లై యొప్పు ♦ వలవు కంపు
తావి కమ్మన యనఁగఁ (గా♦త్యాయనీశ). 29

టీ. సరములు, ఎత్తులు, దండలు, సరులు—ఈ 4 ను పూవులదండలకుఁ బేర్లు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన—ఈ 4 ను వాసనకుఁ బేరులు.

క. ఒడమె యన సొమ్మనంగా
విడిముడి యన రొక్క మనఁగ ♦ విత్తంబునకుం
బుడమిని నామము లగు నివి
(యమరాజకళావతంస ♦ యురగాభరణా). 30

టీ. ఒడమె, సొమ్ము, విడిముడి, రొక్కము [రుక్మశబ్దభవము.]—ఈ4ను ధనమునకుఁ బేర్లు.

తే. మచ్చు లన మిద్దె లనఁగను ♦ మాడుగు లన
దారునిర్మితగేహముల్ ♦ దనరుచుండుఁ
బరఁగు సౌధంబు మేడ యు♦ప్పరిగ యనఁగ
(నాగకేయూర మానిమా♦నసవిహార). 31

టీ. మచ్చులు, మిద్దెలు, మాడుగులు. రూ. మాడువులు—ఈ 3 ను కొయ్యతోఁ గట్టఁబడినయిండ్లకుఁ బేర్లు. ఉప్పరిగ, మేడ—ఈ 2 ను రాచనగళ్లకుఁ బేర్లు.

తే. పెట్టె యన మందసం బనఁ ♦ బెట్టె యనఁగఁ
బెట్టియ యనంగఁ బేటికా♦భిఖ్య లమరు
మ్రోడనంగను మోటు నా ♦ మొద్ద నఁగ
వెలయు స్థాణుసమాఖ్యలు ♦ (విశ్వనాథ). 32

76 సటీకాంధ్రనామసంగ్రహము

టీ. పెట్టె, మందసంబు, పెట్టె, పెట్టియ-ఈ ౪ ను పేటికపేర్లు. మోగి ము, మోటు, మొద్దు-ఈ ౩ ను స్థాణువుపేర్లు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు ♦ విప్పు తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు ♦ వెడలు పనఁగ
దీర్ఘమునకు నామ♦ధేయంబు లై యొప్పు
నిడుద చాఁపు నిడివి ♦ నిడు పనంగ. ౩౩

టీ. విప్పు, తనర్పు, వెడఁద, విరివి, పఱపు, వెడలుపు-ఈ ౬ ను వెడల్పు పేర్లు. నిడుద, చాఁపు, నిడివి, నిడుపు - ఈ ౪ ను నిడివికిఁ బేర్లు.

ఆ. ఈడు దినుసు సాటి ♦ యెన దొర సరి జోడు
సవతు మాద్రి యుద్ది ♦ జత తరంబు
పురుడు నాఁగ సదృశ♦మున కివి యాఖ్యలౌ
(వివిధగుణసనాథ ♦ విశ్వనాథ). ౩౪

టీ. ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, సవతు, మాద్రి. రూ. మాదిరి, ఉద్ది, జత, తరంబు, పురుడు-ఈ ౧౪ ను సమానమునకుఁ బేర్లు.

తే. పసిఁడి బంగరు బంగారు ♦ పైఁడి పొన్న
జాళువా పుత్తడి యనంగ ♦ స్వర్ణమునకుఁ
దప్తకాంచన మమరుఁ గుం♦దన మనంగ
డాని యపరంజి నా (గజ♦దానవారి). ౩౫

టీ. పసిఁడి, బంగరు, బంగారు, పైఁడి, పొన్న. రూ. హొన్ను, జాళువా, పుత్తడి-ఈ ౮ ను బంగారమునకుఁబేర్లు. కుందనము, కడాని, అపరంజి-ఈ ౩ ను పుటము దీర్చిన బంగారమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. చిదుర తునుక తునియ ♦ చిదురుప వ్రక్క- పా
లనఁగ ఖండమునకు ♦ నాఖ్య లమరుఁ

బ్రోగు గుప్ప వామి ♦ ప్రోవు దిట్ట యనంగ
రాశి కాఖ్య లగు (ధ♦ రాశితాంగ). 36

టీ. చిదుర, తునుక, తునియ, చిదురుప, ప్రక్క, పాలు - ఈ ౬ ను ఖండమునకుఁ బేర్లు. బ్రోగు, కుప్ప, వామి, ప్రోవు, దిట్ట- ఈ ౫ ను రాశికిఁ బేరులు.

క. ఈస్థావరవర్గం గడు
నాస్థ౯ వినఁ జదువ వ్రాయ ♦ నవనీస్థలిలో
నాస్థాణునికృప నఖిలశు
భస్థితులును జనుల కొదవు ♦ భాసురలీలన్. 37

స్థావరవర్గ సమాప్తము.

తిర్యగ్వర్గం.

సీ. వెడఁద మోము మెకంబు ♦ జడలమెకం బేనుఁ
గులగొంగ మెకముల♦కోలముసామి
తెల్లడాలుమెకంబు ♦ తెలనోటిమెకము సిం
గంబు నా బొబ్బమె♦కం బనంగఁ
బరఁగును మృగరాజు ♦ పసిదిండి పులి మెకం
బులతిండిపోతు చా♦ఱలమెకంబు
వఁ: వ్యాస్ని మెక మన ♦ నివ్వసుంధరయందు
వ్యాఘ్రంబునకు సమా♦ఖ్యలు చెలంగుఁ
ఆ. బుట్టకూరపుదిండి♦బో తన వెనుకచూ
పుల మెకంబు నాఁగ ♦ నెలు నసంగ

నెలుఁగు నాఁగ మోరతెలుపుమెకంబు నా
భల్లుకంబు దనరు (ఫాలనేత్ర). 1

టీ. వెడఁదమోముమెకము = విశాలమగుముఖముగల మృగము, జడల మెకము=జటలుగలమృగము, ఏనుఁగుఁగొంగ = గజములకు విరోధి, మెకముల రాలుసామి = మృగములవంశమునకు రాజు, తెల్లడాలుమెకము = శ్వేతకాంతిగలది, తెఱనోటిమెకము = తెఱచియుండెడునోరుకలది, సింగము, [సింహశబ్దభవము.] బొబ్బమెకము=బొబ్బలువేసెడుమృగము - ఈ ౮ యు సింహములకుఁ బేళ్లు. పసిదిండి = (పసుల+తిండి) పశువులను భక్షించునది, పులి, మెకంబులతిండిపోతు=మృగములను భక్షించునది, చాఱలమెకము= చాఱలుగలమృగము, మువ్వన్నెమెకము=మూఁడువన్నెలుగలమృగము - ఈ ౫ ను వ్యాఘ్రమునకుఁ బేరులు. పుట్టకూడుదిండిపోతు = పుట్టకూడుతినునది, వెనుకచూపులమెకము=వెనుకదృష్టిగలది, ఎలువు, ఎలుఁగు, మోరతెలుపు మెకము=ముఖమందు తెలుపుగలమృగము-ఈ ౫ ను భల్లుకమునకుఁ బేళ్ళు.

క. పలుగొమ్ములమెక మనఁగా
నిల నెక్కుడుమెక మనంగ నేనుఁ గనంగాఁ
బలువంజమెకము నాఁ జే
గలమెక మన గా రనంగఁ గరి యొప్పు (శివా). 2

టీ. పలుగొమ్ములమెకము = దంతములే కొమ్ములుగాఁగలమృగము, ఎక్కుడు మెకము=ఎక్కుటకుయోగ్యమైనమృగము, ఏనుఁగు, బలువంజమెకము(బలువు+అంజ+మెకము). రూ. బలుహజ్జమెకము = బలువైనపాదములుగలమృగము, చేగలమెకము=హస్తము (తొండము) గలమృగము, గారు-ఈ ౭ ను గజమునకుఁ బేరులు.

తే. వాజికి సమాఖ్య లగుఁ దేజి వారువంబు
మావు గుఱ్ఱంబు తట్టువ వావురంబు

కత్తలాని బాబా జక్కి ◆ తత్తడి యన
(విగతఘనపాశ కాళీని◆వేశ యీశ). 3

టీ. తేజి, వారువము, మావు, గుఱ్ఱము, తట్టువ, వావురము, కత్తలాని, బాబా, జక్కి, తత్తడి-ఈ ౧౦ యు గుఱ్ఱమునకుఁ బేరులు.

క. తగ రేడిక పొట్టే లన
నగు మేషసమాఖ్య లెనిమి◆దడుగులమెక మే
నుఁగుగొంగనూఁ డనంగా
జగతిఁ శరభాఖ్య లొప్పుఁ ◆ (జంద్రార్ధధరా). 4

టీ. తగరు, ఏడిక, పొట్టేలు-ఈ 3 ను మేఁకకు బేరులు. ఎనిమిదడుగులమెకము=ఎనిమిదికాళ్ళు గలమృగము, ఏనుఁగుగొంగనూఁడు = సింహమునకు విరోధి-ఈ ౨ ను శరభమృగమునకుఁ బేరులు.

క. సంగతి నుష్ట్రాఖ్యలు నొ
ప్పెం గడు నొంటె లన లొట్టి◆పిట్ట లనఁ సా
రంగాఖ్య లలరు నిఱ్ఱు ల
నంగా జింక లన లేళ్లు ◆ నా (సర్వజ్ఞా). 5

టీ. ఒంటె, లొట్టిపిట్ట-ఈ ౨ ను ఉష్ట్రమునకుఁ బేరులు. ఇఱ్ఱి, జింక, లేడి-ఈ 3 ను జింకలకుఁ బేరులు.

క. పులిగొమ్ములమెక మిఱ్ఱన
నిల మృగమున కొప్పుఁ బేళ్లు ◆ మృగి లేడి యనఁ
వెలయును రెంటికి దగు నా
ఖ్యలు జింక యనంగ (నీశ ◆ యంబరకేశా). 6

టీ. పులిగొమ్ములమెకము = మెలికలుతిరిగియుండు కొమ్ములు గలమృగము, ఇఱ్ఱి-ఈ ౨ ను మగజింక పేర్లు. లేడి-అను నీ ౧ యు ఆఁడుజింకకు పేరు. జింక-ఈ ౧ యు ఆఁడు మగదుప్పులు రెంటికినిఁ బేరు.

తే. పసులు తొడుకులు పసరముల్ ♦ పసి యనంగఁ
బశువులకును సమాఖ్యలై ♦ పరఁగు నాల
పోతు బసవఁడు గిబ్బ యాఁ♦బోతనంగ
వృషభమున కాఖ్యలై యొప్పు ♦ (వృషభవాహ). 7

టీ. పసు, తొడుకు, పసరము. రూ. పసలము, పసి - ఈ ౪ ను పశువులకుఁ బేరులు. ఆలపోతు=పశువులకుఁ బతి, బసవఁడు, గిబ్బ, ఆఁబోతు [ఆవు+పోతు]-ఈ ౪ ను వృషభమునకుఁ బేరులు.

సీ. తొట్టుపట్టు లనంగ ♦ దొడ్లనఁగా నివి
గోష్ఠదేశమునకుఁ ♦ గొఱలు (నీశ)
కదుపులు మొదవులు ♦ పదువులు మందలు
నా ధేనుగణ మొప్పు ♦ (నగనివేశ)
యలరు నాఖ్యలు లేఁగ ♦ లనఁ దూడ లనఁ గ్రేపు
లన వత్సములకును ♦ (ధనదమిత్ర)
యా వనఁగా గిడ్డి ♦ యనఁ దొడు కన మొద
వన ధేనునామముల్ ♦ దనరు (నభప)
తే. యుక్షమునకు సమాఖ్యలై ♦ యొప్పుచుండు
గిత్త యెద్దనఁ గోడె నాఁ ♦ (గృత్తివాస)
యా లనఁగ ధేనువుల కాఖ్య ♦ యలరుచుండు
(శైలజానాథ ప్రమథసం♦చయసనాథ). 8

టీ. తొట్టుపట్టులు, దొడ్లు - ఈ ౨ ను కొట్టమునకుఁ బేర్లు. కదుపులు, మొదవులు, పసువులు, మందలు - ఈ౪ను ఆవులగుంపునకుఁ బేర్లు. లేఁగ, దూడ, క్రేపు-ఈ 3 ను దూడలకుఁ బేర్లు. ఆవు, గిడ్డి, తొడుకు, మొదవు-ఈ ౪ను గోవులపేర్లు. గిత్త, ఎద్దు, కోడె - ఈ 3 ను ఎద్దునకుఁ బేర్లు. ఆలు [ఆవు+లు (వువర్ణలోపము)=ఆలు-బహువచనము.] -ఈ ౧ యాను ధేనువులపేరు.

తే. అలరుఁ గుందేలు చెవులపో • తనఁగ శశక
మొప్పఁ బొడలమెకంబు నా • దుప్పి యనఁగఁ
గాఱుకొమ్ములమెక మనం • గను ధరిత్రి
రామనామమృగంబు (ధ • రాశశాంక). 9

టీ. కుందేలు, చెవులపోతు—ఈ ౨ ను కుందేటికిఁ బేర్లు. పొడలమెకము=మచ్చలుగలమృగము, దుప్పి, కాఱుకొమ్ములమెకము = సాంద్రశృంగములు గల మృగము—ఈ ౩ ను దుప్పికిఁ బేర్లు.

తే. దుంత యెనుపోతు జమునెక్కి • రింత దున్న
యనఁగ మహిషంబునకు సమా • హ్వయము లమరుఁ
బరఁగు నెనుపెంట్లు గేదెలు • బత్తె లెనుము
లనఁగ మహిషీసమాఖ్యలు • (ధనదమిత్ర). 10

టీ. దుంత, ఎనుపోతు, జమునెక్కిరింత = యమునివాహనము, దున్న—ఈ ౪ ను మహిషంబునకుఁ బేర్లు. ఎనుపెంట్లు(ఎనుము+పెంటి=ఎనుపెంటి), గేదె, బత్తె, ఎనుము—ఈ ౪ ను మహిషీనామములు.

తే. పక్కి పులుఁగు పిట్ట యనంగఁ • బక్షి యొప్పు
గఱులు ఱెక్కలు చట్టుప • లెఱక లనఁగఁ
బక్షముల కివి పేళ్లగుఁ • బర్హములకు
నాఖ్య లగు లావు లన నీఁక • లనఁగ (నీశ). 11

టీ. పక్కి, (ప్రకృతి. పక్షి.) పులుఁగు, పిట్ట—ఈ ౩ ను పక్షికిఁ బేర్లు. గఱులు, ఱెక్కలు, చట్టుపలు, ఎఱకలు—ఈ ౪ ను ఱెక్కలకు నామములు. లావు, ఈఁక—ఈ ౨ ను ఈకలకు నామములు.

సీ. తొలకరి కలుగువు • ల్గులు నల్వ తేజీలు
పాలు నీరును నేరు • పఱుచుపులుఁగు

లంచలు తెలిపిట్ట ♦ లన నొప్పు హంసలు
క్రౌంచముల్ దనరారుఁ ♦ గొంచ లనఁగఁ
గొక్కెరా లనఁగను ♦ గొక్కు లనంగను
గొక్కెర లనఁగను ♦ గొంగ లనఁగఁ
బరఁగు నభిఖ్యలు ♦ బకవిహంగములకు
నట్టువపులుఁగు నా ♦ జుట్టుపులుఁగు
తే. నాఁగ నెమ్మన నెమలి నా ♦ నమ్మి యనఁగఁ
గేకికి సమాఖ్య లగుఁ జంచ♦రీకములకు
నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి ♦ యనఁగఁ దేఁటి
యనఁగఁ దుమ్మెద నా (నీల ♦ యభ్రికేశ). 12

టీ. తొలకరికలుగుపుల్గులు=వర్షాకాలమునఁ బాటిపోవుపక్షులు, నల్వతేజీలు=బ్రహ్మకు వాహనములు, పాలు నీరును వేరుపఱుచు పులుఁగులు=క్షీరోదకములను వేఱుపఱుచునట్టిపక్షులు, అంచలు (త్రకృతి-హంసలు), తెలిపిట్టలు=తెల్లనిపక్షులు - ఈ౬ను హంసలకు నామములు. క్రౌంచలు-ఈ ౧యు క్రౌంచపక్షులకుఁ బేరు. కొక్కెరా, కొక్కు, కొక్కెర, కొంగ- ఈ ౪ను బకమునకుఁ బేర్లు. నట్టువపులుఁగు= నాట్యమునుజేయు పక్షి, జుట్టుపులుఁగు=సిగగలపక్షి, నెమ్మి, నెమిలి. పా. నెమలి, నమ్మి, ఈ ౬ను కేకికి నామములు. జమిలిముక్కాలి=ఆఱుకాళ్లుగలది, తేఁటి, తుమ్మెద - ఈ 3 ను భ్రమరము పేరులు.

తే. పరఁగు నొడ్డీలు కూకీలు ♦ పల్లటీలు
పావురాలును బకదార్లు ♦ పావురములు
నాఁగఁ గలరవపక్షిబృం♦దముల పేళ్లు
(పంకజాతాక్షసన్మిత్ర ♦ ఫాలనేత్ర). 13

టీ. ఒడ్డీలు, కూకీలు, పల్లటీలు, పావురాలు (పారావతశబ్దభవము.), బకిదార్లు, పావురములు-ఈ ౬ను పావురములకుఁ బేరులు.

తే. పుడమిలోవలఁ జదువుల•పులుఁ గనంగఁ
జిగురువిల్కాని తేజి నాఁ • దొగరుముక్కు
పులుఁ గనఁగఁ బచ్చఱెక్కల•పులుఁ గనంగఁ
జిలుక యన నొప్పుఁ గీరంబు • (శ్రీమహేశ). 14

టీ. చదువులపులుఁగు = మాటాడుపక్షి, చిగురువిలుకానితేజి = మన్మథునివాహనము, తొగరుముక్కు పులుఁగు=యెఱ్ఱనిముక్కుగల పక్షి, పచ్చఱెక్కలపులుఁగు = పచ్చనిఱెక్కలుగల పక్షి, చిలుక - ఈ ౪ను చిలుకకుఁ బేళ్లు.

తే. బట్టికాఁ డన గోరవంక•పిట్ట యనఁగఁ
బరఁగు శారిక యేట్రింత • పసులపోలి
గాఁడు కూఁకటిమూఁగ నాఁ•గను జెలంగు
నిల భరద్వాజవిహాగంబు • (నీలకంఠ). 15

టీ. బట్టికాఁడు. పా. బట్టుకాఁడు, గోరవంకపిట్ట-ఈ ౨ను గోరువంకకుఁ బేళ్లు. ఏట్రింత, పసులపోలిగాఁడు, కూఁకటిమూఁగ-ఈ ౩ను భరద్వాజపక్షికిఁ బేళ్లు.

తే. జాలె డేగ నఁ గురుజు నా • సాళ్వ మనఁగఁ
గణుజు నాఁగను జలకట్టె • యనఁగ వేస
డం బనఁగ గిడ్డు నా నోర•ణం బనంగ
శ్యేనభేదంబు లగు (మహా•సేనజనక). 16

టీ. జాలె, డేగ, కురుజు, సాళ్వము, కణుజు, జలకట్టె, వేసడము, గిడ్డు, ఓరణము-ఈ ౯యును శ్యేనవిశేషములకుఁ బేళ్లు.

తే. కోటఁ డనఁగను గూబ నా ♦ ఘూక మమరుఁ
జిఱుతగూబ యనంగఁ బ♦సిండికంటి
యనఁగ సకినాలపులుఁ గన ♦ నలరుచుండుఁ
బృథివిఁ గనకాక్షి యనుపక్షి ♦ (శ్రీమహేశ). 17

టీ. కోటఁడు, గూబ—ఈ ౨ ను గుడ్లగూబకుఁ బేరులు. చిఱుతగూబ = చిన్నగూబ, పసిఁడికంటి=బంగారమువంటి నేత్రములుగలది, [సమాసాంతము.] సకినాలపులుఁగు=శకునములపక్షి - ఈ 3 ను బంగరుకంటిపిట్టకుఁ బేళ్లు.

తే. పాము సప్పంబు నిడుపఁడు ♦ పడగదారి
గాలిమేఁతరి విసదారి ♦ కానరాని
కాళ్ళయది చిల్వ వీనుల♦కంటి పుట్ట
పెట్టెవట్టనఁ జను నహి♦పేళ్ళు (భర్గ). 18

టీ. పాము, సప్పము, [ప్రకృతి. సర్పము.] నిడుపఁడు=దీర్ఘముగానుండునది, పడగదారి=పడగను ధరించినది, గాలిమేఁతరి = వాయుభక్షణము చేయునది, విసదారి=విషమును ధరించినది, కానరానికాళ్లయది=అగపడని పాదములు గలది, చిల్వ. రూ. చిలువ, వీనులకంటి=చెవులే కన్నులుగాఁ గలది, పుట్టపెట్టెపట్టు=వల్మీకమును బెట్టెయను నివాసముగాఁ గలది - ఈ ౧౦ యు సర్పమునకు నామములు.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా
ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు ♦ రనఁగ ధరిత్రిం
బొల యీరు వెఱచి నంజుడు
పొల నన నివి పరఁగు మాంస♦మునకు (మహేశా). 19

టీ. నల్ల, నెత్తురు—ఈ ౨ ను రక్తమునకుఁ బేళ్లు. పొల, ఈరువు, ఎఱచి, నంజుడు, పొలసు—ఈ ౫ ను మాంసమునకుఁ బేళ్లు.

క. భర్గుఁడు కాశీనిలయుఁడు
దుర్గాపతి యొసఁగు ముదముతో నీతిర్య
గ్వర్గు లిఖించినఁ జదివిన
దౌర్గత్యము లణఁచి సంపదలు నిత్యంబున్. 20

టీ. ఈ తిర్యగ్వర్గు వ్రాసినను, జదివినను, కాశీవిశ్వేశుని దయవలన దారిద్ర్యములు తొలఁగి సంపదలు గలుగును.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

నానార్థవర్గు.

క. కలు పనఁ బేరగు దధికిం
గలు పన సస్యంబులోని గాదము పే రౌ
* వెలు గండ్రు కంపకోటను
వెలుఁ గందురు ప్రభను జనులు (విశ్వాధిపతీ). 1

టీ. 1. కలుపు=పెరుఁగు, పైరులోనికసవు. 2. వెలుగు=కంచె. వెలుఁగు=వెలుతురు.

క. మావు లనం దగు హయములు
మావు లనం బరఁగు నామ్రమహీజంబు లిలం
దావు లన స్థల మొప్పును
దావు లనన్ వాసనలకుఁ దగుఁ బేరు (శివా). 2

టీ. 1. మావులు = గుఱ్ఱములు, మామిడిచెట్లు. 2. తావులు=చోటులు,

* ఇది అరసున్న గలప్పుడు కాంతికిని, లేనప్పుడు కంపకోటకును బేరగును.

వాసనలు. [పైరెండుపదములకును బహువచనమందే యీయర్థభేదంబు చెప్ప వీలగునుగాని యేకవచనంబున నివి వెవ్వేఱంతములుగలవి గావున సర్థద్వయము చెప్ప వీలుగాదు. ఏకవచనమున గుజ్జునకు "మావు" మామిడిచెట్టునకు "మావి" యని రూపములు.]

క. ఇమ్మహిలోవలఁ బేరగుఁ
గొమ్మ యనఁ వృక్షశాఖకును భామినికిం
దమ్ములనం బేరగుఁ బ
ద్మములకనుజన్ములకును (దరుణేందుధరా). 3

టీ. 1. కొమ్మ=చెట్టుయొక్కకొమ్మ, ఆఁడుది. 2. తమ్ములు = తామరలు, అనుజులు. [ఏకవచనమున నర్థద్వయము రాదు. తామరకు 'తమ్మి' అనుజునికి 'తమ్ముఁడు' అని రూపభేదము.]

క. ఇమ్ములఁ బేరగుఁ దాటం
కమ్ములకుఁ లేఖలకును గమ్మలనఁ నా
మమ్ము దగుం గంఠాభర
ణమ్మునకును లతకుఁ దీఁగె నా (గౌరీశా). 4

టీ. 1. కమ్మ=చెవికమ్మ, ఉత్తరము(జాబు(. 2. తీఁగె= మెడనూలు, లత.

క. చెల్లును బేళ్లై ధరలోఁ
దాళ్లన సూత్రంబులకును దాళంబులకుం
గోళ్లనఁ గుక్కుటములకును
బేళ్లగు ఖట్వాంగములకుఁ బేళ్ళగు (నభవా). 5

టీ. 1. తాళ్లు=పగ్గములు, తాటిచెట్లు. [ఏకవచనములో రాదు. పగ్గము= తాడు, తాటిచెట్టు=తాడి.] 2. కోళ్లు=కుక్కుటములు, మంచపుఁగోళ్లు. [ఈ యర్థము ఏకవచనములో రాదు–కుక్కుటము=కోడి, మంచపుఁగోడు=కోడు.]

క. చామ యన నన్యమునకును
భామినికిని నాఖ్య యగుచుఁ ♦ బరఁగు ధరిత్రిన్
నామము లగుచును వెలయును
బాము లనన్ జన్మములకు ♦ భంగమ్ములకున్. 6

టీ. 1. చామ = ధాన్యవిశేషము, ఆఁడుది. 2. బాము=పుట్టుక, తిరస్కారము.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్య యై ♦ దనరుచుండు
జగతిలోపలఁ బ్రౌఢకు ♦ యుగళమునకుఁ
బఱప నంగ నభిఖ్య యౌఁ ♦ బానుపునకు
విస్తృతమునకు (శైలని♦వేశ యీశ). 7

టీ. 1. దంట = ప్రౌఢాంగన, జంట. 2. పఱపు పానుపు, వ్యాపించుట.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం
బులు పూర్వంబునకు సుషిర♦మునకును ధరలో
వెలి యనఁగ బహిర్ధవళం
బులకును నామంబు (శేష♦భుజగవిభూషా). 8

టీ. 1. తొలి=మునుపు, బెజ్జము. 2. వెలి=బయలు, తెల్లన.

క. నెమ్మి యనన్ వంజులవృ
క్షమ్మునకున్ బర్హికిని సు♦ఖస్థితికిని నా
మమ్ముగఁ దగు (నతిధీర య
హమ్మతిజనదూర పన్న♦గాధిపహారా). 9

టీ. నెమ్మి=వంజులవృక్షము, నెమిలి, సౌఖ్యము గలిగియుండుట

క. పోలం బేరగుచుండును
బా లనఁగా క్షీరమునకు ♦ భాగంబునకుం

గా లనఁ బే రగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును ♦ (బాలేందుధరా). 10

టీ. 1. పాలు=క్షీరము, భాగము. 2. కాలు=పాదము, నాలవభాగము.

క. మే లన శుభంబు పే రగు
మే లన నుపరికిని గూరి♦మికినిం బే రా
మే లన మెచ్చునఁ బల్కిన
యాలాపంబునకు నాఖ్య ♦ యగు (జగదీశా). 11

టీ. మేలు=శుభము, పైభాగము, ప్రేమ, మంచిగాఁ జెప్పినమాట.

క. ధారుణిఁ బేరు వహించును
బూరుగు నా నూఁదువాద్య♦మును శాల్మలియుం
బే రన నభిధానం బగు
హారమునకు నామమునకు ♦ (నంబరకేశా). 12

టీ. 1. బూరుగు = వాద్యవిశేషము, బూరుగుచెట్టు. 2. పేరు = ఒక నామము, దండ.

క. క ప్పన నీలిమ పే రగుఁ
గ ప్పనఁగా నింటిమీఁది♦కసవుకుఁ బే రౌఁ
గొ ప్పనఁ దగుఁ జాపాగ్రము
నొ ప్పగు ధమ్మిల్లమును గృ♦హోపరియు (శివా). 13

టీ. 1. కప్పు=నలుపు, ఇంటిమీఁద వేయుపూరి. 2. కొప్పు=వింటికొన, స్త్రీలకొప్పు, ఇంటియొక్క నడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధను
నికిఁ బే రగుఁ గోవి యనఁగ ♦ నెఱి నట్టుల వే
అశోకభూజమునకు నధరము
నకుఁ బే రగు మోవి యనిన ♦ (నగరాట్చాపా). 14

టీ. 1. కోవి=గోరింటచెట్టు, గొట్టము. 2. మోవి=ఒకచెట్టు, పెదవి.

క. చవు లనఁగా నభిధానము
లవు షడ్రుచులకును ము త్తి♦యపుఁబెత్తులకుఁ
భువిలోవల నామము లగు
గవు లన గుహాలకునుఁ బూతి♦గంధంబునకుఁ. 15

టీ. 1. చవులు=ఆఱురుచులు, ముత్యాలసరము. 2. గవులు=గుహలు, దుర్వాసన, కంపు. (మొదటియర్థమున బహువచనము. దీనికి ఏక.గవి..రెండవయర్థమున నిది ఏకవచనము.)

తే. ఆఖ్యలై యొప్పు ధరణిలో ♦ నపరదివస
మునకు ఛత్త్రంబునకు నెల్లి ♦ యనెడి నుడువు
జక్కి యనుపేరు పరఁగును ♦ సైంధవంబు
నకు ఘురట్టంబునకును (గం♦దర్పదమన). 16

టీ. 1. ఎల్లి=రేపు అనుట, గొడుగు. 2. జక్కి=గుఱ్ఱము, తిరుగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె ♦ ననుటకును వ
చించె ననుటకు మఱియు నిం♦దించె ననుట
కాఖ్య యగుచును శోభిల్లు ♦ నాలు నాఁగ
గోవులకు భార్యకును బే ర♦గు (న్మహేశ). 17

టీ. 1. ఆడెను=నాట్యముచేసెను, పలికెను, నిందించెను. 2. ఆలు = (బహువచనము) గోవులు, (ఏకవచనము) భార్య. (దీనికి బహువచనము- ఆండ్రు).

సీ. రజత పునరపదా♦ర్థములకు నభిధాన
మగు వెండి యన బంతి ♦ యనఁగఁ గందు
కమునకు శ్రేణికి ♦ నమరు నాహ్వయముగా
దండ యనం బుష్ప♦దామమునకు

గా లనఁ బేరగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును (బాలేందుధరా). 10

టీ. 1. పాలు=క్షీరము, భాగము. 2. కాలు=పాదము, నాలవభాగము.

క. మే లన శుభంబుపేరగు
మే లన నుపరికిని గూరిమికినిం బేరౌ
మే లన మెచ్చునఁ జల్కిన
యాలాపంబునకు నాఖ్య యగు (జగదీశా). 11

టీ. మేలు=శుభము, పైభాగము, ప్రేమ, మంచిగాఁ జెప్పినమాట.

క. ధారుణిఁ బేరు వహించును
బూరుగు నా నూఁదువాద్యమును శాల్మలియుం
బేరన నభిధానం బగు
హారమునకు నామమునకు (నంబరకేశా). 12

టీ. 1. బూరుగు = వాద్యవిశేషము, బూరుగుచెట్టు. 2. పేరు = ఒక నామము, దండ.

క. కప్పన నీలిమపేరగుఁ
గప్పనఁగా నింటిమీఁదికసవుకుఁ బేరౌఁ
గొప్పనఁ దగుఁ జాపాగ్రము
నొప్పగు ధమ్మిల్లమును గృహకోనరియు (శివా). 13

టీ. 1. కప్పు=నలుపు, ఇంటిమీఁదవేయుపూరి. 2. కొప్పు=వింటికొన, స్త్రీలకొప్పు, ఇంటియొక్క నడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధను
నికిఁ బేరగుఁ గోవి యనఁగ నెఱి నట్టుల వే
ఱొకభూజమునకు నధరము
నకుఁ బేరగు మోవి యనిన (నగరాట్చాపా). 14

టీ. 1. గట్టు=తీరము, పర్వతము. 2. డాలు=బెళుకు, కాంతి. 3. బిరుదు=శౌర్యము, గుఱుతు, 4. గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిమొదలు. 5. చేరువ=దగ్గఱ, గుంపు. 6. గాలి=దయ్యము, వాయువు.

క. ఇలలోపల నామం బగు
బలుకులు నా శకలములకు ♦ భాషణములకున్
నెల యన నభిధానం బగు
జలజారికి మాసమునకు ♦ (శైలనిశాంతా). 20

టీ. 1. పలుకు=మాట, తునుక. 2. నెల=చంద్రుఁడు, మాసము.

సీ. అంతర్హితుం డయ్యె ♦ ననుటకు నాగతుం
డయ్యె ననుటకు న♦మాఖ్య యగుచు
నలరును విచ్చేసె ననుట ♦ (యంబరకేశ)
నెఱి సమాహ్వయ మగుఁ ♦ గఱచె ననఁగ
నభ్యాస మొనరించె ♦ ననుటకు దంతపీ
డ రొనర్చె ననుటకు ♦ (నయుగనయన)
వెలయుఁ ద ప్తక్షీర♦ములకు నభిజ్ఞకు
నాఖ్య యై యానవా ♦ లనుట (యురాశ)
తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్య యా ♦ బాధచేసెఁ
బ్రచలితుం డయ్యె ననుటకుఁ ♦ (బాండురాంగ)
పరఁగ మోహించె ననుటకుఁ ♦ బరిమళించె
ననుట కొప్పును వలచె నా ♦ (నళికనేత్ర). 21

టీ. 1. విచ్చేసెను. రూ. వేంచేసెను=వచ్చెను, కనఁబడక పోయెను. 2. కఱచెను=నేర్చుకొనెను, కొఱికెను. 3. ఆనవాలు=కాఁగిన పాలు, గుఱుతు. 4. పఱచెను=ఇడుములఁబెట్టెను, ప్రయాణమాయెను. 5. వలచెను=కోరెను, పరిమళించెను.

సీ. అని నంట సమాఖ్య ♦ యౌను వహించెఁ బా
నము చేసె ననుటకు ♦ (నగనివేశ)
చషకంబునకును దం♦ష్ట్రికు నాఖ్య యౌఁ గోర
యనఁగ (శశాంకక♦ళావతంస)
మొక్కలీఁ డనఁగఁ గొ♦మ్ములు లేనికరికి ము
ష్కరునకుఁ బేరగు ♦ (గరళకంఠ)
మరకతచ్ఛవికి నం♦బరమున కగుఁ బేరు
పచ్చడం బనిన (నం♦బాకళత్ర)
తే. క్షితిని దురగీవతికి వృత్తి♦శిలకు నామ
ధేయ మై యొప్పు గుండు నాఁ ♦ (త్రిపురహరణ)
నామ మౌ నొక్కసస్యంబు♦నకును లోప
మునకుఁ గొఱ్ఱ యనంగ (నం♦బుదనిభాంగ). 22

టీ. 1. ఆనెను=మోచెను, త్రాగెను. 2. కోర=గిన్నె, పెద్దపండ్లు. 3. మొక్కలీఁడు=కొమ్ములులేనియేనుఁగు, మూర్ఖుఁడు. 4. పచ్చడము=పచ్చనికాంతి, పైవేసికొనువస్త్రము. 5. గుండు=మగగుఱ్ఱము, గుండ్రనిబండ. 6. కొఱ్ఱ=ధాన్యవిశేషము, కొఱఁత.

సీ. తాల్పు నాఖ్యను వధూ♦ధమ్మిల్లభారంబుఁ
గోణంబు మూల నాఁ ♦ (గుధరచాప)
కొఱ యనునాఖ్యచేఁ ♦ గొఱఁత లోపంబు మ
నోజ్ఞవస్తువు (దక్ష♦యజ్ఞమథన)
నెఱి హేయపడియె న♦న్వేషించె ననురెంటి
కాఖ్య యౌ రోసె నా ♦ (నసితకంఠ)
నరసె నాఁ బేరగు ♦ నార్తి వారించె వి
మర్శించె ననుటకు ♦ (మదనదమన)

తే. చరణమునకు నధఃప్రదే◆శంబునకు న
మాఖ్యమై యొప్పు నడుగు నా◆(నళినేత్ర)
మహిని బే రగుచుండుఁ బ్ర◆మాణికంబు
నకును భాషకు బాస నా◆(నగనివేశ). 23

టీ. 1. మూల=స్త్రీకొప్పు, విదిక్కు. 2. కొలు=కొట్టబడుధాన్యము, మనోజ్ఞవస్తువు. 3. రోసెను = వెగటొందెను, వెదకెను. 4. అరసెను=బాధ నివారించెను, విచారించెను. 5. అడుగు, పాదము, క్రిందిభాగము. 6. బాస=ఒట్టు, భాష.

సీ. నాగవాసమన ఘం◆టాప్రతీకమునకు
వేశ్యల కగుఁ బేరు◆(విశ్వనాథ)
నామ మౌ నండంబు◆నకు నంధకునకును
గ్రుడ్డనంగను (శావ్య◆కుధరనిలయ)
చర్మవాద్యమున కు◆ద్ఘమునకుఁ బేరగు
నుడు కనియెనునాఖ్య◆(యుడుపమకుట)
యభిధాన మగు మేఁడి◆యన హాలాంగమున కు
దుంబరమునకును◆(ధూర్తకలువ.)
తే. కల్లనఁగ శిల సురయు నా◆(గరళకంఠ)
పరఁగు నాఖ్యయు లాంగల◆పద్ధతికిని
శ్రేణికిని జా లనంగ (భా◆సితసితాంగ)
వారిధినిషంగ (శాశీని◆వానలింగ). 24

టీ. 1. నాగవాసము=గంటలోని చీల, వేశ్యలు. 2. గ్రుడ్డు=కన్నులు తెలియనివాఁడు, అండము. 3. ఉడుకు=ఉకవాద్యము, వేఁడిమి. 4. మేఁడి=నాఁగేటి వెనుకటి పట్టుకొయ్య, (మేడి)=అత్తిచెట్టు. 5. కల్లు-తాయి, మద్యము. 6. చాలు=వరుస, నాఁగేటిచాలు.

తే. జననికిని మాతృజననికి ♦ జనకజనని
కాఖ్య యగు నవ్వ యనఁగ (నా♦ర్యాసహాయ)
భగినికిని జనకునకు నా♦హ్వయము దనరు
నప్ప యనఁగను (జంద్రరే♦ఖావతంస). 25

టీ. 1. అవ్వ=తల్లి, తల్లితల్లి, తండ్రితల్లి. 2. అప్ప=అక్క, తండ్రి.

క. పో తనఁగఁ బరఁగు మహిషము
భూతలమునఁ బురుషమృగము ♦ బురుషఖగంబుం
దా తన ధాతృపితామహ
మాతామహులకును నగు న♦మాఖ్య (మహేశా). 26

టీ. 1. పోతు=దున్నపోతు, పురుషమృగము, మగపక్షి. 2. తాత=బ్రహ్మ, తండ్రితండ్రి, తల్లితండ్రి. (తండ్రి).

క. పుడమిని బేరు వహించును
వడిగలవాఁ డనఁగ శౌర్య♦వంతుఁడు జవియుఁ
నడు మన నవలగ్నముఁ జె
న్నడరఁగ మధ్యస్థలంబు ♦ నగు (నగధన్వీ). 27

టీ. 1. వడిగలవాఁడు=శౌర్యవంతుఁడు, వేగము గలవాఁడు. 2. నడుము=మధ్యము, మధ్యప్రదేశము.

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భీతికి
హృదయమునకు వక్షమునకు ♦ నిల జో డనఁగా
నది దనరు నామ మగుచును
సదృశమునకు వర్మమునకు ♦ (జంద్రార్ధధరా). 28

టీ. 1. ఎద=భయము, హృదయము. 2. జోడు=సమానము, కవచము.

క. నానార్థవర్గు విదిస
న్మానముతో దీనిఁ జదివినను వ్రాసిన నా
మానవుల కబ్బు నెప్పుడు
నానార్థంబులును విశ్వనాథునికరుణన్. 29

టీ. ఈనానార్థవర్గను చదివినవారికి, వ్రాసినవారికి సకలసంపదలును గలుగును.

గద్యము. ఇది శ్రీమదేకామ్రమంత్రిపుత్త్రి కౌండిన్యగోత్రపవిత్ర సదారాధితమహేశ్వర పైఁడిపాటి లక్ష్మణకవిప్రణీతంబైన యాంధ్రనామసంగ్రహంబను నిఘంటువునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

సటీకాంధ్రనామసంగ్రహము
సమాప్తము.

శ్రీరస్తు.

సటీకాంధ్రనామశేషము.

అవతారిక.

ఆంధ్రనామశేష మనెడు నీనిఘంటువును రచియించిన అడిదము సూరయ యనెడు కవి తాను జేయఁ బూనినగ్రంథము నిర్విఘ్నపరిసమాప్తి నొందుటకుఁగాను గృతినాయకుఁ డగు నీశ్వరుని సంబోధనరూపముగాఁ బ్రార్థించి, తదంకితముగా గ్రంథనామపూర్వక ప్రతిజ్ఞను రెండుపద్యములచేతఁ జేయుచున్నాఁడు.

క. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ
రాగద్వేషాదిరహిత • రమ్యచరిత్రా
యోగిధ్యేయపదాంబుజ
భోగివలయ రామచంద్ర•పురవరనిలయా. 1

టీ. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ= శోభాయుక్తురాలయిన పార్వతీదేవికిఁ బ్రియనాథా! రాగద్వేషాదిరహిత=రాగద్వేషాదిదోషములు లేనివాఁడా! రమ్యచరిత్రా = మనోహరమైనచరితములుగలవాఁడా! యోగిధ్యేయపదాంబుజ= నిష్ఠగలవారిచే ధ్యానముసేయఁదగిన పాదారవిందములు గలవాఁడా! భోగివలయ = సర్పములు హస్తకంకణములుగాఁ గలవాఁడా! రామచంద్రపురవరనిలయా=శ్రేష్ఠమైనరామచంద్రపురము నివాసముగాఁ గలవాఁడా! (ఓపార్వతీశా)!

వ. అవధరింపుము. 2

తా. నా చేయఁబోవు గ్రంథమును సావధానమనసు గలవాఁడవై యాలకింపుము.

ఆ. ఆంధ్రనామసంగ్ర◆హమునందుఁ జెప్పని
కొన్ని తెలుఁగుమాఱుఁగు ◆ లన్ని కూర్చి
యాంధ్రనామశేష ◆ మనుపేరఁ జెప్పెద
దీనిఁ జిత్తగింపు ◆ దేవదేవ. 3

తా. దేవదేవా! ఆంధ్రనామసంగ్రహమునఁ జెప్పక విడిచిన కొన్ని తెలుఁగు కఠినపదములనుగూర్చి యాంధ్రనామశేష మనుపేరుతోఁ జెప్పఁబూనితిని. దానిని మనఃపూర్వకముగా నాలకింపుము.

క. తటి యజ్జ దన నసమయం
బుఱుఁ డనఁగను నరకుసేయ◆కుండె ననఁగ బే
ల్లొఱ వగు గణింపఁ డనుటకుఁ
(గరిచర్మాంబరత్రినేత్ర ◆ గౌరీమిత్రా). 4

టీ. తటి, అజ్జ, అదను - ఈ 3 ను సమయమునకుఁ బేరులు. ఊఱుఁడు, నరకు నేయకుండెను-ఈ ౨ ను లెక్కపెట్టఁడనుటకుఁ బేర్లు.

తే. పెంపుసెందెను దామర◆తంపరయ్యెఁ
బ్రబలె నెగడెను గొనసాగె ◆ బలిసె పెరిఁగె
ననఁగ రేకెత్తె ననఁగఁ బే◆ర్లయ్యె వృద్ధిఁ
బొందె ననుటకు (శేషాహి◆భూషితాంగ). 5

టీ. పెంపుసెందె, తామరతంపరయ్యె, ప్రబలె, నెగడె, గొనసాగె, బలిసె, పెరిఁగె, రేకెత్తె-ఈ ౮ యును వృద్ధిఁబొందె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. పేర్మి యర్మిలి మక్కువ ◆ కూర్మి నెమ్మి
నెనరు గాదిలి గారాము ◆ నెయ్య మింపు

ప్రేముడి యనుంగు ముద్దనఁ ♦ బ్రియమునకును
నామధేయంబు లయ్యెఁ (బి♦నాకపాణి). 6

టీ. పేర్మి, అర్మిలి, మక్కువ, కూర్మి, నెమ్మి, నెనరు, గాదిలి, గారాము. రూ. గారము, నెయ్యము, ఇంపు, ప్రేముడి, అనుంగు, ముద్దు-ఈ౧౩ ను ప్రియమునకుఁ బేర్లు.

క. ఒనఁగూర్చె ననఁగ సమకూ
ర్చె ననఁ బీల్పఱిచె ననఁగఁ ♦ జేకూర్చెను నా
ననుకూలపఱిచె ననుటకుఁ
దనరును నామంబు లై (సు♦ధాకరమకుటా). 7

టీ. ఒనఁగూర్చెను, సమకూర్చెను, పీల్పఱిచెను. రూ. పీలుపఱిచెను, చేకూర్చెను-ఈ౫ ను అనుకూలపఱిచె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చరియించె ననుట కాఖ్యలు
తిరిగెను జెరలాడె ననఁగఁ ♦ ద్రిమ్మరె ననఁ గ్రు
మ్మరె ననఁగ మసలె ననఁగాఁ
(బురదానవహరణ శేష♦భుజగాభరణా). 8

టీ. తిరిగె, చెరలాడె, త్రిమ్మరె, క్రుమ్మరె, మసలె-ఈ౫ ను చరియించె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. అఱిమూఁడయ్యెఁ గచ్చువి♦చ్చయ్యె ననఁగ
బెడిసె బుసిపోయె ననఁగను ♦ జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్యవైకల్య ♦ మయ్యె ననుట
(కంధకాసురహరణ రౌ♦ప్యాద్రిశరణ). 9

టీ. అఱిమూఁడయ్యె, కచ్చువిచ్చయ్యె, బెడిసె, బుసిపోయె, చెడియె-ఈ౫ ను కార్యముచెడె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. అలజడి నెంజలి పిమ్మట
నిలు గుత్తలపాటు వంత సేగి నెగుల్ గొం
దల మలమ టడరు గోడు
మ్మలిక వనటఁ గుందు నా నమరు దుఃఖాఖ్యల్. 10

టీ. అలజడి, నెంజలి, పిమ్మట, నిలుగు, ఉత్తలపాటు (ఉత్తలము+పాటు), వంత, సేగి, నెగులు, కొందలము, అలమట, అడరు, గోడు, ఉమ్మలిక. రూ. ఉమ్మలికము, వనట, కుందు-ఈ ౧౫ ను దుఃఖమునకుఁ బేళ్లు.

క. అరిది వెఱఁ గచ్చెరు వ
బ్బుర మబ్రం బనఁగఁ జిత్రమునకుం బేళ్లౌ
సరణికిఁ బేళ్లగుఁ ద్రోవ యనఁ
దెరు వన దారి యన బాట తెన్నన (నభవా). 11

టీ. అరిది, వెఱఁగు, అచ్చెరువు, అబ్బురము, అబ్రము-ఈ ౫ ను చిత్రమునకుఁ బేళ్లు. త్రోవ, తెరువు, దారి, బాట, తెన్ను-ఈ ౫ ను మార్గమునకుఁ బేళ్లు.

తే. ఐదుపదిచేసె వెనుకముందయ్యె జాఱఁగె
వీఁగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజవేసె ననఁగ
నోహటించె ననంగఁ బేళ్లొప్పుచుండు
నాహవపరాఙ్ముఖుం డయ్యె ననుట (కభవ). 12

టీ. అయిదుపదిచేసె (ముందున కొకయడుగు పెట్టి యుద్ధముసేయనున్నవాఁడు జడిసి కాలు వెనుకఁబెట్టుట), వెనుకముందయ్యె, జాఱఁగె, వీఁగె, వెన్నిచ్చె = వీఁపుచూపెను, వెనుకంజవేసె (వెనుక+అంజ+వేసెను) = వెనుకడుగుపెట్టెను, ఓహటించె-ఈ ౭ ను యుద్ధమందు పరాఙ్ముఖుఁ డయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

తే. మోహరించెను దండెత్తె మొనసె దాడి
చేసెఁ బోటొగ్గెఁ గొత్తలుచేసె మాఱు

కొనిరియె దళమెత్తె ననఁగ జే • క్కొనరుచుండు
నాహవోద్యోగ మొనరించె • ననుట (కభవ). 13

టీ. హోహరించె, దండెత్తె, మొనసె, దాడిచేసె, పోట్లాగ్గె, కొత్తలు చేసె, మాఱుకొనియె, దళమెత్తె - ఈరాయీ యుద్ధప్రయత్నము చేసె ననుటకుఁ బేళ్లు.

తే. ఆహవోన్ముఖులకు నోల • మాసగొనక
పిఱుతివియు కీడఁబోక ననఁ • బేళ్లు దనరు
నబ్బెన మొనర్చెఁ గఱచె నా • నభ్యసించె
ననుట కభిధానములు (చంద్ర • మావతంస). 14

టీ. ఓలమాసగొనక, పిఱుతివియక, ఈడఁబోక-అన నీ 3 ను యుద్ధాభిముఖతకుఁ బేళ్లు. అబ్బెసమొనర్చు, కఱచె - ఈ ౩ ను అభ్యసించె ననుటకు నామములు.

క. వేటూరకటనఁ బైపెచ్చున
మాఱట యిమ్మడి యనఁగ న • మాహ్వయములు పెం
పారును వస్త్వంతరమున
(కౌక కేయూరసహిత • హాత మారజితా). 15

టీ. వేటూరకటి, పైపెచ్చు, మాఱట, ఇమ్మడి-ఈ ౪ ను వస్త్వంతరమునకుఁ బేళ్లు.

సీ. ఆఱడిపోయెను • బీఱువోయెను రిత్త
వోయెను వీసరవోయె ననఁగ
నుడివోయెఁ బొలివోయె • నుడివోయె ననఁగను
వ్యర్థమయ్యె నటంచు • నాఖ్య లయ్యెఁ
గడిమి బీరంబు మగంటిమి గండన
విక్రమాహ్వయము లై • వెలయుచుండు

నాస్ఫాలన మొనర్చె ♦ ననుటకుఁ జఱచె నా
నప్పళించె ననంగ ♦ నాఖ్య లయ్యె
తే. నొగి వరుస నోలి సారిది నా ♦ నోజ నాఁగఁ
గ్రమమునకు నాఖ్య లయ్యెను ♦ (గాలకంఠ)
కొఱ కొఱఁత తక్కువ వెలితి ♦ కొదవ కడమ
యనఁగ నూనంబునకు నాఖ్య ♦ లై తనర్చు. 16

టీ. అఱడిపోయె, బీఱువోయె, రిత్తవోయె, పీసరవోయె, ఉడివోయె, పాలివోయె, కుడివోయె—ఈ ౭ ను వ్యర్థమయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు. కడిమి, బీరము, మగఁటిమి, గండు—ఈ ౪ ను విక్రమమునకుఁ బేళ్లు. చఱచె, అప్పళించె—ఈ ౨ను అరచేతితో బాఁదెననుటకుఁ బేళ్లు. ఒగి, వరుస, ఓలి [ప్ర. ఆళి.], సారిది, ఓజ—ఈ ౫ ను క్రమమునకుఁ బేళ్లు. కొఱ, కొఱఁత, తక్కువ, వెలితి, కొదవ, కడమ—ఈ ౬ ను ఊనమునకుఁ బేళ్లు.

తే. నెట్టుకొనెఁ బొలువడె నొడి♦గట్టె ననఁగఁ
గడఁగెఁ దొడఁగెను జెలరేఁగె ♦ గాలుద్రొక్కెఁ
గవిసెఁ గదిసె ననంగ నా♦ఖ్య లయి యొప్పు
నభిముఖుం డయ్యె ననుటకు ♦ (నగనివేశ). 17

టీ. నెట్టుకొనె, పొలువడె, ఒడిగట్టె, కడఁగె, తొడఁగె, చెలరేఁగె, కాలుద్రొక్కె, కవిసె, కదిసె—ఈ ౯ యును అభిముఖుం డయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

తే. అగపడకపోయె విచ్చు మొ♦గ్గయ్యె ననఁగఁ
గంటఁబడదయ్యెఁ బంచబం♦గాళమయ్యె
ననఁగ దృగ్గోచరం బయ్యె ♦ ననుటపేళ్లు
(శయఘటితశూల వైయాఘ్రి♦చర్మచేల). 18

టీ. అగపడకపోయె, విచ్చుమెుగ్గయ్యె, కంటఁబడదయ్యె, పంచబంగా కమయ్యె-ఈ ౪ ను కంటికిఁ గనఁబడలేదనుటకుఁ బేళ్లు.

క. వెలిచవి చీఁకటితప్పనఁ
బొలుపారఁగ జారభావ♦మునకుం బేళ్ళౌఁ
బులు కసటు చిలు మనంగను
మలిన మనుట కాఖ్య లయ్యె♦(మనసిజదమనా). 19

టీ. వెలిచవి, చీఁకటితప్పు-ఈ ౨ ను జారభావమునకుఁ బేళ్లు. పులు, కసటు, చిలుము-ఈ ౩ ను మలినమనుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. వింగడం బనంగ♦విపరీత మగు నుక్కి-
వం బనఁగను గుత్సి♦తంబు వరఁగు
నాఖ్య యగుచుఁ దనరు♦నా మని యనఁగను
మదమునకును (జంద్ర♦ముఖకలాప). 20

టీ. వింగడము-ఈ ౧ యు విపరీతమునకుఁ బేరు. ఉక్కివము-ఈ౧యు కుత్సితమునకుఁ బేరు. అము-ఈ ౧ యు మదమునకుఁ బేరు.

క. ఎల యండ్రు తరుణ మనుటకుఁ
గొల యన దురితంబు పేరు♦కుడియెడమ లనన్
వలపలదాపల లనఁగను
బొలుపుగ నపసవ్యసవ్య♦ములకుం బేళ్ళౌ. 21

టీ. ఎల-ఈ ౧ యు తరుణమునకుఁ బేరు. కొల-ఈ ౧ యు దురితమునకుఁ బేరు. కుడియెడమలు, వలపలదాపలలు-ఈ ౨ ను క్రమముగా దక్షిణ వామభాగములకుఁ బేళ్లు.

క. తగు నౌద్ధత్యము పేళ్లై
పొగ రన నా మనఁగఁ ద్రుళ్ళు♦పోతర మనఁగా

నెగడును భయంబుపేళ్లై

బెగడు దిగులు వెఱపు జంకు • బీతలు కనఁగన్. 22

టీ. పొగరు, ఆము, తుళ్లు, పోతరము-ఈ ౪ ను గర్వమునకుఁ బేరులు. బెగడు, దిగులు, వెఱపు, జంకు, బీతు, అలుకు-ఈ ౬ ను భయమునకుఁ బేరులు.

క. అరి యనఁ గప్పం బనఁగాఁ

గరమునకుం బేళ్లు కాఁగు • కడవ పనఁటి నాఁ

బరఁగు ఘటాఖ్యలు (నమితా

మరమానినికాయ భూతి• మండితకాయా). 23

టీ. అరి, కప్పము - ఈ ౨ ను పన్నుకుఁ బేళ్లు. కాఁగు, కడవ, పనఁటి. రూ. పంటి-ఈ ౪ ను ఘటమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అలరుచుండును గొండ్లి రం • తనఁగఁ గేళి

హాని కాఖ్యలు చేటు కీ • డఱ యనంగ

హెచ్చరిక హాళి సంతసం • బెలమి వేడ్క

యనఁగ నానందమున కాఖ్య • లై తనర్చు. 24

టీ. గొండ్లి, రంతు - ఈ ౨ ను కేళికిఁ బేళ్లు. చేటు, కీడు, అఱ-ఈ ౩ ను హానికిఁ బేరులు. హెచ్చరిక, హాళి, సంతసము, [ప్రకృతి. సంతోషము.] ఎలమి, వేడ్క. రూ. వేడుక-ఈ ౫ ను ఆనందమునకుఁ బేళ్లు.

క. సాహిణ మనఁ బాగా యన

వాహాగారంబునకును • వర్తిలుఁ బేళ్లై

వ్యూహమున కాఖ్య లయ్యెను

మోహర మన నొడ్డనంగ • మొగ్గర మనఁగన్. 25

టీ. సాహిణము, పాగా-ఈ 2 ను లాయమునకుఁ బేరులు. మోహరము, ఒడ్డు, మొగ్గరము-ఈ 3 ను వ్యూహమునకుఁ బేరులు.

క. ఒనరించె ననఁగఁ గావిం
చె ననంగను సలిపె ననఁగఁ ♦ జేసె ననంగాఁ
జను నాచరించె ననుటకుఁ
(గనకాచలచాప చంద్ర♦ఖండకలాపా). 26

టీ. ఒనరించె, కావించె, సలిపె, చేసె-ఈ 4 ను ఆచరించె ననుటకు నామములు.

తే. చీఁకువా లిరు లనఁగను ♦ జీఁకటి యనఁ
దిమిరమునకు నభిఖ్యలై ♦ తేజరిల్లు
నాఖ్యలై తనరారు ను♦పాయమునకు
సుళు వనఁగ వెర వనఁగను ♦ నూటి యనఁగ. 27

టీ. చీఁకువాలు, ఇరులు (ఏకవచ.), చీఁకటి-ఈ 3 ను అంధకారమునకుఁ బేరులు. సుళువు, వెరవు, నూటి-ఈ 3 ను ఉపాయమునకుఁ బేరులు.

తే. చేరువయ్యెను డాసెను ♦ దారసిల్లె
ననఁగ సన్నిహితం బౌట ♦ కాఖ్య లయ్యె
స్థూల మనుటకుఁ బేళ్లగుఁ ♦ దోర మనఁగఁ
గడిఁది వలుఁద యనంగను ♦ (గాలకంఠ). 28

టీ. చేరువయ్యె, డాసె. రూ. దాసె, తారసిల్లె-ఈ 3 ను సమీపించె ననుటకుఁ బేరులు. తోరము, కడిఁది, వలుఁద-ఈ 3 ను స్థూలమనుటకుఁ బేళ్లు.

తే. వాఁడెఁ గనుగొంటె ననఁ బుయి♦లోడె ననఁగ
విన్నవోయె ననంగను ♦ జిన్నవోయె
ననఁగఁ బేళ్లగు నివి ఖిన్నుఁ ♦ డయ్యె ననుట
(కంధకాసురహరణ రౌ♦ప్యాద్రిశరణ). 29

టీ. వాఁడె, కసుగందె, ప్రయిలోడె, విన్నవోయె, చిన్నవోయె-ఈ ౫ ను ఖిన్నుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. గరువము మురిపం బనఁగను
బరఁగుఁ గర్వంబుపేళ్లు • భటనామము లొం
టరి లెంక బం టనంగను
(పురదానవహరణ శేష • భుజగాభరణా). 30

టీ. గరువము, మురిపము-ఈ ౨ ను గర్వమునకు నామములు. ఒంటరి, లెంక, బంటు [భటశబ్దభవము.]-ఈ 3 ను భటునిపేళ్లు.

క. అరదంబు తేరనంగను
బరఁగు రథంబునకుఁ బేళ్లు • పరి యున్నను గా
లరు లనఁ బదాతిసంహతి
(పురదానవహరణ శేష • భుజగాభరణా). 31

టీ. అరదము, [రథశబ్దభవము.] తేరు-ఈ ౨ ను రథమునకు నామములు. పరి, కాలరులు-ఈ ౨ ను కాల్బలమునకు నామములు.

క. సందియ మన ననుమాన మ
నం దనరును సంశయంబు • నకు బేళ్లై గో
బృందాహ్వయంబు లలరును
మం దనఁ గోన యన (చంద్ర • మకుటఖండధరా). 32

టీ. సందియము, [సందేహశబ్దభవము.] అనుమానము-ఈ ౨ ను సంశయమునకుఁ బేళ్లు. మంద, కోన-ఈ ౨ ను గోసమూహమునకుఁ బేళ్లు.

క. మొన సాఁగు దండు దళ మనఁ
దనరుఁ సైన్యంబుపేళ్లు • దళవాయి యనఁ

మొనకాఁ డనంగఁ బడవా
లనఁగ సేనాధిపతికి నాఖ్యలు వొలుచున్. 33

టీ. మొన, వాఁగు, దండు, దళము-ఈ ౪ ను సైన్యమునకుఁ బేర్లు. దళవాయి, మొనకాఁడు, పడవాలు-ఈ ౩ ను సేనాధిపతికిఁ బేర్లు.

తే. మైకొనియె నియ్యకొనె నొడంబడియె నొప్పె
ననఁగ నంగీకరించుట కాఖ్య లయ్యె
సంఘటించుట కాఖ్య లై జానుమీఱుఁ
జెరివెఁ దుఱిమెను గీల్కొల్పెఁ జెక్కె ననఁగ. 34

టీ. మైకొనియె, ఇయ్యకొనె, ఒడంబడె, ఒప్పె-ఈ ౪ ను అంగీకరించె ననుటకుఁ బేరులు. చెరివె, తుఱిమె, కీల్కొల్పె, చెక్కె-ఈ ౪ ను సంఘటించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. దిట్టపడియె మొక్కలు దీఱె ననఁగ
నాఱితేఱె ననం గడిదేఱె ననఁగఁ
గసిమసంగె ననంగ నాఖ్యలు దనర్చు
నిపుణుఁ డయ్యె నటంటకుఁ (ద్రిపురవైరి). 35

టీ. దిట్టపడియె, మొక్కలుదీఱె, ఆఱితేఱె, గడిదేఱె, కసిమసంగె-ఈ ౫ ను నిపుణుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. తడవు వడి కారనంగా
నడరుం గాలంబు శిథిల మయ్యె ననుట యా
విడె వీడె నూడె విచ్చెను
సడలె నురలె వదలెఁ బ్రిదిలె జాఱె ననంగన్. 36

టీ. తడవు, వడి, కారు-ఈ ౩ ను కాలమునకుఁ బేరులు. విడె, వీడె, ఊడె, విచ్చె, సడలె, ఊరలె, వదలె, ప్రిదిలె, జాఱె-ఈ ౯ యు శిథిలమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. మది డెంద ముల్ల మెద యన
హృదయంబున కాఖ్య లయ్యె ♦ నీలు౦ బనఁగా
బొదరి ల్లనఁగ నికుంజము
(సదయాంతరికరుణ తరుణ ♦ చంద్రాభరణా). 37

టీ. మది, [ప్ర. మతి.] డెందము, ఉల్లము, ఎద-ఈ ౪ను హృదయము నకుఁ బేరులు. ఈలము, పొదరిల్లు [పొద+ఇల్లు-రేఫాదేశము.]-ఈ ౨ను నికుంజము పేరులు.

క. తెగ దినుసు తోయ మనఁగను
నెగడుఁ బ్రకారంబునకును ♦ నెఱి నామము లై
మెగ మనఁగ మెక మనంగను
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె ♦ (మేరుశరాసా). 38

టీ. తెగ, దినుసు, తోయము-ఈ 3 ను ప్రకారమునకు నామములు. మెగము, మెకము-[ఈ రెండును మృగశబ్దభవములు.] ఈ౨ను మృగమునకుఁ బేరులు.

క. ఎడి దవ్వు కెళ వనంగా
నడరుఁ దూరంబునకు స◆చూాఖ్యలు నలి నాఁ
బొడి నుగ్గు తుమురు నురు మన
బెడఁగడరుం జూర్ణమునకుఁ ♦ బేళ్లై (శర్వా). 39

టీ. ఎడ, దవ్వు, కెళవు - ఈ 3 ను దూరమునకుఁ బేరులు. నలి, పొడి, నుగ్గు, తుమురు, నుఱుము-ఈ ౫ ను చూర్ణమునకుఁ బేరులు.

క. పేరి రేచెను బురికొలిపెను
దారిచె ననఁ జోదనకును ♦ దగు నాఖ్యలు పెం

పారును జంబూద్వీపము
నేరెడుదీవి తొలుదీవి యను నామములన్. 40

టీ. ప్రేరేచెను, పురికొలిపెను, తారిచెను-ఈ 3ను ప్రేరణచేసె ననుటకుఁ బేరులు. నేరెడుదీవి = నేరెడుచెట్టుగలద్వీపము, తొలుదీవి = మొదటిద్వీపము-ఈ 2ను జంబూద్వీపమునకుఁ బేరులు.

క. తొలఁగెం బాసె ననంగా
నలరున్ విముఖత్వముఁ బ్రాప్తమయ్యె ననుటపే
ళ్లలమె నొదవె దక్కొనియెను
నెలకొనియెన్ జెందె ననఁగ నెక్కొనియె ననన్. 41

టీ. తొలఁగెను, పాసెను-ఈ 2ను దూరముగాఁ బోవుటకు పేరులు. అలమె, ఒదవె, దక్కొనియె, నెలకొనియె, చెందె, నెక్కొనియె-ఈ 6ను లభించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. వెనుకఁ దరువాతఁ బిమ్మట
ననఁగా నంతట ననంగ నంత ననంగాఁ
దనరుం బశ్చాదర్థము
(కనకాచలచాప చంద్రఖండకలాపా.) 42

టీ. వెనుకన్, తరువాతన్, పిమ్మటన్, అంతటన్, అంతన్-ఈ 5ను అనంతర మనుటకుఁ బేరులు.

క. పల్లఱపులు రజ్జులనం
బ్రల్లదములనంగ వ్యర్థభాషణములకున్
బేళ్లె వరిలు నోలిగ

(సల్లోకజయాభిసరణ యురగాభరణా). 43

టీ. పల్లఱపులు, రజ్జులు, ప్రల్లదములు-ఈ 3ను పనికిమాలిన మాటలకుఁ బేరులు.

క. కై సేఁత లలంకరించుట
చేసి యనఁగ విమషమునకుఁ ♦ జేరై వెలయుఁగ
సేసలు దీవనఁబ్రాలన
భాసిలు మంత్రాక్షతలకుఁ ♦ బర్యాయము లై. 44

టీ. కైసేఁత, [కై+చేఁత]-ఈ ౧ యు అలంకరించుట. చేసి=సరికొని సంఖ్య. సేసలు, దీవనఁబ్రాలు-ఈ ౨ ను మంత్రాక్షతలకు నామములు.

క. కోరనఁ బాలన నంశం
బేఱన వాఁక యన నదికి ♦ నెసఁగును బేళ్లై
నీరాజనంబు పేళ్ళగు
నారతి నివ్వాళి యనఁగ ♦ (నంగజదమనా). 45

టీ. కోరు, పాలు-ఈ ౨ ను భాగమునకు నామములు. ఏఱు, వాఁక-ఈ ౨ ను నదికి నామములు. ఆరతి [ప్ర. హారతి.], నివ్వాళి- ఈ ౨ ను నీరాజనమునకు నామములు.

ఆ. మొఱవపోయె ననఁగ ♦ మొద్దుపోయె ననంగఁ
గుంఠమయ్యె ననుటకుం దనర్చు
శాతమునకు నాఖ్య ♦ లై తనరారును
జుఱుకు వాఁడి తెగువ ♦ కఱకనంగ. 46

టీ. మొఱవపోయె [మొఱవ+పోయె.], మొద్దువోయె [మొద్దు+పోయె]-ఈ ౨ ను పదును చెడినదయ్యె ననుటకుఁ బేరులు. చుఱుకు, వాఁడి, తెగువ, కఱకు-ఈ ౪ ను పదునుకుఁ బేరులు.

సీ. యామికులకు నాఖ్య ♦ లై ప్రవర్తిలుచుండు
నారెకు లనఁగఁ దళారు లనఁగఁ
గళ్లెంబు వాగె నాఁగను ఖలీనంబు పే
ళ్ళలరు దంతెంబు పే ♦ రౌ డనంగఁ

దఱపి నా ముదురు నాఁ ♦ దరుణేతరం బంట
యిం చనఁ జెఱ కన ♦ నిక్షు వలరు
నష్టం బొనర్చె నం♦టకు నాహ్వయము లయ్యె
బోకార్చె ననఁగఁ గో♦ల్పుచ్చె ననఁగఁ
తే. గుదె యనఁగ దు డ్డనంగను ♦ గదకుఁ బేళ్లు
ఇవ మనఁగ మం చనంగను ♦ హిమము పేళ్లు
కాన యన నడవి యనంగఁ ♦ గాననంబు
షడ్డకుఁడు తోడియల్లుఁడు ♦ జగిలెఁ డనఁగ. 47

టీ. అరెకులు, తలారులు—ఈ ౨ ను తలవర్లకుఁ బేరులు. కళ్లెము, వాగె—ఈ ౨ ను ఖలీనమునకుఁ బేరులు. ఔడు. రూ. అవుడు—ఈ ౧ యు దంతము పేరు. తఱపి, ముదురు—ఈ ౨ ను లేఁతదికానిదానికి నామములు. ఇంచు, [ప్రకృతి. ఇక్షువు.] చెఱకు—ఈ ౨ ను ఇక్షువునకు నామములు. పోకార్చె, కోల్పుచ్చె. రూ. కోలుపుచ్చె—ఈ ౨ ను నష్టముచేసె ననుటకుఁ బేరులు. గుదె, దుడ్డు—ఈ ౨ ను గదకుఁ బేరులు. ఇవము, [హిమము ప్రకృతి.] మంచు—ఈ ౨ ను హిమమునకుఁ బేరులు. కాన, [ప్ర. కాననము.] అడవి [ప్ర. అటవి.]—ఈ ౨ ను అరణ్యమునకుఁ బేరులు. తోడియల్లుఁడు, జగిలెఁడు—ఈ ౨ ను షడ్డకునికిఁ బేర్లు.

క. తేనియ యన జు న్నన నభి
ధానంబులు మధువునకును ♦ దనరుం బేర్లై
పానకము చెఱకుపా లనఁ
గా నిక్షురసంబునకును ♦ (గం తేకాలా). 48

టీ. తేనియ, జున్ను—ఈ ౨ ను మధువునకుఁ బేర్లు. పానకము, చెఱకుపాలు—ఈ ౨ ను చెఱకురసమునకు నామములు.

క. ఉడిగెను జాలించెను నా
నడరు విరామం బొనర్చె • ననుటకుఁ బేర్లై
తొడరుం బశ్చాద్భాగము
పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగఁ • బిఱుఁదు యనంగన్.

టీ. ఉడిగెను, చాలించెను-ఈ ౨ ను విరమించె ననుటకుఁ బేర్లు. పెడ, వెనుక, పిఱుఁదు-ఈ ౩ ను పశ్చాద్భాగమునకుఁ బేరులు.

క. విడుమర యన విడుదల యనఁ
గడముట్టుట యనఁగ శాంతి • గనుటకుఁ బేర్లౌ
నెడ వంక చక్కి చోటన
నడరు స్థలంబునకు నాఖ్య • లై (శితికంఠా). 50

టీ. విడుమర, విడుదల, కడముట్టుట-ఈ ౩ ను శాంతిగనుటకుఁ బేరులు. ఎడ, వంక, చక్కి, చోటు - ఈ ౪ ను స్థలమునకుఁ బేరులు.

క. చనుఁ గ్రుద్ధుఁ డయ్యె ననుటకుఁ
గినిసెఁ గనలె నలిగెఁ గోప • గించె ననంగాఁ
దనరుఁ మర్మములకుఁ బే
ళ్లనువు లనఁగ నెఱఁకు లనఁగ • నాయము లనఁగన్. 51

టీ. కినిసె, కనలె, అలిగె, కోపగించె - ఈ ౪ ను క్రుద్ధుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు. అనువులు, నెఱఁకులు, ఆయములు - ఈ౩ను మర్మములకు నామములు.

ఆ. పరఁగుఁ బేళ్లు కార్య • కరునకుఁ బార్పత్తె
కాఁ డనంగ మణిప • కాఁ డనంగఁ
జేజరిల్లుచుండు • దేవేరి దొరసాని
రాణి యనెడు పేళ్లు • రాజపత్ని. 52

టీ. పార్పత్తెకాఁడు, మణివకాఁడు—ఈ ౨ ను కార్యకరునకు నామములు. దేవేరి, దొరసాని, రాణి – ఈ ౩ ను రాజపత్ని పేరులు.

క. మ్రింగె నన గ్రుక్కఁగొనియె న
నంగన్ దగుఁ గబళనం బొ◆నర్చె ననుటకున్
బ్రుంగె మునింగె ననంగ (న
నంగవారా) మగ్నమయ్యె ◆ ననుటకుఁ బేళ్లౌ. 53

టీ. మ్రింగె, గ్రుక్కఁగొనియె—ఈ ౨ ను కబళనముచేసె ననుటకుఁ బేరులు. బ్రుంగె, మునింగె—ఈ ౨ మగ్నమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. ఆఖ్యలై తనరు ధ◆నాగారమునకు ను
గ్రాణం బనంగ బొ◆క్కన మనంగ
నాస్థానమండపా◆హ్వయములై తనరు హ
జారం బనంగ మో◆సల యనంగ
దయకు నీరెం డభి◆ధానంబు లయ్యెను
గనికర మనఁగ న◆క్కటిక మనఁగ
బాల్యస్థునకుఁ బేళ్లు ◆ బరిఢవిల్లును బిన్న
వాఁ డనఁ గొండిక◆వాఁ డనంగ
తే. సంధ్య కాఖ్యలు మునిమాపు ◆ సంజ యనఁగ
జూద మన విత్త మనఁగ దు◆రోదరంబు
జడి యనఁగ వాన యనఁగ వ◆ర్షంబు పేళ్లు
నోలి యుంకువ యన శుల్క◆ మొప్పు (నభవ). 54

టీ. ఉగ్రాణము, బొక్కసము—ఈ ౨ ను ధనముంచెడిగృహమునకుఁ బేరులు. హజారము. రూ. హాజారము, మోసల—ఈ ౨ ను ఆస్థానమండపమునకుఁ బేరులు. కనికరము, అక్కటికము—ఈ ౨ ను దయకుఁ బేరులు.

పిన్నవాఁడు, కొండికవాఁడు - ఈ ౨ను బాల్యమునకుఁ బేరులు. మునిమాపు, సంజ-ఈ౨ను సంధ్యాకాలముపేర్లు. జాదము, [ప్రకృతి. ద్యూతము.] నెత్తము-ఈ౨ను ద్యూతమునకు నామములు. జడి, వాన - ఈ ౨ను వర్షమునకుఁ బేరులు. ఓలి, ఉంకువ - ఈ ౨ను శుల్కమునకుఁ బేరులు.

సీ. పయ్యెద యనఁగను ♦ పైఁట యనంగ సం
వ్యానంబునకు నాఖ్య ♦ లై తనర్చు
నొక్కపెట్ట ననంగ ♦ నువ్వెత్తుగ ననంగ
యుగపత్ప్రదంబున ♦ కొప్పుఁ బేర్లు
కవలు లనం బాచి♦క లనంగ నక్షముల్
బన్న మొచ్చె మనంగఁ ♦ బరిభవంబు
వ్యాపార మగు చెయ్య ♦ మన చెయ్యి యనఁగను
గన్నఁ గీ లనఁ ♦ గపటచేష్ట
తే. కందుకము బంతి చెండనఁ♦గను దనర్చు
నలువలు చిద్రుప లన ఖం♦డాహ్వయములు
కాఁచువడియంబు లనఁగను ♦ గైరవల్లి
నంగ ఖాదిరఘుటిక (ల♦నంగ దనరు). 55

టీ. పయ్యెద, పైఁట-ఈ ౨ను ఉత్తరీయమునకు పేర్లు. ఒక్కపెట్టు, ఉవ్వెత్తుగ-ఈ ౨ను ఒకసారిగ ననుటకుఁ బేర్లు. కవలలు, పాచికలు-ఈ ౨ను అక్షములకుఁ బేరులు. బన్నము, [ప్రకృతి. భంగము.] ఒచ్చెము - ఈ ౨ను తిరస్కారమునకుఁ బేర్లు. చెయ్యము, చెయ్యి-ఈ ౨ను వ్యాపారమునకుఁ బేర్లు. కన్న, కీలు-ఈ ౨ను కపటచేష్టకుఁ బేర్లు. బంతి, చెండు-ఈ ౨ను కందుకమునకుఁ బేర్లు. అలువలు, చిద్రుపలు-ఈ ౨ను ఖండములకుఁ బేర్లు. కాఁచువడియములు, కైరవల్లు - ఈ ౨ను ఖాదిరఘుటికలకుఁ బేర్లు.

సీ. మాగాని రాజ్యంబు ♦ మణివ ముద్యోగంబు
చిట్టలు చిత్రముల్ ♦ చిలుకు శరము
ఎత్తికోలు ప్రయత్న ♦ మీలువు మానంబు
బారి యనంగ నుప♦ద్రవంబు
విన్నను వనఁగఁ బ్రా♦వీణ్యం బెలర్చును
దార్కాణ మనఁగ ని♦దర్శనంబు
నిట్టపంట యనంగ ♦ నిష్కారణం బంట
బానసం బనఁగ మ♦హానసంబు
తే. నామ మేకాంతమునకు మం♦తన మనంగ
నంతిపుర మన శుద్ధాంత ♦ మలరు చుండు
నుదిరి యనఁ దప్తకాంచన ♦ మొప్పుచుండుఁ
దివురు టన యభిలషించుట ♦ (దేవ దేవ). 56

టీ. మాగాని=దేశము, మణివము=ఉద్యోగము, చిట్ట=ఆశ్చర్యము, చిలుకు=బాణము, ఎత్తికోలు=ప్రయత్నము, ఈలువు = అభిమానము, బారి=ఉపద్రవము, విన్ననువు=ప్రావీణ్యము, లేక నేర్పు, తార్కాణము=నిదర్శనము, నిట్టపంట=నిష్కారణము, బానసము = వంటయిల్లు, మంతనము=ఏకాంతము, అంతిపురము = అంతఃపురము, ఉదిరి = అపరంజి, తివురుట=కోరుట.

సీ. బిట్టు గట్టనఁ బెల్లు ♦ పెద్దయుఁ దద్దయుఁ
నురవడి పరువడి ♦ యుద్దవిడియుఁ
బనివడి పదపడి ♦ బలువిడి తలకొని
నెట్టన యెంతేని ♦ నెఱి గరంబు
లలి వార కేడ్తెఱ ♦ పెలుచ వావిరి యన
నఱిముఱి యనఁ బోరిఁ ♦ బోరి యనంగఁ

గడుఁ జాల మిగులంగ ♦ గాటం బనంగ న
త్యంతముగ ననుట ♦ కాఖ్య లమ్యె
తే. నుడుకు సెక వెట్ట వేఁడిమి ♦ యుబ్బ యావి
యుక్క యన నొప్పు నామంబు ♦ లుష్ణమునకుఁ
దాల్మి యోరిమి సైరణ ♦ తాళుకొంట
సైఁచు టోర్పుట యనఁగను ♦ క్షాంతి పేళ్లు. 57

టీ. బిట్టు, గట్టి, పెల్లు, పెద్దయు, తద్దయు, ఉరవడి, పరువడి, ఉద్దవిడి. పా. ఉద్దవడి, పనివడి, పదపడి, బలువిడి, తలకొని, నెట్టన, ఎంతేని, నెఱి, కరము, అలి, వారక, ఏడ్తెఱ, పెలుచ, వావిరి, అతిమాత్ర, పొరిపొరి, క డు, చాల, మిగుల, గాటము—ఈ ౨౭ ను అత్యంతమనుటకుఁ బేరులు. ఉడు కు, సెక, వెట్ట, వేఁడిమి, ఉబ్బ, ఆవి, ఉక్క—ఈ ౭ ను ఉష్ణమునకుఁ బేరు లు. తాల్మి. రూ. తాలిమి, ఓరిమి, సైరణ, తాళుకొంట, సైఁచుట, ఓర్పు ట—ఈ ౬ ను క్షాంతికిఁ బేర్లు.

తే. పెద్దనిద్దురఁ జెందించెఁ ♦ బిలుకుమార్చె
గీటణంచెను గుదెతాల్పు ♦ వీటికనిచెఁ
గూలిచెను రూపుమాపెను ♦ నేలఁగలిపె
ననఁగ హతిచేసె ననుట కాఖ్యలు దనర్చు. ౫౮

టీ. పెద్దనిద్దురఁజెందించె, పిలుకుమార్చె, గీటణంచె, గుదెతాల్పువీటి కనిచె=యమపురికిఁ బంపెను. కూలిచె, రూపుమాపె, నేలఁగలిపె—ఈ ౭ ను చంపె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పరిచూర్ణమయ్యె ననుటకు
వరుసఁ నామంబు లగుచు ♦ వర్తిలుచుండుఁ
దుటుమయ్యెఁ బరుమయ్యెఁ
నుటుమయ్యెఁ బిండియయ్యె ♦ నుగ్గయ్యె ననన్. 59

టీ. తుఱుమయ్యె, పరమయ్యె, నుఱుమయ్యె, పిండియయ్యె, నుగ్గయ్యె-ఈ ౫ ను చూర్ణమయ్యె ననుటకు నామములు.

క. కునికె నిదురించెఁ గూర్కెను
గనుమోడ్చె ననంగ నిద్ర • గనుటకుఁ బేళ్ళౌ
గనువిచ్చె ననఁగ మేల్కనె
ననఁగఁ బ్రబోధంబునొందె • ననుటకుఁ బేళ్ళౌ. 60

టీ. కునికె, నిదురించె, కూర్కెను, కనుమోడ్చెను-ఈ ౪ ను నిద్రగనె ననుటకుఁ బేర్లు. కనువిచ్చె, మేల్కనె-ఈ ౨ ను నిద్రలేచె ననుటకుఁ బేరులు.

క. డులిచె వదలించె నూడ్చెను
దొలఁగించెఁ బాపె ననఁగఁ • ద్రోచె ననంగా
వెలిఁగొత్తె ననఁగ బేళ్లై
యలరుఁ విఘటనమొనర్చె • ననుటకు (శర్వా). 61

టీ. డులిచె, వదలించె, ఊడ్చె, తొలఁగించె, పాపె, త్రోచె, వెలిఁగొత్తె-ఈ ౭ ను విఘటనమొనర్చె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పొలయలుక యనఁగ నెయ్యపు
టలుక యనం బ్రణయకలహ • మలరారుఁ గుచం
బుల కొప్పు నామములు గు
బ్బ లనంగాఁ జన్ను లనఁగఁ • బాలిం డ్లనఁగన్. 62

టీ. పొలయలుక, నెయ్యపుటలుక [నెయ్యము+అలుక-నెయ్యపు+అలుక=నెయ్యపుటలుక.]-ఈ ౨ ను ప్రణయకలహమునకు నామములు. గుబ్బలు, చన్నులు, పాలిండ్లు = [పాలు+ఇండ్లు] పాలుండుచోట్లు-ఈ ౩ ను కుచములకు నామములు.

తే. చాటిమున్నీ రనఁగ నుప్పు • సంద్ర మనఁగ
రాజిలుచు నుండు లవణవా • రాశిపేళ్లు

కాలు వన బట్టె యనఁగను ♦ జా లనంగఁ
గుల్యకభిధాన మై పాల్పుఁ ♦ (గుధరనిలయ). 63

టీ. చౌటిమున్నీరు, ఉప్పుసంద్రము-ఈ 2 ను లవణసముద్రము పేరులు. కాలువ. రూ. కాల్వ, బట్టె, జాలు-ఈ 3 ను కుల్యకు నామములు.

తే. పెల్లగించెను పెకలించెఁ ♦ బెఱికె ననఁగ
నాఖ్య లుత్పాటన మొనర్చె ♦ ననుట కలరు
నాహ్వయంబులు ఛేదించె ♦ ననుట కయ్యెఁ
జించె నన వ్రచ్చె నన వ్రక్కలించె ననఁగ. 64

టీ. పెల్లగించె, పెకలించె, పెఱికె-ఈ 3 ను ఉత్పాటన మొనర్చె ననుటకుఁ బేరులు. చించె, వ్రచ్చె, వ్రక్కలించె-ఈ 3 ను ఛేదించె ననుటకు నామములు.

తే. కనుమొఱఁగె నేమఱించె నాఁగను నిగూఢ
వర్తన మొనర్చె ననుట కాహ్వయము లడరు
మొయి లన మొగు ళ్లనంగను ♦ మొనయు మబ్బు
లన ఘనంబుల కాఖ్య లై ♦ (యభ్రికేశ). 65

టీ. కనుమొఱఁగె, ఏమఱించె-ఈ 2 ను నిగూఢవర్తనము చేసె ననుటకుఁ బేర్లు. మొయిలు, మొగుల్లు, మబ్బులు - ఈ 3 ను మేఘములకు నామములు.

క. పగ అనఁగ మారు రనఁగను
బగవాండ్రనఁ బగతు రనఁగఁ ♦ బరిపంథికిఁ బే
ర్లగు మెగ మనంగ మెక మన
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె ♦ (మేరుశరాసా). 66

టీ. పగఱు, మార్తురు, పగవాండ్రు, పగతురు-ఈ 4 ను విరోధికి నామములు. మెగము, మెకము-ఈ 2 ను మృగమునకుఁ బేర్లు.

తే. ఇంకె నడుగంటె వట్టె నా • నివిరె ననఁగ
నిర్జలం బయ్యె ననుటకు • నెగడుఁ బేళ్లు
నిండెఁ గ్రిక్కిఱిసె ననఁ బూ • ర్ణించె ననుట
కాఖ్య లై తనరారు (సు • ధాంశుమకుట). 67

టీ. ఇంకె, అడుగంటె, వట్టె, ఇవిరె-ఈ ౪ ను నిర్జలమయ్యె ననుటకు నామములు. నిండె, క్రిక్కిఱిసె-ఈ ౨ ను పూర్ణించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. పెచ్చుపెరిగె ననం బురి • విచ్చె మీఱె
నన విజృంభించె ననుటకు • నాఖ్య లయ్యెఁ
దిండికాఁ డన దిండీఁడు • తిండిపో తు
నంగ భక్షకునకును ద • నర్చుఁ బేళ్లు. 68

టీ. పెచ్చుపెరిగె, పురివిచ్చె, మీఱె - ఈ 3 ను విజృంభించె ననుటకు నామములు. తిండికాఁడు, తిండీఁడు, తిండిపోతు - ఈ 3 ను భక్షకుని పేళ్లు.

క. పెనఁగొనె గిఱికొనియెను వల
గొనియెఁ మెలికొనియెఁ జుట్టు • కొనె సుడిగొనె నాఁ
గను సులిగొనె నన నాఖ్య ల
గును వలయితమయ్యె ననుట • కును (శితికంఠా). 69

టీ. పెనఁగొనె, గిఱికొనె, వలగొనె, మెలికొనె, చుట్టుకొనె, సుడిగొనె, సులిగొనె-ఈ ౭ ను వలయితమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. మొగరా లన స్తంభ • ములు చిట్టకము దంభ
మెరఁగలి వనవహ్ని • యెడ్డె మూర్ఖుఁ
డుడుగర యుపహార • మూఱట విశ్రాంతి
మొద లని యనఁగను • మూల మనుట

తఱు లన వళులు చింద ♦ మనంగ శంఖంబు
తఱి టనంగఁ గళాభి ♦ ధాన మయ్యె
దమ టనఁ గీల పదం బగు మెట్టన
గాయకులకుఁ బేరు ♦ గాణ లనఁగ
తే. మృత్యువునకును బేరయ్యె ♦ మిత్తి యనఁగ
మకుటమున కాఖ్య లగు బొమిడికె మనంగ
నోముట యనంగఁ బోషించు ♦ టూడిగంబు
సేవ కభిధానమై యొప్పు ♦ (శేషభాష). 70

టీ. మొగరాలు=స్తంభము, చిట్టకము=దంభము, మిష. ఎరవలి. పా. ఎరగలి=కాఱుచిచ్చు, ఎడ్డె=మూర్ఖుఁడు, ఉసుగర=కానుక, ఊటఱుట=విడుమర, మొదలు=మూలము, తఱులు = మడతలు, చిందము=శంఖము, తఱుటు=జాటి, చబుకు. తమట=నిష్ఫలమంటు, మెట్టు=పాదము, గాణ = పాటకుఁడు, మిత్తి [ప్ర. మృత్యువు.]=చావు, బొమిడికము=కిరీటము, ఓముట=పోషించుట, ఊడిగము=సేవ.

సీ. ఎట్టకేల కనంగ ♦ నెనయును సకృదర్థ
మఖిలం బటంటకు ♦ నంతవట్టు
ఏకాకి యొక్క టనేకులు పలువురు
వేనవేల్ పెక్కండ్రు ♦ వేవు రనఁగ
నలరు నోచేదర్థ ♦ మై కానినాఁ డన
నేతాదృశులె యంట ♦ కిట్టివారె
మిన్నక యూరక ♦ యున్నఁ దూష్ణీమర్థ
మనుసరించి యటంట ♦ కగును దొట్టి
తే. యొండొరుఁ డనంగ మఱియు వేఱొకఁడు లాఁతి
వాఁడు పెఱవాఁడు దక్కినవాఁ డనంగ

నన్యునకు నాఖ్య లగుచుఁ బెం•పారుచుండు
(శయఘటితశూల వైయాఘ్ర•చర్మచేల). 71

టీ. ఎట్టకేలకు= ఒకానొకప్పుడు, అంతవట్టు=అఖిలమును, ఎక్కటి=ఏకాకి. పలువురు, వేనవేలు, పెక్కండ్రు, వేవురు-ఈరను అనేకులు. కానివాఁడు=అటుకాకపోయిన, ఇట్టివారె=ఈలాటివారేయనుట. మిన్నక, ఊరక-ఈ౧ను తూష్ణీమర్థకమును, తోట్టి=అనుసరించి. ఒండొకఁడు, వేఱొకఁడు, లాతివాఁడు, పెఱవాఁడు, తక్కినవాఁడు-ఈ౫ను అన్యునకుఁ బేరులు.

నానార్థములు.

క. వడి యనఁగాఁ గాలం బగు
వడి యనఁ వేగంబునకును • వర్తిలుఁ బేర్లై
మడి యనఁ గేదారం బగు
మడి యనఁగా శుద్ధికిని స•మాహ్వయ మయ్యెన్. 72

టీ. 1. వడి=కాలము, వేగము. 2. మడి=పరిచేను, శుద్ధి.

క. ఈ డనఁగ వయసుపే రగు
నీ డన సామ్యంబునకును • నెనఁగును బేర్లై
నా డన రాజ్యముపే రగు
నాఁ డనఁ దత్కాలముం ద•నఁగఁ బెంపారుక్.   73

టీ. ఈడు = వయస్సు, సాటి. 2. నాడు= దేశము, అప్పుడు (రెండవ యర్థమున "నాఁడు" అని యరసున్న గలదు).

క. మొన యన సైన్యముపే రగు
మొన యనఁగా నగ్రభాగ•మునకును బేరౌ
దొన యనఁ దూణీరం బగు
దొన యన నవసానమునకుఁ • దొడరును బేర్లై. 74

టీ. 1. మొన=సైన్యము, ముందుభాగము. 2. దొన=అమ్ములపొది, కొన.

క. వెన్నసఁగ బీజమంజరి
వెన్నసఁ జరమాంగమునకు ♦ వెలయును బేరై
కన్ను లనం బర్వంబులు
కన్ను లనఁ లోచనములు ♦ (కంఠేకాలా). 75

టీ. 1. వెన్ను=కంకి, వీఁపు. 2. కన్ను=గణుపు, నేత్రము.

క. తమ్మి యనఁ దరువిశేషము
తమ్మి యనం బంకజాభి♦ధానం బయ్యెన్
నెమ్మి యనఁ బ్రియముపే రగు
నెమ్మి యన మయూరమునకు ♦ నెగడుం బేరై. 76

టీ. 1. తమ్మి=వృక్షవిశేషము, తామర. 2. నెమ్మి=సుఖము, నెమలి.

క. దండ యనన్ సాన్నిధ్యము
దండన సుమమాలికాభి♦ధానం బయ్యెన్
మండనఁ బ్రకోష్ఠ మయ్యెన్
మండన మృత్పాత్రకును స♦మాహ్వయ మయ్యెన్. 77

టీ. 1. దండ=చేరువ, పూలదండ. 2. మండ=ప్రకోష్ఠము, మంటికుండ.

క. తెలుఁగుంగబ్బపుమర్మము
తెలుఁగుకవీంద్రులకుఁ దేట♦తెల్లము గాఁగన్
దెలియఁగ నడిదమసూరయ
చెలువారఁగ నాంధ్రనామ♦శేషముఁ జెప్పెన్. 78

సటీకాంధ్రనామశేషము
సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము.

అకారాదిశబ్దానుక్రమణిక.

పదము. పుట.

పదము.	పుట.

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రనామశేషమందలి

అకారాది శబ్దానుక్రమణిక.

శ్రీ ర స్తు.

సాంబనిఘంటువు

టీకానుక్రమణికాసహితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచేఁ

ప్రకటితము.

1922.

శ్రీ గణేశాయ నమః.

సాంబనిఘంటువు.

అవతారిక. కస్తూరి రంగకవి యనునతఁడీయాంధ్రనిఘంటువును శ్రీసాంబమూర్తి కంకితముచేయుచు, గ్రంథ రచనా పద్ధతులను దెల్పుచున్నాఁడు.—

సీ. శ్రీ వెలయంగ దే♦శీయముల్ దెనుఁగులుఁ
దద్భవంబులుఁ గూర్చి ♦ దైవవర్గ
దనరు మానవవర్గ ♦ స్థావరవర్గ తి
ర్యగ్వర్గ ననునాలు ♦ గలవరించి
జల్లు లుంపక వ్యర్థ♦శబ్దముల్ రానీక
కుంటినడత గాక ♦ కొదుకు లేక
యుర్వీజనంబుల ♦ కుపకారనరణిగా
నాంధ్రనామనిఘంటు ♦ వనెడుకృతినిఁ

తే. గవులదయచేత నీకటా♦క్షంబువలన
నీసకతకంబుఁ జెప్పెదఁ ♦ జిత్తగింపు
దనుజనమవర్తి భక్తహృ♦దబ్జవర్తి
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ♦సాంబమూర్తి.

తా. దేవతల కందఱకుఁ జక్రవర్తివి, రాక్షసాంతకుఁడవు, భక్తుల హృదయకమలములందు వసించువాఁడవునైన యోసాంబమూర్తీ! కస్తూరి రంగకవి యను నేను సొంపుగా నాంధ్రభాషయందు అన్యదేశీయపదములు, ఆంధ్రదేశ్యపదములు, సంస్కృతభవప్రాకృతభవములు వీనినింగూర్చి దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు అను నాలుగువర్గములను సవరించియు, 'సు' మొదలగు పాదపూరణపదములను, అర్థహీనములైన పదములను రానీయక, అన్వయకాఠిన్యములేక, తడఁబడకుండునట్టి సులభశైలిని సకల జనోపకారముకొఱకు "ఆంధ్రభాషనిఘంటువు" అను గ్రంథమును కవుల దయవలనను, నీకటాక్షమువలనను నూఱుసీసపద్యములుగా రచించెద. దీనినిఁ జిత్తగింపుమయ్యా.

దేవవర్గు.

సీ. ముక్కంటితొలిపట్టి ♦ మొట్టికాయలమెప్పు
గొప్పబొజ్జగలాఁడు ♦ గుజ్జువేల్పు
గబ్బచెక్కిళ్లమొ♦కముమోముగలసామి
కలుఁగులాయువుఁ దేజి ♦ బలుసిపాయి
గుంజిళ్లు పెట్టించు♦కొను మేటి పిళ్లారి
కుడుముబొలుపు పెద్ద♦కడుపువేలు
పొంటిపల్లుదొర ము♦క్కంటిపండులమెక్కు
దేవర చిలువజం♦దెములమేటి
తే. జమిలితల్లులబిడ్డ పె♦ద్దమొయిప్రోడ
చేఁటవీనులదణి పని♦చెఱుపువాఁడు
మొదటివేలుపు వెనకయ్య ♦ పుంజుదారి
పెద్ద యనఁ దగు గణపతి♦పేళ్లు సాంబ. 2

టీ. ముక్కంటితొలిపట్టి = త్రినేత్రుఁడగు శివుని మొదటికొమరుఁడు, మొట్టికాయలమెప్పు = భక్తులు తమతలయందు వేసికొను పిడికిటిపోటులకుఁ దలయూఁచువాఁడు, గొప్పబొజ్జగలాఁడు = పెద్దకడుపుగలవాఁడు, గుజ్జువేల్పు = వామనరూపుఁడగు వేలుపు, గబ్బుచెక్కుళ్ళ మొకము మోము గలసామి = మదగంధముగల గండస్థలములుగల మృగంబుయొక్క అనఁగా ఏనుఁగుయొక్క శిరంబు దాల్చిన దేవుఁడు, కలుఁగులాయపుఁదేజిబలుసిపాయి = బొక్కలాయము గాఁగల వాహనము - అనఁగా ఎలుక వాహనము గాఁగల గొప్పబంటు, గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనుమేటి = భక్తులచేత గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనునట్టి దేవర, పిళ్లారి, కుడుముదాలుపు = మోదకములు హస్తమందుఁ గలవాఁడు, పెద్దకడుపువేలుపు = లంబోదరుఁడు, ఒంటిపల్లుదొర = ఏకదంతుఁడగు దేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కుదొర = (ముక్కంటిపండులు = వెలంకాయలు) వానినిఁ దినునట్టి వేలుపు, చిలువజందెముల మేటి = పాములను యజ్ఞోపవీతముగాఁ దాల్చినదేవుఁడు, జమిలితల్లులబిడ్డ = గంగాపార్వతులనెడి యిరువురుతల్లులకుఁ గొమరుఁడు, పెద్దమెయిపోఁడి = గొప్పశరీరమును దాల్చిన దేవుఁడు, చేఁటవీనులదణి = చేఁటలవంటి చెవులు గల ప్రభువు, పనిచెఱుపువాఁడు = తన్నుఁ గొలువనివారి కార్యములఁ జెఱుచువాఁడు, మొదటివేలుపు = ఒక్కొక్క కార్యమునందును మొదట బూజసేయఁబడు దేవుఁడు, వెనకయ్య, పుంజుదారిపెద్ద = కుక్కుటధ్వజుఁడగు కుమారస్వామికి అన్న, ౨౦ పేరు వినాయకుఁడు.

సీ. చౌవంచమోముల ◆ సాహేబు జాళువా
గుబ్బలివిలుకాఁడు ◆ గిబ్బరాతు
జక్కులదొరసేస్తి ◆ జన్నంపుఁబగవాఁడు
పొడలగింటముదాల్పు ◆ పునుకదారి
పినువాఁకమోపరి ◆ వెండికొండదొసీఁడు
మినుజుట్టుదేవర ◆ మిత్తిమిత్తి

మంచుమలల్లుఁడు ♦ మరుగొంగ ముక్కంటి
నెలదారి ముమ్మొన ♦ యలుఁగుమేటి
తే. విసపుమేఁతరి తిగపోలి ♦ వేఁటకాఁడు
కప్పుపైదువపెనిమిటి ♦ గాములదొర
వేల్పుదణిగన్నతఁడు గుజ్జు ♦ వేల్పుతండ్రి
బేసికన్నామి యన నీదు ♦ పేళ్లు సాంబ. ౩

టీ. చావంచమోముల సాహేబు = అయిదుముఖములుగల ప్రభువు, జాళువాగుబ్బలివిలుకాఁడు = మేరుపర్వతము విల్లుగాఁగలవాఁడు, గిబ్బరౌతు = ఎద్దునెక్కి తిరిగెడివాఁడు, జక్కులదొరనేస్తి = యక్షులకధిపతియగు కుబేరునికి స్నేహితుఁడు, జన్నంపుఁబగవాఁడు = దక్షప్రజాపతియొక్క యాగమును ధ్వంసముచేసినవాఁడు, పొడలగింటము దాల్పు = మచ్చలుగల జంతునేఁత వస్త్రమును (వ్యాఘ్రచర్మమును) ధరించువాఁడు, పునుకదారి = బ్రహ్మకపాలమును ధరించినవాఁడు, వినువాఁకమోపరి = (వినువాఁక = ఆకాశమందు బాఱునేఱు - గంగ) గంగాదేవిని జడలందుఁ దాల్చినవాఁడు, వెండికొండదునీఁడు = రజతగిరి (కైలాసము) ఉనికిపట్టుగాఁగలవాఁడు, మినుజుట్టుదేవర = ఆకాశమె జుట్టుగాఁగల వేల్పు, మిత్తిమిత్తి = మృత్యువునకు మృత్యువు (2 వ మృత్యుశబ్దభవములు.) మంచుమలల్లుఁడు = హిమవత్పర్వతమునకు అల్లుఁడు, మరుగొంగ = మన్మథునికి శత్రువు, ముక్కంటి = త్రినేత్రుఁడు, నెలదారి = చంద్రుని వకాళియందుఁ దాల్చినవాఁడు, ముమ్మొనయలుఁగుమేటి = మూఁడుకొనలయాయుధమును (త్రిశూలమును) దాల్చినవాఁడు, విసపుమేఁతరి = విషమును భక్షించినవాఁడు, తిగపోలివేఁటకాఁడు = త్రిపురములను ధ్వంసముచేసిన దేవుఁడు, కప్పుపైదువపెనిమిటి = (కప్పు+పైదువ = నల్లని చామ - పార్వతి - టు గాగమము.) పార్వతికిభర్త, గాములదొర = (గాములు = భూతములు - గ్రహశబ్దభవము.) భూతములకు ఱేఁడు, వేల్పుదణిగన్నతఁడు = దేవతలసేనానాయకుఁడగు కుమారస్వామికిఁ దండ్రి, గుజ్జువేలుపుతండ్రి =

వామనుండగు వేల్పునకు (వినాయకునికిఁ) దండ్రి, వేనికశ్వామి = (మూఁడు అనునది వేనిసంఖ్య) త్రినేత్రుఁ డగువేల్పు - ఒకె శివుఁడు.

సీ. వెన్నుఁడు పెరుమాళ్లు ♦ వేకంటిసైదోడు
కవ్వవుమలదాల్పు ♦ కత్తినేస్తి
చిలువపానుపుదంట ♦ తెలిదీవిమున్నీఁడు
బటువుఁగైదువుజోదు ♦ బమ్మతండ్రి
కటివేల్పు మరునయ్య ♦ కడలియల్లుఁడు సంకు
దారి గరుడిరౌతు ♦ తమ్మికంటి
పదివేసములదిట్ట ♦ యెదమచ్చగలసామి
యదుగువాఁకగలాఁడు ♦ పుడమినంటు
తే. మొసలివారొంట్లతాల్పు ర♦క్కసులగొంగ
లచ్చిమగఁ డుడ్డకేలుగ♦లాఁడు పుట్టు
వడుగు తామరపొక్కిలి♦వాఁడు పసిఁడి
వలువతాల్పన హరిపేరు ♦ లలరు సొంబ. 4

టీ. వెన్నుఁడు (విష్ణుశబ్దభవము.), పెరుమాళ్లు (ఇది ద్రవిడభాష లోని పదము-శోవెలవంటిది.), వేకంటిసైదోడు = సహస్రాక్షుఁడగు దేవేంద్రునకుతమ్ముఁడు (ఉపేంద్రుఁడు.), కవ్వవుమలదాల్పు = మందరపర్వతమును ధరించినవాఁడు, కత్తినేస్తి=(నేస్తి = నేస్తముగలవాఁడు), అర్జునునికిఁ జెలికాఁడు, చిలువపానుపుదంట=శేషుండను పాన్పునందుఁ బరుండుశూరుఁడు, తెలిదీవిమున్నీఁడు=శ్వేతద్వీప మునికిపట్టుగాఁగలవేలుపు, బటువుఁగైదువుజోదు=దిటవగు నాయుధమును (సుదర్శనమును) ధరించినవాఁడు, బమ్మతండ్రి=బ్రహ్మదేవునికి జనకుఁడు, కటివేల్పు = నల్లనిదేవుఁడు, మరునయ్య=మన్మథునకు జనకుఁడు, కడలియల్లుఁడు=(పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టినలక్ష్మికి మగఁడగుటచే) పాలసముద్రమునకు నల్లుఁడు, సంకుదారి=పాంచజన్యమనెడి శంఖమును దాల్చినవాఁడు, గరుడిరౌతు=గరుడవాహనమెక్కెడి

దిట్ట, తమ్మికంటి = కమలాక్షుఁడు, పదివేసములదిట్ట = దశావతారముల నెత్తినవేలుపు, ఎదమచ్చగలసామి=ఱొమ్మునందు శ్రీవత్సమనుమచ్చ గలదేవుఁడు, అడుగువాఁకగలాఁడు = పాదమునందు నదిగలవాఁడు, (విష్ణువుయొక్క పాదమునందు గంగాదేవి పుట్టినది యని ప్రసిద్ధి.) పుడమినంటు=భూదేవికిఁ జెలికాఁడు, మొసలివాయొంట్లతాల్పు = మొసలినోటివలెనుండు కర్ణభూషణములను దాల్చినవాఁడు, రక్కసులగొంగ = రాక్షసులకు విరోధి, లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మీదేవికిభర్త, ఉడ్డకేలుగలాఁడు = నాలుగుచేతులు గలదేవుఁడు, పుట్టువడుగు=ఎల్లప్పుడు బ్రహ్మచర్యవ్రతముపూనినవాఁడు, తామరపొక్కిలివాఁడు = కమలము బొడ్డునందుఁ గలవాఁడు, పసిఁడివలువతాల్పు = బంగారుపుట్టము ధరించినవాఁడు - ౨౭ విష్ణువు.

సీ. తీవంచమోములదిట్ట తామరచూలి
తలఁపుకేళాకూళి పులుఁగురౌతు
తగవులజడదారితండ్రి వేలుపుఁబెద్ద
మాటలజవరాలిమగఁడు నలువ
యలరులవిలుకానితన్న మేలిమిబొజ్జ
గలదువందారి ప్రాఁబలుకులపేణి
నుదురాసులెక్కఁ జెన్నగవ్రాయుకరణీకుఁ
డచ్చంపుఁదమ్మిపై నమరుజాణ
తే. నిక్కపుజగంబుఁ బ్రోచుమన్నీఁడు మొదటి
జాతిదొర బమ్మ దుగినఁడు తాత జగము
లన్నిపుట్టించుమేటి తానంతఁ గల్గు
నతఁడు పజదొర యను నజాఖ్యలగు సాంబ. 5

టీ. తీవంచమోములదిట్ట=చతుర్ముఖుఁడగు దేవుఁడు, తామరచూలి=విష్ణువుయొక్క నాభికమలమందుఁబుట్టినవాఁడు (సమాసాంతము ఇకారము),

తలఁపు కేళాకూళిపులుఁగురాతు = మానససరోవరమునందు విహరించు పక్షులు (హంసములు) వాహనములుగాఁ గలబంటు, తగవులజడదారితండ్రి= కలహములఁ బెట్టెడుమునికి (నారదమునికి)ఁ దండ్రి, వేలుపుఁబెద్ద=దేవతలకు మేటియైనవాఁడు, మాటలజవరాలిమగఁడు=వాగ్దేవికి (సరస్వతీదేవికి) భర్త, నలువ = నాలుగుమోములుగలవాఁడు, (సమాసాంతము.) ఆలరువిలుకానియన్న=పూవిల్తునికి (మన్మథునికి) అన్న (విష్ణునికిఁబుత్రుఁడు మన్మథుఁడు, విష్ణువునాభికమలమందు బ్రహ్మ పుట్టుటచేత మన్మథుని కితఁ డన్నయయ్యెను.), మేలిమిబొజ్జగలదుముదారి = శ్రేష్ఠమయిన (బంగారుమయమగు) కడుపును దాల్చినమొనకాఁడు, ప్రాఁబలుకులదణి = వేదములనివాసము, నుదురాకు లెక్కఁజెన్నుగ వ్రాయునట్టికరణీకుఁడు = నొసలనెడుతాటాకులందు లెక్కలను దప్పులు లేక వ్రాయునట్టి కరణము, అచ్చంపుఁదమ్మిపై నమరుజాణ=తెల్లనితామరపువ్వునందుఁ గూర్చుండు వలఁతి, నిక్కపుజగంబుఁ బ్రోచుమన్నీఁడు=సత్యలోకము నేలెడుప్రభువు, మొదటిజాతిదొర = బ్రాహ్మణులకు అధిపుఁడు, బమ్మ (బ్రహ్మశబ్దభవము.), దుగివఁడు (ద్రుహిణశబ్దభవము.), తాత=పితామహుఁడు, జగములన్నిపుట్టించుమేటి = లోకములకెల్లసృష్టికర్తయగుశ్రేష్ఠుఁడు, తనంతఁగలుగునతఁడు=స్వయంభువు, పజదొర =ప్రజాపతి - ౨౦ బ్రహ్మదేవుఁడు.

సీ. గట్టురాకొమరిత ♦ కవ్వాముత్తైదువ
మగనియందపుమేనఁ ♦ దగినమగువ
కలికంఠురాణి సిం♦గపుఁదేజి గలచాన
వెనకయ్యతల్లి నా ♦ వెలయు గౌరి
కలుములచెలి జిడ్డు♦కడలిబొట్టియ లచ్చి
తమ్మిగద్దియబోటి ♦ తల్లితల్లి
పెనిమిటియెద నుండు ♦ ననబోఁడి మరుతల్లి
నెలచెలియలు లిబ్బి♦నెలఁతుక సిరి

తే. యనఁగ లక్ష్మీసమాఖ్యలౌ ♦ నంచ తేజి
పొలఁతి తలవాఁకిట మెలంగు ♦ చెలువ నలువ
రాణి పలుకులజవరాలు ♦ లచ్చికోడ
లనఁగ భారతీనామంబు ♦ లమరు సాంబ. ౬

టీ. గట్టురాకొమరిత=పర్వతములకు ఱేఁడగు హిమవంతుని కూఁతురు, కప్పుముత్తైదువ=నల్లనిరూపముగల యంగన, మగనియందపుమేనఁ దగిన మగువ=ప్రియుని యందమైన శరీరమునందు సగముభాగముఁ గైకొన్న కాంత, కలికంఠురాణి=శివునిదేవేరి, సింగపుఁదేజిగలచాన=సింహవాహనమెక్కెడి యాఁడుది, వెనకయ్యతల్లి=వినాయకునితల్లి-౯ పార్వతీదేవి. కలుములచెలి=సంపదకు అధిదేవతయైనమగువ, జిడ్డుకడలిబోట్టియ=పాలసముద్రమునకుఁ గూఁతురు, లచ్చి (ప్రకృతి. లక్ష్మి), తమ్మిగద్దియబోటి=కమలమనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండుచెలువ, తల్లితల్లి=తల్లియగు గంగకుఁదల్లి, పెనిమిటిఱొమ్మునందు ననబోఁడి=భర్తయొక్క వక్షస్థలమునందు వాసముచేసెడుస్త్రీ, మరుతల్లి=మన్మథునికి జనని, నెలచెలియలు=చంద్రునికిఁజెల్లెలు, లిబ్బినెలఁతుక=భాగ్యమునకు అధిదేవతయైన యాఁడుది, సిరి (ప్రకృతి-శ్రీ)-౧౦ లక్ష్మీదేవి. అంచతేజిపొలఁతి=హంస వాహనముగాఁ గల బ్రహ్మయొక్క భార్య, తలవాఁకిట మెలంగుచెలువ=తలకు వాఁకిలియైన నోటియందు మెలంగెడుకాంత, నలువరాణి=బ్రహ్మదేవునియొక్క భార్య, పలుకులజవరాలు=వాక్కులకు (విద్యలకు) అధిదేవతయగుస్త్రీ, లచ్చికోడలు=(బ్రహ్మపత్ని యగుటచే) లక్ష్మీదేవికి కోడలు-౫ సరస్వతి.

సీ. అడుగుకైదువుపుల్గుం ♦ పడగదునేదారి
యరబారతల్లుల ♦ యరిదిబిడ్డ
వెనకయ్యవెనుకయ్య ♦ వేల్పులదళవాయి
చిలువలబోనంపుఁ ♦ బులుఁగురౌతు

సత్తిఁ బూనువలంతి ♦ యిత్తిగమోములు
బలియుఁడు బారచే♦తులుఁగలాఁడు
రిక్కరక్కసుమిత్తి ♦ తెల్లుకాను పు క్రౌంచ
మల వ్రక్కలించిన♦మన్నెకాఁడు
తే. గట్లరేఁడల్లుఁడనుమఁడు ♦ కప్పుతెలువ
మేటికొమరుఁడు వేలుపు♦టేటిసవతి
కొడుకు ముద్దయ్య కందుఁడు ♦ కొమరుసామి
యనఁగ గుహనామధేయంబు ♦ లమరు సాంబ. 7

టీ. అడుగుకైదువుపుల్గుపడగదునేదారి = అడుగుకైదువుపుల్గు (కాళ్లు ఆయుధముగాఁగల పక్షియగు) కోడి టెక్కెముగాఁగలయొనకాఁడు, ఆరు బారతల్లులయారిడిబిడ్డ = ఆరుగురుతల్లులకు (షట్కృత్తికలకు) ముద్దుకొమరుఁడు, వెనకయ్యవెనుకయ్య = విఘ్నేశ్వరునికి తమ్ముఁడు, వేల్పులదళవాయి = దేవతలకు సేనాపతి, చిలువలబోసంపుఁబులుఁగురౌతు = పాములే ఆహారముగాఁ గలిగినపక్షి (నెమలిని) వాహనముగాఁ గలిగినదిట్ట, సత్తిబూనువలంతి = శక్తి అను ఆయుధమును ధరించునట్టి నేర్పరి, ఇత్తిగమోములబలియుఁడు (ఇరు+తిగ = ఇత్తిగ - రెండుమూఁడులు - ఆఱు) ఆఱుమొగములుగలిగినప్రభువు - షణ్ముఖుఁడు, బారచేతులుగలాఁడు = పండ్రెండుబాహువులుగలవాఁడు, రిక్కరక్కసుమిత్తి = (రిక్కరక్కసుఁడు - అతనికి మృత్యువు) తారకాసురుని చంపినవాఁడు, తెల్లుకాన్పు = శరవణభవుఁడు, క్రౌంచమలవ్రక్కలించిన మన్నెకాఁడు = క్రౌంచమనుపర్వతమును తొలచిన ప్రభువు, గట్లరేఁడల్లుఁడనుమఁడు = హిమవంతుని దౌహిత్రుఁడు, కప్పుతెలువమేటికొమరుఁడు = పార్వతియొక్క ముద్దుబిడ్డఁడు, వేలుపుటేటిసవతికొడుకు = (వేలుపు+ఏఱు = దేవతలనది) గంగాదేవికి సవతియైన పార్వతికిఁ బిడ్డఁడు, ముద్దయ్య = పిన్నవాఁడు, కందుఁడు (స్కందుఁడు - ప్రకృతి.), కొమరుసామి (కుమారస్వామి శబ్దభవము.) - గుహ కుమారస్వామి.

సీ. తలఁపుచూలి మరుండు ♦ వలతేఁడు చిలుకరా
తామనిచెలి గాడ్పు♦టరదపుదొర
జాబిల్లియల్లుఁడు ♦ చౌవంచతూపుల
నెఱదంట కలుముల♦గరితబిడ్డ
కన్నులవిల్తుఁడు ♦ కమ్మవిల్తుఁడు పచ్చ
విలుకాఁడు చక్కెర♦వింటిజోదు
వెడవిలుతుఁడు తియ్య♦విల్తుఁడు చిగురాకు
విలుకాఁడు తుంటవిల్♦గలదునీఁడు

తే. తలిరువిల్తుఁడు ననవిల్తుఁ ♦ డలరువిల్తుఁ
డించువిల్కాఁడు రాచిల్క♦నెక్కురాతు
మీను మొసలిసిడెంబుల♦మేటి తేఁటి
యల్లెవాఁ డన మదనాఖ్య ♦ లమరు సాంబ. 8

టీ. తలఁపుచూలి=సంకల్పమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, మరుఁడు (ప్ర. స్మరుఁడు), వలతేఁడు = (వలపు+ తేఁడు) మోహమునకు అధిపతి, చిలుకరాతు = చిలుకవాహనముగాఁగలబంటు, ఆమనిచెలి = వసంతునకు (వసంతర్తువునకు) స్నేహితుఁడు, గాడ్పుటరదపుదొర=గాలియే తేరుగాఁ గల ప్రభువు (గాడ్పు+అరదము-టుగాగమము.), జాబిల్లియల్లుఁడు=చంద్రునికి మేనల్లుఁడు, చౌవంచతూపుల నెఱదంట = అయిదుబాణములుగల గట్టిబంటు, కలుములగరితబిడ్డ=లక్ష్మీదేవికిఁ బుత్రుఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు=గణుపులు గలవింటివాఁడు, కమ్మవిల్తుఁడు = మధురమైనవిల్లుగలవాఁడు, పచ్చవిలుకాఁడు = పచ్చనివిల్లుగలవాఁడు, చక్కెరవింటిజోదు = చెఱకువిల్లుగాఁ గలబంటు, వెడవిలుతుఁడు=తేలికయినధనుస్సుగలవాఁడు, తియ్యవిల్తుఁడు=తియ్యనైనవిల్లుగలవాఁడు, చిగురాకువిలుకాఁడు = మామిడి మొదలగువాని యిగుళ్ళు విల్లుగాఁ గలవాఁడు, తుంటవిల్ గలదుసీఁడు = చెఱకుతుంటవిల్లు

గాఁగల ప్రభువు, తలిరువిల్తుఁడు=చిగురువింటివాఁడు, ననవిల్తుఁడు = పూవు టమ్ములుగలవాఁడు, అలరువిల్తుఁడు=పూవింటివాఁడు, ఇంచువిల్కాఁడు= చెఱకువిల్లుగాఁగలవాఁడు, రాచిల్క నెక్కురౌతు = మేటిచిలుక నెక్కు బంటు, మీను మొనలిని డెంబుల మేటి=చేఁపలు, మొసళ్లు టెక్కెమునందుఁ గల ప్రభువు, లేఁటియల్లివాఁడు=తుమ్మెద యల్లెత్రాడుగాఁగలవాఁడు-అర మన్మథుఁడు.

సీ. నత పేరుత త్తడి॰జత తేరు గలప్రోడ
యనిఁ బడ్డనెఱబంటు ॰ లరుగుత్రోవ
వెన్ను నివలగన్ను ॰ వేయిచేతులదిట్ట
తిగవేలుపుల టెంకి ॰ పగటిజోతి
జమునయ్య మినుమూని॰కము చాయ పెనిమిటి
పగలు నేయువలంతి ॰ జగముకన్ను
నెలజోడు తమ్మిచ॰క్కిలిగింత వేవెల్గు
కలువలనూడు చీఁ॰కటులగొంగ
తే. జక్కవలయంటు మ్రొక్కుల॰సొక్కుసామి
బారయూవుల వేల్పు ప్రాఁ॰బల్కుసొమ్ము
పెట్టు చలిదాయ ప్రొద్దు నాఁ ॰ బేర్లు దనరు
లోకబాంధవునకు శివా ॰ లోలసాంబ. 9

టీ. సత పేరుత త్తడి జత తేరుగలప్రోడ = సప్త యను పేరుగల రెండు గుఱ్ఱములనుగట్టినరథంబునఁబోవు నేర్పరి, అనిఁబడ్డ నెఱబంటులరుగుత్రోవ= యుద్ధమునఁ జచ్చినశూరులు పోవుమార్గము (యుద్ధమునఁ జచ్చినవారు సూర్యుని భేదించుకొని వీరస్వర్గమునకుఁబోవుదురు అని శ్రుతి), వెన్నునివలగన్ను= విష్ణువుయొక్క కుడికన్ను, వేయిచేతులదిట్ట=వేయిచేతులుగల యోధుఁడు, తిగవేలుపుల టెంకి=త్రిమూర్తులకు వాసమయినవాఁడు, పగటిజోతి = పగటి యందు వెలుఁగునట్టి జ్యోతిస్స్వరూపుఁడు, జమునయ్య = యమునికిఁదండ్రి,

మిన్నుమానికము=ఆకాశమునకు రత్నమయినవాఁడు-ద్యుమణి, చాయపెనిమిటి=ఛాయాదేవికి మగఁడు, పగలుసేయువలంతి=దినమును గల్గించు నేర్పుకాఁడు-దివాకరుఁడు, జగముకన్ను=లోకమునకు నేత్రమయినవాఁడు-జగచ్చక్షువు, తమ్మిచక్కిలిగింత=కమలమునకు గిలిగింతపెట్టువాఁడు, వేవెల్గు=(వేయి+వెలుఁగు) వేయికిరణములుగలవాఁడు - సహస్రాంశువు, కలువలపగాడు=కలువలకువిరోధి, చీఁకటులగొంగ = అంధకారమును బోఁగొట్టువాఁడు, జక్కవలయంటు=చక్రవాకపక్షులను చేర్చునది, మ్రొక్కులసొక్కుసామి=నమస్కారములకు (మెచ్చుకొని) మైమఱచునట్టి వేలుపు, బారరూపులవేల్పు=పండ్రెండుమేనులు గలదేవుఁడు - ద్వాదశాత్ముఁడు, ప్రాఁబల్కుసొమ్ముపెట్టె = తొలిపలుకులు (వేదములు) అనెడు భూషణములకుఁ బెట్టియవంటివాఁడు, చలిదాయ=చల్లదనమునకు విరోధి, ప్రొద్దు (బ్రధ్నశబ్దభవము.) ౨౧ సూర్యుఁడు.

సీ. కఱకంఠుతలమాని♦కము వేలుపులబువ్వ
జాబిల్లి మరుమామ ♦ చందమామ
జింకతాలుపు తొగ♦చెలికాఁడు జడదారి
కన్వాప రేతేఁడు ♦ కడలివెన్న
చుక్కలగమికాఁడు ♦ జక్కవపగవాఁడు
చలివెల్గు రేవెల్గు ♦ చలువజోతి
వెన్నునెడమకన్ను ♦ వెన్నెలరాయఁడు
నెల తమ్మిదాయ ము♦న్నీటిపట్టి
తే. కందుగలదుండగీఁడు చీఁ♦కటులమిత్తి
వంటపైరులదొర ప్రొద్దు♦జంట లచ్చి
యన్న రేజోతి చందన ♦ నమరుచుండుఁ
గుముదమిత్రునినామధే♦యములు సాంబ. 10

టీ. కలికంతు తలపూనికము = శివునికి శిరోభూషణము, వేలుపుల బువ్వ=దేవతలకు ఆహారమైనవాఁడు (చంద్రునికళలలో పదునైదింటిని దేవతలు గొందలు ప్రతిదినము నొక్కొక్క టివంతునఁ దిందురు. అని శ్రుతి.), జాబిల్లి=(జాను+బిల్లిక) చక్కనిబింబముగలవాఁడు, మరుమామ=మన్మథునికి మేనమామ, చందమామ(చంద్రమశ్శబ్దభవము.), జింకతాలుపు=జింకను ధరించినవాఁడు, తొగచెలికాఁడు=కలువలకు స్నేహితుఁడు, జడదారికన్నుపట్టి=అత్రిమహామునియొక్క నేత్రమువలనఁ బుట్టినవాఁడు, రేఱేఁడు=రాత్రికిఁ బ్రభువు, కడలివెన్న = క్షీరసముద్రమునందుఁ బుట్టినవెన్న, చుక్కలగమికాఁడు=నక్షత్రములకురాజు, జక్కవపగవాఁడు=చక్రవాకపక్షులదంపతులకు విరోధి(వాని నెడఁబాపువాఁడని యర్థము), చలివెల్గు=చల్లనికిరణములు గలవాఁడు, రేవెల్గు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చలువజోతి = చల్లనివెలుతురు గలవాఁడు, వెన్నునెడమకన్ను = విష్ణువుయొక్క వామనేత్రము, వెన్నెలరాయఁడు=చంద్రికకుఁ బ్రభువు, నెల, తమ్మిదాయ=కమలములకు విరోధి (చంద్రోదయమయినఁ దామరపూవులు మూసికొనును.), మున్నీటిపట్టి=సముద్రునికిఁబుత్రుఁడు, కందుగలదుండగీఁడు=వల్లనికళంకముగలధూర్తుఁడు, చీఁకటులమిత్తి=చీఁకటికి మృత్యువు-చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు, పంటపైరులదొర=సస్యములకురాజు, ప్రొద్దుజంట=సూర్యునకుసాటి, అచ్చియన్న=లక్ష్మీదేవి కన్నయైనవాఁడు, రేజోతి=రాత్రి వెలుఁగువాఁడు, చందురు (త్ర. చంద్రుఁడు.)-ఇవి చంద్రుఁడు.

సీ. పదివదులంచులఁ • బోఁకుఁ దాల్చుదునీఁడు
కొండలతెక్కలు • కొట్టినదంటి
జమిడియేఁబదులజన్నములు చేసినమేటి
సోమానులకుఁ దావు • నూవుజాణ
యెత్తరంపుఁజెవులఁ • తత్తడివజ్రీఁడు
వివ్పుతెప్పలతేఁడు • వెల్లగౌరు

మూపటేఁడు తలఁపు♦మానికము గలాఁడు
నిలు వెల్లఁ జూపు లై ♦ వెలయువాఁడు
తే. మింటిప్రోల్సామి జడదారి♦యింటికోడి
పెట్టుమ్రాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ ♦ బెనిచినదొర
మొదటిదిక్కునుబాదారి ♦ మొయిలుజక్కి
సామి యన నింద్రునామముల్ ♦ జరగు సాంబ. 11

టీ. పదిపదుఅంచుల బాఁకుఁదాల్చుదుఁడు = (పదిపదులునూఱు) నూఱుయంచులుగల యాయుధమును(వజ్రాయుధమును) ధరించిన మేటి, కొండఱెక్కలు కొట్టినదణి=పర్వతములయొక్క ఱెక్కలను నఱకిన నేర్పుకాఁడు, జమిడియేఁబదుల జన్నములుచేసినమేటి=(జమిడియేఁబదులు=నూఱు) నూఱు యజ్ఞములు చేసిన యుత్తముఁడు - శతమఖుఁడు, సోమానులకుఁ దావునాపుజాణ = యాగములొనర్చినవారి కునికిచూపునట్టి నేర్పరి, ఎత్తరంపుఁజెవుల తత్తడిపత్తిఁడు = నిక్కికొనియుండు చెవులుగలవాహనము (ఉచ్చైశ్శ్రవము) నెక్కెడి మొనకాఁడు, విప్పుఱెప్పల ఱేఁడు = (విప్పుఱెప్పలు = తెఱచికొనియుండు ఱెప్పలుగలవారు - అనిమిషులు - దేవతలు.) దేవేంద్రుఁడు, తెల్లగౌరుమూపటీఁడు = తెల్లనియేనుఁగును - ఐరావతమును ఎక్కెడి మూపటివాఁడు, తలఁపుమానికముగలాఁడు = చింతామణిగలవాఁడు, నిలువెల్లఁజూపులై వెలయువాఁడు = దేహమెల్ల నేత్రములుగలవాఁడు - సహస్రనేత్రుఁడు, మింటిప్రోల్సామి = స్వర్గపట్టణము నేలురాజు, జడదారియింటికోడి = గౌతమమహామునియొక్క యాశ్రమంబునఁ గుక్కుటరూపంబుఁ దాల్చినవాఁడు, పెట్టుమ్రాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ బెనిచినదొర = కల్పవృక్షములను, కామధేనువును బోషించినట్టి ప్రభువు, మొదటిదిక్కునుబాదారి = తూర్పుదిక్కు నేలెడు ప్రభువు (సుబాదారి - అన్యదేశ్యము.), మొయిలుజక్కిసామి = మేఘములు వాహనములుగాఁగల ప్రభువు - ౧౪ దేవేంద్రుఁడు.

సీ. తగరుబాబాసాని • దుగమోరపాదుసా
తెమ్మరచెలి యన్ని • తింటికాఁడు
నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు • నిప్పు ముట్టఁగ రాని
బలియుఁడు సతనాలు • కలదునీఁడు
కప్పుత్రోవరి తిగ • కాళ్ల దేవర యగ్గి
చి చ్చింగలం బనఁ • జెలఁగు వహ్ని
పోతుతత్తడిరాతు • ప్రొద్దుకూన జముండు
మిత్తి దక్కినమేలు • మేటి జమున
తే. తోడు గుదెతాల్పు పెతరుల • ఱేఁ డనంగఁ
గాలునిసమాహ్వయము లగు • మూలఱేఁడు
త్రిమ్మరీఁడు రక్కసి పొల • దిండి సోఁకు
మూఁకదణి నా నిర్ఋతిపేళ్లు • పొసఁగు సాంబ. 12

టీ. తగరుబాబాసాని=పొట్టేలువాహనముగాఁగలరాతు, దుగమోరపాదుసా=రెండుముఖములుగలదేవుఁడు (పాదుసా-అన్యదేశ్యము), తెమ్మరచెలి=వాయువునకుఁ జెలికాఁడు, అన్నితిండికాఁడు = సర్వభక్షకుఁడు, నీటిబిడ్డఁడు=ఉదకమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, కిత్తు, నిప్పు, ముట్టఁగరానిబలియుఁడు=తాఁకఁగూడని నేర్పరి, సతనాలుకలదునీఁడు = ఏడునాలుకలు గలప్రభువు-సప్తజిహ్వుఁడు, కప్పుత్రోవరి = నల్లనిమార్గముగలవాఁడు - కృష్ణవర్త్మ. తిగకాళ్లదేవర=మూఁడుపాదములుగలవేల్పు, అగ్గి (అగ్ని-ప్రకృతి.), చిచ్చు, ఇంగలము (అంగారశబ్దభవము.)-౧౪ అగ్ని. పోతుతత్తడిరాతు=దున్నపోతునెక్కు-బలియుఁడు, ప్రొద్దుకూన=సూర్యునిబిడ్డఁడు, జముఁడు (ప్ర. యముఁడు), మిత్తి(మృత్యుశబ్దభవము.), దక్కినమేలుమేటి=దక్షిణదిక్పాలుఁడు, జమునతోడు=యమునకుతోఁబుట్టువు, గుదెతాల్పు=పాశమును దాల్చినవాఁడు, పెతరులఱేఁడు=పితృదేవతల కధిపతి.-౮ యముఁడు.

మూలకేఁడు=నైరృతిమూల కధిపతి, త్రిమ్మరీఁడు=రాత్రులందుఁ దిరుగువాఁడు, రక్కసి (ప్ర. రాక్షసుఁడు.), పొలదిండి=మాంసమాహారముగాఁగలవాఁడు, సోఁకుమూఁకదంటి=రాక్షససమూహముల కధిపతి—౫ నైరృతి.

సీ. పడమటిదొర నీటి♦యొడయఁడు జడిసామి
మొసలిగుఱ్ఱమురౌతు ♦ మొయిలుతేఁడు
వల్లెత్రాడుగలట్టి♦వాఁడు నా వరుణాఖ్య
లమరెను జింకగు♦ఱ్ఱమువలంతి
బీదలపెనుబాద ♦ యీఁద త్రాఁచులమేఁత
గందవుములగుత్తి♦కాఁడు గాడ్పు
పయ్యర తావిమో♦పరి వలి మరుతేరు
నుడిగొట్టు తెమ్మర ♦ సోఁకుబూచి
తే. మేనుతాల్పుల కనుఱైన♦మేటి నింగి
చూలి మబ్బులపగదాయ ♦ గాలి నుఱఁటి
వీవనలపుట్టు దువ్వొగా♦వించుజాణ
కరువలి యనంగ మారుతా♦ఖ్య లగు సాంబ. 13

టీ. పడమటిదొర=పశ్చిమదిక్కునేలెడువాఁడు, నీటియొడయఁడు=ఉదకములకధిపతి—అపాంపతి, జడిసామి=వానకధిపుఁడు, మొసలిగుఱ్ఱము రౌతు=మొసలివాహనముగాఁగల శూరుఁడు, మొయిలుతేఁడు=మేఘాధిపతి, వల్లెత్రాడు గలట్టివాఁడు=పాశమును దాల్చినవాఁడు—౬ వరుణుఁడు. జింకగుఱ్ఱమువలంతి = జింకవాహనముగాఁగల నేర్పుకాఁడు, బీదలపెనుబాద=బీదలను జలికాలంబున మిక్కిలి బాధించునది, ఈఁద = చల్లనివాఁడు, త్రాఁచులమేఁత=పాముల కాహారమైనవాఁడు, గందవుములగుత్తికాఁడు=మలయపర్వతమునుండి వీచువాఁడు, గాడ్పు, పయ్యర, తావిమోపరి = (పుష్పాదుల) గంధమును దాల్చువాఁడు, వలి, మరుతేరు = మన్మథునకు వరద

మయినవాఁడు, సుడిగొట్టు=చుట్టివీచువాఁడు, తెమ్మెర, సోఁకుబూచి=స్పర్శగుణముగలదయ్యును, మేనుతాల్పుల కుసురైనమేటి=శరీరధారులకుఁ బ్రాణమైనమేటి, నింగిచూలి=ఆకసమునఁబుట్టినవాఁడు, మబ్బులపగదాయ=మేఘములను జెదరఁగొట్టుచువిరోధి, గాలి, సురటివీవనలపుట్టు=విసనకఱ్ఱలు వీచుటచేఁ బుట్టువాఁడు, దుమ్మగావించుజాణ = దుమ్మును గలిగించు నేర్పరి, కరువలి— ౨౦ వాయుదేవుఁడు.

సీ. జక్కులపాదుసా ♦ ముక్కంటిసంగాతి
కాయకన్నేటి రొ♦క్కములఱేఁడు
వానీఁడు రారాజు ♦ వడచక్కి యొకిమీఁడు
తత్తడి నెక్కుడు♦దంట యనఁగ
ధనదుపే ళ్లగు జడ♦దారి గిబ్బసిపాయి
తిగకంటిదొర తుది♦దిక్కు టెంకి
యనఁగ నీశానాఖ్య♦లను వొందుఁ జిందము
కూఁతకై దువు బూరఁ♦గొమ్ము సంకు
తే. వలమురి యనంగ శంఖము ♦ వెలయుఁ జుట్టు
వాలు సుడివాలు వట్రువ♦వాలు బటువు
వాలు పదినూఱులంచుల♦వాలు బిల్ల
వా లన సుదర్శనాఖ్యలు ♦ వఱలు సాంబ. 14

టీ. జక్కులపాదుసా = యక్షులకు ఱేఁడు, ముక్కంటిసంగాతి= త్రినేత్రునకుఁ జెలికాఁడు, కాయకన్నేటి = కాయగాచిన కన్నులుగలయుత్తముఁడు, రొక్కములఱేఁడు = ధనముల కధిపతి, వానీఁడు = (వానెడు ఈఁడు) వైశ్యకులమునఁ బుట్టినవాఁడు, రారాజు = రాజులకురాజు - రాజరాజు, వడచక్కియొకిమీఁడు = ఉత్తరదిక్కు నేలువాఁడు, తత్తడినెక్కుదంట = గుఱ్ఱపువాహనము నెక్కెడి శూరుఁడు-౨ కుబేరుఁడు. జడదారి=

జడలను (జటాజూటమును) ధరించినవాఁడు, గిబ్బసిపాయి = ఎద్దునెక్కెడిరౌతు, తిగకంటిదొర = త్రినేత్రుఁడగు ప్రభువు, తుదిదిక్కుటెంకి = కడపటిదిక్కు (ఈశాన్యపుమూల) యునికిపట్టుగాఁగలవాఁడు-౪ ఈశానుని పేరులు. చిందము, కూఁతకైదువు = ఊఁదెడి యాయుధము, బూరఁగొమ్ము, సంకు (ప్ర. శంఖము.), వలమురి = కుడితట్టుగాఁ దిరుగునది-౬ విష్ణువుయొక్క పాంచజన్యము. చుట్టువాలు, సుడివాలు, వట్రువవాలు-(ఈ 3 పదములకు గుండ్రనియాయుధము అని యర్థము.) బటువువాలు = గట్టియాయుధము, పదినూఱులంచులవాలు = (పదినూఱులు = వేయి.) వేయియంచులుగల యాయుధము, బిల్లవాలు = బిళ్లవలె గుండ్రనైన యాయుధము - ౭ విష్ణువుయొక్క సుదర్శనము.

సీ. తుదచుక్కపేరిటి ♦ తొయ్యలిపెనిమిటి
కప్పుదేవరయన్న ♦ కలపదారి
కఱివల్వపోఁడిమ గోఁ ♦ కలితాల్పు తాటిచె
క్కముమేటిబలియుఁడు ♦ జమునగొంగ
యన బలభద్రుపే ♦ ళ్లగుఁ గ్రీడిచెలి తేరు
పులుఁగురాయఁడు చెలి ♦ మోముపక్కి
బొల్లి మోరపుఁబుంగు ♦ నల్లనయ్యరవాలు
తొడలేనివానిసై ♦ దోడు గరుడి
తే. వేలుపులబువ్వఁ గొనుజోదు ♦ వెన్నువడగ
చిలువమేఁతరి మేలిచ్చు ♦ పులుఁగు గరుటి
తల్లివేసట వాపిన ♦ దంట యనఁగ
వైనతేయసమాఖ్యలు ♦ వఱలు సాంబ. 15

టీ. తుదచుక్కపేరిటితొయ్యలి పెనిమిటి = (తుదచుక్కపేరు = నక్షత్రములలోఁ గడపటినక్షత్రముయొక్క పేరుకాంతకుఁ బెనిమిటి.) రేవతీరమణుఁడు, కప్పుదేవరయన్న = నల్లనిదేవరకు (కృష్ణునికి) అన్నయైన

వాఁడు, కలపదారి=నాఁగేలుఆయుధముగాఁ గలవాఁడు, కటివల్యపోగ్రిడ= నల్లనిపట్టుబట్టను ధరించినవేర్పరి-నీలాంబరుఁడు, రోకలితాల్పు = ముసలాయుధుఁడు, తాటిటెక్కెము మేటిబలియుఁడు=తాళధ్వజుఁడగు గొప్పబలవంతుఁడు, జమునగొంగ = యమునానదికి శత్రువు - 8 బలరాముఁడు. క్రీడిచెలితేరు = అర్జునుని చెలికాఁడగు విష్ణువుయొక్క వాహనమైనవాఁడు, పులుఁగుఱాయఁడు = పక్షులకురాజు, తెలిమోముపక్కి = తెల్లనిముఖముగలపక్షి, బొల్లిమోరపులుఁగు, (పై యట్లే.) నల్లనయ్యరవాలు = నల్లనిదేవునియొక్క రవగాలు - అస్కందితగతినిఁబోవు గుఱ్ఱము - విష్ణువునకు వేగముగాఁబోవ సాధనమైనవాహనము, తోడలేనివానిసైదోడు=అనూరునికిఁదమ్ముఁడు, గరుడి(ప్ర. గరుడుఁడు.), వేలుపుల బువ్వఁగొనుజోదు=వేలుపులకాహారమయిన యమృతము నపహరించినబంటు, వెన్నుపడగ=విష్ణువుయొక్క ధ్వజమైనవాఁడు, చిలువమేఁతరి=పాములను దినువాఁడు, మేలిచ్చుపులుఁగు=జనులకు మేలుగలుగఁజేయుపక్షి, గరుటి (రూ. గరుడి.), తల్లివెసటవాపినదంట=తల్లియొక్క శ్రమమును బోఁగొట్టిన శూరుఁడు - ౧౩ గరుత్మంతుఁడు.

సీ. వడముడి తెమ్మెర♦కొడుకన భీముఁ డౌ
వేగంటికొమరుఁడు ♦ వెన్నునంటు
వెన్నుమచ్చదునీఁడు ♦ వివ్వచ్చు కవ్వడి
గెలుపుపేరుగలాఁడు ♦ క్రీడి యనఁగ
నర్జుననామంబు ♦ లగు ముత్తెపుబ్రలాఁడి
తెలివాఁక పొందాము♦రలకుఁ బంట
కఱకంఠుతలయేఱు ♦ పెరుమాళ్లడుగుబుగ్గ
జడదారిచెవియూట♦చదలువాఁక
తే. తాటిటెక్కెముదణిశతల్లి ♦ తాతపనఁటి
వెల్లి మినువాఁక మిన్నేఱు ♦ వేల్పుటేఱు

ఱెల్లుకొమరుసవతిత♦ల్లి యనఁ దనరు
నమరతటినికి నామధే♦యములు సాంబ. 16

టీ. వడముడి, తెమ్మెరకొడుకు = పవననందనుఁడు - ౨ భీముఁడు. వేగంటికొమరుఁడు = వేయికన్నులుగలదేవుని (ఇంద్రుని) పుత్త్రుఁడు, వెన్నునంటు = కృష్ణునికిఁ బ్రియస్నేహితుఁడు, వెన్నుమచ్చపోఁడు = వీఁపునందు మచ్చగల సరదారు, బివ్వచ్చు (ప్ర. భీభత్సుఁడు.), కవ్వడి = (కవ+వడి) రెండుచేతులతో నేకకాలమున బాణముల నేయువాఁడు, గెలుపుపేరుగలాఁడు = "విజయుఁడు" అనునామముగలవాఁడు, క్రీడి = (కిరీటి-ప్రకృతి.) కిరీటము గలవాఁడు - ౭ అర్జునుఁడు. ముత్తెరువులాఁడి = మూఁడుమార్గములందుఁ బ్రవహించునది - త్రిపథగ. తెలివాఁక = తెల్లనినది, పొందామరలకుఁబంటు = బంగరుతామరపువ్వుల కునికిపట్టయినది, కఱకంఠుతలయేఱు = ఈశ్వరుని శిరమునందు వసించునది, పెరుమాళ్ళడుగుబుగ్గ = విష్ణువుయొక్క పాదములందుఁ బుట్టిన నీటియూట - విష్ణుపది, జడదారిచెవియూట = జహ్నువనెడిమహర్షియొక్క చెవినుండి పుట్టిన నది, చదలుజాఁక = ఆకసమందుఁ బాఱునది, తాటిటెక్కెముదణితల్లి = తాళధ్వజుఁడగు భీష్మునితల్లి, తాతపసఁటివెల్లి = బ్రహ్మకమండులువునందలి నీటిప్రవాహము, మినువాఁక = ఆకసమునందుఁ బాఱెడు నది, మిన్నేఱు (చూ. పైన.), వేల్పుటేఱు = (వేల్పు+ఏఱు) దేవతలనది, ఱెల్లుకొమరుసవతితల్లి = కుమారస్వామికి మారుతల్లి - ౧౩ గంగానది.

సీ. వేల్పునువారంపు♦విడిది వెన్నునిటెంకి
రతనాలపంట సం♦ద్రంబు కడలి
పుడమిచుట్టియుతోక ♦ మున్నీరు ప్రాయేఱు
మబ్బుపువ్వులవెల్లి ♦ మామమామ
గట్టురాకొమరుని♦గాచినవేర్పరి
యేఱులమగఁడు రే♦యింటిమామ

ముక్కంటియమ్ములపాది మింటిలాయంబు
తోఁటదొడ్డియొనర్చునీటుకాఁడు
తే. చందునయ్య లచ్చితండ్రి నా ♦ జలధి పరఁగు
వెల్లయేనుఁగు చౌదంతి ♦ వేల్పుగౌరు
మొదటిహత్తి నా సురకరి ♦ పొదలుఁ దెల్ల
జక్కి నిక్కువీనులమావు ♦ చదలుతేజి
యనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవముపేరు ♦ లమరు సాంబ. 17

టీ. వేల్పునువారంపువిడిది = దేవతలవంటయిల్లు, వెన్నునికొంకి = విష్ణువుయొక్క వాసస్థానము, రతనాలపంట = రత్నములకుఁ బండుచోటు, సంద్రము (ప్ర. సముద్రము.), కడలి, పుడమిముద్దియకోక = భూదేవికి వస్త్రరూపమైనది, మున్నీరు = (మును+నీరు) పురాతనమైననీరు, ప్రాయేఱు = (ప్రాఁత+ఏఱు.) ప్రాచీనమైననది, మబ్బుపువ్వులవెల్లి = (మబ్బుపువ్వులు = మేఘపుష్పములు = నీళ్లు,) నీటి కునికిపట్టు, మామమామ = మామయగు విష్ణువునకుమామ, గట్టురాకొమరునిఁగాచిన నేర్పరి = (గట్టురాకొమరుఁడు = హిమవంతునికొమరుఁడు - మైనాకుఁడు) మైనాకుని రక్షించినసమర్థుఁడు, ఏఱులమగఁడు = నదులకు భర్త, రేయింతిమామ = రాత్రియనుకాంతకు మామ, (రాత్రి చంద్రునిభార్యయనువాడుక గనుకను, చంద్రుఁడు సముద్రునికిఁబుత్రుఁడగుటచేతను రాత్రికి మామయనఁబడియె.) ముక్కంటియమ్ములపాది = త్రినేత్రునకుఁ ద్రిపురసంహారసమయమున నమ్ములపాదియైనవాఁడు, మింటిలాయముతోఁటదొడ్డియొనర్చు నీటుకాఁడు = ఆకాశమును (స్వర్గమును) గుఱ్ఱపుశాలగాను, చెట్లతోఁటగను, పసులదొడ్డినిగాను చేసిన నేర్పరి - స్వర్గమునఁగల యుచ్చైశ్శ్రవమను గుఱ్ఱమును, కల్పవృక్షములను, గామధేనువును గన్నవాఁడు, చందునయ్య = చంద్రునితండ్రి, లచ్చితండ్రి = లక్ష్మీదేవికి జనకుఁడు - ౧౭ సముద్రము. వెల్లయేనుఁగు = తెల్లనియేనుఁగు, చౌదంతి = నాలుగు దంతములుగలది, వేల్పుగౌరు = దేవతలయేనుఁగు, మొదటిహత్తి = మొదటి

ఏనుఁగు-౪ ఐరావతము. తెల్లజక్కి=తెల్లనిగుఱ్ఱము, నిక్కువీనులమావు=నిల్గుకొనియుండు చెవులుగలగుఱ్ఱము, చదలుతేజి=స్వర్గమందలిగుఱ్ఱము-౩ ఉచ్చైశ్శ్రవము.

సీ. వేలుపుటెంకి కో♦వెల దేవళము గుడి
యనఁగ దేవాలయా♦ఖ్యలు చెలంగుఁ
దెఱగంట్లు జన్నంపుఁ♦దిండులు జేజేలు
తొలివేల్పుపగతురు ♦ పలుకుటల్గు
మేటులు వేల్పులు ♦ మింటిత్రోవరులు ని
ద్దురలేనిప్రోడలు ♦ నరలు గనని
పెద్ద లనఁగ సురా♦భిఖ్య లౌ విన్ప్రోలు
వేగంటికచ్చేరి ♦ వేల్పుటెంకి
తే. యనఁగ స్వర్గము పేళ్లగు ♦ వినుమిటూరు
లచ్చరలు వేల్పుచెలు లన ♦ నమరు నమర
తరుణులకుఁ జాగరతనము ♦ తలఁపుమాని
క మనఁ జింతామణిసమాఖ్య ♦ లమరు సాంబ. 18

టీ. వేలుపుటెంకి=దేవతలయునికిపట్టు, కోవెల, దేవళము(ప్ర. దేవాలయము.), గుడి-౪ దేవాలయము. తెఱగంట్లు=తెఱచికొనియుండు కన్నులుగలవారు-అనిమేషులు, జన్నంపుదిండులు=యజ్ఞములందు హావిర్భాగములను దినువారు, జేజేలు, తొలివేల్పుపగతురు=పూర్వదేవులకు (అసురులకు) విరోధులు, పలుకుటల్గుమేటులు=మాటలె యాయుధములుగఁ గలవారు-గీర్వాణులు, వేల్పులు=వేలుపులు, మింటిత్రోవరులు=ఆకాశమునఁ దిరుగువారు, నిద్దురలేనిప్రోడలు=నిద్రలేనినేర్పరులు, నరలుగననిపెద్దలు=ముదిమివలన వెండ్రుకలు మున్నగువానియందుఁ గలుగు తెల్లదనములేని గొప్పవారు-౯ దేవతలు. విన్ప్రోలు=ఆకసమందుండుపట్టణము, వేగంటికచ్చేరి=

ఇంద్రునిసభ, వేల్పుటెంకి=దేవతలుండుచోటు-౩ స్వర్గము, అచ్చరలు (ప్ర. అప్సరసలు.), వేల్పుచెలులు=దేవతాంగనలు - ౨ అప్సరసలు. చాగరతనము=ఇచ్చునట్టి రత్నము, తలఁపుమానికము = కోర్కెలొసఁగురత్నము-౨ చింతామణి.

సీ. అడిగిన నొసఁగెడి ♦ యావు జేజేగిడ్డి
　　చదలుతొడుకు తెల్ల ♦ మొదవనంగ
సురగవి పేళ్లగుఁ ♦ దెఱగంటిమ్రాఁకులు
　　పెట్టుమ్రాఁకులు మింటి ♦ చెట్టు లనఁగఁ
గల్ప కాఖ్య లగు వే ♦ గంటిగొంగలు రక్క
　　సులు రేయిద్రిమ్మరుల్ ♦ సుకురుసిసులు
వేల్పుదాయలు తొలి ♦ వేల్పులు నా దైత్య
　　నామంబు లగు గాలి ♦ గాము నిగడి
తే. కొఱవిరాలువు బూది సోఁ ♦ కుడు పిసాసి
　　దయ్య మనఁగఁ బిశాచాభి ♦ ధానము లగు
నివము వలి మం చనంగను ♦ హిమము దనరుఁ
బిడుగనఁగ జెల్లు నశనికిఁ ♦ బేర్లు సాంబ. 19

టీ. అడిగిన నొసఁగెడియావు=కోరినతోడుతనే యిచ్చునట్టియావు, జేజేగిడ్డి=దేవతలగోవు, చదలుతొడుకు=స్వర్గమందుండుగోవు, తెల్లమొదవు=ధవళవర్ణమైనగోవు-౪ కామధేనువు. తెఱగంటిమ్రాఁకులు=దేవతలకు సంబంధించినచెట్లు, పెట్టుమ్రాఁకులు=కోరినది యిచ్చుచెట్లు, మింటిచెట్టులు=స్వర్గమందలి వృక్షములు-౩ కల్పవృక్షములు. వేగంటిగొంగలు=ఇంద్రునికిఁ బగవారు, రక్కసులు (ప్ర. రాక్షసులు), రేయిద్రిమ్మరుల్=రాత్రు

అందుఁ దిరుగువారు, సుకురునిసులు=శుక్రాచార్యునిశిష్యులు, వేల్పుదాయలు=దేవతలకు విరోధులు, తొలివేల్పులు=పూర్వదేవులు-౭ రాక్షసులు. గాలి, గాము (ప్ర. గ్రహము.), నెగడి, కొఱవిరాలుపు=కొఱవిఁ ద్రిప్పునది, బూచి, సోఁకుడు, పిశాని (ప్ర. పిశాచము.), దయ్యము (ప్ర. దైవము.)-౮ పిశాచము. ఇవము (ప్ర. హిమము.), వలి, మంచు-౩ హిమము. పిడుగు-౧ వజ్రాయుధము.

సీ. మిన్ను చుక్కలత్రోవ ♦ విన్నుప్పరము నింగి
వెన్నునియడుగు విన్ ♦ వేల్పుఁదెరువు
గాలితండ్రి బయ లాకసము మొగులు తెన్ను
చదలు నా గగనాఖ్య ♦ లొదవుచుండుఁ
బవలు పగలు నాఁగ ♦ దివము పేళ్లగు రేయి
రాతిరి రే యన ♦ రాత్రి యమరు
దెస దిక్కు కడ యన ♦ దిశ యొప్పు నెల చంద
నఁగ మాస మమరుఁ బున్నమ యనంగ
తే. నలరుఁ బూర్ణిమకు నమాన ♦ యమవస యనఁ
జను నమావాస్య పేరులు ♦ సంజ సంజె
యనఁగఁ దగు సంధ్యకాతపం♦బునకు నెండ
ప్రొద్దు వేండ్రం బనెడిపేళ్లు ♦ పొసఁగు సాంబ. 20

టీ. మిన్ను, చుక్కలత్రోవ=నక్షత్రముల మార్గము, విన్ను, ఉప్పరము, నింగి, వెన్నునియడుగు=విష్ణుపది, విన్, వేల్పుఁదెరువు=దేవతలుపోవునట్టిబాట, గాలితండ్రి=వాయువునకుఁ బుట్టుచోటు, బయలు, అకసము (ప్ర. ఆకాశము.), మొగులుతెన్ను=మేఘములమార్గము, చదలు-౧౩ ఆకాశము. పగలు, పవలు-౨ దినము. రేయి, రాతిరి, రే-౩ రాత్రి. దెస (ప్ర. దిశ.), దిక్కు (ఇది సంస్కృతసమము), కడ (ప్ర. కాష్ఠ.)-౩ దిక్కు. నెల,

చందు-౨ మాసము. పున్నమ - ౧ పూర్ణిమ. అమాస, అమవస-౨ అమావాస్య. సంజ, సందె - ౨ సంధ్యాకాలము. ఎండ, ప్రొద్దు, వేంద్రము - ౩ ఆతపము.

సీ. మెఱపులు మెఱుఁగులు ♦ మించు లనఁ దటిత్తు
లగును జుక్కలు రిక్క ♦ లనఁగఁ దార
లమరు జేజేతేని ♦ యరదము నీటిమో
పరి మబ్బు మొయి లనఁ ♦ బరఁగు ఘనము
తెర యల తరఁగ నాఁ ♦ బొరయు వీచిక పేళ్లు
నుఱువు నుఱు గనంగఁ ♦ గొఱలు ఫేన
మంతస్సమాభిఖ్య ♦ లగును లోపల లోన
లో నన బహిరాఖ్య ♦ లొప్పును వెలి
తే. బయలు వెలుపల నాఁగ దీ ♦ పంబు పేళ్లు
వఱలుచుండును జోతి తి ♦ ర్వలిక దివ్వె
యనఁగ మందోష్ణమునకు వె ♦ చ్చన యొకింత
వేఁడి యినుమంత కాఁక నా ♦ వెలయు సాంబ. 21

టీ. మెఱపులు, మెఱుఁగులు, మించులు-౩ విద్యుత్తు. చుక్కలు, రిక్కలు (ప్ర. ఋక్షములు)-౨ నక్షత్రములు. జేజేతేని యరదము-ఇంద్రుని వాహనమయినది, నీటిమోపరి-నీటిని ధరించునది-జలధరము, మబ్బు, మొయిలు-౪ మేఘములు. తెర, అల, తరఁగ (ప్ర. తరంగము.) - ౩ సముద్రపుటలలు. నుఱువు, నుఱుగు - ౨ ఫేనము. లోపల, లోన, లో-౩ అంతర్భాగము. వెలి, బయలు, వెలుపల-౩ బహిర్భాగము. జోతి (ప్ర. జ్యోతిస్సు.), తిర్వలిక (ఇది ద్రావిడపదము.), దివ్వె (ప్ర. దీపము.) - ౩ దీపము. వెచ్చన, ఒకింత వేఁడి, ఇనుమంత కాఁక - ౩ కొంచెపాటియుష్ణము.

క. నిస్తుగ లక్షణకవి యగు
కస్తురిరంగాఖ్యుఁడను జ♦గద్ధితముగ నీ
నిస్తులదైవతవర్గను
విస్తర మొనరించినాఁడ ♦ విబుధులకరుణన్. 22

తా. చక్కఁగా లక్షణము తెలిసిన కవి యైన కస్తురిరంగయ్య యను నేను లోకోపకారార్థము పండితుల యనుగ్రహముచే సాటిలేని దేవవర్గను విపులముగాఁ జెప్పితిని.

దేవవర్గ సంపూర్ణము.

మానవవర్గు.

క. శ్రీనగజామానసలస
న్మానసరోహంస నిరుప♦మానవిభవధా
మా నవముగ నీపేరిట
మానవవర్గువు రచింతు ♦ మానక సాంబా. 1

తా. కాంతయుక్తురాలగు పార్వతియొక్క మానసమనెడు ప్రకాశించెడికొలనికి రాయంచయైనవాఁడా! (పార్వతిచే నెల్లప్పుడు ధ్యానింపఁబడువాఁడా!) సాటిలేనికల్మికి నివాసమైనవాఁడా! ఓసాంబమూర్తీ! ఏకరంకితముగా నేను తప్పక నూతనముగా మానవవర్గును రచించెదను.

సీ. తొలిచదువులు ప్రాత♦పలుకులు మినుకులు
ప్రామినుకులు తొంటి ♦ భాస లనఁగ
వేదాఖ్య లగు నేల♦వేల్పులు తొలిజాతి
వారు మిన్కులచదు♦వరులు జన్ని

గట్టులు దుగపుట్టు•కలు పార్లు బాఁపలు
వాఁగ బ్రాహ్మణులకు • నామము లగు
జేలు దొరలు నేల•యేలుదంటలు వెన్ను
వలబుజమునఁ గల•వారు రాచ
తే. వారు ఱేఁడులు రెండవ•వంగడంపుఁ
బబువు లన క్షత్త్రియాఖ్య లౌ • బచ్చు చేరి
మూఁడవకొలంబ కేఁడు నాఁడె•కాఁడు నల్ల
నయ్య తోడబిడ్డ కోమటి • నాఁ దనర్చు
వైశ్యనామంబు లద్రినీ•వాన సాంబ. 2

టీ. తొలిచదువులు, ప్రాఁతపలుకులు, మినుకులు, ప్రామినుకు-లు తొంటిబాసలు (ఈయన్నింటికిని బూర్వవాక్యములు అని యర్థము.) - ౨ వేదములు. నేలవేల్పులు = పుడమికిదేవులు - భూసురులు, తొలిజాతివారు=అగ్రజన్ములు, మిన్కు-అచదువరులు = వేదాధ్యయనము చేయువారు, జన్నిగట్టులు = యజ్ఞోపవీతముఁ దాల్చినవారు, మగపుట్టుకలు = ద్విజన్ములు, పార్లు (పాఱులు)=పాఱువారు, బాఁపలు - ౭ బ్రాహ్మణులు. జేలు, దొరలు, నేలయేలుదంటలు=పుడమినిఁ బాలించునేర్పరులు, వెన్నినివలబుజమునఁగలవారు=విష్ణువుయొక్క- కుడిబాహువునుండి పుట్టినవారు, రాచవారు=క్షత్త్రియులు, ఱేఁడులు, రెండవవంగడంపుఁబబువులు=రెండవకులమున (క్షత్త్రియవంశమున)ఁ బుట్టినరాజులు-౭ క్షత్త్రియులు. బచ్చు, చేరి, మూఁడవకొలంబతేఁడు=మూఁడవవంశమున (వైశ్యకులమునఁ) బుట్టినవాఁడు. నాఁడెకాఁడు=నాణెముగలవాఁడు, నల్లనయ్యతోడబిడ్డ=విష్ణువుయొక్క-తొడయందుఁ బుట్టినవాఁడు, కోమటి - ౬ వైశ్యుఁడు.

సీ. కలపకొల్పులు తుది•కొలమునేర్పరులు కాఁ
పులు వినువాఁకతో•బుట్టువు లన

నలరును శూద్రాఖ్య ♦ లమ్మ కన్నది తల్లి
యవ్వ నా మాత పే ♦ ళ్ళమరుఁ దండ్రి
యబ్బ కన్నయ్య నా♦యన యయ్య యప్పన
జన కాఖ్య లగుఁ దమ్ముఁ ♦ డనుఁగు తోడు
తోడఁబుట్టు వనంగఁ ♦ దోఁబుట్టు వన సోద
రాఖ్య లౌ మొదటివాఁ ♦ డన్న పెద్ద
తే. యనఁగ నగ్రజుఁ డగు నక్క ♦ యప్ప యనఁగ
జ్యేష్ఠకన్యకుఁ జెల్లెలు ♦ చెల్లె చెలియ
లనఁగ దనరు గనిష్ఠ కి♦ల్లాలు రాణి
యాలు పెండ్లా మనఁగ భార్య ♦ కగును సాంబ. ౩

టీ. కలపతాల్పులు = నాగేటినిధరించినవారు, తుదికొలమునేర్పరులు=కడపటి (నాలుగవ) కులమునందుఁబుట్టిన నేర్పుగలవారు, కాఁపులు=క్షేత్రములను రక్షించువారు, వినువాఁకతోఁబుట్టువులు=గంగానదికి సైదోడులు (శూద్రులు విష్ణుపాదమునఁబుట్టిరి యని శ్రుతి చెప్పుటచేతను, గంగ విష్ణుపాదోద్భవగనుకను గంగకు శూద్రులుదోఁబుట్టువులని చెప్పఁబడిరి.)-౪ శూద్రులు. అమ్మ, కన్నది, తల్లి, అవ్వ-౪ జనని. తండ్రి, అబ్బ, కన్నయ్య(కన్న+అయ్య), నాయన, అయ్య = పూజ్యుఁడు, అప్ప-౬ జనకుఁడు. తమ్ముఁడు, అనుఁగు, తోడు, తోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు-౫ సోదరుఁడు (చిన్నవాఁడు). మొదటివాఁడు=మొదటఁబుట్టినవాఁడు, అన్న, పెద్ద-౩ పెద్దతోఁబుట్టువు (అగ్రజుఁడు). అప్ప, అక్క-౨ జ్యేష్ఠభగిని. చెల్లె, చెలియలు-౨ కనిష్ఠభగిని. ఇల్లాలు (ఇల్లు=ఆలు), రాణి, ఆలు, పెండ్లాము. రూ. పెండ్లము-౪ భార్య.

సీ. అయిదువరాలు ము♦త్తైదు వనఁ బురంధ్రి
కగుఁ దోడికోడ లే♦రా లనంగఁ

బలిసోదరునిభార్య ♦ పరఁగుఁ గూఁతురు కూఁతు
కొమరిత యనఁ బుత్రి ♦ కమరుచుండుఁ
గొమరుండు బుడకఁడు ♦ కొడుకు పట్టి యనంగఁ
బుత్త్రుఁ డౌ బిడ బిడ్డ ♦ వ్రాప పాప
కుఱ్ఱ చిఱుత కందు ♦ కూన నిసువు పాల
బుడుత న్గా శిశునామ♦ములు దనర్చు
తే. గోల ముద్దియ ముద్దరాల్ ♦ బేల ముగుద
యనఁగ ముగ్ధాంగనకు నాఖ్య ♦ లగును ముదిమి
వాఁడు ముసుకఁడు ముదిసిన♦వాఁడు ముసలి
ముదుసలి యనంగ వృద్ధుపే ♦ ళ్లొదవు సాంబ. 4

టీ. అయిదువరాలు(ఐదువ+ఆలు-రేఫాగమము). రూ. ఐదువరాలు, ముత్తైదువ - ౨ వృద్ధసుమంగలి. తోడికోడలు, ఏరాలు - ౨ అన్నదమ్ముల భార్యలు. కూఁతురు, కూఁతు, కొమరిత - 3 పుత్త్రిక. కొమరుఁడు, బుడుకఁడు, కొడుకు, పట్టి - ర పుత్త్రుఁడు. బిడ, బిడ్డ, వ్రాప, పాప, కుఱ్ఱ, చిఱుత, కందు, కూన, నిసువు. రూ. నిసుఁగు. పా. సిసువు, పాలబుడుత=చంటిబిడ్డ - ౧౦ శిశువు. గోల, ముద్దియ, ముద్దరాలు (ముద్ద+ఆలు), బేల, ముగుద (ప్ర. ముగ్ధ)' - ౫ ముగ్ధ (ప్రాయమువచ్చిన యాఁడుది). ముదిమివాఁడు, ముదుకఁడు, ముదిసినవాఁడు, ముసలి, ముదుసలి - ౫ వృద్ధుఁడు.

సీ. పిన్న కొండికవాఁడు ♦ చిన్న పసుచు చోఱ
పసివాఁ డనెడిపేళ్లు ♦ బాలున కగుఁ
జతురుపే ళ్ళగు దిట్ట ♦ జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నేర్పరి యనంగఁ
జెలికాఁడు సంగాతి ♦ చెలిమరి గాదిలి
సకియ సంగడికాఁడు ♦ సంగడీఁడు

చెలి నేస్తి యనఁ జను ♦ స్నేహితునకుఁ జెల్మి
నంటు మాలిమి పొం ద♦నంగ మైత్రి
తే. కొఱలుఁ గుఱుచ టింగణ గిడ్డ ♦ గిఱక గుజ్జు
పొట్టి యన వామనాఖ్య లౌ ♦ గట్టివాయి
ఱాఁగ జంత గయాళియు ♦ నాఁగఁ దనరు
ధూర్తవనితకు దురితవి♦దూర సాంబ. 5

టీ. పిన్న, కొండికవాఁడు=చిన్నవాఁడు, చిన్న, పడుచు, చోఁఱ. రూ. చోఁఱ, పసివాఁడు-౬ బాలుఁడు. దిట్ట, జాణ, దంట, వఱంతి, వెరవరి (వెరవు + అరి) = ఉపాయముగలవాఁడు (మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము), ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢుఁడు.), నేర్పరి (నేర్పు+అరి - మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.)=సామర్థ్యముగలవాఁడు - ౭ సమర్థుఁడు. చెలికాఁడు, సంగాతి:= సంగాతము (స్నేహము) గలవాఁడు, చెలిమరి = (చెలిమి+అరి) చెలిమిగలవాఁడు, గాదిలి, సకియ (ప్ర. సఖి), సంగడికాఁడు - సంగడీఁడు- (పైరెండింటికి సంగడికలవాఁడు అని యర్థము.) చెలి, నేస్తి = నేస్తము గలవాఁడు (నేస్తము+ఇ - మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.) - ౯ స్నేహితుఁడు. చెల్మి. రూ. చెలిమి, నంటు, మాలిమి. రూ. మాల్మి, పొందు-౪ స్నేహితము. కుఱుచ, టింగణ. రూ. టింగణా, గిడ్డ, గిఱక, గుజ్జు, పొట్టి - ౬ కుఱుచవాఁడు. గట్టివాయి = పెద్దగొంతుగలది, ఱాఁగ, జంత, గయాళి. రూ. గయ్యాళి = అలత్యము చేయునది- ౪ ధూర్తురాలు.

సీ. కబ్బపునేతరి ♦ కయి కైసరుఁడు మాట
లల్లువాఁ డనువేళ్లు ♦ చెల్లుఁ గవికి
బట్టులు చదువరుల్ ♦ బల్లు క్రిక్కి లనంగ
వందుల కగుఁ బడ♦వాళ్లు వేగు
వారు వేగరు లనఁ ♦ జారులపే ళ్లొప్పు
బోయీలు బెస్తలు ♦ మోపరు లన

వాహకులకుఁ జెల్లు ♦ సాహిణి సాని రా
తనఁగ నశ్వారోహ♦కునకుఁ దనరుఁ
తే. గట్టికలు పణిహారులు ♦ కటిక లనఁగ
వేత్రపాణుల కగు బోయ ♦ వేఁటకాఁడు
నడవిద్రిమ్మరి యనఁ గిరా♦తాఖ్య లెసఁగు
నన్నగళ పేడి యన షండుఁ ♦ డగును సాంబ. 6

టీ. కబ్బపునేఁతరి=గ్రంథములను రచించువాఁడు, కయి, కైసరుఁడు, మాటలల్లువాఁడు = పదము లొక్కటిగఁ జేర్చువాఁడు - ౪ కవి. బట్టులు, చదువరులు (చదువు+అరులు) = చదువుగలవారు, బట్లు, క్రిక్కులు - ౪ స్తుతిపాఠకులు. పడవాళ్లు, వేగువారు, వేగరులు - ౩ చారులు - మాఱువేసముతోఁ బరరాజ్యములనుండి యచ్చటిసంగతులనుఁ దమరాజునకుఁ దెలుపువారు. బోయీలు, బెస్తలు, మోపరులు - ౩ పల్లకులు మొదలగువానిని మోయువారు. సాహిణి, సాని, రౌతు - ౩ గుఱ్ఱపురౌతు. గట్టికలు, పణిహారులు, కటికలు- ౩ బెత్తము దాల్చి కొలువుచేయు ద్వారపాలురు మున్నగువారలు. బోయ, వేఁటకాఁడు, అడవిద్రిమ్మరి=అడవులందు సంచరించువాఁడు-౩ కిరాతులు. అన్నగళ, పేడి - ౨ నపుంసకుఁడు.

సీ. జాలరి వలతేఁడు ♦ మీలవేఁటరి యనఁ
దగు ధీవరునిపేళ్లు ♦ తడుపుదాల్పు
నడు గొంటిజందెము♦వాఁడు బమ్మాచారి
యన బ్రహ్మచారి పే ♦ ళ్ళమరు గేస్తు
మనికితేఁ డింటివాఁ ♦ డన గృహస్థున కగు
నడవికాఁపు తపసి ♦ జడలదారి
నాఁ జెలువొందు వా♦నప్రస్థునకు నొంటి
కాఁడు గోఁచముదారి ♦ బోడ బీద

తే. కావులుగలాఁడు సన్నాసి ♦ నా వెలుంగు
యతిసమాఖ్యలు ముగితిము♦త్తైదు వనఁగ
జక్కి నన్ఁ బేరఁటా లన ♦ జరగు మృతచి
రంటినామంబు లాపన్న♦రక్షసాంబ. 7

టీ. జాలరి=(జాలము+అరి) జాలముగలవాఁడు, వలకాఁడు = వలకుఁ బ్రభువు. మీలవేఁటరి=చేఁపలను వేఁటాడువాఁడు – 3 చెంబడివాఁడు. తడుపుదాలుపు=కొల్లాయివంటి పంచె కట్టుకొన్నవాఁడు, వడుగు (ప్ర. వటువు.), ఒంటిజందెమువాఁడు=ఒక్కజందెము వేసికొనువాఁడు, బ్రహ్మచారి–ర బ్రహ్మచర్యము పూనినవాఁడు. గేస్తు (ప్ర. గృహస్థు.), మనికికాఁడు=ఇంటియజమానుఁడు, ఇంటివాఁడు=ఇల్లుగలవాఁడు – 3 పెండ్లియయినవాఁడు. అడవికాఁపు=అడవియందు వసించువాఁడు, తపసి (ప్ర. తపస్వి.) = తపస్సుచేయువాఁడు, జడలదారి=జడలనుదాల్చినవాఁడు – 3 వానప్రస్థుఁడు. ఒంటికాఁడు=ఏకాకి, గోఁచిదారి=గోఁచిపెట్టికొన్నవాఁడు, బీద, కావులుగలాఁడు=కాషాయవస్త్రముఁదాల్చినవాఁడు, సన్నాసి – ౫ సన్న్యాసి. ముగితిముత్తైదువ=ముక్తినొందిన ముత్తైదువ, జక్కిని, పేరఁటాలు–3 మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలి.

సీ. మూకాఖ్యలగు మూవ ♦ మూఁగ మూఁగి యనంగ
ద్రుడ్డి చీకన నంధ♦కునకుఁ జెల్లుఁ
బరువము ప్రాయము ♦ వయసు జవ్వన మన
యౌవనాభిఖ్య లౌ ♦ నందగాఁడు
వగకాఁ డమరువాఁడు ♦ వన్నెకాఁ డెమ్మెకాఁ
డొనుకాఁ డన సొగ♦సైనవాఁడు
సీటుకాఁ డనఁగ రా♦ణించు శృంగారికి
గోవాల్లు బొజఁగు నాఁ ♦ గోడెకాడు

తే. వెచ్చకాఁడు నవుపుకాఁడు ♦ వేడ్కకాఁడు
లంజెకాఁడు మిండఁడనఁ బ♦ల్లవుఁడు దనరు
సోయగంబు చక్కఁదనంబు ♦ సొబగు రూపు
నాఁగ సౌందర్యమునకుఁ జె ♦ న్నగుచు సాంబ. ౮

టీ. మూవ, మూఁగ, మూఁగి – ౩ నోరులేనివాఁడు. గ్రుడ్డి, చీకు–౨ కన్నులులేనివాఁడు. పరువము, ప్రాయము. రూ. పాయము, వయసు (ఇది సంస్కృతసమమని తోఁచెడి), జవ్వనము (ప్ర. యౌవనము)–౪ ప్రాయము. అందగాఁడు=అందముగలవాఁడు, వగకాఁడు, అమరువాఁడు, ఎమ్మెకాఁడు, బొజుకాఁడు=పోషుకలవాఁడు, సొగసైనవాఁడు, బిటుకాఁడు – ౭ సొగసు చేసికొన్నవాఁడు. గోవాళ్ళు, బోజుగు, కోడెకాఁడు, వెచ్చకాఁడు=అప్పిచ్చువాఁడు, నవుపుకాఁడు=ప్రేమగలవాఁడు, వేడ్కకాఁడు=తమాషాలుగలవాఁడు, లంజెకాఁడు, మిండఁడు–౮ విటపురుషుఁడు. సోయగము, చక్కఁదనము, సొబగు, రూపు–౪ సౌందర్యము.

సీ. గట్టిమనసువాఁడు ♦ గడుసరి యుక్కరి
దిటవరి దిట్టన ♦ ధీరున కగుఁ
గుబ్బితుఁ డడిగొట్టు ♦ కూళ పెంకె బికారి
ముడికాఁడు చిలుమువాల్ ♦ మోటు లుచ్చ
చెండిపోతు గరాసు ♦ మొుండికట్టె తులువ
కైలాటకాఁడు టఁక్కరి పిసాళి
టకటొంకు టాటోటు ♦ తవళి దబ్బిలి దూబ
గడుసు కల్లరి దోస♦కారి చెనఁటి
తే. పాలసుఁడు లండి పిక్కరి ♦ పలువ చెడుగు
బేరజ మనంగ ధూర్తుని♦ పేరు లమరు

బగఱు మార్తురు పగతురు ♦ పవతు రనఁగ
సహితులకు నామధేయము ♦ లమరు సాంబ. ౯

టీ. గట్టిమనసువాఁడు, గడుసరి (గడుసు+అరి), ఉక్కరి (ఉక్కు+అరి), దిటవరి (దిటవు+అరి), పైమూఁడుపదములకు 'బలిమిగలవాఁడు' అని యర్థము. దిట్ట - ౨౧ ధీరుఁడు. కుచ్చితుఁడు (ప్ర. కుత్సితుఁడు), అడిగొట్టు, కూళ, పెంకె, బికారి, మాడికాఁడు, చిలుమువాలు, మోటు, లుచ్ఛ, చెండిపోతు, గరాసు, మొండికట్టె, తులువ, కైలాటకాఁడు(కైలాటము+కాఁడు) = మాయోపాయము గలవాఁడు, టక్కరి = టక్కులు గలవాఁడు, పిసాళి, టకటొంకు, టాటోటు. రూ. తాటోటు, తపళి. రూ. తపలి, దబ్బలి, దూబ, గడుసు, కల్లరి = బొంకులాడువాఁడు, దోసకారి = పాపకార్యము లొనర్చువాఁడు, చెనఁటి, పాలసుఁడు, లండి, పిక్కరి=పిక్కబలము గలవాఁడు, పలువ, చెడుగు, బేరజము-౩౧. ధూర్తుఁడు. పగఱు, మార్తురు, పగతురు, పవతురు - ౪ శత్రువులు.

సీ. పెఱవారు కడవారు ♦ వింతవా రెడవారు
లాఁతివా రన నన్యు♦లకుఁ జెలంగుఁ
జుట్టలు చుట్టాలు ♦ చుట్టముల్ విందులు
బందుగు లనఁ జెల్లు ♦ బంధువులకుఁ
గూర్చువాఁ డెడకాఁడు ♦ కుంటెనకాఁ డనఁ
దాపికాఁ డనఁ బేరు ♦ దనరుచుండు
విటమాత్ర బయకాఁడు ♦ వీణెకాఁ డనఁ బొల్చు
వైణికునకు గాణ ♦ పాటకుఁ డన
తే. గాయకున కగుఁ దిక్క వెం♦గలి వెడంగు
వెకలి వీఱిఁడి వెంబర♦వెత్తు వెఱ్ఱి
వేఁదు అనఁగ నపస్మారి ♦ వెలయుఁ జెవిటి
వినని వాఁ డన బధిరాఖ్య ♦ లొనరు సాంబ. 10

టీ. పెఱవారు, కడవారు, వింతవారు, ఎడవారు, లాతివారు - ౫ పొరుగువారు. చుట్టలు (చుట్టములు+లు-ముపర్ణలోపము.), చుట్టాలు (చుట్టము+లు-మువర్ణలోపము, తత్పూర్వహ్రస్వమునకు దీర్ఘము.), చుట్టములు, విందులు, బాంధుగులు (ప్ర. బంధువు.)-౫ బంధువులు. కూర్చువాఁడు = వీటిని దెచ్చియిచ్చువాఁడు, ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు, తాపికాఁడు-౪ విటునిదూత బయకాఁడు, వీణెకాఁడు-౨ వీణెవాయించువాఁడు. గాణ = పాటకుఁడు-౨ గానము చేయువాఁడు తిక్క, వెంగలి, వెడంగు, వెకలి, వీటిఁడి, వెంబరవిత్తు, వెఱ్ఱి, వేఁదుఱు-౮ మఱుపుగలవాఁడు - అపస్మారి. చెవిటి, వినవివాఁడు-౨ చెవులు వినఁబడనివాఁడు.

సీ. ఎకిమీఁడు పాదుసా • యేలిక మన్నీఁడు
సాహేబు రాయఁడు • సామి పబువు
జియ్య యతుపాసి వజీరుండు రాయలు
దునెదారి రాతేఁడు • దొర యొడయఁడు
నేఁడన వర్తిలు • నృపుపేళ్లు పడవాలు
దళవాయి దళ్వాయి • దణి యనంగఁ
దగు దళకర్తకుఁ • దగువాఁడు వెరవరి
తీర్పరి కార్యారి • దిట్ట యనఁగఁ
తే. గార్యకర్తకుఁ జెలఁగుఁ బ్రెగ్గడ నియోగి
ప్రెగడ మంతిరి నా మంత్రి • పేళ్లు వెలయుఁ
బంగునకు లేవఁజాలఁ • వాఁడు పుట్టు
మొండి పిచ్చుకుంటను పేళ్లు • పొనఁగు సాంబ. 11

టీ. ఎకిమీఁడు, పాదుసా (ఇది హిందూస్థానిపదము). రూ. పాదుసాహి, ఏలిక, మన్నీఁడు. పా. మన్నియ. రూ. మన్నియఁడు, మన్నెఁడు, మన్నె, సాహేబు (ఇది హిందూస్థానిపదము). రాయఁడు, సామి (ప్ర. స్వా

మి), పబువు (ప్ర. ప్రభువు), జియ్యా, తుపాసి, వజీరుఁడు (ఇది హిందుస్థానిపదము.), రాయలు, దుసెదారి. రూ. దునేదారి, రా, ఱేఁడు, దొర, ఒడయఁడు, నేఁడు-ఇవి రాజు. పడవాలు, దళవాయి, దళ్వాయి, దణి-వి సేనానాయకుఁడు. తగువాఁడు, వెరపరి (వెరవు+అరి)=ఉపాయము గలవాఁడు, తీర్పరి (తీర్పు+అరి)=దిద్దుపాటుగలవాఁడు, కార్యాబరి, దిట్ట - ని కార్యములను చక్కఁగాఁజేయువాఁడు. ప్రెగ్గడ, నిజోగి (ప్ర. నియోగి)=ఉత్తరువుచేయువాఁడు, ప్రెగడ, మంతిరి-వి మంత్రి. లేవఁజాలనివాఁడు, పుట్టుమొండి, పిచ్చుకుంటు. రూ. పిచ్చుకకుంటు-వి పంగువు - ఈఁచఁబోయినకాళ్లవాఁడు.

సీ. ఎడకాఁడు కొల్లగాఁ ♦ డెడతోవకాపరి
గడిదొంగ దోఁపుడు ♦ కాఁడు నాఁచు
గజముచ్చు చేవాఁడి ♦ కాఁడు జాజరకాఁడు
మచ్చరి మునిముచ్చు ♦ మాయదారి
తెరువాటుకాఁడు ♦ కత్తెరదొంగ దొరకోలు
సన్నాసి వడికాఁడు ♦ కన్నగాఁడు
రేద్రిమ్మరీఁడు ము ♦ ల్లియవిప్పు లోవాఁడి
కాఁడు తెక్కలికాఁడు ♦ కల్లరీఁడు
తే. తవళి మోసరి యనఁ జెల్లు ♦ దస్కరునకుఁ
దొత్తు సాఁకుడు బోనము ♦ కత్తె దాది
విలువరమ్ముడు వరవు డిల్ ♦ బిడ్డ యనఁగ
దాసికానామధేయముల్ ♦ దనరు సాంబ. 12

టీ. ఎడకాఁడు, కొల్లగాఁడు=కొల్లచేయువాఁడు, ఎడతోవకాపరి=నిర్జనమార్గమునందుఁ గాచియుండువాఁడు, గడిదొంగ=ఒళవెఱింగినదొంగ, దోఁపుడుకాఁడు. రూ. దోఁపిడికాఁడు = పరులసొమ్ము దోఁచువాఁడు, నాఁచు, గజముచ్చు=పెద్దదొంగ, చేవాఁడికాఁడు=చేతిపదును గలవాఁడు,

జాజరకాఁడు. రూ. జజ్జరకాఁడు=వంచనసేయువాఁడు, మచ్చరి (ప్ర. మత్సరి)=కంటుగలవాఁడు, మునిముచ్చు=పశ్యతోహరుఁడు - చూచుచుండఁగ నేమాఱ్చి కొట్టుకొనిపోవువాఁడు, మాయదారి=మోసముగలవాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=దారినడ్డగించువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తెరతోఁ బనిచేయు దొంగ, దొరకోలుసన్నాసి=నమ్మించి మోసపుచ్చి దొంగలించుదొంగ, వడికాఁడు=చేతిచులుకుఁదనముగలవాఁడు, కన్నగాఁడు = కన్నము వేయువాఁడు, రేద్రిమ్మరీఁడు=రాత్రి అందు సంచరించువాఁడు, ముల్లియవిప్పు=ధనములముడులను విప్పువాఁడు, లోవాఁడు=మనసునఁ గఠినత్వముగలవాఁడు, తెక్కలికాఁడు=దొంగతనము గలవాఁడు, కల్లరీఁడు (కల్ల+అరి+ఈఁడు స్వార్థమున నీ ప్రత్యయము.) = బొంకులాడువాఁడు, తపలి, మోసరి(మోసము+అరి)=మోసముగలవాఁడు.—ఆరదొంగ. తొత్తు, సాఁకుడు, బోనముకత్తె (వంటచేయునది), దాది (ప్ర. ధాత్రి.), విలువరమ్మఁడు=కూలికిఁ బనిచేయునది, వరవుడు, ఇల్ బిడ్డ-ఇ దాసి-పనికత్తె.

సీ. పడపుఁజాన గడించు ♦ పడఁతి మేల్దాపరి
బోగపుఁజేడియ ♦ పొత్తుటాలు
వేడుకచెలి లంజె ♦ వెలయాలు రోచెల్వ
వెల్లాటకత్తె నా ♦ వేశ్య వెలయు
గూర్చు యిచ్చుమిటారి ♦ కుంటెనకత్తియ
తాపికత్తె యనంగఁ ♦ దనదుదూతి
నాగవాసం బన ♦ నామ మా వేశ్యల
మేళంబునకుఁ గొమా ♦ రాలు కొమిరె
తే. చామ జవరాలు కొమరిత ♦ జవ్వని యన
సుందరికిఁ జెల్లు గట్టివై ♦ సుదియఁ బ్రౌఢ
యనఁగఁ దగుఁ బ్రౌఢ వయసుచె ♦ ల్లినది ముసలి
ముండకో రన లోలాక్షి ♦ మెఱయు సాంబ.

టీ. పడపుఁజాన (పడపు+చాన)=ధనసంపాదనచేయునట్టి స్త్రీ, గడించుపడఁతి = ధనమునుగూర్చుకాంత, మేల్గాపరి=పలపుఁజూపనిది- లాభముఁదాఁచునది, బోగపుఁజేడియ (బోగము+చేడియ) = సుఖానుభవమునకై నట్టిమగువ, పొత్తుటాలు (పొత్తు+ఆలు)=అనురాగముఁజూపు పెండ్లము, వేడుకచెలి = సంతోషముగలిగించుసుందరి, లంజె, వెలయాలు (వెల+ఆలు) = విలువకువచ్చెడి పెండ్లాము, రోచెల్వ = డబ్బునకుపచ్చుభార్య, వెల్లాటకత్తె. రూ. పెల్లాటకత్తె = మిగులనాట్యము చేయునట్టిది-౧౦ వేశ్య. కూర్చియిచ్చుమిటారి=విటునిజేర్చునది, కుంటెనకత్తియ, కాపికత్తె-౩ దూతిక. నాగవాసము-౧ వేశ్యలసమూహము. కొమరాలు, కొమిరె=పిన్నవయసుది, చామ, జవరాలు=యౌవనముగలది, కొమరిత. రూ. కొమారిత, కొమార్త, జవ్వని (జవ్వనము+ఇ) = యౌవనముగలది-౬ ప్రాయముగలపడుచు. గట్టివయసుది, ప్రోడ(త్స. ప్రౌఢ)-౨ ప్రౌఢాంగన-౩౦ యేండ్లకు హెచ్చుతక్కువవయసుగలది. వయసుచెల్లినది, ముసలి, మిండకోర. రూ. మిండలకోర - ౩ ను ౫౦ ఏండ్లకుఁ బయిపడినను విటులను గోరునట్టి స్త్రీ-లోల స్త్రీ.

సీ. కన్నియ కన్నె నా ♦ కన్యక కగుఁ బేరు
లాసగలది అంకు♦లాడి చెడిప
వెలిచోరపరి యన ♦ వెలయు జారిణి పేళ్లు
మెయి మేయి యొడలు నె♦మ్మేను మేను
బొంది మే మై యనఁ ♦ బొసఁగు దేహమునకు
నెఱికలు పెండ్రుకల్ ♦ నెఱు లనంగఁ
గేశసమాఖ్య లొఁ ♦ గేశబంధము పేళ్లు
కీల్ముడి క్రొమ్ముడి ♦ కీలుగంటు
తే. నూనెముడి వెన్నుగంటన ♦ నొనరు శిఖకు
జుట్టు సిక సిగ యనఁ జెల్లుఁ ♦ జుంచు కురులు

ముంగురులు కూఁకటు లనంగఁ ♦ బొసఁగుచుండు
గుంతలములకు జితదైత్య♦కూట సాంబ. 14

టీ. కన్నియ, కన్నె-౨ కన్యక. ఆసగలది=ఇతరులపైయాశగలది, అంకులాడి, చెడిపె, వెలిచూరవరి = బయటిరుచిగన్నది -౪ జారిణిస్త్రీ. మెయి, మేయి, ఒడలు, నెమ్మేను, మేను, బొంది, మే, మై -౯ శరీరము. నెఱకలు, వెండ్రుకలు, నెఱులు-౩ కేశములు. కీల్జడి, క్రొమ్ముడి (క్రొత్త+ముడి), కీలుగంటు, నూనెముడి, వెన్నుగంటు-౫ కేశబంధము-జాఱుగముడిచినవెండ్రుకల దూసుముడి. జుట్టు, సిగ, సిక- ౩ శిఖ - జుట్టుముడి. చుంచుకురులు, ముంగురులు (మున్ను+కురులు) = ముందటి వెండ్రుకలు, కూఁకటులు - ౩ చూర్ణకుంతలములు - పొడివెండ్రుకలు.

సీ. కొప్పు వేనలి మూల ♦ క్రొవ్వెద తుఱు మనఁ
గబరి యా కఁ గను ♦ కన్ననంగ
నేత్రాఖ్య లగు నొసల్ ♦ నెన్నొసల్ నుదురు నె
న్నుదు రన నిటలాఖ్య ♦ లొప్పుఁ జూడ్కి
పారువ దిష్టి చూ ♦ పన వీక్షణము లొప్పు
వీనులు చెవులును ♦ జానుగులును
నా నొప్పు శ్రోత్రముల్ ♦ కౌను లేఁగౌను నె
న్నడుము నడు మనంగ ♦ నడరు మధ్య
తే. మునకుఁ బొక్కిలి బొడ్డనఁ ♦ దనరు నాభి
మూతి మోర మొకము మోము ♦ మొగ మనంగ
వదనము దనర్చు వా నోరు ♦ వాయి యనఁగ
ముఖగుహాభిఖ్య లగు గురు♦మూర్తి సాంబ. 15

టీ. కొప్పు, వేనలి, మూల, క్రొవ్వెద (క్రొత్త+వెద), తుఱుము-౫ స్త్రీలకొప్పు. కన్, కను, కన్ను-౩ నేత్రము. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు,

నెన్నుదురు-౪ ఫాలము. చూడ్కి. రూ. చూడికి, పారువ (ద్రావిడము.), దిష్టి (తెలుఁగున షకారము లేదు గనుక ఈరూప మసాధువు.), చూపు - ౪ వీక్షించుట - దర్శించుట. వీనులు, చెవులు, జానుగులు-౩ శ్రోత్రములు. కొను, లేఁగొను (లేత+కొను), నెన్నడుము (నెఱ+నడుము), నడుము-౪ మధ్యము. పొక్కిలి, బొడ్డు- ౨ నాభి. మూతి, మోర, మొకము, మోము, మొగము (ఈ 3 ను ముఖశబ్దభవములు.)-౫ వదనము. వా, నోరు, వాయి-౩ వదనగుహ (నోరు).

సీ. పలు పల్లు పండులు ♦ పండ్లన రదము లౌఁ
జెంప దవుడ చెక్కు ♦ చెక్కి లనఁగఁ
దగుఁ గపోలము నెత్తి ♦ తల యన శిర మొప్పు
ముకు ముక్కనంగ నా♦సిక చెలంగు
బొమ కనుబొమ యన ♦ భ్రూనామ మమరు మీ
సలు మీసము లనంగ ♦ శ్మశ్రు వలరు
నదరము కెమ్మోవి ♦ పెదవి వాతెఱ మోవి
యన నోష్ఠ మగు నెద ♦ యక్కు ఱొమ్ము
తే. నెడఁద యన వక్ష మగుఁ బొట్ట ♦ కడుపు బొజ్జ
బొఱ్ఱ డొక్కన నుదరంబు ♦ పొసఁగుచుండుఁ
గేలు కై కయి చేయి కెం♦గే లనంగఁ
బంచశాఖకు నామముల్ ♦ పరఁగు సాంబ. 16

టీ. పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు - ౪ దంతములు. చెంప. రూ. చెంక, దవుడ. రూ. దౌడ. చెక్కు, చెక్కిలి-౪ కపోలము. నెత్తి, తల-౨ శిరసు. ముకు, ముక్కు-౨ ఘ్రాణము. బొమ, కనుబొమ - ౨ భ్రూరేఖ. మీసలు (మీసము+లు-మువర్ణలోపము.), మీసములు. రూ. మీసాలు-౨ శ్మశ్రువులు. అదరము (వి. అధరము.), కెమ్మోవి (కెంపు+మోవి), పెదవి,

వాతెఱ = (వాయి+తెఱ) నోటిరంధ్రమున మూయునది, మోవి - ౫ ఓష్ఠము. ఎద, అక్కు, ఱొమ్ము, ఎడఁద - ౪ హృదయము. పొట్ట, కడుపు, బొజ్జ, బొఱ్ఱ, డొక్క-౫ ఉదరము. కేలు (నిత్యైకవచనాంతము.), కై, కయి, చేయి. రూ. చెయ్యి, చెయి, చే, కెంగేలు(కెంపు+కేలు)-౫ కరము.

సీ. అఱచెయ్యి లోచెయి ♦ యనఁ గరతల మొప్పుఁ
బెడచెయ్యి మీఁజెయి ♦ వెనుకచెయ్యి
యనఁ దగుఁ జరమశ♦యుంబు వేల్ వ్రేలన
నంగుళి యగుఁ జర♦మాంగమునకు
వెన్ను వెనుకమేను ♦ వీఁప నవర్తిల్లు
గద్దువ గడ్డము ♦ గౌద యనఁగఁ
జిబుకనామంబు రా♦జిల్లుఁ గడవసంబు
చట్ట తోలనఁ గళా♦సంబు నాఁగఁ
తే. జర్మ మమరు మోఁకాళ్లన ♦ జానువు లగుఁ
బిక్క చిఱుదొడ యన జంఘ♦పేళ్లు దనరుఁ
గురువు తొడ యన నూరువు ♦ వఱలు ముడ్డి
పిఱుఁదు తుంటన జఘనంబు♦పేళ్లు సాంబ. 17

టీ. అఱచెయ్యి, లోచెయి-౨ చేతిలోభాగము. పెడచెయ్యి, మీఁజెయి (మీఁదు+చెయి), వెనుకచెయ్యి = చేతివెనుకటిభాగము-౩ చేతివెనుకటిభాగము. వేలు, వ్రేలు-౨ అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు - ౩ పృష్ఠము. గద్దువ, గడ్డము, గౌద. రూ. గవుద - ౩ గడ్డము. కడవసంబు, చట్ట, తోలు, కళాసము - ౪ చర్మము. మోఁకాళ్ళు- ౧ జానువు. పిక్క, చిఱుదొడ=చిన్నతొడ-౨ పిక్క. కుఱువు, తొడ-౨ ఊరువు. ముడ్డి. రూ. మూఁడి, పిఱుఁదు, తుంటి-౩ కటిభాగము.

సీ. పునుక పుఱియ పుచ్చె ♦ యనఁ గపాలం బొప్పు
బుజము మూఁ పనఁ జెల్లు ♦ భుజము పేళ్లు
బట్ట వలువ కోక ♦ పుట్టంబు గింజెంబు
చీర నా వసనంబు ♦ చెలఁగు నఱుత
గొంతు కుత్తుక యఱ్ఱు ♦ కొలిమి మెడ యనంగ
గళమున కగుఁ బిడి ♦ కి లన ముష్టి
కగుఁ బ్రసృతికిఁ జేర ♦ యన నంజలికి దోయి
లన హస్తమునకు మూ ♦ రనఁగఁ బొనఁగు
తే. బార యనఁగను వ్యామాఖ్య ♦ పరఁగు జేన
దుత్త యనఁ దాలమున కొప్పు ♦ బెత్త యనఁగ
నంగుళాభిఖ్య యగు నంజ ♦ హజ్జ యడుగు
నాఁగఁ బాదాఖ్య లగు లోక♦నాథ సాంబ. 18

టీ. పునుక. రూ. పున్క, పుఱియ. రూ. పుఱ్ఱె, పుచ్చె-౩ కపాలము. బుజము, మూఁపు - ౨ బాహువు. బట్ట, వలువ, కోక, పుట్టము, గింజెము, చీర-౬ వస్త్రము. అఱుత, గొంతు, కుత్తుక, అఱ్ఱు, కొలిమి, మెడ-౬ కంఠము. పిడికిలి-౧ ముష్టి. చేర-౧ ప్రసృతి(చాఁచిన వ్రేళ్లుగల యఱచెయి). దోయిలి. రూ. దోసిలి-౧ అంజలి. మూర-౧ హస్తము (మోచెయ్యి మొదలు వ్రేళ్లకొనవఱకుండుభాగము.). బార - ౧ వ్యామము(రెండుచేతులు చాఁచి నడుమనుండుసందు). జేన, దుత్త- ౨ తాలము (చాచినబొటనవ్రేలికొనకు చిటికెనవ్రేలికిని నడుమనుండు సందు.). బెత్త-౧ అంగుళము. అంజ, హజ్జ. రూ. అజ్జ, అడుగు - ౩ పాదము.

సీ. చనులు గుబ్బలు చండ్లు ♦ చాచులు పాలిండ్లు
చన్ను లనంగఁ గు♦చంబు లమరు

నారు నూఁగారన • నలరు రోమావళి
పాపలఁ గనుతావు • పత్తి బుయ్య
మరునిల్లు దుబ్బన • మదనమందిర మొప్పఁ
బిల్లలఁ గలిగించు • వేరు చుల్లి
బుల్ల బెల్ల మనంగఁ • బొసఁగు శేఫము గాఁడు
గుద్ద పిఱ్ఱ యనంగ • గుదము దనరుఁ
తే. పైఁట పయ్యాఁట పయ్యెద • పయఁట చెఱఁగు
నాఁగఁ జేలాంచలాభిధా•నంబు చెలఁగుఁ
గలువడము చందువా మేలు•కట్టనంగ
నతిశయిల్లు వితానాహ్వ•యములు సాంబ. 19

టీ. చనులు, గుబ్బలు, చండ్లు, చాచులు, పాలిండ్లు, చన్నులు-౬ స్తనములు. అరు, నూఁగారు-౨ నాభిక్రిందిరోమరేఖ. పాపలఁగనుతావు= బిడ్డలను గనునట్టితావు, పత్తి, బుయ్య, మరునిల్లు, దుబ్బ-౪ మన్మథాగారము (స్త్రీలింగము). పిల్లలఁ గలిగించువేరు = బిడ్డలఁబుట్టించుటకు మూలమైనది, చుల్లి. రూ. చుల్ల, బుల్ల, బెల్లము-౪ పుంలింగము. గాఁడు, గుద్ద, పిఱ్ఱ-౩ అపానస్థానము. పైఁట, పయ్యాఁట, పయ్యెద. రూ. పయ్యద, పయఁట, చెఱఁగు-౫ చీరకొంగు. కలువడము, చందువా, మేలుకట్టు-౩ వితానము (వివాహాదులందుఁ బందిటిక్రిఁజేయు వస్త్రాలంకారము).

సీ. శాలి ముద్దుగుమ్మ యు•గ్మలి నవలా చాన
కన్నె బిత్తరి గోతి • కలికి మగువ
జవరాలు చేడియ • జవ్వని తొయ్యలి
నాతి పైదలి మెల•నాగ లేమ
సకియ జక్కవచంటి • చామ చిల్కలకొల్కి
గుబ్బెత ప్రోయాలు • కొమ్మ పడఁతి

పాలఁతి ముద్దియ నన • బోఁడి యింతి మిటారి
నెలతుఁక వాల్గంటి • నెలఁత తెఱవ
తే. యన్ను లతకూన యొయ్యారి • యతివ వెలఁది
చెలియ సకి బోటి కొమరిత • చిగురుబోఁడి
ముగుద వగలాఁడి సింగారి • ముదిత యువిద
గరిత యన భామినీసమా • ఖ్యలగు సాంబ. 20

టీ. చెలి, ముద్దుగుమ్మ=ముద్దులు గులుకునది, ఉగ్మలి, నవలా, చాన, కన్నె, చిత్తరి, గోతి, కలికి, మగువ, జవరాలు, చేడియ, జవ్వని, తొయ్యలి, పాతి, పైదలి, ఎలనాగ, లేమ, సకియ, జక్కవచంటి=చక్రవాకపక్షులమాడ్కి నొండొంటిఁ గదిసియుండు స్తనములుగలది, చామ, చిలుకలకొలికి=చిలుకలకొలుకులవంటి కంటిగొనలుగలది, గుబ్బెత = గుబ్బచన్నులు గలది, ప్రోయాలు, కొమ్మ, పడఁతి, పొలఁతి, ముద్దియ, ననబోఁడి=పుష్పముం బోలుమేనుగలది, ఇంతి, మిటారి=మిటారముగలది, నెలఁతుక, వాల్గంటి=నిడుపుకన్నులు గలది, నెలఁత, తెఱవ, అన్నులతకూన=లేఁతతీఁగెను బోలినది, ఒయ్యారి=ఒయ్యారముగలది, అతివ, వెలఁది. రూ. వెలఁదుక, చెలియ, సకి (ప్ర. సఖి), బోటి, కొమరిత, చిగురుబోఁడి = ఇగురువంటిమేనుగలది, ముగుద, వగలాఁడి=వగలుగలది, సింగారి = సొగసుగలది, ముదిత, ఉవిద, గరిత—౫౦ స్త్రీ.

సీ. ఆనవాలును పులు • గంగమచ్చము గుఱు
తడియాల మన లాంఛ • నాఖ్య లొదవు
జడితి గొబ్బున వేగ • సరగు గ్రక్కున వడి
వేగిర మనఁ దగు • వేగమునకు
మరియాద గడి మేర • సరు దెల్ల కర యనఁ
బఱఁగు మర్యాదకు • వెఱఁగు వింత

యక్కజ మబ్బుర ♦ మరిది నివ్వెఱ యబ్ర
మచ్చెరు వన నద్భు♦తాఖ్య లమరుఁ
తే. బరఁగు కదలిక పరు వన ♦ మెఱయు ధావ
నమ్మునకు వేడె మొనరించెఁ ♦ గ్రమ్మెఁ బొదివెఁ
జుట్టుకొని నావరించె నా ♦ నిట్టినుడులు
వేష్టనంబున కమరు స♦ర్వేశ సాంబ. 21

టీ. ఆనవాలు, పులుగు, అంగమచ్చము, గుఱుతు, అడియాలము-౫ చిహ్నము. జడితి (ప్ర. ఝడితి), గొబ్బునఁ, వేగ, సరగు, గ్రక్కునఁ, వడి, వేగిరము - ౭ శీఘ్రము. మరియాద, గడి, మేర, సరుదు, ఎల్ల, కర-౬ హద్దు. వెఱఁగు, వింత, అక్కజము, అబ్బురము, అరిది, నివ్వెఱ (నిండు+వెఱ), అబ్రము, అచ్చెరువు (ప్ర. ఆశ్చర్యము.) - ౮ ఆశ్చర్యము. పరుగు, కదలిక, పరువు - ౩ పరుగెత్తుట. వేడెమొనరించె, క్రమ్మె, పొదివె, చుట్టుకొనె, ఆవరించె - ౫ చుట్టును గూర్చుండియుండె.

సీ. బువ్వ మెతుకు కూడు ♦ బోన మోగిరము పసా
దము వంటకము పస♦నము బొత్తు
సాద మోగిర మన ♦ జరుగు నన్నము పేళ్లు
కుడిచె బోసెనె సా♦పడియె నమలె
నారోగిణ మొనర్చె ♦ నారగించె మెసవెఁ
దిని మెక్క నన భు♦క్తిఁగొనుట కలరుఁ
బనులు చెయ్యులు సేఁత ♦ లనఁ గర్మముల కొప్పుఁ
గనలు మోడి యలుక ♦ కినుక కిన్క
తే. నాఁగఁ గోపాఖ్య లగు లజ్జ ♦ నాన సిగ్గు
బొసుకు పుయిలోట సిబ్బితి ♦ పుచ్చటి కనఁ

బరఁగు వ్రీడాఖ్య యోల నె♦పంబు సాక
నంగ వ్యాజం బమరు జగ♦న్నాథ సాంబ. 22

టీ. బువ్వ, మెతుకు, కూడు, బోనము, ఓరెము, పసాదము (ప్ర. ప్రసాదము.), వంటకము, పసదనము, బాతు (అన్యదేశ్యము.), సాదము (ఇది ద్రావిడపదము.), ఓగిరము — ౧౧ అన్నము. కుడిచె, బోనీసె, సాపడియె, నమలె, ఆరోగిణమొనర్చె. రూ. ఆరోగణమొనర్చె, ఆరగించె, మెసవె, తినె, మెక్కె — ౯ భోజనముచేసెను. పనులు, చెయ్వులు, చేతలు — ౩ కార్యములు, కసలు. మోడి, అలుక, కినుక, కిన్క — ౫ కోపము. లజ్జ, నాన, సిగ్గు, బొసుకు, పుయిలోట, సిబ్బితి, పుచ్చటిక. రూ. పుచ్చడిక — ౮ సిగ్గు. ఓల, నెపము (ప్ర. నిభము.), సాకు — ౩ మిష.

సీ. పానుపు తలిమంబు ♦ పఱుపు లేపన మెత్త
నెజ్జ యనఁగ శయ్య ♦ చెలఁగుచుండఁ
బన్నుండెఁ దెన్నుండెఁ ♦ బండుకొనెఁ బరుండె
బవ్వళించెను బండెఁ ♦ బడకనేసె
నత్తమిల్లె ననంగ ♦ నలరారు శయనించె
ననుటకు నిద్దుర♦గొనియె గుఱక
గొనియె నిద్దురవోయెఁ ♦ గూర్కెడి నన నిద్రి
తున కొప్పు లేచె మే♦ల్కొనియె మొలఁకు
తే. వయ్యె నన జాగ్రదభిధాన ♦ మమరు వేడ్క
యెలమి వేడుక సంతోస ♦ మింపు ముదము
సంతసము సొంపు మే లరు♦సం బనంగఁ
బ్రమదమున కాఖ్య లగు జగ♦త్పాల సాంబ. 23

టీ. పానుపు, రూ. పాన్పు, తలిమము, పఱుపు, లేపు, మెత్త, సెజ్జ (ప్ర. శయ్య.)—౬ శయ్య. పన్నుండెను, తెన్నుండెను, పండుకొనెను, పరుం

డెను, పవ్వళించెను, పండెను, పడకవేసెను, అత్తమిల్లెను-౭ శయనించె. నిద్దురగానియె, గుఱకగానియె, నిద్దురవోయె, కూర్కెడెను-౮ నిద్రించెను. లేచె, మేల్కానియె, మెలఁకువయ్యె - ౩ నిద్రలేచెను. వేడ్క, ఎలమి, వేడుక, సంతోసము, ఇంపు, ముదము, సంతసము, సొంపు, మేలు, ఆరు సంబు - ౧౦ సంతోషము.

సీ. పలికె వాక్రుచ్చె న♦ప్పనసేసె మందలిం
చెను విన్నవించెఁ జె♦ప్పె ననె నొడివె
నాడెఁ బల్కె వచించె ♦ నన భాషణము సేసె
నుడుట కా వీనిచ్చె ♦ నాలకించె
వినెఁ జెవియొగ్గెను ♦ వినియె నాలించె నా
శ్రుతమయ్యె నవుట కౌఁ ♦ జులుక చౌక
యులక యెల్లిద మన ♦ నొనరు లఘుత పేళ్లు
పులకలొత్తెను గగు♦ర్పొడిచె గగురు
తే. పాటె గరుపాటె మైమోజు♦పర్వె ననఁగఁ
దగును రోమాంచనామముల్ ♦ నగవు నవ్వు
నగు నవ నహాసమున కొప్పు ♦ నడిమిదిన్ని
దీవి యన ద్వీప మగుఁ బర♦దేవ సాంబ. 24

టీ. పలికెను, వాక్రుచ్చెను, అప్పనసేసె (ప్ర. అర్పణసేసెను), మందలించెను, విన్నవించెను, చెప్పెను, అనెను, నొడివెను, ఆడెను, పల్కెను, వచించెను-౧౧ మాట్లాడెను. వీనిచ్చె, ఆలకించె, వినె, చెవియొగ్గె, వినియె, ఆలించె-౬ వినెను. చులుక. రూ. చుల్క, చౌక. రూ. చవుక, ఉలక, ఎల్లిదము-౬ లఘుత్వము. పులకలొత్తెను, గగుర్పొడిచె. రూ. గగురుపొడిచె-గగ్గురుపొడిచె, గగురుపాటె, గరుపాటె, మైమోజుపర్వె-౭ రోమాం

చనము గలిగెను. నగవు, నవ్వు, నగు, నవు - ౪ హాసము. నడిమిదిన్నె, దీవి-౧ ద్వీపము.

సీ. జోత జాగిలి కొల్వు ♦ జోహారు గిడిగిడి
మోడుపు చేకూర్పు ♦ మ్రొక్కు మొగుపు
చిన్నివ్రా చేమోడ్పు ♦ జేజె వెన్నెల చెంగ
నాలు గొబ్బులు టెంక ♦ ణాలు నేరె
డల్లులు సలాము ♦ నమరు దండము పేళ్లు
పళ్లెము కంచము ♦ పళ్లెరంబు
తెలె హారివాణంబు ♦ తలియ తట్టె యనంగ
భాజనం బగు గిన్నె ♦ బటువు కోర
తే. డబ్బర యనంగఁ జషక మౌ ♦ దప్పి దూప
దప్పి దగ నీరువట్టన ♦ దాహ మమరుఁ
జాగ మీవి పుడుకుపెట్టు ♦ తేగ మీగి
యనఁగఁ ద్యాగసమాభిఖ్య ♦ లగును సాంబ. 25

టీ. జోత. రూ. జోతము, జాగిలి, కొల్వు, జోహారు. రూ. జోహారువు - జోహారు - జోహాసువు, గిడిగిడి, మోడుపు. రూ. మోడ్పు, చేకూర్పు, మ్రొక్కు, మొగుపు, చిన్నివ్రా, చేమోడ్పు, జేజె, వెన్నెల, చెంగనాలు, గొబ్బులు, టెంకణాలు, నేరెడల్లులు, సలాము (ఇది యన్యదేశ్యము.) -౨౩ నమస్కారము. పళ్లెము. రూ. పళ్యము, కంచము, పళ్ళెరము, తెలె. రూ. తెలియ, హారివాణము, తలియ, తట్టె-౯ పాత్రము. గిన్నె, బటువు, కోర, డబ్బర. రూ. దబ్బర-౫ త్రాగుగిన్నె. దప్పి, దూప, దప్పి, నీరువట్టు-౪ దాహము. చాగము, ఈవి, పుడుకు, పెట్టు, తేగము, ఈగి. రూ. ఈవి - ౬ త్యాగము.

సీ. అగపడెఁ జేపడె ♦ నబ్బె దొరకెఁ జిక్కెఁ
దగిలెఁ దగుల్కొనెఁ ♦ దగులువడియెఁ
బట్టువడియెఁ జిక్కు♦వడెఁ దవిలె ననంగ
నమరు గృహీతాఖ్య ♦ లఱచె నేడ్చె
వాపోయె మొఱలిడె ♦ వాచఱచె ననంగ
రోదనంబున కగు ♦ రొద గలిబిలి
చప్పుడు గొలగొల సద్దు ♦ కూఁత యులివు
నలుకుడు రవళి యం ♦ తనఁగ ధ్వనికి
తే. నలయఁ గలసెఁ బెరసెఁ గూడె ♦ హత్తె దొరసె
నందెఁ బొందెఁ బెనఁగెఁ జెందె ♦ నంటె ననఁగ
నమరు సక్తాఖ్య లోనయ్యె ♦ నగ్గమయ్యె
లోఁబడె ననంగ స్వవశాఖ్య♦లు చను సాంబ. 26

టీ. అగపడెను (అగ్గము+పడెను), చేపడెను, అబ్బెను, దొరకెను, చిక్కెను, తగిలెను, తగుల్కొనెను, తగులువడియెను, పట్టువడియెను, చిక్కువడెను, తవిలెను—౧౧ చేతఁజిక్కెను. అఱచెను, ఏడ్చెను, వాపోయెను, మొఱలిడెను, వాచఱచెను—౫ రోదనముచేసెను. రొద, గలిబిలి, చప్పుడు, గొలగొల, సద్దు, కూఁత, ఉలివు, నలుకుడు, రవళి, అంతు — ౧౦ శబ్దము. కలసెను, పెరసెను, కూడెను, హత్తెను, దొరసెను, అందెను, పొందెను, పెనఁగెను, చెందెను, అంటెను — ౧౦ చేరుకొనెను. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యెను, లోఁబడెను — ౩ స్వాధీనమాయెను.

సీ. ఎడసె వీడెను బాసె ♦ నెడఁబాసెఁ బిరివిచ్చె
వేఱువడె ననంగ ♦ వెలయుచుండుఁ
బ్రత్యేకమయ్యె నన్ ♦ పలుకులు వెడలించె
వెళ్లఁగొట్టెను దోలె ♦ వెలలఁ బన్నెఁ

దఱిమె రొప్పె ననంగఁ ♦ దనరు నుచ్చాటనం
బొనరించె ననుటకుఁ ♦ గనియెఁ జూచెఁ
గనుఁగొనెఁ దిలకించెఁ ♦ గనెఁ గాంచె ననఁ జెల్లు
దర్శించె ననుటకుఁ ♦ దాల్చెఁ బూనె
తే. నానె మోచె ననఁగఁ జెల్లు ♦ నధివహించె
ననుట కరికట్టెఁ బోనీక ♦ యుంకెచేసె
నాఁగె నిల్చెఁ దటాయించె ♦ నడ్డగించె
నానుకొనె ననఁ దగు వార ♦ ణాఖ్య సాంబ. 27

టీ. ఎడసెను, వీడెను, పాసెను, ఎడఁబాసెను, పురివిచ్చెను, వేఱు పడెను-౬ ప్రత్యేకమాయెను. వెడలించెను, వెళ్లఁగొట్టెను, తోలెను, వెలిఁబన్నెను, తఱిమెను, రొప్పెను-౬ తఱుమఁగొట్టెను. కనియెన్, చూచెన్, కనుఁగొనెన్, తిలకించెన్, కనెన్, కాంచెన్ - ౬ వీక్షించెను. తాల్చెను, పూనెను, ఆనెను, మోచెను-౪ ధరించెను. అరికట్టెను=చుట్టునిలిచెను, పోనీక యుంకె చేసెను, ఆఁగెను, నిల్చెను, తటాయించెను, అడ్డగించెను, అనుకొనెను - ౮ నివారించెను-విరోధించెను.

సీ. అంటుగైకొనియె ము ♦ ట్టయ్యెఁ జెఱఁగుమాసె
గడకేఁగె నింటికిఁ ♦ గాకపోయె
ననఁగ దూరస్థకుఁ ♦ దనరు దానముచేసె
నీళ్ళుపోసికొనె ము ♦ నింగెఁ గ్రుంకె
నన నిమజ్జనమయ్యె ♦ ననుటకుఁ దగు మడి
మడుఁగు మడు వనంగ ♦ నడరు శుచికి
మైల కట్టువిడుపు ♦ మా వన మలినాఖ్య
లగుఁ దల్పు వాకిలి ♦ యనఁ గవాట

తే. మున కొనరు నేకతంబు మంత్రన మనంగ
నంతరంగమునకుఁ జెల్లు ♦ నక్కఱ పని
యొంజలియు జోలి యనఁ గార్య ♦ మొనరు గంజి
వార్పన యవాగునామముల్ ♦ వఱలు సాంబ. 28

టీ. అంటుగైకొనియె, ముట్టయ్యెన్, చెఱఁగుమాసెన్, కడకేఁగెన్, ఇంటికిఁగాకపోయెన్ - ౫ బహిష్ఠయాయెను. తానముచేసెను, నీళ్లుపోసికొనెను, మునింగెను, క్రుంకెను - ౪ స్నానమొనర్చెను. మడి, మడుఁగు, మడువు - ౩ పరిశుద్ధి(మడుఁగుదోవతి). మైల. రూ. మయిల, కట్టువిడుపు, మాపు - ౩ మైల (మైలగుడ్డ). తల్పు. రూ. తలుపు, వాకిలి - ౩ కవాటము. ఏకతము, మంతనము - ౨ ఏకాంతస్థలము. అక్కఱ, పని, ఒంజలి, జోలి - ౪ కార్యము. గంజి, వార్పు - ౨ యవాగువు.

సీ. ఒకటి యొక్కఁ డొకండు ♦ నొం డన నేకాఖ్య
జమి డిమ్మ డిబ్బడి ♦ జంట రెండు
దుగ రెట్టి దువ యన ♦ ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు
దంట దోయి యనంగ ♦ ద్వంద్వసంఖ్య
మూ రెండొకటి తిగ ♦ మూఁ డనఁ ద్రయసంజ్ఞ
చౌ యుడ్డ తీవంచ ♦ చౌకము నలు
నాలు గనఁగఁ జతు♦ర్నామముల్ చౌవంచ
యరపది యేను నై ♦ దనఁగఁ బంచ
తే. కంబు నాజి త్రిగ యన ష♦ట్కంబు చక్కు
పగడ నతి యే డనంగ స♦ప్తకము దచ్చి
యెనిమి దన నష్టకము తొమ్మి ♦ దనఁగ నవము
పదియు సీరై దన దశాఖ్య ♦ పరఁగు సాంబ. 29

టీ. ఒకటి, ఒక్కఁడు, ఒకండు, ఒండు-౪ ఏకసంఖ్య. జమిడి. రూ. జమిలి, ఇమ్మడి. రూ. ఇనుమడి-ఇన్మడి, ఇబ్బడి, జంట, రెండు, దుగ, రెట్టి, దువ-౧౧ ద్విసంఖ్య. కవ, జోడు, దంట, దోయి-౪ జత-మిథునము. మూ, రెండొకటి, తిగ, మూఁడు-౪ త్రితయము-త్రిసంఖ్య. చౌ, ఉడ్డ, తీవంచ, చౌకము, నలు, నాలుఁగు-౬ చతుష్టయము. చౌవంచ, అరపది=పదిలో సగము, ఏను, ఐదు. రూ. అయిదు-౫ పంచసంఖ్య-పంచకము. ఆఱు, ఇత్తిగ (ఇరు+తిగ)-౨ షట్సంఖ్య-షట్కము. చక్కపగడ, సత (ప్ర. సప్త), ఏడు-౩ సప్తసంఖ్య-సప్తకము. దచ్చి, ఎనిమిది-౨ అష్టసంఖ్య-అష్టకము. తొమ్మిది-౧ నవసంఖ్య. పది, ఈరైదు=రెండుఅయిదులు-౨ దశసంఖ్య-దశకము.

సీ. పదునొకం డనఁగను ♦ బరఁగు నేకాదశం
బీరాఱు పండ్రెండు ♦ బార యనఁగ
రవిసంఖ్య యగు నానెఁ ♦ ద్రాగెఁ ద్రావెను గ్రోలె
ననఁగఁ బానముచేసె ♦ ననుట కొనరు
బనివినియెను బోయెఁ ♦ జనె నేఁగె నరిగె నాఁ
గృతగమనునకుఁ బే ♦ ళ్లైనఁగుఁ గ్రమ్మ
ఱెంచెఁ ద్రిప్పెను మగి♦డించె మరల్చె నా
నావర్తన మొనర్చె ♦ ననుట కొనరుఁ

తే. బాఱె వెళ్లెను పరువెత్తెఁ ♦ బఱచెఁ గదలె
నుఱికెఁ దొలఁగె నటమరించె ♦ జరిగె ననఁ బ
లాయితుం డయ్యె ననుటకు ♦ నలరుచుండు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ♦సాంబమూర్తి. ౬౦

టీ. పదునొకండు-౧ ఏకాదశసంఖ్య. ఈరాఱు=రెండుఆఱులు, పండ్రెండు, బార-౩ ద్వాదశసంఖ్య. ఆనెను, త్రాగెను, త్రావెను, క్రోలెను-౪ పానముచేసెను. పనివినియెను, పోయెను, చనెను, ఏఁగెను, అరిగెను-౫ గతుం

డయ్యె. క్రమ్మఱించెను, త్రిప్పెను, మగిడించెను, మరల్చెను-౮ నివృత్తిచేసెను. పాఱెను, వెళ్లెను, పరువెత్తెను, పఱచెను, కదలెను, ఊటికెను, తొలఁగెను, ఆటమరించెను, జరిగెను-౯ పలాయితుఁడయ్యెను.

సీ. గడుసరి దిట్ట యె◆క్కటి వాఁడిగలవాఁడు
వడికాఁడు పోటరి ◆ బంటు మేటి
మనసరి తెంపరి ◆ మొనకాఁడు మిడిమాని
వడివాఁ డనంగ శూ◆రుఁడు నెలంగు
నని చివ్వ యేడ్తెఱ ◆ యాలము బవరము
పోట్లాట పెనఁకువ ◆ పోరు కలను
కయ్యము దురము జ◆గడ మన యుద్ధాఖ్య
లమరు మద్దత్తు వె◆న్నాస తోడు
తే. పాటు సాహసము పరాలు ◆ బాసట యన
రాజిలు సహాయమునకు వే◆రమ్ము కంటు
నూడు పగ దేస మనఁగఁ బొ◆ల్పును విరోధ
నామములు సర్వలోకైక◆నాథ సాంబ. 31

టీ. గడుసరి, దిట్ట, ఎక్కటి, వాఁడిగలవాఁడు, వడికాఁడు, పోటరి, బంటు, మేటి, మనసరి, తెంపరి, మొనకాఁడు, మిడిమాని, వడివాఁడు-౧౩ శూరుఁడు. అని, చివ్వ, ఏడ్తెఱ, ఆలము, బవరము, పోట్లాట, పెనఁకువ, పోరు, కలను, కయ్యము (త్రి. కలహము.), దురము, జగడము - ౧౨ యుద్ధము. మద్దత్తు, వెన్నాస, తోడుపాటు, సాహసము, పరాలు, బాసట-౬ సహాయము. వేరము, కంటు, నూడు, పగ, దేసము - ౫ విరోధము.

సీ. సులిచె వెంపరలాడె ◆ నుగ్గాడెఁ బెగటార్చెఁ
జక్కాడెఁ బగదెంచె ◆ జంపెఁ జెండె

సదమద మొనరించె ♦ జదిపెఁ బీఁచమడంచె
నులిమె చాఁగఁబలాడెఁ ♦ బిలుకుమార్చెఁ
బరిమార్చె ముగియించె ♦ సుఖము సేసె నడంచె
ద్రుంచెఁ బొగరుమార్చెఁ ♦ దునిమె మడిపె
మన్నిగొనియె రూపు♦మాపె గీటడఁగించెఁ
మడియించెఁ దూలించె ♦ మలిపె ననఁగఁ
తే. బోనఁగు వధియించె ననుటకుఁ ♦ బ్రోచెఁ బ్రోవె
సాఁకెఁ గాపాడె బ్రతికించె ♦ సంతరించెఁ
బెంచె మనిపె ననఁగను బో♦షించుట కగు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ♦సాంబమూర్తి. 32

టీ. నులిచెన్, వెంపరలాడెన్, సుగ్గాడెన్, తెగటార్చెను, చక్కాడెను, పగడించెన్, చంపెన్, చెండెన్, సదమద మొనరించెను, చదిపెను, పీఁచమడఁచెన్, నులిమెన్, చాఁగఁబలాడెను, పిలుకుమార్చెను, పరిమార్చెను, ముగియించెను, సుఖము సేసెను, అడంచెను, త్రుంచెను, పొగరుమార్చెను, తునిమెను, మడిపెను, మన్నిగొనియెను, రూపుమాపెను, గీటడఁచెను, తూలించెను, మలిపెను – ౨౭ సంహరించెను. ప్రోచెను, ప్రోవెను, సాఁకెన్, కాపాడెను, బ్రతికించెన్, సంతరించెన్, పెంచెన్. రూ. పెనిచెన్, మనిపెన్. రూ. మనిచెన్, మంచెన్ – ౧౧ రక్షణమొనర్చెను.

సీ. ఇచ్చ తలఁపు మది ♦ యెద మన సనఁ జిత్త
మగుఁ దమకము మేలు ♦ మరులు బాళి
తమి వలపు విరాళి ♦ మమత నా మోహ మా
నాఁడాది యదిసుత ♦ నాఁటనుండి
తలనాఁడు నాఁడు మొ♦దలు నాఁటఁబట్టి యా
నాఁడునికి యదిమొదల్ ♦ నాఁటఁగోలె

యనఁగ దదారభ్య ♦ యనుట క్రా మంచి మేల్
బాగు లెస్స యన శు♦భంబు లలరు
తే. వనట యంగలారుపు వెత ♦ వంత గోడు
బాద యంగద వగ పనఁ ♦ బరఁగుఁ బీడ
పదవి సిరి కల్మి యనఁగ సం♦పదకు వెలయు
నితము పేరి మిం పన హిత ♦ మొనఁగు సాంబ. 33

టీ. ఇచ్చ, తలఁపు, మది, ఎద, మనసు (ఇది తత్సమము గానున్నది.)—౫ చిత్తము. తమకము, మేలు, మరులు, బాళి, తమి, వలపు, విరాళి, మమత (ఇది తత్సమము.)—౭ మోహము. నాఁడాది, అదిమొత, నాఁటనుండి, తలనాఁడు, నాఁడు మొదలు, నాఁటఁబట్టి, అనాఁడునిక్క, అదిమొదలు, నాఁటఁగోలె — ౯ అదినము మొదలుకొని. మంచి, మేలు, బాగు, లెస్స — ౪ శుభము. వనట, అంగలార్పు, వెత, వంత, గోడు, బాద (ప్ర. బాధ.)—అంగద, వగపు, రాపీడ—నొప్పి. పదవి (తత్సమము.), సిరి, కల్మి. రూ. కలిమి—౩ సంపద. ఇతము, పేరిమి, ఇంపు — ౩ హితము.

సీ. జత్రపీడ నెడసె నాఁ ♦ జను విరహము పేరు
లెనసెఁ బైకొనెఁ బొందె ♦ నేలెఁ గలసె
నన సంగమ మొనర్చె ♦ ననుట క్రాఁ బొలయల్క
వెడమోడి యనఁ బేర్లు ♦ వెలయుఁ బ్రణయ
కలహమునకు జడ ♦ గాంజ గంజా బంగి
యనఁగఁ గళంజాహ్వ♦యంబు లలరు
మబ్బు లాహిరి కైపు ♦ మ స్తన మత్తత
భాసిల్లుఁ దొడుసు నుం♦పడ మనంగ
తే. భోగవనితకుఁ దగుఁ దెంపి ♦ ముసుకు కుంకె
మాసక మ్మన విధవనా♦మములు నెలఁగు

బైరవాసంబు దోవతి ♦ పంచె యనఁగ
నిల బహిర్వసనాభిఖ్య ♦ లలరు సాంబ. 34

టీ. జతవీడెన్, ఎడసెన్ - ౨ వియోగమునొందెను. ఎనసెన్, పైకొనెన్, పొందెన్, ఏకెన్, కలసెన్ - ౫ సంగమించెను. పాలయులుక, వెడమోడి - ౨ ప్రణయకలహము. జడ, గాంజ, గంజా, బంగి - ౪ కలంజము. మబ్బు, లాహిరి, కైపు, మస్తు - ౪ మత్తు. తోడుకు, ఉంపుడము - ౨ ఉంచుకొన్న స్త్రీ. తెంపి, ముసుకు, ముండ, మూసకమ్ము - ౪ విధవ. బైరవాసము. రూ. బయిరవాసము, దోవతి, పంచె - ౩ పయివస్త్రము.

సీ. విచ్చేసె నేతెంచె ♦ వచ్చెను వేంచేసె
నరుదెంచెఁ జనుదెంచె ♦ ననఁగ నాగ
తునిపేరు లగు మగ ♦ తనము మగంటిమి
గండనఁ బౌరుషా ♦ ఖ్యలు చెలఁగు
గద్దించె నదలించె ♦ గదిమెను నుఱిమె నా
గర్జించె ననుట కా ♦ గట్టి యుక్కు
చేగ యూట యుదుటు ♦ చేవ యుఱవు బిగు
వన దృఢత్వముపేరు ♦ లలరు జట్టి
తే. విలువ రో వెల యనఁ గ్రయా ♦ ఖ్యలు దనర్చుఁ
గప్రము సిరంబు గంబూర ♦ కప్పుర మన
వెలయుఁ జంద్రంబు వెలిగ్రుక్క ♦ గిలుకుపలుకు
రవపలు కనంగ మణితాఖ్య ♦ లవును సాంబ. 35

టీ. విచ్చేసెను, ఏతెంచెను. రూ. ఏఁగుదెంచెను, వచ్చెను, వేంచేసెను, అరుదెంచెను. రూ. అరుగుదెంచెను, చనుదెంచెను - ౭ ఆగతుఁడయ్యె. మగతనము, మగంటిమి, గండు - ౩ పౌరుషము. గద్దించెను, అదలించెను, గదిమెన్, ఉఱిమెను - ౪ బెదరించెను. గట్టి, ఉక్కు, చేగ, ఊట, ఉదుటు,

చేవ, ఉజువు, బిగువు-౩ దార్ఢ్యము. జట్టి, విలువ, రో, వెల-౪ మూల్యము-క్రయము. కత్రము, శిరము, గంబూర. రూ. గంబూరము, గంబురము, గంబురా, కప్పురము. రూ. కపురము - ౮ కర్పూరము. వెలిగుర్రిక్క, గిలుకు పలుకు, రవపలుకు-౩ రతికూజితము.

సీ. లేమి పేదఱికము ♦ లేమిడి లేవడి
నిప్పచ్చరమిడుమ ♦ నెవ్వ యనఁగ
దారిద్ర్యనామముల్ ♦ తగు దెస యాత్రము
కడగండ్లు గోరము ♦ కస్తి బెడఁద
యడలు చేటన విప♦దాఖ్యలు వర్తిల్లుఁ
జెక్కుమొగురఁగొట్టె ♦ డింకవేసెఁ
బెద్దనిద్దురవోయె ♦ బిద్దె మడిసెఁ జచ్చెఁ
జనె గంతుకొనెఁ దుర్రంగె ♦ సమసె నేఁగెఁ
తే. కూలె నీల్గెఁ గెడసెఁ ద్రెళ్లెఁ ♦ గ్రుంకె బ్రుంగెఁ
దెరలెఁ బోయె ముగిసెఁ దేఱెఁ ♦ దొరఁగె ననఁగఁ
బరఁగు మృతునిసమాఖ్యలు ♦ బవిరి చుట్టు
వేఁడె మన వలయాభిధల్ ♦ వెలయు సాంబ. 36

టీ. లేమి, పేదఱికము (పేద+ఱికము- భావార్థకతద్ధితము), లేమిడి, లేవడి, నిప్పచ్చరము, ఇడుమ, నెవ్వ - ౭ దారిద్ర్యము. దెస, ఆత్రము. రూ. అత్తరము, కడగండ్లు (నిత్యబహువచనాంతము.), గోరము, కస్తి, బెడఁద, అడలు, చేటు-౯. ఆపత్తు. జెక్కుమొగురఁగొట్టెను, డింకవేసెను, పెద్దనిద్దురవోయెను, బిద్దెను, మడిసెను, చచ్చెను, చనెను, గంతుకొనెను, దుర్రంగెను, సమసెను, ఏఁగెను, కూలెను, నీల్గెను, కెడసెను, త్రెళ్లెను, క్రుంకెను, బ్రుంగెను, తెరలెను, పోయెను, ముగిసెను, తేఱెను, తొరఁగెను-౨౨ మృతిపొందెను. బవిరి, చుట్టు, వేఁడెము-౩ వలయము.

సీ. గమి పౌఁజు మొత్తము ♦ కదుపుచేరువ బారు
పిండు కూటువ పరి ♦ దండు దిమ్ము
గుంపు తుటుము గుమి ♦ గూటు పదు పనంగ
బృందాఖ్య యగు వెళ్లె ♦ వెడలె వెలలె
వెలువడె ననఁ బెళ్లు ♦ వెలయు నిర్గతుఁ డంట
కెన్నఁడు వాలాయ ♦ మెపుడు నిచ్చ
లెల్లప్డు డెప్పటి ♦ కేప్రొద్దు నెడపకే
నా డెప్డు డుడుగక ♦ నాఁ జెలంగు
తే. సంతతాఖ్య కోలము వంగ ♦ సమ్ము వంగ
డమ్మనఁ గులాఖ్య వర్తిల్లు ♦ క్రమ్మఱ మఱి
మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు ♦ మరల సారె
తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు ♦ పరఁగు సాంబ. 57

టీ. గమి, పౌఁజు, మొత్తము, కదుపు, చేరువ, బారు, పిండు, కూటువ, పరి, దండు, దిమ్ము, గుంపు, తుటుము, గుమి, కూటు, పదుపు – ౧౬ సమూహము. వెళ్లెన్, వెడలెను, వెలలెన్, వెలువడెన్ – ౪ ప్రయాణమయ్యెను. ఎన్నఁడు, వాలాయము, ఎపుడు, నిచ్చలు, ఎల్లప్పుడు, ఎప్పటికిన్, ఏప్రొద్దును, ఎడపక, ఏనాఁడు, ఎప్పుడు, ఉడుగక – ౧౧ సతతము–సదా. కోలము, వంగసము, వంగడము – ౩ వంశము. క్రమ్మఱ, మఱి, మగుడన్, వెండియున్, పలుమఱు, మరల, సారె, తిరుగన్ – ౮ మాటికి మాటికి.

సీ. పంద కోఁచ పిఱికి ♦ పాఱుఁబోతనఁగను
సమరభీరుని పేరు ♦ లమరుచుండు
విడియము వీడెంబు ♦ వీడ్యము వక్కాకు
తీములము బాగాలు ♦ తమ్మలంబు

నాఁ బనుఁ దాంబూల • నామములఁ గొనియాడె
నగ్గించెఁ బొగడెఁ గొం • డాడె నెంచెఁ
గైవార మొనరించె • నా వినుతికిఁ బేళ్లు
క్రచ్చు కోరిక కోర్కి • యిచ్ఛ యనఁగఁ
తే. నిచ్ఛకగు రోసెఁ బరికించె • నెమకెఁ దడవె
వెదకె నారసె నరసెను • వెతకె ననఁగ
దనరు నన్వేషణాఖ్యలు • తన్నెఁ దాఁచె
నడుగుతాటించెఁ గాళ్లచే • నడిచె ననఁగ
నమరుఁ బదతాడనాభిధా • నములు సాంబ. 38

టీ. పంద, కోఁచ, పిఱికి, పాఱుఁబోతు (పాఱు+పోతు)-౪ యుద్ధమునకు వెఱచువాఁడు. విడియము. రూ. విడెము, వీడెము, వీడ్యము, వక్కాకు (వక్కలు + ఆకులు.), తమలము, బాగాలు, తమ్ములము-౯ తాంబూలము. కొనియాడెను, అగ్గించెను, పొగడెను, కొండాడెన్, ఎంచెన్, కైవారమొనరించెన్ - ౬ స్తోత్రముచేసెను. క్రచ్చు, కోరిక, కోర్కి, ఇచ్ఛ-౪ అపేక్ష. రోసెన్, పరికించెన్, నెమకెన్, తడవెన్, వెదకెన్, ఆరసెను, అరసెను, వెతకెన్-౯ అన్వేషించెను. తన్నెన్, తాఁచెన్, అడుగుతాటించెన్, కాళ్ళచేనడిచెన్ - ౪ కాళ్ళతోఁదన్నెను.

సీ. కొమరు చొక్కటమ్ము • గొనబు చొకారము
చొక్కము మేలిమి • జోక పొలుపు
నాణెంబు సౌరు వి • న్నాణంబు తిన్నన
పరఁగు చొక్కు చెల్వు • మురువు తనరు
నగు తియ్య పొసరు చె • న్నలరు నలువు తీరు
వఱలు జాను చెలంగు • కొఱలు నొనరు

చను తగు నొప్పు నె◆సంగు ననెడుపేళ్లు
తగు మంజులమునకు ◆ దండ యొద్ద
తే. చెంత కుఱంగలి దగ్గఱ ◆ చేర్వ పొంత
దాఁపు సరస కెలను పజ్జ ◆ ప్రాపు వద్ద
యండ చక్కి గరిడి యన ◆ నమర నొ న
మీపనామములు మనోజ్ఞ◆రూప సాంబ. 39

టీ. కొమరు, చొక్కాటమ్ము. రూ. చొక్కాటము, చొక్కటము, గొనబు, చొక్కారము. రూ. చొక్కారము, చొక్కము, మేలిమి, జోఁక, పొలుపు, సాణెము. రూ. సాఁడెము, సొగు, విన్నాణము, తిన్నన, పరఁగు, చొక్కా. రూ. చొక్క, చొక్కా, చెల్వు. రూ. చెలువు, మురువు, తనరు, నగు, తియ్య, పొనరు, చెన్ను, అలరు, నలువు, తీరు, పఱలు, జాను, చెలఁగు, కొఱలు, ఒనరు, చను, తగు, ఒప్పు, ఎసఁగు – ౪౦ అందమైనది. దండ, ఒద్ద, చెంత, కుఱంగలి, దగ్గర. రూ. దగ్గఱ, చేర్వ. రూ. చేరువ, పొంత, దాపు, సరసు, కెలను, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్.), ప్రాపు, వద్ద, అండ, చక్కి, గరిడి – ౧౮ సమీపము.

సీ. పిమ్మటఁ దరువాతఁ ◆ బిదప వెన్క వెనుక
ననఁగఁ బశ్చాదభి◆ఖ్యలు చెలంగు
సడలె వదలె వ్రీలె ◆ జాఱె వీడె ననంగఁ
జ్యుతసమాఖ్య లగు లొ◆చ్చు కొద కడమ
కుఱుత యొచ్చెము తగ్గు ◆ కొంచెము తక్కువ
కుందు కొదవ లోను ◆ కొద్ది యనఁగ
మెఱయు న్యూనతపేళ్లు ◆ మిక్కిలి యెక్కువ
యెచ్చు పెల్లుదనము ◆ పెచ్చు మిగుల

తే. హెచ్చనఁగ నధికాభిఖ్య ♦ లెసఁగుచుండుఁ
దొలుత ముందర మున్ మున్ను ♦ తొల్లి మునుపు
ముందు మును తొలి యనఁ జనుఁ ♦ బూర్వమునకుఁ
దడవు జాగన నాలస్య ♦ మడరు సాంబ. 40

టీ. పిమ్మటన్, తరువాతన్, (తరువాయిశబ్దమునకు సప్తమ్యేకవచనము.) పిదపన్, వెన్క, వెనుక - ౫ అనంతరము. సడలెన్, వదలెన్, వ్రీలెన్, జాఱెన్, వీడెన్ - ౫ అవలంబించెను-చ్యుతమయ్యెను. లొచ్చు, కొఁద, కడమ, కుఱుచ, ఒచ్చెము, తగ్గు, కొంచెము, తక్కువ, కుందు, కొదవ, కోను, కొద్ది - ౧౨ స్వల్పము - న్యూనత్వము. మిక్కిలి, ఎక్కువ, ఎచ్చు, వెల్లువనము, పెచ్చు, మిగుల, హెచ్చు - ౭ అధికము. తొలుత, ముందర, మున్, మున్ను, తొల్లి, మునుపు, ముందు, మును, తొలి - ౯ పూర్వము. తడవు, జాగు - ౨ ఆలస్యము.

సీ. తాఱుమాఱయ్యెను ♦ దడఁబడె వీడ్వడె
నన విపర్యాసాఖ్య ♦ లమరు సాము
సగము సాఁబా లన ♦ దగు నర్ధ మనుటకుఁ
దూఁకొనెఁ జొరఁబాఱెఁ ♦ దూఱెఁ జొచ్చె
ననఁగఁ బ్రవేశించె ♦ ననుటకుఁ దనరారు
మొత్తెఁ గొట్టెను వేసె ♦ మోఁదె ననఁగఁ
బ్రహరించె ననుట కౌఁ ♦ బనిచె ననిచెఁ బుచ్చె
నంపెఁ బుత్తెంచెఁ బో ♦ మ్మనియెఁ బంపె
తే. గెలువు మనె ననఁ బ్రస్థితా♦ఖ్యలు చెలంగుఁ
జాయ పొంత తనఁ జో టనఁ ♦ బాయ యిక్క
చక్కి తా వనఁగఁ బ్రదేశ♦సంజ్ఞ దనరు
నంబరనదీలసజ్జటా♦డంబ సాంబ. 41

టీ. తాఱుమాఱయ్యెను, తడఁబడెఁ, వీడ్వడెఁ - ౩ వ్యత్యస్తమాయెను. పోము, సగము, సాఁబాలు-౩ అర్ధము. దూఱెను, చొరఁబాఱెను, తూఱెఁ, చొచ్చెఁ-౪ ప్రవేశించెను. మొత్తెను, కొట్టెను, వ్రేసెఁ, మోదెఁ - ౪ ప్రహరించెను. పనిచెన్, అనిచెన్, పుచ్చెన్ (పోవు ధా. ప్రేరణరూపము.), అంపెను, పుత్తెంచెను, పొమ్మనియెఁ, పంపెఁ, గెలుపుమనెఁ - ౮ ప్రయాణముచేసిపంపెను. చాయ, పొంత, చోటు, పాయ, ఇక్క, చక్క, తావు - ౭ ప్రదేశము.

సీ. అచట నయ్యెడ నందు • నచ్చో నదిగో యట
నచ్చట నక్కడ • నకడ నాడ
నావంక నల్లదె • యనఁ దత్ప్రదేశాఖ్య
లౌదవు ముంగల మ్రోల • నెదుట ముందు
ముందట యనఁగ స•మ్ముఖము పేళ్లు రహించు
నిరుదెస లిరువంక • లిరుగెలంకు
లిరుప్రక్క లిరుమైల • లిరుగ్రేవ లిరుగడల్
నూరె లనెడి పేళ్లు • మీఁటు నుభయ
తే. పార్శ్వనామముల్ వడసెందె • బాళితాఁకె
మైమఱచె గడపట్టె సొ•మ్మసిల్లె ననఁగ
మూర్ఛ కౌఁ గికురించెను • మోసపుచ్చెఁ
బిక్కుచేసె నా వంచన•పేళ్లు సాంబ. 42

టీ. అచటఁ, అయ్యెడఁ, అందుఁ, అచ్చోఁ, అదిగో. రూ. అదె, అటఁ, అచ్చటఁ, అక్కడఁ, అకడఁ, అడఁ, అవంకఁ, అల్లదె. రూ. అల్లదిగో - ౧౪ ఆప్రదేశము. ముంగల, మ్రోల, ఎదుట, ముందు, ముందట- ౫ సమక్షము. ఇరుదెసలు, ఇరువంకలు. రూ. ఇర్వంకలు, ఇరుగెలఁకులు, ఇరుమైలలు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగడలు, నూరెలు- ౮ ఉభయపార్శ్వములు. వడసెందె, బాళితాఁకె, మైమఱచె, కడపట్టె, సొమ్మసిల్లె - ౫ మూర్ఛిల్లె. గికురించెను, మోసపుచ్చెఁ, పిక్కుచేసె - ౩ వంచించెను.

సీ. వెఱ బీతు దిగు లఱ్కు ♦ వెఱ వదరు బెదరు
జళు కెద జడు పన ♦ వెలయు భయము
కత్తి వా లడిదము ♦ కైదువు నన ఖడ్గ
మొనఁగు బల్లెము గడ ♦ యీఁటె చివ్వ
యనఁగఁ గుంతాఖ్య లా ♦ నామెత పండుగ
పబ్బం బనఁగ నుత్స ♦ వమున కలరు
వంక వంకర సొట్ట ♦ డొంక నన వక్రత
చెలఁగు దుడుకు లూటి ♦ జులిమి దుండ
తే. గ మ్మనఁగ దుర్ధతాఖ్య లాఁ ♦ గాని వల్లె
మంచిది యనంగఁ దగు నమ్మ ♦ తించుటకును
గుఱుచ యరచట్ట దుత్తాయి ♦ కుబుస మనఁగ
నమరుఁ గూర్పాసనామధే ♦ యములు సాంబ. 43

టీ. వెఱ, బీతు (ప్ర. భీతి.), దిగులు, అఱ్కు. రూ. అఱుకు, వెఱపు, అదరు, బెదరు, జళుకు, ఎద, జడుపు-౧౧ భయము. కత్తి, వాలు, అడిదము, కైదువు-౪ ఖడ్గము. బల్లెము, గడ, ఈఁటె, చివ్వ - ౪ కుంతము. ఆమెత, పండుగ. రూ. పఁడుగు, పండువు, పబ్బము - ౫ ఉత్సవము. వంక, వంకర, సొట్ట, డొంక - ౪ చక్కనిదికానిది-వక్రము. దుడుకు, లూటి, జులిమి, దుండగము-౪ దుర్మార్గము. కాని, వల్లె, మంచిది - ౩ అంగీకరించుటకు గుఱుతు. కుఱుచ, అరచట్ట, దుత్తాయి, కుబుసము-౪ రవిక.

సీ. పావాలు పావలు ♦ పావుకోళ్లనఁ జెల్లుఁ
బాదుకాభిఖ్యలు ♦ పాయపోసు
లూడ్పులు పాపోసు ♦ లుద్దముల్ మెట్లు చె
ప్పు లనఁగఁ బాదర ♦ క్షలకుఁ దనరు

నంగడి బాజా ర♦నంగ విపణి పొల్పు
గొన పుల్లె నారి నా ♦ గుణము పరఁగు
మొన యొ డ్డనఁగ వ్యూహా♦సుమున కగుఁ బెడబొబ్బ
యా ర్పన నట్టహా♦సాఖ్య లెనఁగు
తే. లావు సత్తువ యనఁగ బ♦లంబు చెలఁగు
నట్టు మొండె మనఁగఁ గబం♦ధాఖ్య లలరు
దూల నవ తీఁట యనఁగఁ గం♦డూతి కొనరు
శంబరాహితనుదభిదా♦డంబ సాంబ. 44

టీ. పావాలు, పావలు, పావుకోళ్లు- 3 పాదుకలు(కొయ్యవి). పాయపోసులు, ఊడ్పులు, పాపోసులు, ఉద్దములు, మెట్లు, చెప్పులు - 6 పాదరక్షలు (తోలువి). అంగడి, బాజారు (అన్యదేశ్యము.)-2 విపణి. గొనము, అల్లె, నారి-3 అల్లెత్రాడు. మొన, ఒడ్డు - 2 సేనలకూటము. పెడబొబ్బ, అర్పు-2 అట్టహాసము-సింహనాదము. లావు, సత్తువ (ప్ర. సత్త్వము.)-2 బలము. అట్టు, మొండెము-2 కబంధము - తలలేనియొడలు. దూల, నవ, తీఁట-3 దురద - కండూతి.

సీ. విలు విల్లు సింగాణి ♦ విల్ సింగిణి యనంగ
కోదండమున కగుఁ ♦ గోపు కొప్పు
నాఁ జను ధనురగ్ర♦నామంబులు లకోరి
యంపణి నారస ♦ మమ్ము తీరు
ములికి సరము కోల ♦ చిలుకు తూపన శరా
ఖ్యలు మించు మైమరువు ♦ కమను జోడు
దగళా జిరాయి బొం♦దళము దుప్పటమును
జిలుకత్తు బా దనఁ ♦ జెలఁగుఁ గవచ

తే. అరద మనఁ దేరనఁగ రథం ♦ బమరు హొయలు
బండి కొల్లారుబండి నాఁ ♦ బరఁగుఁ గోశ
తాంగనామముల్ మునికోల ♦ యారెకోల
ముల్లుకో లనఁ దోత్రంబు ♦ మొనయు సాంబ. 45

టీ. విలు, విల్లు, సింగాణి, విల్, సింగిణి - ౫ ధనుస్సు. కొప్పు, కొప్పు-౨ వింటికొన. అకోరి, అంపఱ, నారసము (ప్ర. నారాచము.), అమ్ము, తీరు, ములికి, సరము, కోల, చిలుకు, తూపు-౧౦ బాణము. మైమర్వు. రూ. మైమఱువు, కవను, జోడు, దగలా, జిరాయి, బొందళము, దుప్పటము, చిలుకత్తు, బందు - ౧౦ కవచము. అరదము (ప్ర. రథము.), తేరు-౨ రథము. హొయలుబండి, కొల్లారుబండి. రూ. కొలారుబండి-౩ గోశతాంగము-గాడి. మునికోల, ఆరెకోల, ముల్లుకోల. రూ. ములుకోల - ౪ తోత్రము-పసులనుదోలెడు సాధనవిశేషము.

సీ. దీవట్లు పంజులు ♦ దివ్వటీల్ దివటీలు
దివియ లనం గర ♦ దీపిక లగు
నొగ కాఁడి మ్రాఁకనఁ ♦ దగుఁ గూబరము కొన్కి
కొనుక నూడిదె ♦ కప్పు మనఁగఁ
గరము పేళ్లగు గద్దె ♦ గద్దియ యనఁగ సిం
హాసననామంబు ♦ లమరు గొటిజ
గొల్లెనయు గుడారు ♦ గూడార మనఁ దగుఁ
బటకుటీరము నొప్పి ♦ బాద యలఁత
తే. తెగులు తెవులు లన రోగాఖ్య ♦ లగును వెజ్జు
మందరి యనంగ వైద్యనా ♦ మంబు లెసఁగు
దండ చేరు సరము పేరు ♦ తావడంబు
సరి యనంగ హారనామముల్ ♦ పొరయు సాంబ. 46

టీ. దీవట్లు, పంజాలు, దివ్వటీలు, దివటీలు, దివియలు - ౫ చేతిదీపములు. నొగ, కొండిమ్రాఁను - ౨ కూబరము. కాన్క, కానుక. రూ. కానిక, కూడిదె, కప్పము - ౫ ఉపహారము. గద్దె, గద్దియ - ౨ సింహాసనము. గొటిజ, గొల్లెన. రూ. గొల్లియన, గుడారు, గుడారము - ౫ పటమంటపము. నొప్పి, బాధ (ప్ర. బాధ.), అలఁత, తెగులు, తెవులు - ౪ రోగము. వెజ్జు (ప్ర. వైద్యుఁడు.), మందరి - ౨ వైద్యుఁడు. దండ, చేరు, సరము, పేరు, తావడంబు. రూ. తావళంబు, సరి - ౭ హారము.

సీ. సోబె సిబ్బె మనఁ బ ✦ ల్చును గిలాసము కొంగు
చెఱఁగు చుంగన నొప్పుఁ ✦ జేలముతుద
నెయ్యి నే చము రన ✦ నెగడు నాజ్యము పేళ్లు
తైలాఖ్య యగు నూనె ✦ తలచము రన
దివ్వెచమురు నాముఁ ✦ దెము నాముదం బన
నేరండతైలాఖ్య ✦ లెసఁగుఁ గోపు
సారాయి యనఁ జెల్లు ✦ వారుణీనామముల్
తిలపిష్టమున కగుఁ ✦ దెలికపిండి
తే. గాన్గుపిండి యనంగఁ ద ✦ క్రంబు వెలయుఁ
జల్ల మజ్జిగ యన దధి ✦ నంజ్ఞ దనరుఁ
బెరుఁగు కలు పన గోరంట ✦ బెల్ల మచ్చు
నా గుడాభిఖ్య లగు జగ ✦ న్నాథ సాంబ. 47

టీ. సోబె, సిబ్బెము - ౨ కిలాసము-దేహముమీఁది యొకవిధమైన తెల్లనిమచ్చలు. కొంగు, చెఱఁగు, చుంగు - ౩ చీరయొక్క కొన. నెయ్యి. రూ. నేయి, నే, చమురు - ౩ ఆజ్యము. నూనె, తలచమురు - ౨ తైలము-నూగులనూనె. దివ్వెచమురు = దీపమునకైనచమురు, ఆమిదెము, ఆముదము-౩ ఏరండతైలము. కోపు, సారాయి-౨ కల్లు. తెలికపిండి, గాన్గుపిండి.

రూ. గానుగుపిండి - ౨ తిలపిష్టము. చల్ల, మజ్జిగ - ౨ తక్రము. పెరుఁగు, కలుపు- ౨ దధి. గోరంటు, బెల్లము, అచ్చు - ౩ గుడము.

సీ. ఒడమెలు సొమ్ములు • తొడవు లనఁగఁ జెల్లు
  భూషణాఖ్యలు విత్త•మునకు రూక
ధనము రొక్క మనంగఁ • దనరు మేలుతరంబు
  మేల్బంతి కన్నాకు • మీసరంబు
తలకట్టు నాఁగ భా•సిలు శ్రేష్ఠనామంబు
  లనవుడు నాఁగ నా • ననఁగ నావు
డనఁగఁ జెల్లు ననంగ • ననెడి పేరులకు విం
  జామరము లన విం•జామర లన
తే. జమిడిపీచోపు లనఁ జామ•రముల కౌ న
వాతు కల్కండ చక్కెర • పంచదార
కండచక్కెర మేల్పుల•కండ మనఁగ
శర్కరాభిఖ్య లగుశై ల•చావ సాంబ. 48

టీ. ఒడమెలు (ఇదిద్రావిడము.), సొమ్ములు, తొడవులు - ౩ భూషణములు. రూక, ధనము(ఇది తత్సమమాగాన నిది యిచ్చటఁ జేర్చుట విచార్యము.), రొక్కము (ప్ర. రుక్మము.)- ౩ విత్తము. మేలుతరంబు, మేల్బంతి, కన్నాకు, మీసరము, తలకట్టు- ౫ శ్రేష్ఠములనుట. అనవుడున్, నాఁగన్, నాన్, అనఁగన్, నావుడున్, (ఇవి యనుధాతువు నానంతర్యార్థకతుమున్నర్థకములు.) - ౫ చెప్పఁగాననుట. వింజామరములు, వింజామరలు, జమిడిపీచోపులు-౩ చామరములు. నవాతు, కల్కండ, చక్కెర, పంచదార, కండచక్కెర, మేలువులకండము - ౬ పంచదార-శర్కర.

సీ. నైరమము తోడెము • సన్న మన్నవ జిల్కు
  వలిపెము చిటు లేఁత • కొలఁది యుల్లఁతి

యసదు లేజీబన • నమరు స్వల్పమునకుఁ
బెను గొప్ప బలు పేరు • పెద్ద దొడ్డ
గన మన నధికాఖ్య • లొనరుఁ దోరము హొమ్ము
గమక మొమ్మనఁగ స్థూ•లమును జెలంగు
డస్సెఁ గుందె ముడింగె • దాఁకె నుబ్బడఁగెను
మ్రగ్గెఁ గ్రుంగెను డొంకె • సగ్గె స్రుక్కెఁ
తే. దగ్గె నన క్షీణదశ కగు • డబ్బు బద్దు
పొల్లు దబ్బఱ తాటోటు • బొంకు తవలి
కల్ల జూ దన ననృతంబు•పేళ్లు వెలయు
నిలుకడ యనంగ నిరతాఖ్య • నెగడు సాంబ. 49

టీ. సైకము, తోడెము, సన్నము, అన్నువ, జిల్గు, వలిపెము, చిఱు, కొంత, కొలఁది, అలఁతి, అసదు, లేజీబు–౧౨ స్వల్పమనుట. పెను, గొప్ప, బలు, పేరు, పెద్ద, దొడ్డ, గనము – ౭ ఎక్కువయైనది. తోరము, హొమ్ము, గమకము, ఒమ్ము – ౪ స్థూలమైనది. డస్సెన్, కుందెన్, ముడింగెన్, తాఁకెను, ఉబ్బడఁగెను, మ్రగ్గెన్, క్రుంగెన్, డొంకెన్, సగ్గెన్, స్రుక్కెన్, తగ్గెను–౧౧ క్షీణదశనొందెను. డబ్బు, బద్దు, పొల్లు, దబ్బఱ. రూ. డబ్బర, తాటోటు. రూ. టాటోటు. బొంకు, తవలి. రూ. తవిలి, కల్ల, జూదు–౧౨ నిజముకానిది. నిలుకడ–నిరతము.

సీ. ఎంచె గణుతిచేసె • నెన్నికనిడె నెన్న
ననఁగ గణించుట • కమరుఁ దాల్మి
సైరణ యోర్పన • శాంతతపేళ్లగు
నెమ్మి నెమ్మది హాయి • నిమ్మళంబు
నాఁగ నిరాతంక•నామము లగు వెడ
యలయిక బడలిక • యలవు నేద

యనఁగ శ్రమాఖ్య లా ♦ నగ్గలం బాయెను
మేరతప్పెను మట్టు♦మీఱె మించె
తే. వెక్కసం బయ్యె నుఱవయ్యెఁ ♦ గ్రిక్కిఱిసెను
ననఁగ నుత్కృష్ట మనుట కా ♦ నావరించె
నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె ♦ నిగిడె ననఁగ
వ్యాప్త మయ్యె ననెడి పేళ్ళ ♦ కలరు సాంబ. 50

టీ. ఎంచెక్, గణుతిచేసెక్, ఎన్నికనిడెక్, ఎన్నెక్ - ౪ లెక్కపెట్టెను. తాల్మి. రూ. తాలిమి, సైరణ. రూ. సయిరణ, ఓర్పు. రూ. ఓరుపు-౬ క్షాంతత. నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ+మది), హాయి, నిమ్మళము - ౫ నిర్భయము. వెడ, అలయిక, బడలిక, అలపు, నేద - ౫ శ్రమము. అగ్గలం బాయెను, మేరతప్పెను, మట్టుమీఱెను, మించెను, వెక్కసమయ్యెను, ఉఱవయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను-౭ సాంద్రమయ్యెను. ఆవరించెను, నిండెను, నెగడెను, వెలసెను, పర్వెను, నిగిడెను - ౬ వ్యాపించెను.

సీ. అఁనడి యూడిక ♦ యూఱడి నడి ఱట్టు
నగడు దూఱ జన నింద ♦ కమరు మాల్మి
యలవాటు వాడుక ♦ యలవడు టనఁ బొల్చుఁ
బరిచయాభిఖ్యలు ♦ పన్నిదంబు
పందెము జూద మ♦నం దగు ద్యూతంబు
నిబ్బది నిక్కము ♦ నిలువరంబు
నిజము నిక్కువ మన ♦ నెగడు సత్యము పేళ్లు
గోర్వంక నెలకూన ♦ గోటినాటు
తే. నా నఖక్షత మగును దం♦తక్షతములు
కెరలు పలునొక్కు వాతెఱ♦కెంపు పెదవి

గంటి కెమ్మోవిగుఱి యనఁ ♦ గౌఁగిలి యనఁ
గవుఁగి లనఁగ నాలింగనా♦ఖ్య లగు సాంబ. 51

టీ. అవసడి, అడిక, అఱడి, సడి, అట్టు, అగడు, దూఱు-౭ నింద. మాల్మి. రూ. మాలిమి, అలవాటు, వాడుక, అలవడుట - ౪ అభ్యాసము. పన్నిదము, పందెము, జూదము. (ప్ర. ద్యూతము.)-౩ ద్యూతము. నిబ్బది, నిక్కము, నిలువరంబు, నిజము, నిక్కువము-౫ సత్యము. గోర్వంక. రూ. గోరువంక, నెలకూన, గోటిసాటు - ౪ నఖక్షతము. పలునొక్కు, వాతెఱకెంపు, పెదవిగంటి, కెమ్మోవిగుఱి - ౪ దంతక్షతము- సురతసమయమం దలిదంతములకాటు. కౌఁగిలి, కవుఁగిలి - ౨ అలింగనము చేసికొనుట.

సీ. నాగకేసరులు చె♦న్నంగులు కురువులు
భోజనప్రియములు ♦ రాజనములు
గన్నేరు లిప్పపూల్ ♦ గంగాజలంబులు
మట్టకారులు పూల♦మంజరీలు
పెద్దవంకలు పాల♦వెల్లులు ముత్తెపు
సరులు సంబావులు ♦ చంద్రవంక
లేనుఁగుకొమ్ములు ♦ మానికములు వన్నె
పూలు సీతాభోగ♦ము లన శాలి

తే. ధాన్య మెనఁగును దూము ముం♦త ముకునంబు
బల్ల కుంచ నసోల తూ♦వ్వ పడి యడ్డ
గరిసె పుట్టి సెలగ మెడా ♦ కల మనంగ
ధాన్యములు గొల్చుపాసికిఁ ♦ దగును సాంబ. 52

టీ. నాగకేసరులు, చెన్నంగులు, కురువులు, భోజనప్రియములు, రాజనములు, గన్నేరులు, ఇప్పపూలు, గంగాజలంబులు, మట్టకారులు, పూలమంజరీలు, పెద్దవంకలు, పాలవెల్లులు, ముత్తెపుసరులు, సంబావులు, చంద్రవం

కలు, ఏనుఁగుకొమ్ములు, మానికములు, పన్నెపూలు, సీతాభోగములు – ౧౮ ధాన్యభేదములు. తూము, మంత, ముకుసంబు, బల్లి, కుంచము, సోల, తవ్వ, పడి, అడ్డ, గరిసె, పుట్టి, సెలగ, మెడా, కలము-ఈ ౧౪ను ధాన్యములను గొల్చుమానములు-సాధనములు.

క. ఇమ్మనుజవర్గుఁ జేసితి
సమ్మదమున దీని వినినఁ ♦ జనులు భళా చో
క్కమ్మనఁగా నెంతయు నన
ఘమ్మనఁగా మహిని వెలయుఁ ♦ గావుత సాంబా. 53

తా. సంతసముతో దీనిని వినినమనుజులు బళె యిది లెస్సగానున్నది యనునట్లు ఈమానవవర్గును పైఁజెప్పిన తెలుఁగునఁ జేసితిని. ఓసాంబమూర్తీ! యీవర్గకమ్మని పుడమి వెలయునుగాక.

మానవవర్గు సమాప్తము.

స్థావరవర్గు.

క. శ్రీవరదాయక పాయక
దేవరనామాంకితముగఁ ♦ దేటపఱచెదన్
స్థావరవర్గును గవితా
భావరసజ్ఞు లెద మెచ్చఁ ♦ బశుపతి సాంబా. 54

తా. సంపద్యుక్తుఁడవయిన యోవరదాతా! పశుపతీ! సాంబమూర్తీ! కవిత్వభావరసజ్ఞు లగుకవులు మనసునందు మెచ్చునట్లు, స్థావరవర్గును తమపేర నంకితముచేసి చెప్పుచున్నాను. అవధరింపుము.

సీ. ఇలతాల్పు గట్టు గుబ్బలి కొండ మల తిప్ప
యన శైలనామంబు ♦ లమరు మంచు

టిలతాల్పు వడఁకుగు♦బ్బలి దుగ్గికన్నయ్య
గట్లరాయఁడు వేసి♦కంటిమామ
చలికొండ వలిమల ♦ పులుచూలితాత నా
హిమగిరినామంబు ♦ లెసఁగుఁ బసిఁడి
గట్టు వేల్పులమన్కి♦పట్టు క్రొన్నెలదారి
సింగిణి యన మేరు♦శిఖరి వొల్పు
తే. విసపుమేఁతరి బలుటెంకి ♦ వెండికొండ
తెలిమల యనంగ రజతాద్రి ♦ తేజరిల్లు
బటువుమల తుదగట్టనఁ ♦ బరఁగుఁ జక్ర
వాళగిరిపేళ్లు త్రిభువన♦వంద్య సాంబ. 55

టీ. ఇలతాల్పు=భూమిని మోసియునది, గట్టు, గుబ్బలి, కొండ, మల, తిప్ప - ౬ పర్వతము. మంచుటిలతాల్పు (మంచు+ఇలతాల్పు-టుగాగమము)=హిమవంతమగు పర్వతము, వడఁకుగుబ్బలి=చలిగలపర్వతము, దుగ్గికన్నయ్య=పార్వతికిఁ దండ్రి, గట్లరాయఁడు=పర్వతములకు రాజు, వేసికంటిమామ=శివునికిమామ, చలికొండ=చల్లనిపర్వతము, వలిమల=మంచుగలపర్వతము, పులుచూలితాత=రెల్లునందుఁబుట్టిన కుమారస్వామికిఁదల్లితండ్రి-మాతామహుఁడు - ౮ హిమవత్పర్వతము. పసిఁడిగట్టు = బంగారుపర్వతము, వేల్పులమన్కిపట్టు = దేవతలకు వాసస్థానము, క్రొన్నెలదారిసింగిణి=బాలచంద్రుని శిరమ్మునఁదాల్చినవానికి-చంద్రమౌళీశ్వరునికిఁ త్రిపురసంహారమున విల్లురూపుధరించినది - ౩ మేరుపర్వతము. విసపుమేఁతరి బలుటెంకి=హాలాహలమును భక్షించినశివునికి ముఖ్యస్థానము, వెండికొండ = వెండివన్నెగల పర్వతము, తెలిమల = తెల్లనిపర్వతము - ౩ కైలాసపర్వతము. బటువుమల=గుండ్రనిపర్వతము, తుదగట్టు = కడపటికొండ - ౨ చక్రవాళపర్వతము.

సీ. కవ్వపుమల తరిగట్టన మందరం
బడరుఁ దూరుపుమల పొడుపుఁదిప్ప
మొదటికొండ యనంగ నుదయాచలం బొప్పు
బడమటిమల గ్రుంకుపుడమితాల్పు
నాస్తగిరి కగు తాయి తా కల్లన
బ్రస్తరాఖ్య దలిర్పుఁ బల్లె యూరు
కుప్పం బనఁగ గ్రామ మొప్పును బ్రోలు వీ
డనఁ బట్టణము పేరు లలరుచుండు
తే. నిరవు సెంకి యునికి యిక్క యిల్లు గీము
మనికిపట్టు బిడారు కొంప యిలు నెలవు
నట్టు తావన మందిరనామము లగు
శంబరాహితమ కభిదాడంబ సాంబ. 6

టీ. కవ్వపుమల=దేవతలకుఁ గవ్వమైనకొండ, తరిగట్టు=క్షీరసముద్రమును జిలికినకొండ – ౧ మందరపర్వతము. తూరుపుమల=తూర్పుదిశనుండు కొండ, పొడుపుఁదిప్ప=సూర్యుఁ డుదయించుకొండ, మొదటికొండ=తూర్పునసుండు కొండ–౩ ఉదయపర్వతము. పడమటిమల = పడమటిదిశనుండెడి కొండ, గ్రుంకుపుడమితాల్పు=సూర్యుఁ డస్తమించెడి భూధరము– ౨ అస్తమానపర్వతము. తాయి, తా, కల్లు–౩ శిల. పల్లె. రూ. పల్లియ, ఊరు, కుప్పము – ౩ గ్రామము. ప్రోలు, వీడు–౨ పత్తనము. ఇరవు, సెంకి, ఉనికి, ఇక్క, ఇల్లు, గీము (ప్ర. గృహము.), మనికి, పట్టు, బిడారు, కొంప, ఇలు, నెలవు, నట్టు, తావు (అన్యదేశ్యము), రూ. తావు – ౧౫ నివాసము.

సీ. సెంకాయచెట్టన చేమ్రాను నారిక
డం బన నారికేళంబు దనరుఁ

దా డనఁ దాళ మా ♦ దాళిమ్మ దానిమ్మ
యన దాడిమియుఁ బొన్న ♦ పొన యనంగఁ
బున్నాగముఁ దనర్చు ♦ గన్నేరు గన్నెరు
నాఁగను గరవీర ♦ నామము లగు
రేఁగు రే నన బద ♦ రికిఁ జెల్లు మారేడు
బిలువ మనఁ దనర్చు ♦ బిల్వమునకు
తే. జమ్మి జం బన శమి యగుఁ ♦ జంపకంబు
దనరు సంపెఁగ సంపఁగె ♦ యనఁగ నెల్లి
యుసిరి యుసిరిక యన ధాత్రి ♦ కొప్పు రాగి
యనఁగ రా వన నశ్వత్థ ♦ మొనరు సాంబ. 57

టీ. టెంకాయచెట్టు. రూ. తెంకాయచెట్టు, టేమ్రాను. రూ. తేమ్రాను, నారికడంబు- ౩ నారికేళవృక్షము. తాడు - ౧ తాటిచెట్టు. దాళిమ్మ-దానిమ్మ - ౨ దాడిమీవృక్షము. పొన్న, పొన - ౨ పున్నాగవృక్షము. గన్నేరు, గన్నెరు-౨ కరవీరవృక్షము - కస్తూరిపట్టెచెట్టు. రేఁగు, రేన- ౨ బదరీవృక్షము. మారేడు, బిలువము-౨ బిల్వవృక్షము. జమ్మి, జంబు- ౨ శమీవృక్షము. సంపెఁగ, సంపఁగె. రూ. సంపఁగి - ౨ చంపకవృక్షము. నెల్లి, ఉసిరి, ఉసిరిక - ౩ ఆమలకవృక్షము. రాగి, రావి - ౨ అశ్వత్థవృక్షము.

సీ. అత్తి మేడి యనంగ ♦ నౌదుంబరం బొప్పు
మావి మామి డన నా ♦ మ్రము దనర్చు
వెలఁగ వెలంగ నా ♦ వెలయుఁ గపిత్థంబు
మల్లె మల్లియ నాఁగ ♦ మల్లిక యగు
జాజి జాది యనంగ ♦ జాతి యగు నేరేడు
నేరెడు న్నా జంబు ♦ నెగడుచుండు

పాదిరి కలిగొట్టు ♦ నాఁ దగుఁ బాటలి
 పొగడ పొవడ యన నొ♦ప్పును వకుళము
తే. మ్రాఁకు మ్రాను చెట్టనఁగ ద్రు♦మంబు చెలఁగు
 తీఁగ తీఁగియు లతకూన ♦ తీఁగె యనఁగఁ
 దనరు లతపేరు పూవులు ♦ ననలు విరులు
 పువ్వు లలరులు నా సుమం♦బు లగు సాంబ. 58

టీ. అత్తి, మేడి - ౨ అత్తిచెట్టు. మావి, మామిడి-౨ చూతవృక్షము. వెలఁగ, వెలంగ - ౨ కపిత్థవృక్షము. మల్లియ, మల్లె- ౨ మల్లెతీఁగ. జాజి, జాది - ౨ జాతీలత. నేరేడు, నేరెడు - ౨ జంబూవృక్షము. పాదిరి, కలిగొట్టు - ౨ పాటలీవృక్షము. పొగడ, పొవడ - ౨ వకుళవృక్షము. మ్రాఁకు, మ్రాను, చెట్టు-౩ వృక్షసామాన్యము. తీఁగ. రూ. తీవ, తీఁగియ. రూ. తీవియ, లతకూన (ఇది మిశ్రపదము.), తీఁగె. రూ. తీవె - ౭ లత. పూవులు. రూ. పూలు, ననలు, విరులు, పువ్వులు. రూ. పువులు, అలరులు-౭ పుష్పములు.

సీ. మొలక మోటిక మోసు ♦ మోక మొలక యన
 నంకురనామంబు ♦ లలరు నిగురు
 తలిరు చిగురు నాఁగఁ ♦ దగుఁ బల్లవాఖ్యలు
 కొన తుద యన నగ్ర♦మునకుఁ బొల్చుఁ
 బొఱ తొలి తొఱ్ఱ నాఁ ♦ దరుకోటరం బొప్పుఁ
 దమ్మి తామర నఁ గం♦జమ్ము పరఁగుఁ
 దొగ తొవ కలు వనఁ ♦ దగు నుత్పలమునకుఁ
 దట్టంబు జొంపంబు ♦ తఱుచు జీబు
తే. గుమురు తంపర యన నిబి♦డము దనర్చు
 మొగడ మొగ్గ యనం దగు ♦ ముకుళమునకు

నిక్షుకాండంబునకుఁ బేరు ♦ లెసఁగు చెఱకు
కనులుగలమ్రాను తియ్యమ్రా ♦ నసఁగ సాంబ. 59

టీ. మొక్క, మొటిక, మోసు, మొక, మొలక - ౫ అంకురము. ఇగురు, తలిరు, చిగురు - ౩ పల్లవము. కొన, తుద - ౨ అగ్రము. తొఱ, తొఱి, తొఱ్ఱ - ౩ కోటరము-వృక్షమునందలి రంధ్రము. తమ్మి, తామర-౨ కమలము. తొగ, తొవ, కలువ. రూ. కల్వ-౩ ఉత్పలము. దట్టము, జొంపము, తఱచు, జీబు, గుమురు. రూ. గుబురు, తంపర - ౭ దట్టమైనది. మొగడ, మొగ్గ - ౨ ముకుళము. చెఱకు, కనులుగలమ్రాను - గణుపులుండునట్టివృక్షము, తియ్యమ్రాను - ౩ చెఱకుగడ.

సీ. తెలుపు తెల్లన తెల్ల ♦ తెలి వెల్ల వెలి యన
ధవళవర్ణ మెసంగుఁ ♦ దొవరు తొగరు
కెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ ♦ కెంపన రక్తవ
ర్ణ మగు నల్లన కటి ♦ నల్ల కప్పు
నలు పన నీలవ♦ర్ణము పొల్చుఁ జామనఁ
బసరుచా యన శ్యామ ♦ మెసఁగుచుండు
నళిది పసు పనంగ ♦ నగుఁ బీతవర్ణంబు
తేట నున్నన నున్న ♦ తెలివి నునుపు
తే. నిద్ద మన స్నిగ్ధత కెసంగు ♦ నిగ్గు డాలు
మినుకు మిన మించు నిగ తళ్కు ♦ మెఱుఁగు చికిలి
కళుకు జిగి రంగు మెఱ పనఁ ♦ బొలుచుఁ గాంతి
నొద్దు దరి గట్టునఁగఁ గూల ♦ మొనరు సాంబ. 60

టీ. తెలుపు, తెల్లన, తెల్ల, తెలి, వెల్ల, వెలి-౬ శుక్లవర్ణము. తొవరు, తొగరు, కెంజాయ (ప్ర. కెంపు+చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ, కెంపు-౬ రక్తవర్ణము. నల్లన, కటి, నల, కప్పు, నలుపు-౫ నీలవర్ణము. చామన, పసరు

ఛాయ - ౨ నలుపుతెలుపు గలిసినవర్ణము. అలిది, పసుపు - ౨ పీతవర్ణము. తేట, సన్నన, సన్న, తెలివి, నునుపు, నిద్దము (ప్ర.స్నిగ్ధము.)-౬ నిర్మలత్వము. నిగ్గు, డాలు, మిసుకు. రూ. మిసుకు, మిన, మించు, నిగ,తళుకు. రూ. తళుకు, మెఱుంగు, చికిలి, కళుకు, జిగి, రంగు, మెఱపు - ౧౫ కాంతి. ఒడ్డు, దరి, గట్టు - ౩ తీరము.

సీ. ఆణి చినుకుఁబూస • పాణి సుప్పాణి ము
త్తెము ము త్తియంబు ము•త్య మనఁ దనరు
మౌ క్తికాఖ్యలు కెంపు • మానికము రతన
మనఁగ మాణిక్యాహ్వ•యంబు లలరుఁ
బగడము పవడం బ•నఁగఁ విద్రుమము పొల్చుఁ
బక్కెరాయనిఱాయి • పచ్చ యనఁగ
మరకతము దలిర్చు • మగరాలు మూలఱా
లన వజ్రము లగుఁ బు•ల్లంటుఱాయి
తే. కప్పుఱాయి యనఁగ నీల • మొప్పుఁ బిల్లు
పూరి చిగిరింత యేట్రింత • పొనుఁగు గడ్డి
గఱిక పచ్చిక వెణుతురు • కసవు తుంగ
విడవలి యనఁ దృణాఖ్యలు • వెలయు సాంబ. 61

టీ. ఆణి, చినుకుఁబూస, పాణి, సుప్పాణి, ముత్తెము, ముత్తియము, ముత్యము - ౭ ముక్తాఫలము. కెంపు, మానికము, రతనము (ప్ర.రత్నము.)-౩ మాణిక్యము. పగడము, పవడము - ౨ ప్రవాళము. పక్కెరాయనిఱాయి, పచ్చ - ౨ మరకతమణి. మగఱాలు, మూలఱాలు-౨ వజ్రము లు. పుల్లంటుఱాయి, కప్పుఱాయి-౨ ఇంద్రనీలమణి. పిల్లు,పూరి, చిగిరింత, ఏట్రింత, పొనుఁగు, గడ్డి, గఱిక, పచ్చిక, వెణుతురు, కసవు (ప్ర. ఘాసము.), తుంగ, విడవలి - ౧౨ తృణభేదములు.

సీ. ఎల్లి చుట్టువు గొడుగు ♦ ఎండమఱువు వనంగ
ఛత్త్రంబు దనరు ధ్వ♦జంబుపేళ్లు
కెత్యము కెక్కెము ♦ కెక్కెయము సిడంబు
పడగ డాలనఁ జెల్లు ♦ నిడివి నిడుద
సోఁగ నిడుపు చాఁపు ♦ నాఁగ దీర్ఘమున కా
మఱుఁగు చాటోలము ♦ మఱువు వనంగ
దగుఁ బిధానాఖ్యలు ♦ జగతి జగిలె తిన్నె
యరుఁగు గన వేదిక ♦ కమరు నేల
తే. ఇల పుడమి మన్ను బువి పంట♦వలఁతి యనఁగ
ధరణి కగు విప్పు వెడలుపు ♦ విరివి పఱపు
వెడఁద యన విస్తరాఖ్యలు ♦ వెలయుఁ బైరు
పసి యనఁగ సస్యనామము ♦ లెనఁగు సాంబ. 62

టీ. ఎల్లి, చుట్టువు, గొడుగు, ఎండమఱువు (గు) – ౪ ఛత్త్రము. కెత్యము, కెక్కెము, కెక్కెయము, సిడము, పడగ (ప్ర. పతాక.), డాలు – ౬ ధ్వజము. నిడివి, నిడుద, సోఁగ, నిడుపు, చాఁపు – ౫ దీర్ఘమైనది. మఱుఁగు, చాటు, ఓలము, మఱువు – ౪ మూఁత. జగతి, జగిలె, తిన్నె, అరుఁగు – ౪ వేదిక – తిన్నె. నేల, ఇల, పుడమి (ప్ర. పృథివి.), మన్ను, బువి (ప్ర. భువి.), పంటవలంతి = పంటలిచ్చు వాఁడుది – ౬ భూమి. విప్పు, వెడలుపు. రూ. వెడల్పు, విరివి. రూ. విటివి, పఱపు, వెడఁద – ౫ వైశాల్యము. పైరు, పసి – ౨ సస్యము.

సీ. మోదు మొరడు మొద్దు ♦ మోటన స్థాణు వా
బొట్టియ కలుఁగు బొక్క ♦ బొందె లోయ
యన బిలాఖ్యలు చెల్లు ♦ నడుము బురద ఱొంపి
యన లనఁ బంకాఖ్య ♦ లెనఁగు మడుఁగు

మడు వన హ్రద మొప్పఁ ♦ బోడ వన నున్నతం
బగు గోడ యనఁగఁ గు♦డ్యంబు పొల్చు
సోరణగండ్లన ♦ మీటు గవాక్షము
మాడుగుల్ మిద్దెలు ♦ మచ్చు లనఁగ
తే. దారునిర్మితగృహము లౌఁ ♦ దరకసంబు
బత్తళిక పాది దోన యనఁ ♦ బరఁగుఁ దూణి
పెట్టె మందసమును బెట్టె ♦ పెట్టియ యనఁ
బేటికాభిఖ్య లగు గుణ♦పేటి సాంబ. 63

టీ. మోడు, మొరడు, మొద్దు, మోటు-౪ స్థాణువు-కొమ్మలు లేని చెట్టు. బొఱియ, కలుఁగు, బొక్క, బొంద, లోయ-౫ బిలము. అడుసు, బురద, అొంపి, అసలు - ౪ పంకము. మడుఁగు, మడువు- ౨ హ్రదము. పొడవు - ౧ ఉన్నతము. గోడ - ౧ కుడ్యము. సోరణగండ్లు - ౧ గవాక్షము. మాడుగులు, మిద్దెలు, మచ్చులు-౩ కొయ్యతోఁ గట్టినయిండ్లు. తరకసము, బత్తళిక, పాది, దోన - ౪ అమ్ములపొది. పెట్టె, మందసము, పెట్టె, పెట్టియ - ౪ పేటిక.

సీ. ఎన జోడు మాదిరి ♦ యీడు పురుడు మాద్రి
సాటి పాటి తరంబు ♦ దీటు దినుసు
సరి యుద్ది ప్రతిదిన్సు ♦ సవతు పోలిక దొర
జతి యనఁగా సదృ♦శమున కెనఁగుఁ
బల్లకిపల్లకీ ♦ పాలకి పాల్కి నాఁ
బల్యంకికాఖ్యలు ♦ పరఁగు లాలి
యుయ్యాల యుయ్యేల ♦ యూయెల తొట్ల జో
ల యనంగ డోలికా♦హ్వయము లెనఁగుఁ

తే. గంకటియు మంచ మనఁ జెల్లు ♦ ఖట్వమునకుఁ
బీఁట పలక యనఁగ నొప్పుఁ ♦ బీఠమునకు
బరణియుఁ గరాట మను పేళ్లు ♦ భరణి కమరు
నిచ్చెన యనంగ నిశ్శ్రేణి ♦ నెగడు సాంబ. 64

టీ. ఎన, జోడు, మాదిరి, ఈడు, పురుడు, మాద్రి, సాటి, పాటి, తరము, దీటు, దినుసు, సరి, ఉద్ది, ప్రతి, దిస్సు, సవతు, పోలిక, దొర, జత-౧౯ సమానములనుట. పల్లకి, పల్లకీ, పాలకి, పాల్కి - ౪ పల్లకి. లాలి, ఉయ్యాల. రూ. ఊయాల - ఊయల-ఉయ్యేల. రూ. ఉయ్యేల-ఊయేల-ఊయొల-ఉయొల, తొట్ల, జోల - ౧౧ డోలిక. కంకటి, మంచము - ౨ ఖట్వము. పీఁట, పలక-౨ ఆసనము. బరణి, కరాటము- ౨ కాటుకభరణి. నిచ్చెన - ౧ నిశ్శ్రేణి - ఎక్కు సాధనము.

సీ. ఉలి యుక్కను మనఁగ ♦ నొనరు నయస్సంజ్ఞ
చెంబు రాగి యనఁ దా ♦ మ్రం బెసంగు
దగరము కరుగు డ ♦ నఁగ సీసము రహించు
కాంస్యంబు వర్తిల్లుఁ ♦ గంచనంగఁ
త్రపువాను మమరుఁ బి ♦ త్తళి యిత్తళి యనంగఁ
గుండలు చట్లు మూఁ ♦ కుళ్లు బుడ్లు
కడవలు బానలు ♦ పిడతల్ వెనళ్లన
భాండముల్ తగు నాఁచు ♦ పాఁచి యనఁగ
తే. శైవలం బగు నూతులు ♦ బావు లనఁగ
నెలయుఁ గూపంబులకు గుంట ♦ కొలను కొలఁకు
తిరుకొళం బన సరసికిఁ ♦ బరఁగు వాఁక
యేఱు వంక వాఁ గనఁ బేరు ♦ లెసఁగు సాంబ. 65

టీ. ఉలి, ఉక్కు, ఇనుము - ౩ అయము- లోహము. చెంబు (ఇది ద్రావిడము.), రాగి - ౨ తామ్రమనులోహము. తగరము, కరుగుడు - ౨ సీసము. కంచు - ౧ కాంస్యము. పిత్తళి, ఇత్తళి. రూ. ఇత్తడి - ౩ త్రపువనులోహము. * కుండ, చట్టి, మూఁకుడు, బుడ్డి, కడవ, బాన, పిడత, వెసరు - ౮ మంటికుండలలో భేదములు. నాఁచు, పాఁచి - ౨ శైవాలము - పాఁచితీఁగ. నూయి, బావి - ౨ బావి. గుంట, కొలను, కొలఁకు, తిరు కొళము (ఇది ద్రావిడపదము.) - ౪ సరస్సు. వాఁక, ఏఱు, వంక, వాఁగు - ౪ నది.

సీ. మీల్ మీలు చేఁపలు ♦ మీనులు తెఱగంట్లు
మచ్ఛము లనఁ జెల్లు ♦ మత్స్యములకుఁ
దాఁబేలు తామేలు ♦ నాఁ బొల్చుఁ గూర్మము
నెం డ్రెం డ్రకా యన ♦ నెసఁగుఁ గర్కి
యోడ కల మనంగ ♦ నోనరు నావకు వాన
జడి ముసు రనఁగ వ♦ర్షమున కలరు
వానఱాల్ వడగండ్లు ♦ నా నొప్పుఁ గరకలు
నిసు మన నిసు కన ♦ నిసు వనంగ
తే. మెఱయు సైకతనామముల్ ♦ కురుజు తేనె
పుట్ట తేనియ పెర తేనె ♦ పువ్వుఁ దేనె

* కుండ=సాధారణపాత్రము. చట్టి=నోరువెడల్పుగానుండు గిన్నె వంటిపాత్రము. మూఁకుడు=మూఁతపెట్టెడిపాత్రము, బుడ్డి=నోరుసన్నగను బొడువుగాను నుండు పాత్రము. కడవ=నీళ్లు మొదలగునవి తోఁడుబిందె. బాన=నోరు చిన్నదిగను కడుపు పెద్దదిగాను నుండుకుండ. పిడత=చిన్నగిండి చెంబువంటి పాత్ర. వెసరు=వండుటకుఁ దగినపాత్ర.

జుంటితేనియ యనఁ దగు ♦ మధురసంబు
శంబధరనుతసుగుణక♦దంబ సాంబ. 66

టీ. మీను (దీనికి బహువచనము మీలు, మీల్, మీనులు), చేఁప, తెఱగన్ను, మచ్చెము (ప్ర. మత్స్యము.) - ౪ మత్స్యము. తాఁబేలు, తామేలు - ౨ కూర్మము. ఎండ్రి, ఎండ్రకాయ - ౨ కర్కాటకము. ఓడ, కలము - ౨ నావ. వాన, జడి, ముసురు-౩ వర్షము. వానఱాలు, వడగండ్లు- ౨ వర్షోపలములు. ఇసుము, ఇసువు, ఇసుక - ౩ సికత. కసుజుతేనె, పుట్టతేనె, పెరతేనె, పువ్వుఁదేనె (పువ్వు + తేనె) = పుష్పములయందలి తేనె, జుంటితేనె - ౧౨ మకరందము.

సీ. జముకాణము తివాసి ♦ జంబుకాణ మనంగఁ
గంబళాఖ్యలగు బం♦గారు హొన్ను
జాళువా పుత్తడి ♦ మేలిమి బంగరు
పసిఁడి పొన్ను కడాని ♦ పైఁడి యుదిరి
యన సువర్ణము వొల్చు ♦ నపరంజి కుందనం
బనఁ దప్తకనక మౌఁ ♦ దునుక తునియ
పిమురువ చిదుర నాఁ ♦ జెలఁగు ఖండమునకుఁ
బాది ప్రోగు పామియఁ ♦ బ్రోవు తిట్ట
తే. కుప్ప యన రాశి కగు సజ్జ ♦ యుప్పరిగయు
మహాలు మేడ యనంగ హ♦ర్మ్యమగుఁ బ్రోవ
దారి తెన్ను తెరు వనఁ బ♦థంబు వెలయు
రవ రజం బన లవము పే♦ళ్లవును సాంబ. 67

టీ. జముకాణము, తివాసి, జంబుకాణము-౩ కంబళము. బంగారు, హొన్ను, జాళువా, పుత్తడి, మేలిమి, బంగరు, పసిఁడి, పొన్ను, కడాని, పైఁడి. రూ. పయిఁడి, ఉదిరి-౧౨ సువర్ణము. అపరంజి, కుందనము-౨ పుటము

కాసినబంగారము. తునుక, తునియ, చిదురుప, చిదుర - ౪ ఖండము. పొది, ప్రోగు, వామి, పోగ్రువు, తిట్ట, కుప్ప - ౬ రాశి. సజ్జ, ఉప్పరిగ, మహాలు (ఇది యన్యదేశ్యము.), మేడ-౪ హర్మ్యము. త్రోవ, దారి, తెన్ను, తెరువు-౪ మార్గము. రవ, రజము-౨ కొంచెము.

సీ. అడవి కాన యనంగ ♦ నటవికిఁ దగు హాసు
తోఁట సింగారపుఁ♦దోఁట నంద
వన మనంగను నుప♦వన మొప్పు నడబావి
డిగ్గియ దొరువన ♦ దీర్ఘికకుఁ దగుఁ
బవ్వళింపుబిడారు ♦ పడుకటి ల్లనఁ గేళి
గృహ మగు బోనపు♦టిల్లు వంట
యిల్లు సువారంపు♦టి ల్లనఁ బాకమం
దిరము రాజిలు దగ♦తీర్పు చల్ల
తే. పందిలి యనఁ జలిపంది ల♦నం దనర్చు
సలిలశాలాభిధలు నీరు♦చల్ల నీరు
మజ్జిగయు జలతక్ర నా♦మములు విసన
కఱ్ఱ వీవన యన వృంత♦క మగు సాంబ. ౬౩

టీ. అడవి (ప్ర. అటవి.), కాన (ప్ర. కానసము.)-౨ అరణ్యము. హాసుతోఁట, సింగారపుదోఁట, నందవనము - ౩ ఉద్యానము. నడబావి, డిగ్గియ. రూ. డిగ్గె, దొరువు - ౩ దిగుడుబావి. పవ్వళింపుబిడారు, పడకటిల్లు (పడక+ఇల్లు)-౨ శయనగృహము. బోనపుటిల్లు (బోనము+ఇల్లు)= అన్నము పాకముచేయునట్టి యిల్లు, వంటయిల్లు, సువారంపుటిల్లు (సువారము+ఇల్లు) = వంటకైనయిల్లు-౩ మహానసము-పాకశాల. దగతీర్పు, చల్లపందిలి, చలిపందిలి - ౩ పానీయశాల. నీరుచల్ల, నీరుమజ్జిగ - ౨ నీటితోఁగూడిన మజ్జిగ. విసనకఱ్ఱ, వీవన - ౨ తాళవృంతము.

క. భువి నీస్థావరవర్గము
నవరణ వ్రాసినను వినినఁ ♦ జదివిన యమ్మా
నవులను విద్యామతిశ్రీ
భవశాలులఁ గా నొనర్పు ♦ పశుపతి సాంబా. 69

తా. పుడమియందు ఈస్థావరవర్గము చక్కఁగా వ్రాసినవారును, వినిన వారును, చదివినవారును నీయనుగ్రహమువలన విద్య, మతి, కలిమియుఁ గలవా రగునట్లు చేయుము.

స్థావరవర్గ సమాప్తము.

తిర్యగ్వర్గ

క. శ్రీగౌరీపతి నీకృ
పా గౌరీతి రచియింతుఁ ♦ బటుకవితాధా
రాగతిఁ దిర్యగ్వర్గము
వేగము పొగిడించి ప్రోవ♦వే శ్రీసాంబా. 70

తా. కాంతియుతుఁడవయినఓగౌరీనాయకా! నీకంకితముగా చక్కని శైలిని దిట్టమైన కవిత్వధార మెఱయఁ దిర్యగ్వర్గము వేగిరముగా రచియించెదను, దానిని వేగిరముగాఁ గొనసాగించి కాపాడుము.

సీ. నెఱిసరి సింగఁబు ♦ తెఱమొగము మెకంబు
మెకములదొర జడ♦మెకము బొబ్బ
మెకము వెడఁదనోటి♦మెకము గుబ్బలివట్టి
గుజ్జు మేనుంగుల♦గొంగ యనఁగఁ
జెలఁగు సింహము పేళ్లు ♦ పులి చాఱలమెకంబు
తెరువుగాఁపరి పసి♦తిండిపోతు

ముచ్చన్నెమెక మనఁ ♦ బొలుపొందు వ్యాఘ్రంబు
వావురము పటాణి ♦ వారువంబు
తే. జక్కి మావు గుఱ్ఱము తేజి ♦ యెక్కిరింత
తత్తడి రవాలు నడగఁడు ♦ కత్తలాని
తురికి బాబా యనఁగ నొప్పుఁ ♦ దురగమునకుఁ
గొమ్మనఁగఁ దనరారు శృం♦గమ్ము సాంబ. 71

టీ. సెలసరి=శౌర్యముగలది, సింగము (త్ర. సింహము.), తెలిమొగము మెకము=విరివిమోముగల మృగము, మెకముదొర=మృగరాజు, జడ మెకము=కేసరములుగలది, బొబ్బమెకము = గొప్పనాదముచేయుమృగము, వెడఁదనోటిమెకము=విశాలముఖము గల మృగము, గుబ్బలిపట్టిగుఱ్ఱము=పర్వతపుత్త్రికి (పార్వతికి) వాహనము, ఏనుఁగులగొంగ = గజశత్రువు-౯సింహము. పులి, చారలమెకము=గీఁతలుగలమృగము, తెరువుగాఁపరి=మార్గమునఁ గాచియుండునది, పసితిండిపోతు = పసులను భక్షించునది, ముచ్చన్నెమెకము=మూఁడువర్ణములు (నలుపు, తెలుపు, పసుపు) గలమృగము-౫వ్యాఘ్రము. వావురము, పటాణి, వారువము. రూ. వార్వము, జక్కి, మావు, గుఱ్ఱము, తేజి. రూ. తేజీ, ఎక్కిరింత. రూ. ఎకిరింత, తత్తడి, రవాలు, నడగఁడు, కత్తలాని. రూ. కత్తళఁడు, తురికి, బాబా - ౧౭ అశ్వము, కొమ్ము-౧ శృంగము.

సీ. సిబ్బెమేనిమెకంబు ♦ గబ్బుచెంపమెకంబు
గొప్పయజ్జమెక మె♦కన్నుఁడు మెకంబు
గొరు చెయ్యిగలమె♦కము రెండుత్రాగు డే
నుఁగు వలుగొమ్ములు ♦ దగినమెకము
హత్తి బత్తులమెకం ♦ బన దంతిపేళ్ళగుఁ
బుట్టకూటిమెకంబు ♦ బొచ్చుమెకము

వెనుచూపుమెక మెల్గు ♦ వెలినోటిమెక మన
భల్లూకనామముల్ ♦ పరఁగు గొరిజ
తే. గొరిసె యన ఖుర మమరును ♦ గో రనంగ
నఖము తగు జోడనలు రవ♦నడలు నడ్డ
వేడెములు పర్వు లనఁ జుట్టు♦వేడెము లనఁ
బంచధారలనామముల్ ♦ పరఁగు సాంబ. 72

టీ. నిబ్బమేనిమెకము=పొడలుగలమేనితోఁగూడినమృగము, గబ్బచెంపమెకము=మదగంధముగలమృగము, గొప్పయజ్జమెకము=పెద్ద పాదములుగల మృగము, ఎక్కుడుమెకము=రాజులెక్కెడిమృగము, గారు, చెయ్యిగలమెకము=తొండముగలమృగము, రెండుత్రాగుడు=రెండుమాఱులుత్రాగునది-ద్విపము, ఏనుఁగు. రూ. ఏనిక, పలుగొమ్ములు దగినమెకము=పండ్లే కొమ్ములుగాఁగల మృగము, హత్తి (ప్ర. హస్తి.), బత్తలమెకము=గొప్పతలగలమృగము-౧౩ గజము. పుట్టకూటిమెకము=పుట్టకూటిని (చీమగుబ్బిళ్లతోఁగూడిన పుట్టమంటిని) దినుమృగము, బొచ్చుమెకము=ఒడలినిండుగ వెండ్రుకలుగల మృగము, వెనుకచూపుమెకము, ఎల్గు, వెలినోటిమెకము-౫ ఎలుఁగుగొడ్డు. గొరిజ, గొరిసె-౨ గిట్ట-ఖురము. గోరు=నఖము. జోడనలు=ధౌరితకములు, రవనడలు=అస్కందితములు, అడ్డవేడెములు=రేచితము, పర్వులు=ప్లుతములు, చుట్టువేడెములు=వల్గితములు-౫ గుఱ్ఱముయొక్క నడక భేదములు.

సీ. పసి గిడ్డి మొద వావు ♦ పసరము తొడు కనఁ
బసువుపే ళ్ళగు గిబ్బ ♦ బసవఁ డాల
పోతు నాఁబోతు మూఁ♦పురము దా ల్పెద్దు మఱి
క్కంటిమా వన వృషా♦ఖ్యలు దనర్చుఁ
గోడె గిత్త యనంగఁ ♦ గొఱలు నుక్షాఖ్యలు
క్రేపు పడ్డయు దూడ ♦ లేఁగ పెయ్య

యన వత్సనామంబు ♦ లలరును నెనుపెంటి
బఱ్ఱె నా మహిషికిఁ ♦ బరఁగు దుంత
తే. దున్నపో తన మహిష మౌ ♦ దొడ్లు తొఱ్ఱు
పట్టు లనఁగ గోస్థానముల్ ♦ పరఁగు మంద
కదుపు పదు వనఁ జెలఁగు గో ♦ గణము పాగ
లాయ మన నొప్పు వాజిశా ♦ లకును సాంబ. 73

టీ. పసి, గిడ్డి, మొదవు, ఆవు, పసరము, తొడుకు-౭ పశువు. గిబ్బ, బసవఁడు, ఆలపోతు, ఆఁబోతు, మూఁపురముదాల్పు, ఎద్దు, ముక్కంటివావు=శివునివాహనమైనది-౮ వృషభము. కోడె, గిత్త - ౨ చిన్నయెద్దు - ఉక్షము. క్రేపు, పడ్డ, దూడ, లేఁగ, పెయ్య - ౫ ఆవుదూడ - వత్సము. ఎనుపెంటి (ఎనుము+పెంటి), బఱ్ఱె-౨ మహిషి-గేదె. దుంత, దున్న, పోతు-౩ మహిషము. దొడ్డి, తొఱ్ఱుపట్టు - ౨ పసులకొట్టము. మంద, కదుపు, పదువు - ౩ ఆవులగుంపు. పాగ. పా. పాగా, లాయము-౨ అశ్వశాల.

సీ. సింగంబుగొంగ ద ♦ చ్చియడుగులమెక మ
నఁగ శరభాఖ్య లౌఁ ♦ దగరు జంట
మొగము వేలుపు తేజి ♦ పొట్టేలు గొఱియపో
తేడిక యన మేష ♦ మెనఁగు నిఱ్ఱి
నులికొమ్ముమెక మన ♦ వెలయుఁ గృష్ణమృగంబు
జింక లేడన మృగి ♦ చెలఁగుఁ బిల్లి
చీలి యనంగ మా ♦ ర్జాల మౌఁ గుందేలు
చెవులపో తనఁగ రం ♦ జిలు శశంబు
తే. నొంటె లొట్టిపిట్ట యనఁగ ♦ నుష్ట్రి మమరుఁ
గణితి కణఁ జనఁ దనరు గో ♦ కర్ణమృగము

పిక్కుమెక యెండ్రిమేఁతరి ♦ నక్క బుద్ధి
మెక మనఁగ జంబుకాఖ్యలు ♦ మెఱయు సాంబ. 74

టీ. సింగపుగొంగ=సింహమునకు విరోధి, దచ్చియడుగుల మెకము = ఎనిమిదికాళ్లమృగము-౧ శరభమృగము. తగరు, జంటమొగము తెలుపుతేజి= రెండుముఖములుగల తెల్పునకు(అగ్నికి)వాహనము, పొట్టేలు, గొఱియపోతు. రూ. గొఱ్ఱెపోతు, ఏడిక - ౫ మేషము. ఇఱ్ఱి, సులిగొమ్ము మెకము = మెలికలు దిరిగినకొమ్ములు గలమృగము - ౨ కృష్ణమృగము. జింక, లేడి. రూ. లేటి-౩ ఆఁడుజింక. పిల్లి, చీలి - ౨ మార్జాలము. కుందేలు, చెవులపోతు- ౨ శశము. ఒంటె. రూ. ఒంటియ, లొట్టిపిట్ట. రూ.। లొట్టిపిట-లొట్టిపిట్ట- లొటిపిట. పా. లొట్టియ-లొట్టె-లొట్టెసుఁగు-౯ ఉష్ట్రము. కణితి. రూ. కడితి, కణఁజా. రూ. కడఁజా-౪ గోకర్ణమృగము. పిక్కుమెకము=వంచన చేయుమృగము, ఎండ్రిమేఁతరి=ఎండ్రకాయలనుదినునది, నక్క, బుద్ధిమెకము-౪ జంబుకము.

సీ. కొమ్మవెంకిమెకంబు ♦ తిమ్మఁడు వెకిరింత
కోఁతి నాఁ గపిపేళ్లు ♦ కొఱలుచుండు
జల్లితోఁకమెకంబు ♦ సవరంపుమెక మనఁ
జమరికిం జనుఁ బంది ♦ చప్పరింత
కొమ్ముకాఁ డూటమె♦కమ్ము వేపులమిత్తి
ము స్త్రైలమేపరి ♦ మోటుమెకము
వాలుమెకంబు రో♦బంటరి యొంటరి
ముట్టెమెకము పీఁట♦వెట్టుమెకము
తే. ఏకలము గుర్గురిం తన ♦ నెసఁగు దంష్ట్రి
పోఁడమెకము దుప్పి యనఁ బొలు♦పడరు రామ
మృగము మనుఁబోతనఁగ ఋశ్య♦మృగము దనరు
బల్లి గౌళిస మునలికిఁ ♦ బరఁగు సాంబ. 75

టీ. కొమ్మచెంకిమెకము=చెట్లకొమ్మలె యునికిపట్టుగాఁగల మృగము-శాఖామృగము, తిమ్మఁడు, వెకిరింత=తన్నెచ్చరించువారిని వెక్కిరించునది, కోఁతి. రూ. క్రోఁతి -౫ వానరము. జల్లితోఁకమెకము=పలుచనివెండ్రుకలు తోఁకయందుఁగలమృగము, సవరంపుమెకము=సవరములైనమృగము- ౨ చమరమృగము. పంది, చప్పరింత = చప్పరించితినునది, కొమ్ముకాఁడు=కొమ్ముగలది, ఊటమెకము=దృఢమైనమృగము, వేపులమిత్తి=కుక్కల శత్రువు, ముస్తెలమేఁపరి=తుంగగడ్డలనుదినునది, మోటుమెకము = *మోటుపయోగింపఁబడుమృగము, వాలుమెకము=క్రూరమైనమృగము, రోఁబంటరి, ఒంటరి, మొట్టిమెకము=మొట్టిగలమృగము, పీఁటవెట్టుమెకము=పల్లము త్రవ్వికూర్చుండుమృగము, ఏకలము, గుర్గురింత=గుఱుగుఱు యని చప్పుడుచేయునది-౧౪ అడవిపంది - వరాహము. పొడమెకము, దుప్పి - ౨ రామమృగము. మనుఁబోతు - ౧ ఋశ్యమృగము. బల్లి, గౌళి - ౨ బల్లి.

సీ. తోఁడేలు గోఁతియుల • నూడన వృక మొప్పు
ముంగిస వెంట్రుప • ముంగి యనఁగ
బభ్రువు తగుఁ గొక్కు • పందికొక్కన మూషి
కకుఁ బొల్చు గాడిద • గాలి గాఁడు
చలువగుఱ్ఱము త్రేవు • జక్కి యన ఖరాఖ్య
లగు మొఱఁగుడు జాగి • లమ్ము కుక్క
వేపి నా శునకంబు • వెలయును దొండ యూ
సరవెల్లి యనఁ దగు • సరటమునకుఁ
తే. జిట్టెలుక యన బాలమూ • షికకుఁ బొల్చు
నుడుము తేళ్ళమేవరి యన • నొనరుచుండు

*మోటు-అనఁగా పందికెదుట మనుష్యాకారముగా నిలిపిన కపట మర్త్యము.

నవని గౌధేరనామధే • యములు మహిత
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ • సాంబమూర్తి. 76

టీ. తోఁడేలు, గొటియలనూడు=గొఱ్ఱెలకు శత్రువు—౨ వృకము. ముంగిస, వెంట్రువ, ముంగి – 3 నకులము. కొక్కు, పందికొక్కు—౨ మూషికము. గాడిద, గాలిగాఁడు, చలువగుఱ్ఱము = చాకలి చలువచేసినబట్టలు మోయువాహనము, ఓవుజక్కి = చాకిరేవునందుండు గుఱ్ఱము— ౫ ఖరము. కుక్కుఁగుడు, జాగిలము, కుక్క, వేపి – ౪ శునకము. తొండ, ఊసరవెల్లి—౨ సరట. చిట్టెలుక (చిఱు+ఎలుక) = చిన్నఎలుక – ౧ చుంచు. ఉడుము, తేళ్ళమేపరి—౨ ఉడుము – గౌధేరము.

సీ. తంతువాయ మగుఁ బా • దట్టుపురుగు సన్న
పిల్లి సాలీఁ డన • రాళ్లరాసి
గాఁడు గరిమిడియొ • ల్క యన నాఖువు దగు
నెలుకలు చట్టుపల్ • గఱులు ఱెక్క
లనఁ బక్షములు పొల్చు • లావు లీఁక లనంగఁ
బర్ణంబు లగు గువ్వ • పక్కి పిట్ట
పులుఁ గనఁ బక్షికి • వెలయు మదికొలంకు
పులుఁగు తెల్లనిపిట్ట • నలువ తేజి
తే. పాలు నీరును వెలినేయు • పక్కి యంచ
యన మరాళంబు తగుఁ గెంపు • కనులపుల్గు
తలిరుమేఁతరి సాఁకుడు • పులుఁగు మావి
కొమ్మయిలుపుల్గు కోవెల • కోయి లనఁగఁ
బరభృతమునామధేయముల్ • పరఁగు సాంబ. 77

టీ. పాదట్టుపురుగు. రూ. పాదొట్టుపురుగు=ఇండ్లలోపలి వాసము పట్టెలకు పట్టెడుబూజిని గలిగించుపురుగు, సన్నపిల్లి, సాలీఁడు – ౪

సాలెపురుగు. త్రాళ్లరానిగాఁడు, గరిమిడిరెయెలుక - ౨ గొప్పయెలుక. ఎఱకలు, చట్టుపలు, గఱులు, ఱెక్కలు - ౪ పక్షములు. లావులు, ఈఁకలు - ౨ ఈఁకలు-పర్ణములు. గువ్వ, పక్కి (త్ర. పక్షి.), పిట్ట, పులుఁగు- 3 పక్షి. మదికొలంకుపులుఁగు=మానససరస్సునందలిపక్షి, తెల్లనిపిట్ట=తెల్లవర్ణముగలపక్షి, నలువతేజి=బ్రహ్మవాహనము, పాలునీరునువెలినేయుపక్కి, అంచ-౨ హంసము. కెంపుకనులపుల్గు=ఎఱ్ఱనికన్నులుగలపిట్ట, తలిరుమేఁతరి=చిగుళ్లు తినునది, సాఁకుడుపులుఁగు=ఇతరులచే-కాకులచే సాఁకఁబడుపక్షి - పరభృతము, మావి...పుల్గు=మామిడికొమ్మయందు వసించు పిట్ట, కోవెల, కోయిల-౬ కోకిలపక్షి.

సీ. పచ్చఱెక్కలపుల్గు ♦ పచ్చవిల్తుని తేజి
పలుకులపులుఁగు నాఁ ♦ జిలుక చిల్క
యనఁగ శుకాభిఖ్య ♦ లగు దట్టికాఁడు గో
ర్వంక గోరింక గో♦రంక యనఁగ
శారికాహ్వయము లె♦సంగు నట్టువపిట్ట
నెమ్మి జుట్టుఁబులుగు ♦ నెమిలి నమిలి
పురివిప్పియాడెడి♦పులుఁగు కన్నులుగల
పులుఁ గన బర్హికి ♦ వెలయుచుండు
తే. జంటపిట్ట బటువుగువ్వ ♦ జక్కవ యనఁ
గోకనామంబు లగు మంచు♦క్రోలుపుల్గు
నిప్పులనుమ్రింగుపులుఁగు వె♦న్నెలపులుఁ గన
నమరును జకోరనామధే♦యములు సాంబ. 78

టీ. పచ్చఱెక్కలపులుఁగు=ఆకుపచ్చనిఱెక్కలుగలపిట్ట, పచ్చవిల్తుని తేజి=మన్మథునివాహనము, పలుకులపులుఁగు=మాటాడుపక్షి, చిలుక, చిల్క-౨ శుకము. బట్టికాఁడు, గోర్వంక. రూ. గోరువంక, గోరింక, గోరంక - ౪ శారిక. నట్టువపిట్ట=నాట్యమాడుపక్షి, నెమ్మి, జుట్టుఁబులుఁగు=

జుట్టుగలపక్షి-శిఖి, నెమిలి. రూ. నెమలి,నమిలి,పురివిప్పియాడెడిపులుఁగు=పింఛము విచ్చియాడుపక్షి, కన్నులు గలపులుఁగు=నయనమువంటియాకృతి గల పురిగలపక్షి - ౭ మయూరము. జంటపిట్ట=ఆలుమగలు గలిసియుండు పక్షి, బటువుగువ్వ=గుండ్రనిపక్షి, జక్కవ-౩ చక్రవాకము. మంచుగ్రోలుపులుఁగు=మంచుపానముచేయుపక్షి, నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు, వెన్నెలపులుఁగు-౩ చకోరపక్షి.

సీ. విరితేనెత్రాఁవుడు ♦ మరునల్లె బమిపుర్వు
తుమ్మెద తేఁటి ము♦ద్దుగలకాళ్ల
పురుగ గన భ్రమరంబు ♦ పొలుచు లకోరీలు
బకదారు లొడ్డీలు ♦ పల్లటీలు
పావురములు నేల♦పల్లటీల్ కూకీలు
పావురా లంతెర♦పల్లటీలు
సురటీ లనంగఁ బో♦ల్చును గలరవములు
కొక్కెర కొంచయుఁ ♦ గొక్కరాయి
తే. యనఁగ గ్రౌంచాఖ్య లగుఁ గొంగ ♦ యన బకంబు
జాలె జలకట్టె యుఋజు వే♦సడము లగుడు
జావడము వారణము ఖైరి ♦ సాళువంబు
కనిసెరము చెంచడము డేగ ♦ యనఁగఁ దనరు
శ్యేనమునకు మునీశ్వ రా♦ధీన సాంబ. 79

టీ. విరితేనెత్రావుడు=పూవులతేనెను పానముచేయునది, మరునల్లె=మన్మథునికల్లెత్రాటివంటిది, బమిపుర్వు, తుమ్మెద, తేఁటి, ముద్దుగలకాళ్లపురుగు=మూఁడుజంటల (ఆఱు) కాళ్లపురుగు-షట్పదము - ౫ భ్రమరము. లకోరీలు, బకదారులు, ఒడ్డీలు,పల్లటీలు,పావురములు,నేలపల్లటీలు,కూకీలు,

పావురాలు, అంతరపల్లటీలు, సురటీలు- ౧౦ కపోతములు. కొక్కెర, కొంచ, కొక్కరాయి - ౩ క్రౌంచపక్షి. కొంగ - ౧ బకము. జాలె. రూ. జాలియ, జలకట్టె. రూ. జలకట్టియ. పా. సెలకట్టె, అణుజా. రూ. అడుజా, వేసడము, డెగుడు, జావడము, వారణము, బైరి. రూ. బయిరి, సాళువము. రూ. సాళ్వము, కనిసెరము, చెంచడము, డేగ - ౧౨ శ్యేనభేదములు.

సీ. కరువలిమేఁతరి ♦ కంటివిన్కరి పాము
పుట్టకాఁపరి త్రాఁచు ♦ చుట్టుపురుగు
విసముతాలువు చిల్వ ♦ బుసవుర్వు నాభోగి
వెలయుఁ జిలువతేఁడు ♦ వెన్నుపాన్పు
తడవులనిడువఁడు ♦ తరిగట్టుత్రాడన
నహిపతి కగు నజ్జ ♦ యులుఁగుపులుఁగు
కోడి వుంజన నొప్పుఁ ♦ గుక్కుటనామముల్
గుడ్లగూబ పగటిఁ ♦ గ్రుడ్డిగూబ
తే. యనఁగ ఘూకాభిధానంబు ♦ లగు లకుముకి
మీనవల్లంకి పోదలిక ♦ మీలగొంగ
యనఁగఁ జను వత్రితకుఁ బేరు ♦ లమరు దివ్వె
యార్పు మిడుత శలభాఖ్య ♦ లమరు సాంబ. 80

టీ. కరువలిమేఁతరి = గాలిని భక్షించునది, కంటివిన్కరి=చక్షుశ్శ్రవము, పాము, పుట్టకాఁపరి=పుట్టయందు వాసముచేయునది, త్రాఁచు, చుట్టుపురుగు = చుట్టుకొని యుండుకీటము, విసముతాలువు=విషము ధరించునది, చిల్వ. రూ. చిలువ, బుసవుర్వు = బుసకొట్టుపురుగు-౧౦ పాము-సర్పము. చిలువతేఁడు=పాములకు ఱేఁడు, వెన్నుపాన్పు = విష్ణువునకు శయనమైన వాఁడు, తడవులనిడువఁడు=చిరకాలము జీవించియుండువాఁడు, తరిగట్టుత్రాడు=మంథరపర్వతమునకుఁ గవ్వపుఁద్రాడయినది - ౪ ఆదిశేషుఁడు. అజ్జయు

బుఁగుపులుఁగు = చరణాయుధము, కోడి, పుంజు - ౩ కుక్కుటము. గుడ్లగూబ, పగటిగ్రుడ్డి=దివాంధము, గూబ-౩ ఘూకము. లకుముకి, మీనవల్లంకి, పొదలిక, మీలగొంగ = చేఁపలకు వైరి - ౩ పిచ్చుక. దివ్వెయార్పు = దీపము చల్లార్చునది, మిడుత - ౨ శలభము.

సీ. కాటుకపిట్ట కూఁకటిగువ్వ యేట్రింత
పులుఁగులగదుమరి పోలిగాఁడు
నాఁగ భరద్వాజనామముల్ తగు గబ్బి
లము గబ్బిడా గబ్బిలాయి చీకు
రా యనంగనుఁ దైలపాయికాఖ్యలు చెల్లు
మ్రానుదొలుచుపిట్ట మ్రానుపోటు
వనఁగ దార్వాఘాటమున కగు బెగ్గుర
మన సారసమ్మున కలరు నీరు
తే. కట్టె నీరుపా మన నలగర్ద మలరుఁ
బుడమిచెవి పాములబిడారు పుట్ట యనఁగ
మించు వల్మీకనామముల్ మెట్టు తావ
మెట్టిక యన సోపానాఖ్య మెఱయు సాంబ. 81

టీ. కాటుకపిట్ట, కూఁకటిగువ్వ, ఏట్రింత, పులుఁగులగదుమరి=పక్షులను సంహరించునది, పోలిగాఁడు. రూ. పోలఁడు-౬ భరద్వాజపక్షి. గబ్బిలము. రూ. గబ్బిడము, గబ్బిడా. రూ. గబ్బిలా; గబ్బిడాయి. రూ. గబ్బిలాయి, చీకురా. రూ. చీకురుబాయి - ౭ తైలపాయిక. మ్రానుదొలుచుపిట్ట, మ్రానుపోటువు-౨ వడ్రంగిపిట్ట. బెగ్గురము - ౧ సారసపక్షి. నీరుకట్టె, నీరుపాము-౨ నీటిలో వసించుపాము-అలగర్దము. పుడమిచెవి=భూమికర్ణము, పాములబిడారు = సర్పగృహము, పుట్ట - ౩ వల్మీకము. మెట్టు తావ, మెట్టిక. రూ. మెటిక - ౪ సోపానము.

సీ. గుమికాఁడు కాకి నాఁ ♦ గొఱలుఁ గాకము పేళ్లు
గ్రద్ధ యనంగ గృ♦ధ్రంబు వెలయు
జరగు గుబ్బిలికాఁడు ♦ నకినాలు వెలయించు
పక్కి పగటిచీకు ♦ పైఁడికంటి
యనఁ గనకాక్షికిఁ ♦ దనరు జవాది జ
వ్వాజి యనఁగ సాంక♦వము దనర్చు
కస్తూరి వీనెయుఁ ♦ గస్తురి యనఁ బొల్చు
మృగనాభి చట్టవు♦మెకము పునుఁగుఁ
తే. బిల్లి యొత్తెడుపిల్లి నాఁ ♦ బేళ్లు వెలయు
గంధిలమునకుఁ జాతికా♦ఖ్యలు దనర్చు
వానకోయిల మబ్బునీ♦రానుపిట్ట
యనఁగఁ గ్రాలనశైలవి♦హార సాంబ. 82

టీ. గుమికాఁడు=కూటముచేర్చునది, కాకి - ౨ వాయసము. గ్రద్ధ. రూ. గద్ద - ౧ గృధ్రము. గుబ్బిలికాఁడు. రూ. గుబ్బిలి, నకినాలు...పక్కి=శకునములను దెలుపుపక్షి, పగటిచీకు=పగలుకన్నులు దెలియనిది, పైఁడికంటి=బంగరువంటికన్నులుగలది - ౫ కనకాక్షి. జవాది. రూ. జవ్వాది - జవ్వాదు, జవ్వాజి. రూ. జవాజి - ౫ సంకుమదము - ఒకసుగంధద్రవ్యము. కస్తూరి, వీనె. రూ. వీనియ, కస్తురి-౪ మృగమదము - ఒకదినుసు సుగంధద్రవ్యము. చట్టవుమెకము=పునుఁగుచట్టముగల మృగము, పునుఁగుఁబిల్లి (పునుఁగు+పిల్లి), ఒత్తెడుపిల్లి-౩ ఒకజాతిపిల్లి. వానకోయిల, మబ్బునీరానుపిట్ట=మేఘజలమును త్రావెడుపక్షి - ౨ చాతకపక్షి.

సీ. పొడకోడి కానపుం ♦ జడవిపుం జన వన
కుక్కుటం బగు బొల్లి♦కోడి నీరు

కోడి యనఁగ జల♦కుక్కుటంబు దలిర్చు
పిట్ట పిచ్చిక యూరఁ♦బిచ్చిక యనఁ
దగుఁ జటకమున కౌ ♦ దాఁటరి చలికాపు
కప్ప యనఁగ భేక ♦ మొప్పు జలగ
నల్లత్రాగు డన రా♦జిల్లు జలూకము
మొగటిపురువు గోడ♦పురువు నల్లి
తే. నాఁగ మత్కుణ మగు నీవ ♦ యీఁగ యనఁగ
మక్షికకు నొప్పు ములుపుర్వు ♦ మంటితిండి
తే లనఁగ వృశ్చికంబు వ♦ర్తిల్లు జొచ్చు
పురుగు దోమ న మశకంబు ♦ పరఁగు సాంబ. 83

టీ. పాడకోడి, కౌనపుంజు, అడవిపుంజు-3 వనకుక్కుటము. బొల్లికోడి, నీరుకోడి-౨ నీటియందు వసించుకుక్కుటము. పిట్ట, పిచ్చిక, ఊరఁబిచ్చిక (ఊరక+పిచ్చిక) - 3 ఒకదినుసుపిట్ట - చటకము. దాఁటరి=దుముకునది, చలికాపు=వర్షాకాలమునఁ జలికిఁ బుట్టునది, కప్ప -3 మండూకము. జలగ, నల్లత్రాగుడు=రక్తపానము చేయునది-౨ జలూకము. మొగటిపురువు, గోడపురువు=గోడయందుఁ బ్రాఁకునట్టిపురుగు, నల్లి - 3 మత్కుణము. ఈఁగ, ఈవ - ౨ మక్షిక. ములుపుర్వు=కొండిగలపురుగు, మంటితిండి=మన్ను భక్షించునది, తేలు - 3 వృశ్చికము. జొచ్చుపురుగు=అడుసుమీఁద వాలుపురుగు. దోమ - ౨ మశకము.

క. ప్రీతిని భవదంకిత మౌ
నీతిర్యగ్వర్గ జగము ♦ లెన్నఁగ లోకా
తీతం బై పూతం బై
ఖ్యాతం బై ధరను వెలయుఁ ♦ గావుత సాంబా. 84

తా. ఓసాంబమూర్తీ! నేను భక్తితో నీకంకితముగా నొనర్చిన యీ తిర్యగ్వర్గు లోకులందఱు గొనియాడునట్లు మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి పావనమై లోకాతీతమై పుడమియందు వెలుఁగును గాక.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

నానార్థవర్గు.

క. శ్రీనాయకసాయక వా
ణీనాయకముఖ్యవినుత ♦ నీపేరిట నే
నానార్థవర్గుఁ జేసెద
నానార్థము లొసఁగి ప్రోవు ♦ ననుఁ గృప సాంబా. ౮౫

తా. త్రిపురసంహారసమయంబున విష్ణువు దూపుగాఁ జేసికొన్న వాఁడా! బ్రహ్మాదిదేవతలచేఁ బొగడఁబడువాఁడా! నీకంకితముగా నానార్థ వర్గును రచించెదను. నీవు నా కన్నిసంపదల నొసఁగి కాపాడుము.

సీ. గుణమున కాటకుఁ ♦ గోవు నా విలసిల్లు
గోతికి శాఖ కోఁ ♦ గొమ్మ యనఁగ
శకలంబునకును మా♦టకు బలు కన మించు
నిసువును గోవు నాఁ ♦ బసి యనంగఁ
గజికిఁ బైపూరికిఁ ♦ గప్పనఁ జెన్నొందుఁ
గొట్టుకుఁ గడను కోఁ ♦ గొఱఁతి యనఁగ
మగగుఱ్ఱమునకు గు♦ఱ్ఱమున కౌ గుం డన
నెలకు జాబిల్లి కౌ ♦ నెల యనంగ
తే. నూటకును జేవకుఁ దనర్చు ♦ నూట యనఁగ
వేఁడుటకుఁ గాఁకకుఁ దలిర్చు ♦ వేఁడి యనఁగ

నంకమునకు బిడ్డకును గం♦దనఁగఁ బరఁగు
లలితమునిమానసాబ్జరో♦లంబ సాంబ. 86

టీ. 1 కోపు=అల్లిత్రాడు, ఆట. 2 కొమ్మ = ఆఁడుది, చెట్టుకొమ్మ. 3 పలుకు=తునుక, మాట. 4 పసి=బాలుఁడు, పసరము. 5 కప్పు=నల్లన,ఇంటిపైకప్పు. 6 కొఱఁత=కొఱ్ఱు, తక్కువ. 7 గుందు=మగగుఱ్ఱము, గుల్మము. 8 నెల=మాసము, (30 దినములు.) చంద్రుఁడు. 9 ఊట = బలము, నీటి యూట. 10 వేఁడి (వేఁడుధాతువు-క్త్వార్థకము) = వేఁడుకొని యనుట, ఉష్ణము. 11 కందు=కళంకము, బిడ్డఁడు.

సీ. ఈఁతచెట్టును లోఁతు♦నీఁత యనఁ జెలంగు
నడుగుఁ గ్రింది కొ♦నడు గనంగ
మాల్మికి నడత కి♦మ్మగు నలవాటన
నమ్మకు నవ్వ కొ♦నవ్వ యనఁగ
గోడుగును మఱునాఁడు♦నలరు నెల్లి యనంగ
నెఱ్ఱకుఁ దిండి కొ♦నెర యనంగ
విరికి నొప్పుటకును♦వెలయ నల రనంగఁ
బేరును దండ యూఁ♦బే రనంగ
తే. నది యనుటకు భంగమున కొ♦నల యనంగ
నాత్రమునకు వృత్తమున కొ♦నక్కఱ యన
నాలమునకుఁ బలుకుట కొ♦నని యనంగ
నంబరధునీలసజ్జటా♦డంబ సాంబ. 87

టీ. 1 ఈఁత=ఈఁతచెట్టు (ఇదిసమాసపదముయొక్కయొకభాగము, దీనికి ప్రాతిపదికము.), నీటియందు-ఈఁదుట. 2 అడుగు=పాదము,క్రిందిభాగము. 3 అలవాటు=మాలిమి,స్వభావము. 4 అవ్వ=తల్లి, తాతతల్లి.తల్లితల్లి.

5 ఎల్లి=గొడుగు, మఱునాఁడు - రేఫు అనుట. 6 ఎఱ (శకటరేఫము)= ఎఱుపు, ఎర (లఘురేఫము)=ఆహారము. 7 అలరు=పుష్పము (నామము.), ఒప్పు (క్రియ.). 8 పేరు=దండ, నామధేయము. 9 అల=అయనుట(విశ.), తరంగము. 10 అక్కఱ=అత్రము(అలఘురేఫము.), అక్కర యను నొక వృత్తము (లఘురేఫము.) 11 అని=(అనుధాతువు క్త్వార్థకము. అవ్య.) చెప్పి. యనుట, యుద్ధము (నామము).

సీ. ములికికిఁ జెఱుపుకో♦పునకు న ల్గనఁ బొల్చు
నైదును దాను నే♦నన రహించుఁ
జెవిసొమ్మునకును దం♦తువుకుఁ బోఁ గనఁ జెల్లుఁ
బురిటికి సాటికిఁ♦ బురు డనఁ దగు
నడవికిఁ జూడమి♦ కగుఁ గాన యనఁ బొల్చుఁ
గల్లును జాయియుఁ♦ గ ల్లనంగఁ
గంచుకొమ్మునకు శృం♦గమున కొఁ గొ మ్మనఁ
బాఁచికి దొంగ కొ♦నాఁ చనంగ
తే. గరువలికి దయ్యమునకు నొ♦ గాలి యనఁగ
ఘటికయును దల్పుమల్కు నొ♦ గడియ యనఁగ
నూటికిని మర్దనమున కొ♦ నూ అనంగఁ
జటులదై తేయమద శైల♦ శంబ సాంబ. 88

టీ. 1 అల్గు. రూ. అలుఁగు=బాణము, చెఱుపుకట్టయొక్క కొనభాగము. 2 ఏను=ఐదు, 'నేను' అనుదానికి రూపాంతరము. 3 పోఁగు=కర్ణభూషణము, దారము. 4 పురుడు=అశౌచము (జాతము.), సమానము. 5 కాన= అడవి, కనుధాతువు తుమున్నర్థకము (చూచుటకు అనుట). 6 కల్లు=జాయి, మద్యము. 7 కొమ్ము=కంచుతోఁజేయఁబడినయొక వాద్యవిశేషము, శృంగము. 8 నాఁచు=పాఁచి, దొంగ. 9 గాలి=గాడ్పు, దయ్యము. 10 గడియ =

ఘటిక (24 నిమిషములకాలము), తలుపుగొళ్లెము. 11 నూఱు=పదిపదులు (నామము.), బండమీఁద నొకవస్తువును రాచుట.

సీ. కడుపుగడ్డయుఁ దూము ♦ నడరు బల్ల యనంగ
విటివికి శయ్యకౌఁ ♦ బఱపనంగఁ
గౌముదికిని మ్రొక్కు ♦ కగు వెన్నెల యనంగఁ
బగలును గంటు నౌఁ ♦ బగ లనంగ
నంగళ్లు నొకపోఁగు ♦ నగును పేఁట యనఁగ
నెమలికి మైత్రి కౌ ♦ నెమ్మి యనఁగఁ
బసువులావికి వీథి ♦ కెనఁగు వాడ యనంగఁ
జలికిని గాలి కౌ ♦ వలి యనంగఁ
తే. బట్టునకుఁ గొమ్మనుటకు నౌఁ ♦ బట్టనంగ
భేదమునకు మూలమున కౌ ♦ వేఱనంగ
ఫలమునకు వృద్ధునకుఁ దగుఁ ♦ బండనంగ
దాసహృదయకాసారకా ♦ సంబ సాంబ. 89

టీ. 1 బల్ల=కడుపులోనిగడ్డ, తూము. 2 పఱపు (పఱచుధాతువు కృదంతము.)=పాన్పు, వైశాల్యము. 3 వెన్నెల=జ్యోత్స్న-చంద్రుని కాంతి, నమస్కారము. 4 పగలు (ఏకవచనము-పగ)=విరోధములు, దినము (ఈయర్థంబున 'పగలు' అనునదే ఏకవచనము.). 5 పేఁట=అంగళ్లవరుస, ఒకనూలిపోఁగు. 6 నెమ్మి=నెమలి, స్నేహము. 7 వాడ=పసువువాసన, వీథి. 8 వలి==చలి, గాలి. 9 పట్టువస్త్రము, పూనిక, తీసికొనుము అనుట (ఈయర్థమున నిది క్రియ). 10 వేఱు (అలఘురేఫము)=భేదము. వేరు (లఘురేఫము)=చెట్టువేరు. 11 పండు=ఫలము, ముసలివాఁడు.

సీ. సాముకూటమునకు ♦ నరస కౌ గరిడి నా
సారసు ములికి యౌఁ ♦ దీ రనంగ

హయశాలకును పాగ ♦ కహరువుఁ బాగా యన
తీపి కామ్రమునకు ♦ మావి యనఁగఁ
గాహాలి కొకచెట్టు ♦ కలుగు బూరుగు యన
జడితికి విరతి కా ♦ వడి యనంగ
హొన్నున కుపకృతి ♦ కొనగు మేల్మి యనంగ
మురువును సొగసు నా ♦ మురు వనంగ

తే. గళుకునకుఁ గంపకోట కా ♦ వెలుఁ గనంగ
మాను మనుటయుఁ దరువు నా ♦ మా ననంగఁ
కేవడికిఁ బోలిక కెనంగుఁ ♦ గై వడి యన
డమరుశూలపాశాంకుశా ♦ డంబ సాంబ. 91

టీ. 1 గరిడి=సాముచేయుచోటు, సమీపము. 2 తీయ=కాంతి, బాణము-ములికి. 3 పాగా=లాయము, తలగుడ్డ. 4 మావి=గుబ్బము, మామిడిచెట్టు. 5 బూరుగ=శాల్మలీవృక్షము, (బూరగ) వాద్యభేదము. 6 వడి=వేగము, పద్యమందలియతి. 7 మేలిమి (మేల్మి)=బంగారము, ఉపకారము. 8 మురువు (మురుగు)=చేతికడియము, అందము. 9 వెలుఁగు=ప్రకాశము, వెలుగు=పశువులురాకుండుటకై చేలచుట్టునాఁటుకంప (ఈయర్థమున అరసున్న లేదు.) 10 మాను=విడుచు (క్రియ.), చెట్టు (నామము.). 11 కైవడి=చేతిమురవడి (సమస్తనామపదము), పోలిక (అవ్యయము).

సీ. ఘూకంబునకుఁ జెప్పి ♦ గూబ కా గూబన
శిశువును బలియును నాఁ ♦ జిఱుత యనఁగ
సంధ్యవార్చుటకు సం ♦ జకు సందె యనఁ బొల్చుఁ
బక్షియుఁ దరువు నాఁ ♦ బాల యనఁగ
నొక మ్రాఁకునకు నాతె ♦ ఱకు మోవి యనఁ జెల్లు
రిక్కయు బొట్టు నాఁ ♦ జుక్క యనఁగఁ

గూరకు శ్వాసానకుఁ జెలంగు నూర్పన
హెచ్చు నెక్కుటయు నొ నెక్కుఁ డనఁగఁ
తే. గుచమునకుఁ దల్పుచీలకు గుబ్బ యనఁగఁ
బక్కితును గుణపమున కొ బడుగ నంగ
దళనరికిఁ బర్ణమునకు నొ దళ మనంగ
శంబరాంకకవర్ధావలంబ సాంబ. 91

టీ. 1 గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిలోపలిరంధ్రము. 2 చిఱుత=బిడ్డ, పులి. 3 సందె=సంధ్యావందనము, సంధ్యాకాలము. 4 పాల=పాలపక్షి, పాలచెట్టు, క్షీరికవృక్షము. 5 మోవి=వృక్షవిశేషము, పెదవి. 6 చుక్క=నక్షత్రము, తిలకము. 7 ఊర్పు=శోకము, ఊపిరి. 8 ఎక్కుడు=అధికము, ఎక్కుట. 9 గుబ్బ=స్తనము, తలుపుచీల. 10 బడుగు=చిక్కినవాఁడు, పీనుఁగు. 11 దళము (దేశ్యము)=దట్టమైనది, (సంస్కృతము) ఆకు.

సీ. లేపన మొత్తకు లేపుటకుఁ దనర్చు
డాలనఁగాఁ గాంతి డాలుఁ బరఁగు
నాఁడనఁ దగు నాదినమునకు సీమకు
మించు జడలకు మీఱుట కగు
మోడి నా నల్కకుఁ బైఁడితున్కకుఁ జెల్లు
బారన బార యీరాజు నొనరు
దండ నాఁ జెంతకు దామంబున కెనంగు
సరి యన దండకు సమమున కగుఁ
తే. దోర మనఁగను స్థూలము నోముదార
మమరు నా జిత్తిగయును నూఁగారు నగును
గ్రుడ్డనఁగ నండమున కంధకునకుఁ బొనఁగు
నంబరతరంగిణీజటాడంబ సాంబ. 92

టీ. 1 కేపు=పొప్పు(నామము.), కేపుట(క్రియ). 2 డాలు=కాంతి, డెక్కెము. 3 నాఁడు=ఆదినము(అరసున్నయున్నది.), నాడు=దేశము(అరసున్నలేదు.). 4 మించు=మెఱుపుఁదీఁగె (నామము.) మీఱుట (క్రియ). 5 మాడి=కోపము, బంగారుతునక. 6 బార=చాఁచిన రెండుచేతుల పొడవు, పంద్రెండు. 7 దండ=సమీపము, పూవులదండ. 8 సరి=దండ, సాటి. 9 తోరము=లావయినది, నోముదారము, 10 ఆఱు=ఒకసంఖ్య - ఐదుపైనొక్కటి, రోమావళి (ఈయర్థమున ఆరు అని రూపము.) 11 గ్రుడ్డు=అండము, గుడ్డివాఁడు.

సీ. కొప్పనంగను వింటి♦కొనకును గబరి కా
నెన్న నా యెన్నన♦కెన్నుట కగు
నబ్బనంగఁ దండ్రి♦కగపడమికిఁ జెల్లు
నప్ప యనఁగఁ దండ్రి♦కక్క కమరుఁ
గలు పన మడిలోని♦కసవును బెరుఁగు నా
బా సన నానకు♦భాష కలరు
డబ్బన గవ్వకు♦డంబంబునకుఁ బొల్చు
మే లన మరులకు♦మెచ్చున కగుఁ
తే. బా లగును క్షీరమునకును♦భాగ్యమునకుఁ
గమ్మ యనఁ బత్త్రికకుఁ జెవి♦కమ్మ కెనయుఁ
బాప యన బిడ్డకునుఁ గను♦పాప కెనయుఁ
దావసోత్తమవినుతిక♦దంబ సాంబ. 93

టీ. 1 కొప్పు=వింటికొన, స్త్రీలకొప్పు. 2 ఎన్ను=కంకి(నామము), తలంచు(క్రియ). 3 అబ్బ=తండ్రి (కళ), దొరకఁగా (ద్రుతాంతము-అబ్బన అని రూపము). 4 అప్ప=తండ్రి, అక్క. 5 కలుపు=చేనిలోనికసవు, పెరుఁగు. 6 బాస, ప్రమాణము. 7 డబ్బు=డంబము, ధనము, గవ్వ.

8 మేలు=కోరిక, మెచ్చుకొనుట. 9 పాలు=క్షీరము, భాగ్యము. 10 కమ్మ=చెవిసొమ్ము, జాబు. 11 పాప=బిడ్డఁడు, కంటిపాప.

సీ. పెర యనఁగాఁ దేనె♦పెరకు వింతకుఁ బొల్చు
మెఱుఁ గనఁ గాంతికి♦ మించు నగు
బండ నాఁ దిట్టుకుఁ♦ బలుగుఱాతికిఁ జెల్లు
బంతి నాఁ జెండును♦ బంక్తియు నగుఁ
పెరుఁ గన దధికిని♦ వృద్ధికిఁ దనరారు
వేఁట నా గొఱియకు♦ వేఁట కమరు
వెలి యన బయటికి♦ వెల్లనకుఁ దనర్చు
వీ డన వదలును♦ వీడు నలరు
తే. మ బ్బనఁగ మందుసొక్కును♦ మబ్బును నగు
బులు గనఁగ లాంఛనమునకుఁ♦ బులుఁగు కొదవు
నా లనఁగ గోవులకు భార్య♦ కతిశయిల్లు
శంబరాహితసుదభిదా♦డంబ సాంబ. 94

టీ. 1 పెర (అ. రే.) = తేనెతెట్టె, పెఱ (అల. రే.) = అన్యుఁడు. 2 మెఱుఁగు=కాంతి, మెఱుపు. 3 బండ=తిట్టు, పలుగుఱాయి. 4 బంతి=చెండు, వరుస. 5 పెరుఁగు = దధి (అరసున్న), వృద్ధియగు (అరసున్న లేదు క్రియ). 6 వేఁట=వేఁటాడుట, గొఱ్ఱె. 7 వెలి=బయలు, తెలుపు. 8 వీడు=వదలు (క్రియ), పట్టణము(నామ). 9 మబ్బు = మందుసొక్కు, మేఘము. 10 పులుగు = గుఱుతు, పక్షి. 11 ఆలు=గోవులు (బహువచనము), భార్య (ఏకవచనము).

సీ. గురు వన నొజ్జకుఁ♦ బరువునకుఁ జెలంగు
నారి నా యల్లెకు♦ నాతి కెనయు

ఊరనఁ బల్లెకు ♦ నూరువునకుఁ బొల్చుఁ
తమి యన రాత్రికిఁ ♦ దమికి నమరుఁ
కరి యన దంతికిఁ ♦ గప్పునకుఁ దనర్చుఁ
చింత నాఁ దింత్రిణి ♦ చింత యొనరు
మూల యనఁగఁ గోణ♦మునకు రిక్కకుఁ జెల్లు
మను వన బ్రతుకును ♦ మనువును నగుఁ
తే. కూట మన శిఖరమునకు ♦ గుంపున కగు
జాతి యన నన్వయమునకు ♦ జాతి కెనయుఁ
పురి యనఁగ నెమ్మితోఁకకుఁ ♦ బురికిఁ దనరు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ♦సాంబమూర్తి. 95

పదము.	సంస్కృతమైనపుడు.	తెనుఁగయినపుడు
1. గురువు	ఉపాధ్యాయుఁడు	బరువు
2. నారి	స్త్రీ	అల్లెత్రాడు
3. ఊరు	తొడ	గ్రామము
4. తమి	రాత్రి	కోరిక
5. కరి	ఏనుఁగు	కఱి=నలుపు
6. చింత	విచారము	చింతచెట్టు
7. మూల	నక్షత్రము	కోణము
8. మనువు	ఒకరాజు	బ్రదుకు
9. కూటము	కొండకొన	గుంపు
10. జాతి	జాజిపువ్వు	కులము
11. పురి	పట్టణము	నెమలిపింఛము.

క. నిస్తులలక్షణకవి యగు
కస్తూరీరంగసుకవి ♦ ఘటియించినయీ
సిస్తగునాంధ్రనిఘంటు ప్ర
శస్తంబై వెలయుఁగాత ♦ జగతిని సాంబా. ౬౫

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! సాటిలేని లక్షణవేత్తయగు కస్తూరిరంగ సుకవి రచించిన యీమేలగునిఘంటువు పుడమిని ప్రసిద్ధమై వెలయునుగాక.

క. ఈరుచిరాంధ్రనిఘంటు మ
హారూఢి వహించి మించి ♦ యారవిశశిభూ
తారకమై తారకమై
కారకమౌఁ గాత సుకవి♦తతులకు సాంబా.

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! ఈయుపయుక్తమయిన తెలుఁగునిఘంటువు మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కి, యన్నినిఘంటువులను మీఱి, సూర్యచంద్రనక్షత్రము లున్నంతవఱకును సుకవిజనులకు పదార్థసందియములను దీర్చి కడతేర్చునదై శాశ్వతమయి యుండునుగాక.

నానార్థవర్గ సమాప్తము.

సాంబనిఘంటువు సమాప్తము.

శ్రీరస్తు.

సాంబనిఘంటువు

అకారాది శబ్దానుక్రమణిక.

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
శ్రీమదాంధ్రభారతము-పద్యకావ్యము:—			
7 సంపుటముల ప్రతి	...	15	12
8 సంపుటముల ప్రతి	...	15	0
శకుంతలాపరిణయము, కృష్ణకవికృతము	...	0	12
తెనుఁగుసమస్యలు, చక్కనిఖూర్పు	...	0	2
భాస్కరరామాయణము, చక్కనిఖూర్పు, అత్యుత్తమప్రతి		4	0
కృష్ణరాయవిజయము, కుమార ధూర్జటికృతము	...	0	8
లంకావిజయము (రావణదమ్మీయము), సటీక, పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవికృతము	...	1	4
నిర్వచనోత్తరరామాయణము, సాధారణప్రతి	...	0	12
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి పాపరాజప్రణీతము, చక్కనిఖూర్పు, కాలికోబైండు	...	2	4
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కనిక్రొత్తకూర్పు	...	4	0
గోపీనాథరామాయణము, 2 సంపుటములు శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైనపద్యము, కవనముమిక్కిలిసొంపు, పీఠిక అతివిపులము		5	8
మొల్లరామాయణము, చిన్నసైజున పెద్దయక్షరములతో చక్కగ ముద్రితము	...	0	10
మార్కండేయపురాణము, మారనకృతము	...	1	12
ఆంధ్రభాగవతము, పోతనామాత్యప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగనున్నది	...	6	0
డిటో అత్యుత్తమప్రతి, రెండువాల్యూములు	...	8	0

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
అచ్చతెనుగురామాయణము శుద్ధప్రతి	...	1	4
మనుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులుగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజున మేలుకాకితములమీఁద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కగ ముద్రించియున్నాము.	...	2	0
వసుచరిత్రవిమర్శనము. శ్రీచినసీతారామస్వామి శాస్త్రికృతము. అత్యద్భుతములగు క్రొత్తవిషయము లనేకము లిందుఁగలవు		1	0
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, చక్కనికూర్పు	...	3	8
ఆముక్తమాల్యద, వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులుగారి వ్యాఖ్యానముతో మేలుకాగితములమీఁద చక్కగ మరల ముద్రించియున్నారము	...	3	8
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, క్రొత్తకూర్పు	...	0	12
హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, సటీక, పీఠికవిపులము	...	2	8
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాకితములు	...	2	4
రాఘవపాండవీయము, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	3	4
శృంగారనైషధము, శ్రీనాథకవి, క్రొత్తకూర్పు	...	1	0
కాశీఖండము, చక్కని క్రొత్తకూర్పు	...	1	8
సారంగధరచరిత్రము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము	...	0	12
కవికర్ణరసాయనము, మాంధాతచరిత్ర	...	1	8
నరసభూపాలీయము, అట్టబైండు	...	0	16
విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటకవి	..	0	8
రంగారాయచరిత్ర, దిట్టకవి, నారాయణకవిప్రణీతము	...	0	8
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు, రామభద్రకవికృతము		1	8
నిరంకుశోపాఖ్యానము, రుద్రకవికృతము	...	0	4
నీలాసుందరీపరిణయము, కూచిమంచి తిమ్మకవికృతము	...	0	4
పారిజాతాపహరణము, చిన్నసైజు	...	0	6

ఆంధ్రగ్రంథములు.

	ప్రతి 1-కి రు.	అ.
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవిప్రణీతము ...	0	12
అనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి, అబ్బయామాత్యప్రణీతము ...	0	8
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిప్రణీతము ...	1	4
తారాశశాంకవిజయము, చక్కనికూర్పు ...	0	12
బసవపురాణము, పిడుపర్తి. సోమనాథప్రణీతము ...	2	4
హంసవింశతి, నారాయణామాత్యప్రణీతము ...	0	14
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండవెంకమ్మది, చక్కనికూర్పు	1	0
రాజయోగసారము, ద్విపద ...	0	4
చెన్నబసవపురాణము, పాపకవికృతము ...	1	2
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము ...	0	12
సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక. అనేకనూతనాంశములుచేర్చి చిన్నసైజున ముద్రించినారము. టీక, వివరణము మిక్కిలి విపులము. ఈవఱకు ప్రకటితమైనప్రతులకన్న బాగుగనున్నది	2	8
డిటో మేలుప్రతి కాలికోబైండు ...	3	8
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము చక్కనికూర్పు ...	1	0
నృసింహపురాణము, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ, క్రొత్తకూర్పు ...	0	12
వైశ్యపురాణము ...	1	4
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము ...	1	8
రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము ...	0	10
బిల్హణీయము, చక్కనికూర్పు ...	0	8
వైజయంతీవిలాసము ,, ...	0	8
రుక్మిణీపరిణయము, శుద్ధప్రతి ...	0	6
రసికజనమనోభిరామము ...	0	12
రాజశేఖరవిలాసము ...	0	8
శ్రీనాథునివీధినాటకము ...	0	2

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
మాతృశతకము	...	0	8
*సుమతిశతకము, సటీక	...	0	3
*కుమారీశతకము ,,	...	0	2
దాశరథీశతకము ,,	...	0	4
మానసబోధశతకము,,	...	0	8
*భాస్కరశతకము ,,	...	0	4
కలువాయిశతకము ,,	...	0	4
కవిచౌడప్పశతకము	...	0	2
నృసింహశతకము	...	0	3
చంద్రశేఖరశతకము	...	0	2
దేవకీనందనశతకము	...	0	2
కృష్ణశతకము	...	0	2
నారాయణశతకము	...	0	2
సింహాద్రి నారసింహశతకము	...	0	8
జగన్నాయకశతము	...	0	2
ప్రసన్న రాఘవశతకము	...	0	8
రామరాఘవశతకము	...	0	2
రామప్రభుశతకము	...	0	4
రామరామశతకము	...	0	2
రామతారకశతకము	...	0	4
సంపగిమన్నశతకము	...	0	2
భద్రాద్రిరామశతకము, పావులూరి మల్లనకృతము	...	0	2
రామలింగేశశతకము, అడిదము సూరకవిది	...	0	3
కాళహస్తీశ్వరశతకము, ధూర్జటికవిది	...	0	2
కుక్కుటేశ్వరశతకము, కూచిమంచి తిమ్మకవిది	...	0	8
కాళహస్తీశతకము, సాంబశివామహాప్రభో'	...	0	2
చిత్తబోధశతకము, తాత్పర్యసహితము	...	0	3

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
వేణుగోపాలశతకము	...	0	4
సులక్షణసారము, సటీక	...	0	10
ఆంధ్రభాషాభూషణము	...	0	2
ఆంధ్రచంద్రాలోకము, సటీక	...	0	8
ఆంధ్రభాషార్ణవము	...	0	12
దసరాపద్యములు	...	0	2
ఆంధ్రనామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము, సాంబనిఘంటువు, టీకానుక్రమణికాసహితము	...	0	12
డిటో మేలుప్రతి, కాలికోబైండు	...	1	0
వేమనపద్యములు, చక్కానికూర్పు	...	0	6
భాగవతసప్తమస్కంధము, సాధారణప్రతి	...	0	4
సప్తమస్కంధము, సటీక, చిన్నసైజు	...	1	4
అంబరీషోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతము)	...	0	4
*గజేంద్రమోక్షము, సటీక, చక్కానికూర్పు	...	0	8
భోగినీదండకము, బమ్మెర. పోతరాజప్రణీతము	...	0	1
*కుచేలోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతము)	...	0	4
*రుక్మిణీకల్యాణము, సటీక, చక్కానిప్రతి	...	0	8
*నలోపాఖ్యానము, సటీక, చిన్నసైజు	...	0	8
రూపవతి, రాజపుత్రస్త్రీసాహసపుకథ శ్రీ ఎనమండ్ర, నారాయణమూర్తిగారిది	...	0	8
విదురనీతి, సటీక, ఆంధ్రభారతములోనిది	...	0	5
నీతిపద్యసంగ్రహము, సటీక	...	0	4
చాటుపద్యమణిమంజరి, క్రొత్తకూర్పు	...	1	4
డిటో రెండవభాగము	...	1	6
తిలకుగారి సెక్యూరిటీకేసు ఉపన్యాసములు	...	0	14
మదనమోహనమాళవ్యాగారిజీవితము పంజాబుఅల్లరి	...	0	8

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
యజుర్వేదకథాసంగ్రహము ...	0	8
ఆంధ్రవచనభాగవతము, ద్వాదశస్కంధములు, శ్రీశతఘంటము, వేంకటరంగశాస్త్రికృతము ...	6	8
డిటో 8 వాల్యములు ,, ...	7	0
శ్రీవివేకానందవిజయము ...	1	12
ప్రాచీనదేశ చరిత్రలు ...	1	12
భారతరమణీమణులు ...	0	12
* సంగ్రహరామాయణము, శ్రీశేషాద్రిశర్మకృతము ...	0	10
సంగ్రహభారతము ...	1	8
* సంస్కృతనాటకకథలు, శ్రీసీతారామశాస్త్రికృతము ...	1	4
దశకుమారచరిత్రము, ఎనముచింతల సంజీవరాయశాస్త్రికృతము	1	8
మదనకామరాజుకథలు, చక్కనికూర్పు ...	0	14
భోజకాళిదాసకథలు 1-వ భాగము ...	0	12
* దక్కనుపూర్వకథలు, శ్రీసీతారామశాస్త్రికృతము ...	1	8
శ్రీగైక్వాడుగారి ఉపన్యాసములు ...	0	2
సూరతు కాంగ్రెస్సు ఉపన్యాసములు ...	0	2
శ్రీలాలాలజపతిరాయిజీవితము ...	0	2
రామకృష్ణపరమహంసచరిత్రము, ప్రతిమతో ...	0	3
బాలగంగాధరతిలకుగారి చరిత్రము, ప్రతిమతో ...	0	4
శ్రీగోపాలకృష్ణగోఖ్లేజీవితము ,, ...	0	2
శ్రీమహాదేవగోవిందరానడేజీవితము ,, ...	0	2
మైరావణచరిత్ర, చక్కనికూర్పు ...	0	2
* ఈసపునీతికథలు, క్రొత్తకూర్పు, 1-వ భాగము ...	0	6
* డిటో 2-వభాగము ...	0	8
సీతారామము, తల్లాప్రగడ, సూర్యనారాయణరావు ...	1	4

	ప్రతి 1–కి రు.	అ.
* సత్యసేనవిజయము, శ్రీ కో. అనంతాచార్యకృతము ...	0	4
రాజర్షి, శ్రీ రవీంద్రనాథటాకూర్ గారిబంగాలీ నవలకు తెనుఁగు. ఇట్టినవల ఈవఱకచ్చుకాలేదనియే చెప్పవచ్చును. అత్యుచ్ఛతమైనపీఠిక, శ్రీ టాకూరుగారి జీవితము యిందున్నవి...	0	14
శివాజీచరిత్ర ...	0	8
శ్రీ రామానుజాచార్యచరిత్ర ...	0	2
* స్వామిరామతీర్థ జీవితము ...	0	2
* శాలివాహనచరిత్ర ...	0	3
శ్రీ బుద్ధచరిత్రము ...	0	4
ఆరేబియన్ నైట్సుకథలు ...	1	4
నెపోలియన్ చరిత్రము ...	0	4
సోదరనివేదితజీవితము ...	0	2
రేచుక్క–పగటిచుక్క–కథలు ...	0	8
మర్యాద రామన్న కథలు ...	0	2
లార్డు క్లైవు జీవితము ...	0	8
* శ్రీ గురుజాడ, శ్రీ రామమూర్తి గారి ఆంధ్ర కవిజీవితములు	3	8
మనోహరి, నవల, టి. యన్. రామశాస్త్రిగారిది ...	0	12
వీరబాల నవల ...	0	8
లాలాబాయి ,, ...	0	8
షేక్స్పియర్ నాటకకథలు ...	1	8
పరిహ్యావినోదకథలు ...	0	12
తారాభాయి, చక్కనినవల ...	0	12
* ఆనందమఠ, నవల, నూతనముద్రితము ...	0	12
దుర్గేశనందిని, నవల, సాధారణ ప్రతి ...	0	8

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
* ఐవన్హో, నవల, క్రొత్తకూర్పు	...	0	8
మదాలస ,,	...	0	10
సుజనరంజని,,	...	0	8
రోషనార, చరిత్రవిషయకమగు నవల	...	0	12
ఉన్మాదిని ,,	...	0	4
రాధారాణి,,	...	0	4
లీల ,,	...	0	4
టిప్పుసుల్తాను	...	1	4
శ్రీ శంకరాచార్యచరిత్ర	...	0	8
శ్రీ వేమనయోగిజీవితము	...	0	2
దాదాభాయినౌరోజీచరిత్ర	...	0	2
శ్రీ కరంచంద్‌గారిగంధిజీవితము	...	0	2
శ్రీ నైక్వారుగారిజీవితము	...	0	2
అనిబిసెంటుచరిత్ర, ప్రతిమతో	...	0	4
వివేకానందస్వామిజీవితము	...	0	2
శ్రీకృష్ణదేవరాయచరిత్ర	...	0	8
భోజునికథలు	...	0	8
విక్రమార్కునికథలు	...	0	8
బేతాళునికథలు	...	0	6
పరమానందశిష్యులకథలు	...	0	8
వైద్యులకథలు	...	0	4
తాతాచార్యులకథలు	...	0	6
నలుగురుమంత్రులకథలు	...	0	4
అయిదుగురుదొంగలకథ	...	0	6

ఆంధ్రగ్రంథములు.

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
హిందీ తెనుగుబాలబోధ ...	0	3
ఆంధ్రద్రావిడబాలశిక్ష, అరవ మభ్యసింపదలచు ఆంధ్రులకు మిక్కిలి యుపయోగము ...	0	8
ఆంధ్రకన్నడబాలశిక్ష ...	0	4
హిందీ ఇంగ్లీషు బాలశిక్ష ...	0	4
బాలవ్యాకరణము, చిన్నయసూరిగారిది ...	0	12
ప్రౌఢవ్యాకరణము ...	0	12
బాలచంద్రోదయము ...	0	8
ఆంధ్రశబ్దమంజరి, శ్రీ సీతారామాచార్యకృతము ...	0	4
వాసుదేవమననము, వచనము, మంచిఅచ్చు ...	0	10
శబ్దార్థచంద్రిక, శ్రీ మహాకాళిసుబ్బరాయఆంధ్రనిఘంటు	3	12
వెంకయ్యవ్యాకరణము ...	0	4
అద్వైతసంగ్రహము ...	0	2
క్షేత్రయపదములు ...	0	14
నీలగిరిపాటలు, శ్రీ గురుజాడ అప్పారాయకృతము ...	0	6
అధ్యాత్మరామాయణకీర్తనలు, చక్కనిప్రతి, చిన్నసైజు ...	0	10
రామదాసుచరిత్ర, చక్కనికూర్పు, మంచికాగితములు, ఇందు శ్రీ రామదాసుగారి ప్రతిమకూడకలదు ...	0	12
భగవద్గీతారహస్యము అను కర్మయోగశాస్త్రము, శ్రీయుత బాల గంగాధర తిలకకృతము.—బ్రహ్మశ్రీ, సోరి. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిచే పరివర్తితము	3	4

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు అనేకములు మాయొద్ద దొరకును.